

PL ISSN 0035-9599

POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

założony przez

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

TOM LV
NUMER 2

R. Woleński: Jak długo istniała szkoła Lwowsko-Warszawska. – R. Jadczak: Sympozjum filozoficzne o Szkole Lwowsko-Warszawskiej. – Autoreferaty z odczytów i wykładów. – Recenzje i sprawozdania. – Polemika – Z życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. – Autobiogramy. – Przegląd czasopism (W. Mincer). – Zapiski bibliograficzne (W. Mincer). – Wiadomości bieżące.

wydawnictwo
adam marszałek

SPIS RZECZY

Jan Woleński – Jak długo istniała Szkoła Lwowsko-Warszawska.....	229
Ryszard Jadczyk – Sympozjum filozoficzne o Szkole Lwowsko-Warszawskiej	231
Teresa Rzepa – Co wnoszą „Dzienniki Kazimierza Twardowskiego do jego psychologicznego portretu	239
Autoreferaty z odczytów i wykładów.....	259
R. M. Campa: The Epistemological Relevance of Merton's Sociology of Science, s. 259. J. Makota: Functioning of intentional objects in culture. Roman Ingarden's theory of such objects and its implications, s. 273. J. Pietrzak: Psychoanaliza. Nietzsche i Freud, s. 281. J. Migasiński: Spory o Kartezjusza. Antynomiczne wątki kartezjańskiego dziedzictwa, s. 289. J. Migasiński: Fenomenologia i historia Teoretyczny przełom we francuskiej filozofii w połowie XX wieku, s. 297.	
Recenzje i sprawozdania	305
J. Pawlak: Intuicja i Rzeczywistość. Poglądy gnoseologiczne Mikołaja Łoskiego (M. Styczyński), s. 305. H. Borowski: Etyka pracy i etyka biznesu (F. Danielewski), s. 310. C. Głombik: Filozof i pamięć. Refleksje nad dziełem filozoficznym Konstantego Michalskiego w pięćdziesiątą rocznicę śmierci uczonego. (R. Jadczyk), s. 312. A. Scho- penhauer: Świat jako wola i przedstawienie (B. Tadzik), s. 313.	
Polemika	319
J. Pawlak: Odpowiedź Markowi Styczyńskiemu, s. 319.	
Z życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.....	323
Sprawozdanie z działalności PTF w 1997, s. 323. Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego PTF w 1997 r., s. 330. Plany PTF na 1998 r., s. 331. B. Markiewicz: Filo- zofia jako nauka instytucjonalna, s. 332.	
Autobiogramy	339
J.J. Jadacki, s. 339. St. Kaczmarek, s. 352. W. Kaczocho, s. 357. E. Kaluszyńska, s. 360. A. J. Karpiński, s. 362. J. Keller, s. 365. S. Kiczuk, s. 366.	
Przegląd czasopism (W. Mincer).....	371
American Philosophical Quarterly, s. 371a. Anuario Filosofico / Universidad de Navarra, s. 371a. Environmental Ethics, s. 371b, Ethical Theory and Moral Practice, s. 371b. Ethics, s. 371b. Iyyun. The Jerusalem Philosophical Quarterly, s. 372a. Journal of Philosophical Logic, s. 372a. The Journal of Philosophy, s. 372a. Mind, s. 372b. Revue Philosophique de la France et de l'Étranger, s. 372b. Revue Internationale de Philosophie, s. 373b.	
Zapiski bibliograficzne (W. Mincer).....	375
a) Prace opublikowane w Polsce, s. 375a. b) Piśmiennictwo obce, s. 384b.	
Wiadomości bieżące	393
Wiadomości wydawnicze: publikacje jednostkowe, s. 393a; publikacje zbiorowe, s. 396a; wydawnictwa ciągłe, s. 396a; czasopisma, s. 399b; Bibliografie, leksykony, informatory, s. 400b. Organizacje, s. 400b. Zjazdy i konferencje, s. 401a. Nauczanie, s. 404a. Wiadomości osobiste, s. 404b. Konkursy i nagrody, s. 405a. Varia, s. 405b. Nekrologia, s. 405b.	

PL ISSN 0035-9599

POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

TOM LV
NUMER 2

wydawnictwo
adam marszałek

1998

Komitet Redakcyjny
ZARZĄD POLSKIEGO TOWARZYSTWA FILOZOFICZNEGO

Redaktor
LEON GUMAŃSKI

Sekretarz Redakcji
RYSZARD WIŚNIEWSKI

Korespondenci
BOLESŁAW ANDRZEJEWSKI (Poznań), CZESŁAW GŁOMBIK (Katowice), MARIA
GOLASZEWSKA (Kraków), JACEK J. JADACKI (Warszawa), RYSZARD KLESZCZ (Łódź),
TADEUSZ KWIATKOWSKI (Lublin), EUGENIUSZ ŻABSKI (Wrocław),
EWA ŻARNECKA-BIAŁY (Kraków)

Adres Redakcji
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Instytut Filozofii,
ul. Podmurna 74, 87-100 Toruń

Wydano z pomocą finansową Komitetu Badań Naukowych

©Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek
Toruń 1998

Printed in Poland

WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK
87-100 Toruń, ul. Przy Kaszowniku 37/23
tel. (0-56) 322-38, 282-46, 48-38-60
Wydanie I. Ark. druk. 11,31 Ark. wyd. 13,16.
W poprzednim numerze została podana błędna liczba
ark. wyd. – było 16,03, a powinno być 15,00
Druk: Drukarnia Marszałek
87-100 Toruń, ul. Rydygiera 12^a
tel. (0-56) 648-38-60

Jan Woleński

Jak długo istniała szkoła lwowsko-warszawska?

W swojej książce *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska* (Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, dalej *FSL-W*) przyjąłem (s. 9, 27–32, por. też mój artykuł „Uzupełnienia do *Filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej*”, „*Studia Filozoficzne*” 1986, nr 12, ss. 204–219), że szkoła lwowsko-warszawska skończyła swój żywot wraz z wybuchem II wojny światowej. Teza ta jest ostatnio kwestionowana, a na wielu spotkaniach słyszę nawet o micie czy legendzie zakończenia działalności tej szkoły w 1939 r. Ostatnio zaś przeczytałem coś takiego: „Wbrew Janowi Woleńskiemu, a za Jackiem J. Jadackim uważam, że Szkoła Lwowsko-Warszawska nie skończyła się z wybuchem II wojny światowej.” (T. Bigaj, *Matematyka a świat realny*, Wydział Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1997, s. 13).

Na pewno nie da się na ogół ustalić kiedy jakaś formacja intelektualna zakończyła się, znacznie łatwiej odpowiedzieć na pytanie, kiedy powstała, bo to drugie wiąże się z początkiem działalności jakiejś wybitnej osobistości lub pojawieniem się jakiegoś historycznie znaczącego dzieła, a to pierwsze wymaga oceny zdarzeń znacznie bardziej złożonych i przez to trudniej identyfikowalnych. Przeto historyk musi podjąć jakąś mniej lub bardziej arbitralną decyzję w sprawie końca badanego przez siebie epizodu w dziejach kultury. Winien rzecz stosownie wyjaśnić, aby czytelnicy uchwycili racje i kryteria, którymi się kierował. A ci, którzy się nie zgadzają, co jest możliwe i rzekłbym nawet niezbędne z uwagi na trudności w rozstrzyganiu pytań historycznych na „tak” lub „nie”, powinni jednak wyjaśnić swoje powody i skrytykować argumenty przeciwnie, w tym przypadku moje.

Wydaje mi się, że ze swej strony dopełniłem obowiązku, natomiast nie mogę tego powiedzieć o swoich adwersarzach utrzymujących, że szkoła lwowsko-warszawska istniała po 1939 r. czy 1945 r., a może istnieje nadal. Znany mi jest tylko jeden argument za takim poglądem, ten mianowicie, że jej przedstawiciele nauczali po II wojnie światowej i mieli uczniów. To jednak, jak sądzę, za mało.

Odnoszę przy tym wrażenie, że moi krytycy chyba niedokładnie zaznajomili się z treścią mojej książki. Przypomnę więc, że (por. *FSL-W*, s. 9) napisa-

łem wyraźnie: „[...] przyjmuję, że historia szkoły lwowsko-warszawskiej jako zorganizowanej szkoły filozoficznej kończy się wraz z wybuchem II wojny światowej. Nie jest to równoznaczne z przyjęciem, że wówczas kończy się historia intelektualna szkoły.” A we wspomnianym artykule uzupełniającym zasugerowałem (s. 197), by odróżnić (a) losy szkoły lwowsko-warszawskiej i (b) losy problematyki przez nią preferowanej. Zauważyłem również (FSL-W, s. 30), że pytanie „Koniec szkoły czy jej okres schyłkowy?” jest w znacznej mierze werbalne oraz zastrzegłem (FSL-W, s. 3), że „Jeśli szkoła istniała jeszcze w okresie po II wojnie światowej, to tylko w indywidualnych dokonaniach swoich pozostałych przy życiu przedstawicieli, a nie jako zbiorowe przedsięwzięcie.” Uzasadnienia nie będę powtarzał, ograniczając się jedynie do ponownego zwrócenia uwagi na rolę owego poczucia „wspólnego przedsięwzięcia” w powstaniu i rozwoju szkoły lwowsko warszawskiej.

Przyznaję, że i mnie nie były obce wahania w sprawie końca szkoły lwowsko-warszawskiej. Dlatego rzecz starannie konsultowałem, głównie z I. Dąmską M. Przełęckim i K. Szaniawskim. Wszyscy oni odrzucili tezę jakoby szkoła lwowsko-warszawska istniała po 1945 r. jako zorganizowana grupa filozoficzna. Opinie tych osób uznałem za miarodajne z powodów oczywistych: Dąmska reprezentowała samą szkołę, a Przełęcki i Szaniawski grono powojennych uczniów Ajdukiewicza i Kotarbińskiego, mogących być ewentualnie uznanych za kolejne pokolenie szkoły. Marian Przełęcki powiedział coś takiego: „Owszem, możesz przyjąć, że my, uczniowie Kotarbińskiego i Ajdukiewicza, tworzyliśmy pewne bractwo intelektualne, połączone językiem stosowanym w filozofii i podejmowaną problematyką, ale nie należy nas zaliczać do szkoły lwowsko-warszawskiej.” Odnotuję, że tylko jedna z osób, z którymi prowadziłem rozmowy była skłonna (ale to już miało miejsce po ukazaniu się FSL-W) rozszerzyć czasokres istnienia szkoły. W dyskusjach często przytaczam opinię Izydory Dąmskiej. Spotkałem się i z taką reakcją: „Dzisiaj na pewno zmieniłaby zdanie.” Na to już jednak nie mam odpowiedzi.

Ryszard Jadczyk

Symposium filozoficzne o Szkole Lwowsko–Warszawskiej

W dniach 4–5 marca 1998 r. Instytut Filozofii UMK oraz Oddział Toruński Polskiego Towarzystwa Filozoficznego były organizatorami Sympozjum naukowego pt. „Polska filozofia analityczna. Dziedzictwo Szkoły Lwowsko–Warszawskiej”, w którym uczestniczyli przedstawiciele ośrodków naukowych Warszawy, Krakowa, Szczecina, Wrocławia, Częstochowy i Katowic. Gośćmi Sympozjum, które otworzyli Dyrektor Instytutu Filozofii UMK – Prof. Józef Pawlak oraz Przewodniczący Oddziału Toruńskiego PTF, redaktor naczelny „Ruchu Filozoficznego” – Prof. Leon Gumański, byli dwaj wnukowie Kazimierza Twardowskiego – Jerzy i Andrzej Tomczakowie.

Symposium potraktowano jako zamknięcie przedsięwzięć, organizowanych dla upamiętnienia 100–lecia powstania Szkoły Lwowsko–Warszawskiej, które przypadało w roku 1995. Nawiązano też świadomie do idei zjazdów byłych uczniów Założyciela i Mistrza Szkoły – Kazimierza Twardowskiego, której początek dały uchwały Zarządu PTF we Lwowie w 1938 r. Dziś do tej idei odwołują się filozofowie, którym bliskie są założenia i program Szkoły Twardowskiego oraz badacze polskiej myśli filozoficznej.

Widoczne to było wyraźnie podczas Sympozjum. Oto tezy referatowych wystąpień:

Prof. Ryszard Jadczyk (UMK): Wprowadzenie: „Losy idei zjazdów byłych uczniów Kazimierza Twardowskiego”. W lutym 1939 roku doszło we Lwowie do I Zjazdu byłych uczniów Twardowskiego. Ustalono wówczas m.in., że co roku w różnych miastach organizowane będą zjazdy nawiązujące do pamięci i dorobku Mistrza Szkoły Lwowsko–Warszawskiej. Na czele komitetu zjazdowego stał Tadeusz Czeżowski. Następny zjazd miał się odbyć w Warszawie w 1940 r., ale wybuch wojny to uniemożliwił. Do idei zjazdowej nawiązało Wrocławskie Towarzystwo Filozoficzne im. K. Twardowskiego, które zorganizowało w lutym 1948 r. w 10. rocznicę śmierci Twardowskiego uroczyste obchody mu poświęcone. Pogarszająca się atmosfera polityczna, w tym m.in. ataki ortodoksyjnych marksistów wymierzone przeciwko Twardowskiemu i całej jego Szkole, spowodowały, że pamięć o Mistrzu zaczęto kultywować w formie półprywatnych spotkań jego byłych uczniów. Spotkania takie odbyły

się m.in. w 1952 i 1953 r. we Wrocławiu, a w 1954 r. w Krakowie. Po 1955 r. nastąpiły bardziej sprzyjające warunki do kontynuowania dorobku Szkoły Lwowsko–Warszawskiej, zarówno przez żyjących jeszcze „twardowszczyków” jak i przez młodszych badaczy. Utrwaliła się wówczas praktyka przesyłania wzajemnie kartek i listów przez niektórych uczniów Twardowskiego (głównie Czeżowski, Dąbmska, Słoniewska, Gromska) w rocznice jego urodzin, śmierci i imienin. Korespondencja ta świadczy zarówno o uczuciach, jakie żywili oni wobec Mistrza, jak i o stosunkach przyjaźni pomiędzy nimi oraz o podejmowanych przedsięwzięciach zmierzających do zachowania myśli Twardowskiego i kontynuowania jego programu. Traktowana też była przez nich jako namiastka idei zjazdów byłych uczniów Twardowskiego.

Prof. Andrzej Grzegorzczak (IFiS PAN Warszawa): „Reizm a analiza logiczna (spojrzenie w epoce postmodernizmu)”. U podstaw reizmu Kotarbińskiego tkwi wiara, że pewien sposób mówienia o świecie jest odzwierciedleniem rzeczywistości. U podstaw ontologii Leśniewskiego tkwi analogiczna wiara w używanie słowa „jest” jako spójki. Badania lingwistyczne pozwalają, jak się zdaje, mieć stosunek do języka bardziej „cyniczny”. Język jest narzędziem uniwersalnym, historycznie rozwijanym w celach głównie praktycznych. Dla celów poznawczych mamy swobodę używania konstrukcji językowych takich, z którymi skojarzymy wybrane sensy filozoficzne. Najprostszymi konstrukcjami mogącymi służyć jako ontologia, jest prosta teoria typów, jak również teoria mnogości z indywidualami najniższego rzędu, oraz bez zbioru pustego, co odpowiada intuicji Arystotelesa. Wybór ontologii jest wyborem aparatury formalnej. Istotna treść filozofii, to poglądy dotyczące postrzeganej rzeczywistości, które można wypowiedzieć w bardzo różnych aparaturach ontologicznych.

Prof. Teresa Rzepa (Uniwersytet Szczeciński): „Zlekceważony fenomen w dziejach nauki polskiej – Psychologiczna Szkoła Lwowska”. W podręcznikach prezentujących rozwój myśli psychologicznej wspomina się o polskiej psychologii jedynie marginalnie, a nawet wstydliwie. Absolwenci studiów psychologicznych raczej nie znają tekstów, a czasem i nazwisk Twardowskiego, Witwickiego, Błachowskiego czy Baleya. Tymczasem za sprawą tych psychologów na początku XX wieku powstawał we Lwowie ośrodek myśli, który można nazwać Psychologiczną Szkołą Lwowską. Nie była ona tak długotrwałym zjawiskiem, jak Filozoficzna Szkoła Lwowsko–Warszawska, jednak spełniała – przynajmniej przez dwadzieścia lat – wszelkie warunki szkoły naukowej jako swojej formacji intelektualnej. Po 1919 r., w okresie rozproszenia się psychologów tworzących Szkołę po niemal wszystkich polskich uniwersytetach, wygasły prawie całkowicie scalające ją czynniki, choć idee, jakie w jej ramach się zrodziły, w mniejszym stopniu teoretyczne, w większym zaś metodologiczne, istniały nadal. W referacie przedstawiono specyficzne cechy Psychologicznej Szkoły Lwowskiej oraz podjęto rozważania nad przyczynami jej „zlekceważenia”.

Prof. Ryszard Wiśniewski (UMK): „Dyskusje metaetyczne w kręgu Szkoły Lwowsko–Warszawskiej”. Przez dyskusje metaetyczne rozumie Autor

spory metodologiczne, toczone w sprawie możliwości zbudowania etyki naukowej, w szczególności w sprawie uzasadnienia etyki. Problem możliwości etyki naukowej postawiony został przez Twardowskiego, który poszukując rozwiązania problemu, wyznaczył dwie drogi dochodzenia do etyki: aprioryczną i aposterioryczną. Jego uczniowie – Tadeusz Czeżowski i Tadeusz Kotarbiński – w swoich programach etyki „empirycznej” i „niezależnej” w istocie starali się rozwinąć metodologiczne sugestie Twardowskiego. Etykę kojarzącą momenty aprioryczne z aposteriorycznymi uprawiał też Władysław Tatarkiewicz. Pewien opór wobec powstałych rozwiązań zgłaszała Maria Ossowska i ona wywołała dyskusję na temat prawomocności powyższych prób. W kręgu inspiracji Szkoły pozostawała Ija Lazari-Pawłowska. Czerpał też z nich i prowadził dyskusje metaetyczne z pozycji marksistowskich Marek Fritzhand – wykształcony jeszcze we Lwowie.

Prof. Włodzimierz Tyburski (UMK): „Etos uczonego w Szkole Lwowsko-Warszawskiej”. Autor referatu skoncentrował swoją uwagę na wypowiedziach reprezentantów Szkoły Lwowsko-Warszawskiej na temat moralnych zasad i reguł badań naukowych oraz postawy, jaka charakteryzować winna pracownika nauki w jego działalności badawczej i nauczycielskiej. Wedle przedstawicieli Szkoły poszukiwanie i głoszenie prawdy to podstawowe zadanie i etyczna powinność pracownika naukowego. Autor przedstawił katalog naczelnych wartości konstytuujących program deontologii uczonego. Za wyznaczniki etyki pracy naukowej uznał: krytycyzm, rzetelność, obiektywizm, bezstronność. Wiele uwagi poświęcił problematyce wolności nauki, oraz refleksji nad możliwymi ograniczeniami nauki i badania naukowego w dobie współczesnej. W końcowej części referatu przedstawione zostały poglądy przedstawicieli szkoły Lwowsko-Warszawskiej na temat indywidualności twórczej oraz celów kształcenia uniwersyteckiego.

Dr Maciej Woźniczka (WSP Częstochowa): „Koncepcja nauczania filozofii w Szkole Lwowsko-Warszawskiej”. Autor stwierdza na podstawie przeprowadzonych studiów, że w Szkole Lwowsko-Warszawskiej nie sprecyzowano jednolitej koncepcji nauczania filozofii. Można jednak wyodrębnić pewien zasadniczy zarys tej koncepcji, bardziej szczegółowo dookreślony przez poszczególnych przedstawicieli Szkoły. Referent poddał refleksji wpływ interpretacji i sposobu uprawiania filozofii na kształt jej wizji edukacyjnej. Omówił wpływ założeń filozofii Brentana na uzasadnienia filozoficzne Szkoły w kontekście refleksji dydaktycznej. Przedstawił problematykę zasad nauczania filozofii na tle postulatów minimalizmu metafizycznego (Twardowski, Łukasiewicz), refleksji propedeutycznej (Kotarbiński), postawy poznawczej i metodologicznej (związanej z postulatem „antyracjonalizmu” – Ajdukiewicz), a także wyznaczników kultury logicznej jako składnika kultury filozoficznej. Wskazał też na miejsce i rolę refleksji aksjologicznej w koncepcji nauczania filozofii.

Prof. Jacek J. Jadacki (Uniwersytet Warszawski): „Kłopoty z kategoriami ontycznymi, czyli o (pewnych) poglądach filozoficznych Tadeusza Cze-

zowski”. Zagadnienia metafizyczne Czeżowski dzieli na ogólne i szczegółowe, a wśród tych pierwszych wyodrębnia m.in. analizę pojęć bytu, istnienia i rzeczywistości oraz klasyfikację bytów. Referent, odwołując się do odpowiednich fragmentów pracy Czeżowskiego „O metafizyce, jej kierunkach i zagadnieniach” (1948), wskazał na trudności, na które napotyka się w tych dwóch grupach ogólnych zagadnień metafizycznych – tak jak je ujmuje Czeżowski – a także na trudności, pojawiające się przy stwierdzeniu rezultatów tej analizy i klasyfikacji, czyli w obrębie pewnego – związanego z tymi zagadnieniami metafizycznymi – zagadnienia semiotycznego. Ustosunkował się też do konstatacji Cezarego Gorzki („Ruch Filozoficzny” t. XLVIII, nr 1, 1991), związanych m.in. z wypowiedziami Czeżowskiego odnoszącymi się do zdań egzystencjalnych i poddał je własnej, krytycznej interpretacji.

Dr Krystyna Skuriat (Akademia Rolnicza Wrocław): „Wolność i los. Ingardenowska próba zjednoczenia ontologii i etyki”. Filozofia wskazuje – jako na przykład nierozwiązywalnego konfliktu – na dwie podstawowe cechy etycznej egzystencji człowieka: sytuację decyzji, tj. swobodę powiedzenia: tak lub nie, i dokonania tego, co się postanowiło, oraz na system uzależnień, konieczności zewnętrznych i wewnętrznych przymusów, wyznaczających dystans pomiędzy człowiekiem a światem. Posługuje się wówczas terminem *wolność* jako podstawowym pojęciem etyki, oraz terminem *los* jako podstawowym pojęciem ontologii. Referentka przyjmuje, że powiązanie badań w obszarze ontologii – nawet wówczas, kiedy rozumiana jest ona tradycyjnie jako teoria rzeczywistości – z badaniami z zakresu etyki jest konieczne, ponieważ pomiędzy obydwoma dziedzinami istnieją bezpośrednie związki, które następnie są przedmiotem analizy. Odwołuje się tu do poglądów Romana Ingardena. Zauważa m.in., że dla ontologii i etyki doniosłe znaczenie ma Ingardenowska koncepcja systemów względnie izolowanych, będąca „kluczem” do rozwiązania zagadnienia wolności, przeciwstawna wobec radykalnego determinizmu.

Prof. Czesław Głombik (Uniwersytet Śląski): „O niedoszłych polskich przekładach Logische Untersuchungen”. Edmund Husserl wcześniej zainteresował polskich uczonych. Najwcześniej pisał o nim i jego *Philosophie der Arithmetik* Władysław Heinrich, bo już w 1895 r. Jan Łukasiewicz zainicjował na posiedzeniach PTF we Lwowie w 1904 r. dyskusje nad antypsychologizmem Husserla. Konstancy Michalski w 1911 r. obronił jedną z pierwszych w literaturze światowej rozprawę doktorską poświęconą Husserlowi oraz jego poprzednikom i zwolennikom. Tymczasem dzieło Husserla *Logische Untersuchungen*, mimo wywołanego zainteresowania w pierwszych latach XX w., nie spowodowało w Polsce większego oddźwięku teoretycznego. Były jednak próby jego przetłumaczenia na język polski. Podejmowali je przed II wojną światową Stanisław Leśniewski, Roman Ingarden oraz Aleksander Rozenblum – postać w tym gronie najmniej znana, choć o gruntownym przygotowaniu filozoficznym zdobytym najpierw w Krakowie, a następnie w Getyndze i w Monachium. Do przekładu jednak wówczas nie doszło. Na przeszkodzie stanęły wewnętrzne

stosunki, jakie panowały wówczas w filozofii polskiej. Czołowi przedstawiciele Szkoły Lwowsko–Warszawskiej uznali *Badania* Husserla za nazbyt odbiegające od ich własnych zaangażowań filozoficznych i logicznych.

Prof. Jan Woleński (Uniwersytet Jagielloński): „Koncepcje logiki w Szkole Lwowsko–Warszawskiej”. Ewolucja poglądów na logikę w Szkole Lwowsko–Warszawskiej ściśle wiązała się z dziejami tej formacji intelektualnej. Można wyróżnić tutaj dwa okresy: lwowski (1895–1918) i lwowsko–warszawski (1918–1939, a nawet i dalej). W obu tych okresach Szkoła uprawiała logikę i filozofowała o niej. Zasadnicza różnica polegała na tym, że dopiero w okresie drugim pojawiły się zaawansowane badania z zakresu logiki matematycznej. W okresie pierwszym dominowała problematyka logiki w sensie szerokim, obejmującej, wedle dzisiejszego nazewnictwa semiotykę, logikę formalną i metodologię nauk, przy czym tej drugiej było stosunkowo niewiele. Spojrzenie na logikę było motywowane bardziej przez *logica utens* niż *logica docens*. W latach 1918–1939 (i później) logicy polscy stworzyli bądź usystematyzowali aparaturę pojęciową, dzięki której można było zdefiniować logikę w ściśle metodologiczny sposób. Niemniej jednak pierwotny pogląd na rolę logiki nadal utrzymywał się w Szkole Lwowsko–Warszawskiej. Autor przypominał wypowiedzi przedstawicieli Szkoły Lwowsko–Warszawskiej na logikę, omówił kwestię genezy logiki i jej stosunku do świata, a na końcu formalne ujęcia metalogiczne.

Dr Eugeniusz Wojciechowski (Akademia Rolnicza Kraków): „Z problematyki prawdy: o tak zwanych prawdach względnych”. Referent za punkt wyjścia swoich rozważań wziął rozprawę Twardowskiego „O tak zwanych prawdach względnych”, w której przeprowadza się krytykę stanowiska relatywizmu prawdy. Według Twardowskiego, dzięki rozróżnieniu między sądem a zdaniem, da się rozwiązać problem absolutności (względności) prawdy. Prawda może być traktowana tylko wtedy jako relatywna, jeśli przypisywana jest zdaniom, zawierającym wieloznaczne bądź dejektywne terminy lub mającym formę eliptyczną. Nie musimy jednak przyjmować powyższej koncepcji semantycznej Twardowskiego – doktryny dwóch nośników prawdy – aby rozwiązać problem relatywności (absolutności) prawdy. Wystarczy dokonać rozróżnienia między relatywnymi formułami zdaniowymi, zawierającymi zmienną wolną reprezentującą jej zakres prawdziwości a zdaniami, które nie zawierają takiej zmiennej, będącymi w szczególności rezultatami odpowiednich podstawień za zmienne tego typu w formach relatywnych. Z drugiej strony, analizę Twardowskiego można powiązać z ideą kwantyfikacji prawdy (fałszu), z realizacją której spotykamy się już w pismach logicznych Arystotelesa. Autor proponuje teorię, w której wiąże powyższe dwie idee.

Prof. Urszula Żegleń (UMK): „Problem psychofizykalizmu w sformułowaniu Henryka Mehlberga. Rewizja poglądów Mehlberga w świetle dzisiejszych dyskusji z filozofii umysłu”. Autorka przypomina artykuł Mehlberga z 1937 r. „O paralelizmie psychofizycznym” („Kwartalnik Filozoficzny”, t. 14),

w którym psychofizykalizm charakteryzuje się przez trzy tezy: o odpowiedniości psychofizycznej, o niezależności, o idetyczności. Następnie analizuje każdą z tych tez z perspektywy rozważań dzisiejszych filozofów umysłu. Np. dyskusja tezy o idetyczności na płaszczyźnie przedmiotowej prowadzona jest aktualnie w kontekście badań nauk kognitywnych, gdzie korzystając z osiągnięć nauk neuronalnych przestaje być zagadnieniem filozoficznym, stając się bardziej zagadnieniem neurofizjologii, tak jak teoria idetyczności stanów centralnych, która w filozofii umysłu znalazła się przede wszystkim dzięki D. Armstrongowi, H. Feiglowi i J. Smartowi. Opublikowanie tekstu Mahlberga w języku angielskim dopiero po pół wieku („Axiomathes” vol. VI, No. 1, 1995) okazało się stanowczo spóźnione, mimo że problem odpowiedniego sformułowania psychofizykalizmu pozostał aktualny a filozofia umysłu stała się dyscypliną doniosłą.

Prof. Adam Jonkisz (Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie): „Tadeusza Czeżowskiego formalne pojęcie wartości”. Według Czeżowskiego wartość to cecha relatywna przedmiotu (rozumianego szeroko). Przedmiot a jest wartościowy dla podmiotu wartościującego s ze względu na parametr wartości p , z którym przedmiot a jest związany relacją R ; zwaną relacją podstawową lub wartościującą. Podstawowa myśl prowadząca Czeżowskiego do określenia, a następnie do porównania wartości, jest następująca: wartość przedmiotu jest tym większa im więcej spełnia on relacji wartościotwórczych. Gdy więc uwzględnia się jakiś zbiór R takich relacji, wtedy wartość przedmiotu a jest reprezentowana podzbiorem ogółu R , tj. podzbiorem tych relacji, które są przez a spełniane. Po przedstawieniu tych intuicji Czeżowskiego, referent ocenia je, wskazując także na główne trudności tego ujęcia oraz sposoby ich pokonania.

Dr Adam Olech (WSP Częstochowa): „Kwestia tetycznych sądów a metafizyczny realizm filozofów z kręgu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej”. Uznanie tetycznego charakteru aktów sądenia nie jest obojętne dla realistycznej (w metafizycznym sensie tego słowa) postawy filozofów ze Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Sąd, wedle Brentana, Twardowskiego oraz wielu jego uczniów, tym różni się od samych tylko przedstawień, iż polega na odmiennym odnoszeniu się sądującego podmiotu do przedmiotu. W przedstawieniu przedmiot jest jedynie dany. W sądzie natomiast to, co w przedstawieniu było jedynie dane, jest w swoim bycie uznane lub odrzucone. Pozytywny akt sądenia, tj. akt uznania w bycie przedmiotu, jest aktem ujmowania rzeczywistości przedmiotu będącego składową rzeczywistego świata. Ów akt wyrasta – jak się wydaje – z pewnej „żywionej” przez nas generalnej i naturalnej zarazem tezy uznającej rzeczywistość świata. Jednak „żywienie” owej tezy nie jest, w przeciwieństwie do jednorazowego tetycznego charakteru aktu sądenia, czymś w świadomości stale obecnym, zaktualizowanym. Stąd powód, dla którego słowo „żyć” ujęte jest w znak cudzysłowu, co ma także wskazywać na dyspozycyjny charakter żywienia owej generalnej tezy. Idealizm filozofów z kręgu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej jest realizmem owej generalnej i naturalnej zarazem tezy tetycz-

nej, wzmocnionej przez nich krytyką opcji idealistycznej lub ukazywaniem prostoty opcji realistycznej.

* * *

Teksty referatowe nie miały tylko charakteru historycznego. Nawiązując do dorobku Szkoły Lwowsko–Warszawskiej, prowadzono rozważania nad najważniejszymi problemami współczesnej filozofii i logiki. Miały one też wielką nośność edukacyjną, co zresztą było wyraźnym nawiązaniem do idei Szkoły Twardowskiego, w której wielką rolę przywiązywano do umiejętności przekazywania nawet najbardziej zawitych kwestii w sposób jasny i czytelny. Uczestniczący w Sympozjum studenci filozofii wynieśli zapewne wiele korzyści, słuchając wystąpień referentów o głośnych w środowiskach filozoficznych nazwiskach.

Wiele kontrowersji wzbudził problem udostępniania źródeł do dziejów najnowszych filozofii w Polsce. Dyskusję na ten temat zainicjował Prof. Jerzy Perzanowski (UMK) swymi „Uwagami o wykorzystywaniu źródeł do badań nad Szkołą Lwowsko–Warszawską”. Z jednej strony uznano, że materiały takie, pochodzące często ze zbiorów prywatnych, wnoszą wiele nowych danych do naszej wiedzy o stosunkach panujących w środowiskach filozoficznych i losach poszczególnych osób, działających na polu filozofii, z drugiej zaś przestrzegano przed nieodpowiedzialnym, niefrasobliwym i niefachowym publikowaniem pewnych dokumentów.

Toczyła się też dyskusja nad zasadnością używania terminu „filozofia analityczna”, który odnoszono dotąd głównie do Szkoły Lwowsko–Warszawskiej. Postulowano termin „filozofia naukowa”, który obejmowałby uczonych pozostających także poza tą Szkołą a jednak respektujących określone zasady metodologiczne. Próbowano się też odnieść do kwestii, na ile zasadne jest wyłanianie ze Szkoły Lwowsko–Warszawskiej jej nurtów i kreowanie z nich kolejnych szkół (psychologicznej, historycznej, teoretyków literatury itp.).

Wysunięto projekt, aby Toruń stał się miejscem okresowych zjazdów przedstawicieli filozofii analitycznej (naukowej). Tu bowiem nie tylko pracowali przez wiele lat filozofowie: Tadeusz Czeżowski (uczeń Twardowskiego) i Henryk Elzenberg oraz filozofujący pedagog Kazimierz Sośnicki, a także znajdują się kompetentni badacze m.in. filozofii polskiej, ale mieszczą się też bogate materiały do dziejów filozofii, tak w bibliotekach i archiwach jak i w posiadaniu osób prywatnych, m. in. Prof. Andrzeja Tomczaka (po K. Twardowskim) jak i Prof. Romana Stanisława Ingardena (po Romanie Ingardenie).

Teresa Rzepa

Co wnoszą „Dzienniki” Kazimierza Twardowskiego do jego psychologicznego portretu?

Nie trzeba nikogo – komu znane są zasady przygotowywania tekstów naukowych głoszone i wprowadzane w życie zarówno przez twórcę, jak i przez reprezentantów Szkoły Lwowsko-Warszawskiej – przekonywać, że naukowe wytwory Kazimierza Twardowskiego są raczej pozbawione treści psychologicznych, koniecznych do sporządzenia psychologicznego portretu. Nie są natomiast ich pozbawione ani autobiografia Twardowskiego¹, ani też opublikowane fragmenty jego notatek, zapisków i listów do różnych osób, zwłaszcza zaś – do uczniów². Treściami psychologicznymi są nasycone także wypowiedzi uczniów o Mistrzu³. Jednak w świetle nawet tych materiałów, prawdziwym „kąskiem” psychologicznym są dwutomowe „Dzienniki” Kazimierza Twardowskiego, przygotowane do druku oraz opatrzone przedmową i przypisami przez Ryszarda Jadcza⁴.

W rozumieniu biografistyki, „dziennik” to zbiór osobistych zapisków, prowadzonych regularnie, z dnia na dzień, przy czym o jego strukturze (z reguły uporządkowanej wedle kryterium chronologicznego) decyduje bieg zdarzeń

¹ K. Twardowski, *Autobiografia filozoficzna*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria” 1992, R. I, s. 19-33.

² Głównie dzięki wytrwałej pracy R. Jadcza. Por. np.: K. Twardowski, *Wybór pism psychologicznych i pedagogicznych*. Warszawa 1992 (wstęp i wybór: R. Jadcza); R. Jadcza, *Kazimierz Twardowski. Twórca szkoły lwowsko-warszawskiej*, Toruń 1991; R. Jadcza, *Kazimierz Twardowski. Nota biobibliograficzna*, Toruń 1991.

³ Por. np.: K. Ajdukiewicz, *Pozanaukowa działalność Kazimierza Twardowskiego*, „Ruch Filozoficzny” 1959-1960, R. XIX, s. 29-35; T. Kotarbiński, *Styl pracy Kazimierza Twardowskiego*, „Ruch Filozoficzny”, 1959-1960, R. XIX, s. 1-4; H. Słoniewska, *Kazimierz Twardowski, nauczyciel i wychowawca*, [w:] *Studia z teorii poznania i filozofii wartości*, red. W. Stróżewski, Warszawa 1978, s. 9-22; W. Witwicki, *Kazimierz Twardowski*, „Przegląd Filozoficzny” 1920, R. XXIII, s. IX-XIX; oraz por. cytowane opracowania R. Jadcza; a także: T. Rzepa, *Kilka uwag na marginesie książki J. Woleńskiego o filozoficznej szkole lwowsko-warszawskiej*, Warszawa 1985, „Studia Filozoficzne” 1986, R. 12, s. 227-232.

⁴ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. I i II, Warszawa-Toruń 1997; oprac., przypisy i wprov.: R. Jadcza.

opisywanych przez autora. Specyfika strukturalna różni dziennik zarówno od pamiętnika, w którym wydarzenia są zapisywane nieregularnie, zgodnie z kryterium ważności, nie zaś – chronologii; jak i od autobiografii, która jest autorskim zapisem własnej biografii sporządzanej nie na bieżąco, lecz z czasowej perspektywy, z wykorzystaniem danych tak retro-, jak i introspekcyjnych.

To prawda, że najwierniejszy opis nie odda niezwykłego klimatu „Dzienników” Twardowskiego. Wiele tam informacji na temat historycznego kontekstu wydarzeń z burzliwych lat 1915–1936, ich politycznego klimatu, ocenianego przez pryzmat osobistych doświadczeń Autora. Sporo o znaczących w owych czasach zjawiskach społecznych, o panujących zwyczajach i normach etycznych, regułach życia towarzyskiego i uniwersyteckiego, o sztuce dyplomacji i prowadzenia sporów oraz formułowania i komunikowania rozstrzygnięć dotyczących spraw konfliktowych zaistniałych w środowisku uczelnianym. Wiele o modach, gustach, preferencjach i upodobaniach, poczytnych lekturach, dominujących i uznawanych teoriach naukowych, sposobach ich odbioru i oceny. Znajdziemy tam też dane zarówno o słynnych, jak i mało znanych postaciach ze świata nauki, polityki i sztuki, o osobach znaczących dla Twardowskiego (głównie chodzi tu o uczniów i kolegów uniwersyteckich), o członkach jego rodziny, przyjaciółach i znajomych.

Lektura „Dzienników” pozwala również na rozpoznanie wyrażanych przez Twardowskiego ocen i postaw wobec opisywanych zdarzeń i osób, na odczytanie charakterystyk spotykanych ludzi (zwłaszcza reprezentujących świat nauki), na zdobycie wglądu w zasób jego przekonań naukowych i zasad kierujących jego postępowaniem, a wyznaczonych przez zakresy funkcji jakie przyszło mu pełnić. Z „Dzienników” dowiemy się również, choć – bez wątplenia – mniej szczegółowo, o codziennych doświadczeniach życiowych Twardowskiego, o uznawanych przezeń głównych regułach rządzących jego „pozauroczystym” stylem bycia i wypoczynku.

Są też co najmniej dwa szczególnie rzucające się w oczy, „mocne” – z psychologicznego punktu widzenia – akcenty „Dzienników”. Pierwszy z nich dotyczy wyraźnej przewagi najbardziej skrupulatnie rejestrowanych i powtarzających się w nich tematów. Za wiodącą trzeba tu uznać sprawę pogody, na drugim zaś miejscu – rejestrację wizyt towarzyskich. Czasami stanowią one nawet jedyny temat godny odnotowania w przypadku danego dnia.

Narzucają się dwa wyjaśnienia tej swoistej prawidłowości. Pierwsze z nich opierać można na dających się ustalić⁵ dominujących cechach osobowości Twardowskiego, a głównie na jego obowiązkowości i tendencji do systematycznej i wytrwałej pracy. Obowiązek nakazywał więc sporządzić choćby jednozdaniową notatkę pod kolejną datą dziennika. Kiedy zatem, głównie w okre-

⁵ T. Rzepa, *Psychologiczny portret Kazimierza Twardowskiego*, [w:] R. Jadczyk, *Mistrz i jego uczniowie*, Warszawa 1997, s. 205-226; T. Rzepa, *Życie psychiczne i drogi do niego. Psychologiczna Szkoła Lwowska*, Szczecin 1998, s. 100-117.

sie wakacyjnym, nie mogło działać się cokolwiek nad powszednie i rutynowe czynności, wówczas najbardziej interesującym, godnym odnotowania wydarzeniem mogła stać się burza, duchota, rześisty deszcz lub ostre, palące słońce. Podobnie, jak wizyta kogokolwiek z członków rodziny, uczniów czy znajomych: Stefci, Dani, Halki, Tadzia, Słoniewskiej, Ingardena, Łowczyńskiej czy Kreutza.

Drugie wyjaśnienie ujmuje tę kwestię niejako „od końca”. Warto bowiem zastanowić się nad kryteriami oceny ważności wydarzeń, stosowanymi przez Twardowskiego do ich selekcji przed umieszczeniem na kartach dzienników. Jakim wydarzeniom poświęcił w nich najwięcej miejsca? Odpowiedź nie jest wcale trudna. Najwięcej miejsca w „Dziennikach” zajmują kwestie dotyczące relacji formalnych i nieformalnych, istniejących w środowisku uniwersyteckim. Skoro zatem danego dnia nie zdarzyło się cokolwiek z tego zakresu, co – z racji przyjmowanego mniej lub bardziej świadomie zasadniczego kryterium selekcjonowania informacji – kwalifikowało się do szczegółowego opisanego w dzienniku, Twardowski sporządzał najprostszą notatkę na wzór kapitana prowadzącego dziennik pokładowy: *Dzień jak każdy inny. Wieczór u nas na kolacji Łowczyńska; Nic szczególnego. Dzień jak każdy; Dziś deszcz – pod wieczór burza; Nic szczególnego. Nieszczególna też pogoda; Dzień bez deszczu, na ogół pochmurno i chłodno.*

Drugi „mocny” akcent „Dzienników” polega na ich bardzo szybkiej metamorfozie formalnej. Otóż początkowo Twardowski nadał swym codziennym zapiskom formę sprawozdawczą, wyłącznie rejestrującą wydarzenia uniwersyteckie. O ogromie dystansu psychologicznego do własnej osoby z perspektywy pełnionej wówczas funkcji rektorskiej świadczy dość dziwaczne (w odbiorze) ujmowanie siebie najczęściej w trzeciej osobie. Twardowski pozostający w roli Jego Magnificencji pisze na swój temat następująco: *Rektor bierze udział; Nadesłano na ręce Rektora; Rektor w mundurze i łańcuchu; Rektora odwiedził...* Wybór tej formy stawia – z psychologicznego punktu widzenia – „zwykłe ja” Twardowskiego w roli służebnej, pozostawiając mu pełnienie mniej ważnej czynności sekretarza „ja funkcyjnego” (jego ówczesnej, jak powiedziała by C.G. Jung, *persony*). Na szczęście, dość szybko przechodzi Twardowski z nieznośnej formy sprawozdawczej na literacką. Jednocześnie zaczyna pisać w pierwszej osobie, a forma „Dzienników” staje się miejscami nawet potoczna, wartka, barwna i bogata. Staje się nasycona emocjami i odważna w wyrazistych prezentacjach i ocenach postępowania wielu osób, wywodzących się głównie z najwyższej waloryzowanego i specyficznego dla twórcy Szkoły Lwowsko-Warszawskiej wręcz jego „środowiska życia”, mianowicie – środowiska naukowego.

Z całą mocą należy zatem podkreślić, iż „Dzienniki” stanowią siedmusetstronicową skarbnicę wiedzy o ich autorze, z której – w zależności od sformułowanego celu poszukiwań – można wyluskać odpowiedź na wiele pytań, zwłaszcza zaś dotyczących społeczności uniwersyteckiej i rządzących jej życiem prawideł.

Moja lektura „Dzienników” była ukierunkowana na wyszukiwanie w nich treści psychologicznych, stanowiących podstawę do ewentualnego zmodyfikowania lub uzupełnienia sporządzonego portretu psychologicznego Mistrza⁶. Pokrótkę wyjaśnię, iż podkreślałam w portrecie ścisłą zależność typu uformowanej osobowości Twardowskiego od rodzaju wybranej drogi życiowej – głównie – drogi nauki i jej organizacji oraz drogi dydaktycznej. Nade wszystko misja mistrza (czyli uczonego i nauczyciela zarazem) oraz ramy i wymogi tej misji utrwały i uwyrażniały cechy jego osobowości. Można rzec, iż osobowość Twardowskiego została uformowana i jakby przykrojona do wzorca mistrza, więc „zamknięta” w ramach wyznaczonych przez – nie dające się w jego przypadku rozdzielić – funkcje: uczonego i nauczyciela. To była jego życiowa „maska”, *persona* (w klasycznym rozumieniu psychologii analitycznej), z którą się niemal utożsamiał. Z pełną powagą, poświęceniem, wiarą i dumą noszona przez całe życie i przeważającą część codzienności.

Starałam się więc w trakcie lektury „Dzienników” zweryfikować podstawową tezę określającą identyfikację z misją mistrza jako trzon osobowości Twardowskiego, a tym samym ważącą na szczegółowych jej rysach, skrótkowo ujmowanych w wiązkę „pruską” z jednej, oraz „stoicką” – z drugiej strony. Na owe, wiązkowo ujmowane, rysy, składają się takie cechy szczegółowe, jak (m.in.): rozbudowane poczucie odpowiedzialności, obowiązkowość, systematyczność, wytrwałość, pedanteria, powaga, surowość, sztywność zachowań, legalizm, punktualność (wiązka „pruska”); oraz spokój, opanowanie, silna kontrola emocjonalna, racjonalność myśli i działań (wiązka „stoicka”).

W ocenie ogólnej Twardowski jawi się w „Dziennikach” może nie inaczej aniżeli w naszkicowanym portrecie, lecz – o wiele bardziej wyraziście. Zapiskami swych poczynań i decyzji, rozmyślań i ocen, motywów i pragnień, przeprowadzonych rozmów i przemilczanych celowo (poza kartami dziennika) wypowiedzi, jakby zezwalał na wyostrenie sensu wskazanych cech osobowości.

Lapidarnie rzecz ujmując, jawi się Twardowski w swym dziennikowym autoportrecie jako osoba nad wyraz systematyczna, konsekwentna i aż do przesady perfekcyjna. Chłodna, nieprzystępna, niemal pozbawiona uczuć, niewzruszona, bez skłonności (lub najwyżej – o minimalnych skłonnościach) do zabawy i do marnotrawienia czasu na nieracjonalne działania.

Jeżeli treści psychologiczne zawarte w „Dziennikach” weryfikują, a nawet wyostwiają główne rysy zrekonstruowanego wcześniej wizerunku Twardowskiego, warto dzięki nim pogłębić wiedzę o: [1] funkcjonowaniu twórcy Szkoły Lwowsko-Warszawskiej w misji mistrza; [2] „pruskim” rysie jego struktury osobowości; [3] rysie „stoickim”.

⁶ Tamże.

ogólny, co ma się wyrazić w odpowiednim doborze członków prezydium honorowego, komitetu wykonawczego i w doborze odpowiedniego lokalu na obchód – nie w sali kahal”.⁹ Ostateczne rozstrzygnięcie tej kwestii nastąpiło niebawem, bo już 24 lutego. W dzienniku pod tą datą czytamy: „[...] mianowicie nie przyjmę godności członka komitetu honorowego obchodu Spinozy, gdyż obchód ma się odbyć w kahale, dzięki czemu nabędzie pewnej cechy wyznaniowej”.¹⁰

3. W marcu 1928 r., podczas zamieszek na tle narodowościowym, Twardowski zajął niezłomną postawę, dowodzącą głoszonego przezeń przeświadczenia, iż uniwersytet jest prawdziwą świątynią wiedzy, nie zaś miejscem rozgrywek prowadzonych na jakimkolwiek tle pozamerytorycznym. Swoimi czynami dowiódł, że wstęp do uniwersytetu mają wszyscy studenci zainteresowani zdobywaniem wiedzy, nie zaś reprezentujący określony światopogląd. 6 marca 1928 r. zanotował: „Gdy już byłem u siebie na górze, wtargnęła jeszcze grupka młodzieży do klatki schodowej i na korytarz seminaryjny, bo szło jej o to, by jeden ze studentów żydowskich, który się dostał do lektorium, opuścił gmach. Wyprosiłem strajkujących, a następnie sam owego Żyda wyprowadziłem aż do bramy [...]”.¹¹ Podobnie postąpił następnego dnia: „Dzisiaj rano, gdy przybyłem na uniwersytet na wykład, grupka studentów u wejścia stojących usiłowała nie dopuścić studentów żydowskich na wykład. Ale rychło poradziłem sobie z nimi i Żydzi mogli na mój wykład swobodnie wejść”.¹²

4. W październiku 1930 r. Twardowski odmówił złożenia swego podpisu pod listem protestacyjnym, kierowanym do prezydenta Mościckiego, argumentując swą decyzję tym, że „[...] profesorowie uniwersytetu etc. (oni bowiem mieli wystąpić głównie jako inicjatorzy całej akcji) nie powinni jako tacy stawać w walkach partyjnych po tej lub takiej stronie, że powinni unikać wszystkiego, co może walkę partyjną i nienawiść wzajemną zwiększać, że powinni raczej działać w kierunku godzenia, łączenia, konsolidowania”.¹³

5. W już prezentowanej¹⁴ sprawie zawieszania krzyży w Uniwersytecie im. Jana Kazimierza, Twardowski zajął jednoznaczne stanowisko. Uznał bowiem, zgodnie z reprezentowanym wzorcem uczonego zabiegającego o światopoglądową czystość nauki i jej instytucji, że „[...] zawieszenie krzyży w salach wykładowych może spotkać się z opozycją zarówno z motywów religijnych – ze strony osób głęboko religijnych, jak też ze strony ludzi na przeciwnym stanowisku stojących”.¹⁵ Dla Twardowskiego był to przede wszystkim sygnał, że

⁹ Tamże, s. 291.

¹⁰ Tamże, s. 296.

¹¹ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. II, cyt. wyd., s. 16.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 158.

¹⁴ R. Jadczał, *Kazimierz Twardowski wobec akcji zawieszania krzyży w Uniwersytecie Lwowskim*, „Przegląd Religioznawczy” 1996, 1.

¹⁵ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. II, cyt. wyd., s. 170.

w uniwersytecie szerzy się nietolerancja. „Klerykalizm zanadto już u nas podnosi głowę. W Uniwersytecie zaczęło się od udzielania Auli na rozmaite uroczystości o wyraźnym charakterze religijno–kościelnym. Wydział Teologiczny pozwalał sobie na urządzenie w Uniwersytecie wykładów apologetycznych. Znosiło się to milcząco – więc klerykalizm podnosi głowę coraz śmieiej.”¹⁶ Podjąwszy zdecydowane kroki przeciwko zapoczątkowanej latem 1930 r. akcji, Twardowski konsekwentnie głosił, że „[...] uważam zawieszenie krzyży w Uniwersytecie za nie dające się pogodzić z charakterem Uniwersytetu jako instytucji poświęconej nauce, i że sądzę, że trzeba wystąpić przeciw próbom sfer klerykalnych w kierunku zawładnięcia dziedziną pracy naukowej”.¹⁷

Twardowski potrafił pozostawać w ramach misji uczonego, której hołdował, którą głosił i wedle której postępował, nawet w sytuacji, gdy doskonale znał jedynie wówczas możliwe (przeciwnie do przezeń oczekiwanego) rozwiązanie „krzyżowego” problemu. „Widzę, że sprawę w Uniwersytecie przegram. Przegram wobec tego, że większość profesorów nie ma takich jak ja przekonania co do dostojności nauki i Uniwersytetu”.¹⁸

6. Najbardziej emocjonalnie podbudowane, absolutnie niechętnie i wręcz dramatyczne stanowisko zajął Twardowski wobec informacji (kwiecień 1932 r.) o ustanowieniu – decyzją ministra – przy każdej szkole akademickiej instytucji „kuratora personalnego”. Tym razem przytaczam jego dłuższą wypowiedź, bardzo trafnie ilustrującą przyjmowany przezeń model uczonego: „[...] po licznych innych usiłowaniach pozbawienia Uniwersytetów ich dostojnego stanowiska i zdegradowaniu ich do szkół zwykłych z nadzorowanym przez różnych nadzorców personelem, przyszła teraz chwilka dokonania tego dzieła i wprowadzenia do Uniwersytetów czegoś w rodzaju ochrony rosyjskiej. Koło dziejów, zmierzających do zniweczenia swobody osobistej, do pogrążenia prawdziwej nauki i oświaty, do burzenia idealnych dóbr w narodzie, pięknie się zamyka. Czy nie mam błogosławić swej choroby, która zmusiła mnie do usunięcia się z Katedry, zanim rząd polski w wolnej Polsce dokonał tej zbrodni? [...] Jakaże świętością był dla mnie zawsze Uniwersytet! A teraz zapadają się ideały i marzenia! Jestem ogromnie tą całą sprawą poruszony – jest to znowu jedna z tych chwil, w których odczuwa się w sposób szalony fakt, że Polska zamiast przedmurzem cywilizacji zachodniej staje się przedmurzem <cywilizacji> wschodnio–bizantyjskiej!”¹⁹

Warto zauważyć, że jest to bodaj najniezwyklesza dla Twardowskiego wypowiedź, zamieszczona na kartach dziennika. Liczba wykrzykników, użycie słów bardzo silnie zabarwionych negatywnymi emocjami, wyrażane uczucia wstydu za posunięcia władz, jawne wskazanie na preferencje osobistych cier-

¹⁶ Tamże, s. 159.

¹⁷ Tamże, s. 177.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 215–216.

pień fizycznych nad cierpienie z powodu styczności z dwuznaczną instytucją profanującą nietykalność uczelni, czy dokonane porównania, wskazują na skalę zaangażowania Twardowskiego w realizację misji mistrza.

Wobec wielości dowodów świadczących o powadze i głębi oraz całkowitym utożsamieniu się z posłannictwem mistrza, nie dziwi ostatnia wola Twardowskiego, który nazaczył w niej wiecznością tekst „O dostojęństwie uniwersytetu”.

„Pruski” rys osobowości Kazimierza Twardowskiego

Jak wspomniałam, na rys ten składają się cechy, powtarzane we wspomnieniach uczniów i następców Twardowskiego: legalizm, powaga, obowiązkowość, odpowiedzialność, systematyczność, wytrwałość, pracowitość. Dowody na rzecz słuszności wyróżnienia tych cech jako kluczowych dla „pruskiego” rysu osobowości uczonego znajdują się również na kartach „Dzienników”.

1. Legalizm. Twardowski szanował i przestrzegał wszelkich praw i przepisów, dopóki były one obowiązujące. „Rektor [K. Twardowski, dop. T. R.] deputację przyjął w obecności pełniącego obowiązki Dyrektora kancelarii Dra Tadeusza Czeżowskiego i przytaczając brzmienie odpowiednich przepisów, wyjaśnił deputacji stan prawny w tej mierze, niestosowność wystąpienia w obecnej chwili z takim żądaniem, brak podstawy do jakichkolwiek kroków ze strony Senatu Akademickiego zmierzających do zmiany obecnego stanu prawnego”.²⁰

Droga legalizmu, poszanowania przepisów i zasad postępowania, były typowe dla Twardowskiego podczas pełnionych przezeń licznych funkcji uniwersyteckich. Jedną z nich była wieloletnia praca w komisji dyscyplinarnej dla pracowników, gdzie podczas prowadzenia kolejnej sprawy okazało się, że jest on „niewygodnym” jej członkiem. Wówczas Twardowski zanotował: „Trzeba się tedy przygotować na jeszcze dalsze podjazdowe ataki. Nie wytrącą mnie z drogi bezstronności jak najbardziej ostrożnej”.²¹

Jeśli tylko ktoś odważył się złamać obowiązujące prawo, Twardowski oceniał ten postępek jako niegodny, nie do usprawiedliwienia jakimikolwiek okolicznościami. Odwołajmy się tu choćby do „sprawy Kreutza”, który: „[...] z powodu bardzo ciężkiej choroby jego siostry cierpiącej na gruźlicę i bawiącej z matką w Zakopanem, był zmuszony przyjść jej z pomocą finansową i dlatego skrócił swój pobyt za granicą o miesiąc, a oszczędzone w ten sposób pieniądze posłał swej siostrze [...]. Przedstawiłem mu niewłaściwość jego postępowania, zwracając mu uwagę, że on samowolnie zmienił przeznaczenie udzielonych mu

²⁰ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. I, cyt. wyd., s. 22.

²¹ Tamże, s. 227.

przez Ministerstwo pieniędzy, przemieniając stypendium zagraniczne na osobistą pożyczkę”.²²

Podobnie jak normy prawne, Twardowski szanował tytuły, urzędy, zwierzchności, lecz – jak to wynika z lektury „Dzienników” – asertywnie przyganiał osobom pełniącym różnorodne funkcje jeśli tylko nie dopełniały one wymogów roli. Silnie rozwinięte w nim poczucie legalizmu górowało nad wszelkimi stosunkami interpersonalnymi.

Wybermy kilka przykładów: „Po południu od wpół do piątej do za kwadrans ósma Fakultet. Rozpaczliwe są te posiedzenia pod przewodnictwem Dziekana Ernsta! Czas się marnuje w sposób wprost skandaliczny.”²³

„Dziekan Chybiński [...] zgodził się na poprawkę, którą mają złożyć dwaj kandydaci z rygorozum dwugodzinnego, nie uzyskawszy z drugiego przedmiotu postępu dostatecznego. To rzecz wprost niesłychana! Jaskrawe złamanie przepisów. Zapowiedziałem Chybińskiemu, że poruszę sprawę na pierwszym posiedzeniu Rady Wydziałowej po wakacjach.”²⁴

„Jednym słowem wyszedł na jaw wprost skandaliczny sposób gospodarowania, przy tym niemniej niesłychana obojętność i apatia członków, o ile nie zaznaczali swego zainteresowania Towarzystwem²⁵ przez branie pożyczek w niedozwolonej regulaminem wysokości. Więc bardzo, a bardzo smutny obraz, będący przyczynkiem do naszej tak słabo rozwiniętej zdolności organizacyjnej i do naszej skłonności traktowania wszelkich placówek publicznych na wzór prywatnych folwarków!”²⁶

2. Powaga. Jak wiadomo, powaga osobista cechowała Twardowskiego w każdym z jej wymiarów. Poważny był jego ubiór, sposób poruszania się, gestykulacja, styl i forma wypowiedzi. Poważne są dokonywane przez niego opisy i oceny zdarzeń, czyichś zachowań, interpretacji listów, dokumentów i innych wytworów.

W „Dziennikach” nie sposób znaleźć choćby symptomów wesołości, poczucia humoru, szczypty „szaleństwa”. Nawet opisy miłych i radosnych zdarzeń są po prostu sprawozdawcze, rzetelne. Często zabarwione – miast radości – zakłopotaniem, jak np. okoliczności słynnej sprawy medalu *Discipulorum amor et pietas*. „Niemiała to dla mnie sprawa. Przed jakimś czasem Władysław Witwicki będąc we Lwowie, prosił mnie, bym pozwolił Lenkiewiczowi sfotografować mnie z profilu dla niego. Nic nie przeczuwając i widząc w tym rodzaj artystycznej zachcianki W. Witwickiego, zgodziłem się. [...] Gdy me podejrzewania otrzymywały ciągle nowe argumenty, napisałem do W. Witwickiego prosząc

²² Tamże, s. 231.

²³ Tamże, s. 97; por. również, s. 95.

²⁴ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. II, wyd. cyt., s. 80.

²⁵ Chodzi o „Związek Zawodowy Profesorów szkół akademickich we Lwowie”; tamże, s. 336.

²⁶ Tamże.

go o szczerze zupełnie napisanie mi, o co tu właściwie chodzi. I W. Witwicki przyznał mi, że ma sporządzić model mego medalu, który ma być potem wykonany w mennicy państwowej! Trudno mi się na to zgodzić, gdyż za wiele spada na mnie w ostatnich czasach różnych zaszczytów i dowodów uznania”.²⁷ Uwyraźnia się tu nie tylko wspomniane zakłopotanie, lecz także dość charakterystyczna dla osób, których życiowym celem jest pełnienie misji pełnej powagi, nieumiejętność przyjmowania pochwał, prezentów, komplementów oraz obawa przed wyrażaniem uczuć.

Warto zauważyć, że w „Dziennikach” nie ma choćby jednej anegdoty, choćby relacji z sytuacji komicznej, wywołującej cień uśmiechu. A nawet te, które mogłyby śmieszyć, były traktowane przez Twardowskiego nad wyraz poważnie. „Z ciekawych epizodów tego posiedzenia [PTF, dop. T. R.] warto podnieść sprawę Kreutza; zastępcy sekretarza, który oświadczył, że nie chce być nazywany w sprawozdaniu zastępcą sekretarki – sekretarzuje bowiem teraz od kilku lat Dania [Gromska, dop. T. R.]. Wniosek, by go nazwać zastępcą sekretarza i w związku z tym Danię sekretarzem, został uchwalony, choć oświadczyłem się przeciw temu. Zobaczą, co z tym jeszcze wypadnie uczynić. Wszak trzeba by teraz i wyraz doktorka zmienić na doktora itp.”²⁸

Bez wątpienia więcej w „Dziennikach” emocji negatywnych, ponurych zdarzeń, negatywnych myśli, obaw i poczucia niemal stałego napięcia. Można powiedzieć, że jest to specyfika wyjątkowo trudnych czasów, w jakich przyszło żyć Twardowskiemu. Jednak takie wyjaśnienie byłoby „wszystko usprawiedliwiająca” racjonalizacją. Spostrzeżenie na temat dominacji „czarnych” kart w dzienniku twórcy Szkoły Lwowsko–Warszawskiej pozwala na przypisanie mu właśnie powagi z „domieszką” pesymizmu i dostojeństwa. Pozwala także na uwiarygodnienie wyrażonego wcześniej przypuszczenia o nadrzędnej randze roli mistrza, o dominacji *persony* organizującej strukturę osobowości Twardowskiego. Wszechobecna powaga wiąże się ściśle z wynikającym z owej roli przekonaniem o pełnieniu swoistej misji, której zaszkodzić może każde nie licujące z jej wzniosłością słowo, zachowanie, postępek, myśl – jakkolwiek przejaw ludzkiej słabości.

Nic zatem dziwnego, że w tak wielkim dziele, jakimi są niewątpliwie „Dzienniki”, znalazłam zaledwie sześć aforyzmów, które (choć ze względu na swą unikalność i dostojeństwo dowodzą znów powagi referowania) są warte tego, by je przytoczyć.

**Zasada wszystko albo nic prowadzi często do nic aniżeli do wszystko* (T. I, s. 40).

**Kto ma argumenty, nie potrzebuje posługiwać się wyzwiskami* (T. I, s. 45).

**[...] po co fabrykować „doktorów”, którzy nawet nie są docti!* (T. I, s. 298).

²⁷ Tamże, s. 131.

²⁸ Tamże, s. 54.

**Stosunek młodszego pokolenia do starszego jest jednak bardzo różny od stosunku starszego pokolenia do młodszego (T. II, s. 339–340).*

**Rzetelna praca i praca ofiarna same nic nie znaczą, a często bywają zbyteczne (T. II, s. 351).*

**[...] to, do czego się przyzwyczajamy, to z czym się oswajamy, przestaje czynić na nas wrażenie, przestaje na nas działać, choć zrazu odczuwaliśmy je mniej lub więcej silnie (T. II, s. 372).*

3. Obowiązkowość i odpowiedzialność. Od najwcześniejszych lat okresu dojrzewania Twardowski cenił obowiązek i powzięte postanowienia. Czegokolwiek by dotyczyły, mają charakter powinności, za które pozostawał odpowiedzialny. Dlatego ich realizacja była niechybna, zgodna z zamierzeniami i nie dopuszczająca jakichkolwiek wahań czy wątpliwości, bądź zmiany wcześniej ustalonej strategii postępowania. Jak w przypadku każdego przyjętego na siebie zobowiązania: czy to w zakresie uniwersyteckich funkcji, czy to w ramach działalności społecznej, wydawniczej, dydaktycznej, czy też we wspomnianej sprawie krzyży, czy w sprawie powołania Kazimierza Ajdukiewicza na Katedrę Filozofii do Lwowa.

Bowiem nie chodzi o to, jakiej rangi jest przyjęte na siebie zobowiązanie. Nie godzi się bowiem porzucać raz powziętych obowiązków, jak nie godzi się przetrzucać odpowiedzialności na inne osoby. Dlatego tak bardzo obruszał Twardowskiego brak karności i posłuszeństwa, samowolne zrywanie umów, niepodporządkowywanie się decyzjom władz, niezrozumienie dla przepisów, regulaminu, dyscypliny, słowem – dla praworządności i prawości postępowania. Poniżej przytaczam kilka przykładów dotyczących sytuacji rozgrywających się na różnych szczeblach hierarchii społecznej. Od przykładów tego rodzaju „Dzienniki” są wręcz nabrzmiałe.

„Zestawiwszy fakt tego telegramu z faktem telegramu wysłanego do mnie, otrzymuje się ładny obraz panujących u nas stosunków! I jeżeli w ten sam sposób postępują różne urzędy z telegramami wojskowymi, dyplomatycznymi i innymi, to nic dziwnego, że cała maszyna państwowa chroma!”²⁹

„Brzeziński, który jest sekretarzem lub innym tego rodzaju funkcjonariuszem sejmiku wojewódzkiego, używa auta urzędowego jak gdyby własnego. Oczywiście za wiedzą i zgodą starosty. Czy to w porządku? Mam przekonanie, że nie. Ale iluż ludzi podziela to moje przekonanie?”³⁰

„Minął jak niemal każdy tu na wsi dzień. I jak każdy, pomnażał tylko dowody nieuczciwości, niesumienności, niedbalstwa, tak bardzo wśród ludu – i nie tylko ludu – rozpowszechnionego!”³¹

²⁹ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. I, wyd. cyt., s. 123.

³⁰ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. II, wyd. cyt., s. 150.

³¹ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. I, wyd. cyt., s. 258.

„Wykłady oprócz mnie i Dra Szumowskiego nie wiem, czy kto rozpoczął. A przecież każdy Polak dbać winien z wszystkich sił o to, by każde ognisko życia polskiego – zwłaszcza na Kresach – tętniło jak najpełniej!”³²

„Moja asystentka Słoniewska znowu mi wyrządziła dzisiaj przykrość przez niewykonanie mego zlecenia – dziwny duch przekory w niej tkwi. Gdy potem wieczorem, swoim sposobem, chciała się tłumaczyć, twierdząc, że przecież ona dba o spełnianie mojej woli, odrzekłem, że uważam dyskusję na ten temat za bezcelową, co ją mocno dotknęło. Ona żadną miarą nie rozumie, co to jest karność i posłuszeństwo!”³³

4. Systematyczność i wytrwałość, pracowitość. To oczywiście, że tak głęboko rozumianym: obowiązkowości i odpowiedzialności towarzyszyć musiały wspomagające je cechy. Każde polecenie, nakaz, zadanie, prośba czy życzenie, którego się podejmujemy, winno być systematycznie i wytrwale (nawet mimo przeszkód) realizowane, aż do osiągnięcia założonego celu. „[...] bywają dnie, w których ani najdrobniejszej rzeczy dla „Ruchu [Filozoficznego, dop. T. R.]” nie robię. Więc postanowiłem sobie czas między 1. i 2. śniadaniem bezwzględnie rezerwować dla pracy około „Ruchu” i to dla pracy redakcyjnej. Wszystkie inne zajęcia muszą się mieścić przed 1. śniadaniem i między podwieczorkiem a kolacją oraz w czasie pokolacyjnym”.³⁴

Prawdziwa, nieklamana pracowitość i wręcz pedantyczna koncentracja na zadaniu, to kolejne cechy składające się na przekonujący rzetelnością rys osobowości Twardowskiego. Trudno zliczyć, ile wykonanych prac, rozwiązanych problemów, zrealizowanych celów, opisał on w dzienniku. Tym razem przykłady można również mnożyć. „Pisałem rano 4 godziny i po południu cztery godziny. Co to była za dawno już nie zaznana rozkosz!”³⁵; czy też: „Po południu w domu – spokój – nareszcie mogłem znowu poświęcić kilka godzin pracy nad dalszym rękopisem „R[uchu] F[ilozoficznego]”. A czas najwyższy”.³⁶

Nawet wówczas, gdy marszałek J. Piłsudski nadał miastu Lwów order „Virtuti Militari”, Twardowski postanowił po swojemu uczcić ten dzień. Przyznał, że jego pragnieniem jest: „[...] by Polska była wielka, silna i święta! – Na to trzeba przede wszystkim sumienności, obowiązkowości i pracowitości. Więc cały dzień pracowałem”.³⁷

Przedstawione powyżej przykłady dobitnie świadczą o tym, iż Kazimierz Twardowski, wręcz utożsamiając się z wzorcem mistrza, postępował zgodnie z regułami wyznaczonymi zakresem tego wzorca. Kierował się zatem w każdej formie aktywności, jakiej się podjął, zasadami uznanymi, legalnymi, zgodnymi

³² Tamże, s. 64.

³³ Tamże, s. 230.

³⁴ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. II, wyd. cyt., s. 345.

³⁵ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. I, wyd. cyt., s. 201.

³⁶ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. II, wyd. cyt., s. 107.

³⁷ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. I, wyd. cyt., s. 185

z jego poczuciem obowiązku i odpowiedzialności, zbudowanymi na fundamencie zinterioryzowanych reguł i norm działania. Stosował je wytrwale i cierpliwie, konsekwentnie i z wielką powagą, przede wszystkim w codziennej pracy, której poświęcał swój czas niemalże w całości.

3. „Stoicki” rys osobowości Kazimierza Twardowskiego

W myśl wzorca stoickiego mędrca, Twardowski nie tylko znał i respektował wypracowane zasady postępowania, lecz wprowadzał je w życie. Na pierwszym miejscu stawiał wszelkie powinności, dopiero następnie – i wcale niekoniecznie – pragnienia. Raczej nie był skłonny do ujawniania własnych potrzeb, pragnąc – jak można zakładać – uniknąć zależności od innych ludzi.

Na kartach „Dzienników” odnotowywał – jak już wiemy – nie zawsze spokojnie i obojętnie, zarówno wyrządzone mu dobrodziejstwa (choć wyraźnie rzadziej), jak i doznane krzywdy oraz przykrości. Notując je starał się jednak zachować kryterium uczciwości, sprawiedliwości i rozsądku podczas wyrażania opinii czy dokonywania kolejnych ocen tych osób, które były „przyczyną” przyjemnych bądź negatywnych przeżyć. Można więc powiedzieć, iż potrafił wybaczać. Jednak nie można powiedzieć, że potrafił zapomnieć.

Przez całość dziennikowej relacji przebijają się wyraźnie dość stałe i stopniowo ugruntowywane na podstawie zdobywanej wiedzy postawy wobec innych osób. Oczywiście, rzutuje to głównie na emocjonalny aspekt postaw, który utrwała się w formie określonego stosunku uczuciowego wobec danej osoby. Co interesujące, w przypadku Twardowskiego owa wiedza oraz wypracowany stosunek uczuciowy dość często spójnie rzutują na jego zachowania wobec przedmiotów postaw.

Zjawisko uruchamiania pełnych postaw wobec innych osób przejawia się w odniesieniu do członków najbliższej rodziny, choć na tym obszarze Twardowski pozostaje na kartach dziennika bardzo powściągliwy. Warto dodać, że postawy te mają wydźwięk pozytywny, jeśli idzie o ich element emocjonalny czy behawioralny. Niestety, trudniej zorientować się co do wydźwięku elementu poznawczego postaw wobec rodziny. Twardowski nie ujawnia właściwie żadnych danych na temat ich cech osobowości, temperamentu czy charakteru. Prawdę powiedziawszy, najwięcej tego typu materiału dotyczy jego wnucząt i jego matki. Jeśli zaś idzie o córki, najwięcej zanotowanych informacji odnosi się do ich chorób oraz kłopotów związanych z chorobami ich dzieci, a następnie – do dat urodzin, imienin i, głównie w przypadku córki Marii, do rocznicy jej egzaminu maturalnego, bowiem ta data pokrywała się z rocznicą jego egzaminu dojrzałości.

Natomiast osoba żony Kazimierza Twardowskiego, Kazimiery Twardowskiej, jest otoczona w „Dziennikach” zupełną tajemnicą. Na podstawie najbardziej skrzętej analizy, nie można dowiedzieć się o niej czegokolwiek nadto, iż była jego wierną towarzyszką życia. Pani Twardowska pojawia się bowiem jedynie w kontekście wspominków rocznicowych (wspólny dzień imienin, roczni-

ca ślubu, rocznica oświadczyń), wizyt towarzyskich, wypraw do teatru czy na wakacje.

Trudno jednoznacznie interpretować tę swoistą gradację dystansu psychologicznego, jakiej – być może niechcący – dokonał Twardowski odnośnie członków swej najbliższej rodziny. Moim zdaniem, jest to kolejny dowód na możliwą reinterpretację motywów, jakie kierowały nim zarówno podczas podjęcia decyzji o sporządzaniu dziennika, jak i podczas jej realizacji przez długie lata życia. Coraz wyraźniej widać, że zasadniczym motywem pozostaje, zgodnie zresztą z ideą sporządzania dziennika, utrwalanie zdarzeń codziennych. Lecz w tym przypadku – zdarzeń odnoszących się do nauki, uniwersytetu i uczelnianego środowiska, jawnie przez Twardowskiego „naznaczonych” jako nadrzędne dziedziny życia. Rodzina, jej członkowie, sprawy osobiste i intymne pełnią w „Dziennikach” rolę jedynie kontekstów.

Nie wątpię, iż tę sprawę Twardowski wielokrotnie rozstrzygał w świetle własnego sumienia, że nieraz do niej powracał i nieraz starał się odpowiedzieć sobie na pytanie o jakość i sens prowadzonych zapisków. Wątpliwości te stawały się coraz bardziej istotne, gdy wziąć pod uwagę zbiór uznawanych przezeń za naczelne zasad moralnych i gdy odnieść je do tak ważnej reguły stoickiej, jaką jest nieujawnianie, a przynajmniej kontrolowanie emocji i uczuć.

Bodaj najwyraźniej swe wahania wyraził Twardowski w zapiskach z 9 września 1930 roku: „Tyle razy narzuca mi się pytanie, po co ja prowadzę dziennik w ten sposób. Co za sens ma utrwalanie faktów czysto zewnętrznych, drobnych, życia codziennego. Równie dobrze mógłbym zapisywać, co jadam za jarzynę na obiad, a jaką na kolację [...]. Wszak tyle innych rzeczy ważniejszych byłoby do zapisywania. Ale tu się wyłaniają pewne przeszkody. Po pierwsze brak czasu na prowadzenie szczegółowego dziennika o „ważniejszych przeżyciach wewnętrznych i zewnętrznych”, po drugie trudność wyboru owych „ważniejszych” przeżyć spośród wszystkich przeżyć codziennych, po trzecie niemożność stanowczej odpowiedzi na pytanie, dla kogo to właściwie piszę ten dziennik. A z tym łączy się zaraz kwestia „dyskrecji”, winnej sprawom cudzym i własnym”.³⁸

W powyższej, bardzo ważnej wypowiedzi Twardowskiego, pojawia się jeszcze jeden, jakże istotny motyw, towarzyszący zwykle tak decyzji o sporządzaniu dziennika intymnego, jak i jej realizacji. Chodzi mianowicie o wizerunek czytelnika, obraz odbiorcy dziennikowych zapisków, jaki wytworzył sobie Twardowski. Jego wyobrażenie owego odbiorcy pokrywa się z oczekiwaniami wobec czytelnika „obecnego” przy nim podczas zapisywania swoiście selekcyjonowanej codzienności. Powinna to być „uogólniona” osoba zainteresowana przede wszystkim dziejami nauki, historią instytucji naukowych, przebiegiem dróg życiowych ludzi naukę tworzących, funkcjonowaniem gremiów naukowych i ciał instytucjonalnych oraz – samym autorem „Dzienników” i głównie

³⁸ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. II, cyt. wyd., s. 154.

jego życiem naukowym, organizacyjnym, mniej – dydaktycznym, zaś najmniej – rodzinnym, prywatnym. Stąd też wypływają wskazane proporcje ujawnianych postaw i ich aspektów.

Wobec osób należących do rodzinnego kręgu przejawiał Twardowski zgeneralizowane postawy pozytywne, głównie w aspekcie powściągliwie deklarowanej uczuciowości i zachowań przepelnionych troską i zadumą, ale niemal bez jakichkolwiek informacji na ich temat.

Natomiast wobec osób ze świata pozostającego głównym przedmiotem „Dzienników” Twardowski ujawnia, jak wspomniałam, pełne postawy. Najczęściej – negatywne, jak np. wobec Romana Ingardena, Marcina Ernsta, Mieczysława Kreutza, Haliny Słoniewskiej. Jeśli już bowiem poświęca analizom ich postępowania, cechom charakteru czy osobowości, miejsce w dzienniku to raczej wtedy, gdy dostrzega jakieś nieprawidłowości. Jest w tym bliski ideałowi brytyjskiego gentlemana, który z zasady nie zabiera głosu wówczas, gdy rzeczy dzieją się normalnie, czyli – pozytywnie. Z psychologicznego punktu widzenia, Twardowski, jak ów gentleman, podlega wyraźnie zjawisku asymetrii negatywnej. Polega ono na przykładaniu większej wagi (i przywoływaniu bardzo racjonalnych argumentów) do uzasadniania twierdzeń o negatywnym podkładzie emocjonalnym, z jednocześnie oszczędnym i rzadko uzasadnianym wypowiedaniem też o pozytywnym podkładzie emocjonalnym.

Ze zjawiskiem asymetrii negatywnej wiąże się specyficzna postawa wobec otaczających osób. Polega ona na tym, iż Twardowski stosunkowo rzadko udziela im pochwał, a jeżeli już – to w formie powściągliwej, niewylewnej, właśnie – stoickiej. Częściej natomiast udziela im nagan w formie podobnej, aczkolwiek popartych rzeczową argumentacją, z przywołaniem trafnych faktów i z pełną kontrolą emocji.

Nietrudno znaleźć w „Dziennikach” liczne przykłady na dowód takiej jak opisana metody wyrażania emocji jako jednego aspektu postaw wobec innych. Kiedy emocjonalny aspekt postawy ma pozytywny znak, wówczas zyskuje ze strony Twardowskiego krótką notatkę bez dodatkowych uzasadnień, np.: „Po południu u Gromskich – przedstawili mi wydrukowany już zbiór moich „Rozpraw i artykułów filozoficznych” – wydrukowanie tego zbioru jest wyjątkową ich zasługą! Jestem im ogromnie zobowiązany!”³⁹ Po śmierci głęboko mu oddanej Anieli Szycówny: „Tracę w niej duszę do mnie bardzo szczerze przywiązaną. Społeczeństwo traci istotę wyjątkowo czynną, pracowitą, sumienną, poważnie obowiązki nauczycielki i autorki pedagogicznej pojmującą. Wielka szkoda takich jednostek!”⁴⁰

Natomiast wyraźnie negatywne emocje wobec innych, będące nieodłącznym elementem zajmowanej wobec nich postawy, zyskują szczegółowe uzasadnienia. Bodaj najwięcej tego typu dziennikowych treści dotyczy Romana

³⁹ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. I, wyd. cyt., s. 304.

⁴⁰ Tamże, s. 198.

Ingardena. Sądzę, że kwestia tej postawy wymaga dodatkowych dociekań i refleksji.

Tutaj warto jako przykładu użyć nie tak skomplikowanego, jak formowanie postawy wobec Ingardena, procesu tworzenia jej wobec dyrektora żeńskiego gimnazjum, której to placówki Twardowski był współzałożycielem. Przez kilka lat pozostawał również wice- i przewodniczącym towarzystwa wspierającego ową szkołę średnią, do której zresztą uczęszczały jego córki. Twardowski w tym konkretnym przypadku uruchamia wszystkie elementy postawy negatywnej wraz z ich uzasadnieniem poznawczym i obrazem behawioralnym.

1. Dostrzeżenie problemu i podjęcie działań zmierzających ku jego rozwiązaniu. „17. kwietnia, sobota: Dzisiaj uczyniłem krok, nad którym się od miesięcy namyślałem i na który ostatecznie zdecydowałem się. Mianowicie Dyrektor Gimnazjum Słowackiego dopuścił się w swym urzędowaniu pewnych niewłaściwości bardzo jaskrawych, które wyszły na jaw z początkiem br. szkolnego. Miał wskutek tego zaraz ustąpić, ale dla uniknięcia skandalu stanął układ, że do końca roku szkolnego będzie zakład prowadził, po czym się usunie. Dowiedziałem się jednak w ostatnich dniach, że ma on zamiar i nadal pozostać na czele zakładu. Postanowiłem tedy – i dziś to postanowienie wykonałem – wywrzeć swój wpływ w tym kierunku, aby był zmuszony ustąpić i w tym celu udałem się do jego szwagra, dyrektora jednego z tutejszych banków i oświadczyłem mu, iż ów dyrektor moim zdaniem, winien się absolutnie z końcem roku szkolnego usunąć. Dałem do poznania, że w razie, gdy tego nie uczyni, trzeba będzie się chwycić innych środków, mniej przyjemnych, aby go do usunięcia się zmusić. Dyrektor banku przyrzekł tę moją opinię, do której, jak twierdził, przywiązuje wielką wagę, zakomunikować swemu szwagrowi, dyrektorowi gimnazjum. Zobaczmy tedy”⁴¹

2. Przeszkoda. „22. kwietnia, czwartek: Dzisiaj był u mnie Dyrektor Gimnazjum Słowackiego – przyszedł by, jak powiedział, przedstawić mi sprawę, w której byłem w sobotę u jego szwagra i w ten sposób uzyskać może mniej surową ocenę jego przewinienia, do którego istotnie zresztą się przyznał. Wysłuchawszy jego wywodów przyrzekłem mu sprawę sobie ponownie rozważyć i następnie powiedzieć mu, czy mogę ją inaczej oceniać niż dotychczas.”⁴²

3. Utrwalenie postawy. „9. maja, niedziela: [...] Powziąłem dzisiaj po bardzo mozolnym namyśle postanowienie napisania dyrektorowi Gimnazjum Słowackiego mojej decyzji w sprawie, w której był u mnie 22. kwietnia. Mianowicie postanowiłem mu napisać, że nie mogę zmienić swego zdania w tej sprawie.”⁴³

⁴¹ Tamże, s. 239.

⁴² Tamże, s. 240.

⁴³ Tamże, s. 242.

4. Behawioralne wyrazy postawy:

„10. maja, poniedziałek; [...] Dzisiaj posłałem Próchnickiemu, tj. szwagrowi dyrektora Gimnazjum Słowackiego list, w którym oświadczyłem, że nie mogę niestety zmienić swego stanowiska w sprawie owego dyrektora”.⁴⁴

„14. maja, piątek: [...] Miałem dzisiaj list od Dyrektora Gimnazjum Słowackiego, w którym prosi mnie o możliwość widzenia i rozmówienia się ze mną. Chodzi mu – w związku z tym, co w poniedziałek 10. bm. pisałem do jego szwagra – <o wyjaśnienie pewnych szczegółów poglądu mego na dalszy tok sprawy>. Więc jeszcze nie dość wyraźnie widocznie się wypowiedziałem! To wprost nie do wiary!”⁴⁵

„21. maja, piątek: Napisałem dzisiaj list do Próchnickiego, w odpowiedzi na odebrany przed tygodniem list Skarbińskiego, Dyrektora Gimnazjum Słowackiego – oświadczając, że nie widzę potrzeby dawania Skarbińskiemu żądanych przez niego wyjaśnień, gdyż stanowisko swe niedwuznacznie swego czasu Próchnickiemu wyluszczyłem.”⁴⁶

„29. maja, sobota: [...] Dowiedziałem się dzisiaj, że Dyrektor Skarbiński opowiedział prezesowi Towarzystwa Gimnazjum Żeńskiego o moich krokach, czynionych w jego sprawie u jego szwagra, Dra Próchnickiego, i że prosił prezesa wspomnianego „o ratunek” czy o coś podobnego. Prezes zaś miał mu oświadczyć, że nie zamierza do tego ratunku czy ratowania przyłożyć ręki”.⁴⁷

„30. maja, niedziela: [...] Dowiedziałem się dzisiaj, że Dyrektor Skarbiński, nie znalazłszy ratunku u prezesa Towarzystwa Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego, odwołał się o ten ratunek do grona nauczycielskiego zakładu; ten lub ów członek tego grona ma być oburzony na mnie z tego powodu, że „śmiałem” się do tej sprawy mieszać. Odbywają się w kancelarii Dyrektora jakieś narady, myśli się rzekomo o wysłaniu kogoś do mnie. Nad wyraz przykra sprawa. Ale Dyrektor dla mnie niezrozumiały!”⁴⁸

„6. lutego, niedziela: [...] Gdy wracałem [...] wszedł do tramwaju Skarbiński. Nie zauważyłem go, ale zauważyłem jak się Rysia [Jarzębińska, dop. T. R.] komuś kłania. Machinalnie odwróciłem się w tym kierunku i machinalnie sięgnąłem ręką po kapelusz, by również się uklonić. Ale zanim jeszcze kapelusz zdjąłem, zobaczyłem, że kłaniającą się osobą był Skarbiński, stojący tuż koło nas. Więc opuściłem znowu rękę od kapelusza nie ukloniwszy albo raczej nie odkłoniwszy się. Wykonałem tym sposobem dawne swe postanowienie okazania tym sposobem Skarbińskiemu, że jego postępowanie, polegające na pozostaniu na stanowisku Dyrektora gimnazjum, mimo iż jego ustąpienie było zało-

⁴⁴ Tamże, s. 243.

⁴⁵ Tamże, s. 244.

⁴⁶ Tamże, s. 245.

⁴⁷ Tamże, s. 246.

⁴⁸ Tamże, s. 246-247.

zeniem nie wysnuwania żadnych konsekwencji z jego postępów, uważam za niegodne gentlemana.”⁴⁹

„13. lutego, niedziela: [...] Gdy przed południem jechałem tramwajem na uniwersytet, wsiadł do wozu, którym jechałem, Skarbiński. Siadł na ławce naprzeciw mnie, nieco skośnie. Gdy podniosłem głowę i musiałem go wskutek tego zobaczyć (czytałem bowiem gazetę), on mi się uklonił – ku memu największemu zdziwieniu. Ja nie drgnąłem. Może teraz zrozumie me zachowanie się przed tygodniem, również w tramwaju?”⁵⁰

Ten konsekwentnie i szczegółowo zrelacjonowany przez Twardowskiego przykład dobitnie wskazuje na występowanie wszelkich elementów postawy negatywnej, z jej dokładnym uzasadnieniem i wynikającymi z niej niewzruszonymi zachowaniami, zaprojektowanymi wcześniej i zrealizowanymi z prawdziwie stoickim spokojem.

Podobnie potrafił się odnieść do własnych uczuć, gdy został niesprawiedliwie oceniony (przed uniwersyteckim audytorium) za swą działalność rektorską. Rzecz miała miejsce podczas inauguracji pierwszego roku akademickiego w niepodległej Polsce, 25 października 1919 r. Podczas inauguracji przemawiał najpierw prorektor, ks. Kazimierz Wais, a następnie rektor, Alfred Halban. „Część jego [Waisa, dop. T. R.] sprawozdania tycząca się mego triennium (1914–1917) dostarczyłem mu ja sam na jego prośbę; odczytał wiernie mój maszynopis. O sobie w nim nic nie mówiłem; zamiast mówić <Rektor zrobił to i owo>, pisałem zawsze <władze akademickie zrobiły to i owo>. Nie wspomniałem też nigdzie o fakcie mego trzykrotnego z urzędu wyboru ani o tym, że, gdy ustępowałem, Senat Akademicki uroczyście mnie żegnał i pierścieniem obdarzył. I ks. Wais o tym nie wspomniał. Ani on, ani Halban, który po nim przemawiał, nie wspomniał ani słówkiem o moim bądź co bądź wyjątkowym rektoracie”⁵¹. Niczego innego się nie spodziewałem i nic mnie to nie obeszło. Stwierdziłem sobie sam fakt”⁵².

Jeśli nawet w tak istotnych i osobiście dotkliwych kwestiach Twardowski potrafił zachować równowagę duchową, niewzruszone opanowanie i jeśli mógł kontrolować emocje i ich ekspresję, zatem za naturalne należy uznać wszelkie jego wymagania wobec innych osób, dotyczące „odsądzania” emocji. A już zwłaszcza – w nauce. Dlatego nie tolerował postaw wykrętnych i kłamliwych, niejasnych intencji i zafałszowanych motywów, które trudno było rozjaśnić „światłem rozumu”. To wtedy mawiał o „nietaktowości”, „idiotyzmach”, „skandalach”, „paskudztwach”, „nędzy”, „chaosie w głowie”. „mętnej głowie”, „bladzie”, „tupecie”, „poślednim sorcie” itp.

⁴⁹ Tamże, s. 293.

⁵⁰ Tamże, s. 294.

⁵¹ Por. R. Jadcak, *Wojenny rektorat Kazimierza Twardowskiego*, „Studia Historyczne” 1990, R. XXXIII, s. 423-442.

⁵² K. Twardowski, *Dzienniki*, T. I, wyd. cyt., s. 135.

„Dzienniki”, pisane przez Kazimierza Twardowskiego najpierw z zamiarem zdawania sprawozdań z oficjalnych wydarzeń, przypominają w początkowych fragmentach dziennik pokładowy sporządzany przez kapitana statku. Jednak dość sprawnie i szybko dziennik osobisty został przezeń (w większej części) przekształcony w kierunku opisów literackich, zawierających treści psychologiczne. Wszak z racji funkcjonowania w społeczności uniwersyteckiej relacje Twardowskiego musiały dotyczyć głównie jej reprezentantów. Słusznie zatem Twardowski dążył do rozpoznania i prezentacji ich potrzeb, celów i motywów kierujących ich postępowaniem. Zmierzał również do określenia własnych wobec nich postaw, a i – do zrozumienia przyczyn postaw innych ludzi wobec siebie samego. Trzeba przyznać, że jeśli jakaś sprawa personalna pojawia się na kartach dziennika, jest ona zwykle dostatecznie przez Twardowskiego opisana, oceniona i rozwiązana.

W największej jednak części „Dzienniki” zawierają fakty z życia Twardowskiego związane z przebiegiem drogi naukowej, spisywane dzień po dniu, z pewnymi tylko i uzasadnionymi biograficznymi lukami.

Jednakże po lekturze „Dzienników” – tak nierównych jak nierówne są ludzkie nastroje i jak nieporównywalne są kolejne dni, zdarzenia, doświadczenia i przeżycia – powstaje w umyśle każdego uważnego czytelnika określony wizerunek, czy psychologiczny portret Kazimierza Twardowskiego. W niniejszym tekście starałam się naszkicować jeden z możliwych portretów Mistrza, który w najbardziej skondensowanej wizji jawi się jako człowiek trudny w społecznym obcowaniu, którego racjonalnie uporządkowane wnętrze domaga się porządku, perfekcji i rzetelności ze strony otoczenia. To człowiek formułujący niezłomne wymagania wobec siebie i innych, sztywny, poważny, akuratywny i czujny, skrupulatnie przeznaczający czas na to, na co planowo miał być przeznaczony, przedkładający powinność i obowiązek nad przyjemność i zabawę. Surowy, napięty, skrupulatny, odpowiedzialny i pedantyczny. By nie mnożyć nasuwających się określników, warto posłużyć się bodaj najbardziej ostatnio w psychologii rozpowszechnioną typologią, skonstruowaną przez Erica Berne’a i podsumowując powiedzieć, że Kazimierz Twardowski jest niemal klasycznym przypadkiem „rodzica krytycznego”.

Autoreferaty z odczytów i wykładów

Riccardo Marco Campa

The Epistemological Relevance of Merton's Sociology of Science (The First Summer School for Theory of Knowledge¹ in Maðralin–Warsaw, 27 VIII 1997)

0 – Introduction

This paper represents a synthesis of a part of my doctoral dissertation. My wider research concerning "Epistemological Dimensions of Robert Merton's Sociology"² can be divided into three main parts. The first regards Merton's contributions to the *Epistemology of Sociology*, the discipline that studies methods and orientations of research in the social sciences. The second section concerns Merton's contributions to the so-called *Sociological Epistemology*, a type of theory of knowledge which considers relevant some results obtained in the sociology of science. The third and last part reconstructs Merton's contributions to the *Sociology of Epistemology*, a relatively new type of scientific investigation which studies the impact of social structure on epistemological research.

I treat these three domains of inquiry as the three epistemological dimensions of sociology. These domains are strictly interrelated, but my analytical distinction finds its *rationale* in the fact that each of the above mentioned areas

¹ The First Summer School for Theory of Knowledge was organized by AFOS (Association for Foundations of Science, Language and Cognition), upon the initiative of Professor Ryszard Wojcicki and in cooperation with the Institute of Philosophy and Sociology of the Polish Academy of Sciences. I permit myself to thank Professor Wojcicki for the occasion he was kind to give me to expose my paper and for his friendly cooperation.

² This is the title of the doctoral dissertation which I am writing at the Nicholas Copernicus University of Toruń, Poland, under the supervision of Professor Lech Witkowski.

focuses its attention on a diverse type of *man of knowledge*. Epistemology of sociology is mainly focused on *sociologists*; sociological epistemology is focused on *scientists* in general; sociology of epistemology is focused on *epistemologists*.

My first goal is to make it evident that *epistemological tridimensionality* is a specificity of sociology and that this specificity is a good reason to pay more attention to social sciences from a philosophical point of view. I do believe that sociology can be considered a fundamental laboratory for the theory of knowledge, notwithstanding its less promising scientific results if compared to those obtained by „exact” sciences.

The second aim of this paper is to present Merton’s contributions to what I define as the second epistemological dimension of sociology (namely, *Sociological Epistemology*). I hold that many of his discoveries in the sociology of science must be treated as epistemologically relevant. This assumption also reinforces the claim for a revision of the history of contemporary epistemology, by means of a shift to the thirties of the „epistemological revolution” which is usually located after the second World War.

In this perspective, Merton can be seen as a ‘link in a chain’ between the tradition of the sociology of knowledge, commonly associated with such names like Marx, Scheler, Mannheim, Durkheim, Znaniecki, Fleck and Sorokin, and the new forms of sociological epistemology associated with names like Kuhn, Lakatos, Toulmin, Hanson, Bloor, Mulkey, Barnes and Douglas, among others.

1 – *Epistemological Tridimensionality of Sociology*

Most epistemologists concentrate their attention on physics. It is not difficult to understand why. For centuries, physics has been considered the discipline which, more than others, obtains significant results in its search for genuine knowledge. Thus, it seems that to be a good epistemologist one must be pre-occupied mainly with this successful, perfectly „exact” discipline. Opening whatever text–book or „classic” book of epistemology or philosophy of science³, we can easily find evidence to support this. From time to time, one finds a chapter on the philosophy of social sciences, but very often any considerations about cultural or social sciences are absent, or simply neglected.

If we reduce epistemological thought to the search for the right method, this attitude can be understood, though not necessarily justified. If a method is supposed to be successful in one domain of science, one can consider the hypothesis that the same can be *the* method of science. But if we accept the idea that a good epistemologist is not looking necessarily for *the* method, the situation

³ Concerning text–books, see, for example: David Oldroyd, *The Arch of Knowledge: An Introductory Study of the History of the Philosophy and Methodology of Science*, Methuen, New York, 1986. As regards “classic” books, we can consider the main works of Carnap, Popper, Lakatos, and Kuhn, among others.

changes. If the philosopher's goal is rather to conquer a deep epistemological and methodological consciousness, we must conclude that the domain of the social sciences offers much more stimulation than physics. I have already mentioned the reason. In spite of its less promising scientific results, sociology is very specific here, because it has three epistemological dimensions, while physics and almost all other disciplines have only one.

The *common* epistemological dimension is situated on the meta-level of each discipline. For example, it includes all considerations about the methodology of research. Sociology, as a science, also possesses this common dimension. All debates about methodological collectivism and methodological individualism, functionalism and structuralism, behaviourism and hermeneutics, ideal types and nomological-deductive patterns of explanation, etc., are contained in the domain of philosophy called *Epistemology of Sociology*. Physics, chemistry, biology and most of the scientific disciplines have only the common epistemological dimension, situated on the relative meta-level. This domain is studied by general philosophy of science, or more specifically by applied disciplines like epistemology of physics, epistemology of biology, etc.

But sociology can go further. Sociology studies human beings (their actions, organisations, social structures, etc....) and scientists are, of course, human beings. One of the main human activities is the search for knowledge and, in particular, for scientific knowledge. Therefore, it is impossible to conceive of sociology as a complete discipline without a sociology of knowledge (and a sociology of science). However, sociology of knowledge has often epistemological implications. If social context influences scientists and various aspects of their activities (interests, rhythm of development, contents) it is normal to ask if we can find a *super partes* point of view. If such a point of view cannot be found, we must wonder if one could ever possess genuine knowledge. Nowadays, we are used to labeling as *Sociological Epistemology* any kind of theory of knowledge that considers epistemologically relevant some results of the sociology of knowledge.

Although both epistemology and the sociology of science are situated on the meta-level of science, the latter produces synthetic judgements, while the former produces analytic ones. Accepting the idea that some consequences of the sociology of science are epistemologically relevant, we must conclude that a „pure” theory of knowledge is impossible⁴. That is because results of the sociology of science, being empirically discovered, must be considered revisable.

Sociological epistemology accepts this point of view and tries to create a philosophical hybrid using the theory of knowledge and the sociology of science together. Thus, the consequences of the sociology of science, depending

⁴ For pure theory of knowledge, one means a doctrine conceived as an analytical science – a kind of logic of science unaffected by time and space.

on their epistemological relevance, may certainly constitute the second epistemological dimension of sociology.

But sociology can go one more time further. Also epistemologists are human beings. Thus, entering the perspective of sociology of knowledge, it is possible to reach a meta-meta-level. For example, one can ask if a particular social organization can influence epistemological research and its applications. In this case, one is engaged in a kind of *Sociology of Epistemology*. I do not have to emphasize particularly that an analogous *Physics of Epistemology* would be ridiculous, while a sociology of epistemology can at least be considered not important, but never absurd. The planes of epistemology and physics are not interchangeable⁵. But an analogous inversion is possible and significant in sociology. Thus, one must recognize that there exists a third epistemological dimension of sociology in which the „natural” order of levels is reversed. The result is a kind of *Moebius Strip*, in which sociology and epistemology alternately become one together, by dint of their reciprocal significance.

The recognition of the *epistemological tridimensionality of sociology* has an impact on the history of epistemology. In the past, physics was the „Rosetta Stone” of the philosophy of science. Other sciences (sociology included) were interpreted starting from the meta-description of physics, the only model that every scientist could imitate⁶. The overcoming of positivism is also the reversal of this perspective. The majority of epistemological doctrines proposed in this century (namely those exemplifying so-called „sociological epistemology”) use sociology to interpret physics. In order to understand what physicists are doing, epistemologists start analysing them from a sociological point of view. Besides, there are many types of sociology, and each sociological approach has its methodological foundation. That is to say, we can study and represent scientists in different ways, using different methodologies of sociology. So, now, even the discussion about the methodology of sociology should come before any debate about the methodology of physics. That is why, sociology seems to become more and more the new „Rosetta Stone” of epistemology. To think about its methodology is no longer a luxury; it is a necessity worthwhile both for philosophy and sociology itself.

2 – *The Contributions of Robert Merton*

Once aware of this radical change in epistemology, we must ask who has been the most responsible for this change and when this process started. This is not just a historical curiosity, but a necessary step in order to understand better the features of such a „revolution”.

⁵ Of course this operation is logically possible, but it seems not performable and scarcely significant. Why should we study epistemologists from a physical (bodily, corporal) point of view?

⁶ It is not by chance that Comte started calling sociology “the social physics”.

Many names could be (and have already been) suggested⁷, because such radical change cannot have only one progenitor. Among those, I think it is necessary to mention the contemporary American sociologist Robert Merton. There are three main reasons:

- Merton is the **first scholar** to have methodically studied all three epistemological dimensions of sociology. In fact, he is the founding father of the sociology of science, the development of which is a necessary step in order to build a complete „sociological epistemology“. Moreover, he is a scholar whose enterprise focuses on finding solutions for the problems of the „epistemology of sociology“. Finally, he is probably also the first scholar to have started studying attentively the philosophers of science from a sociological point of view, building a real „sociology of epistemology“.⁸

- The manner in which Merton he has been relegated to a **marginal position** within the discourses of epistemology and the history of the philosophy of science can be seen to be unacceptable. As a sociologists he is, of course, well known and even celebrated. Yet almost nobody sees him as a scholar having a role in the history of the philosophy of science. I believe that his merit (or responsibility) in the big change of the contemporary theory of knowledge must be recognized.

- If my thesis is not fallacious, we must conclude that we have one more reason to claim a **revision of the history** of contemporary epistemology. Usually, the change (or revolution) in the theory of knowledge is located in the second half of this century, but many important contributions of Robert Merton (and of other marginalized epistemologists⁹) emerged in the thirties of this century.¹⁰

3 – Sociological Epistemology

Two assumptions are generally accepted by historians of contemporary epistemology, in relation to the process that leads from positivism to fallibilism:

– In the sixties there was a „revolution“ in the philosophy of science and the symbol or *manifesto* of this radical change can be seen in *The Structure of*

⁷ Those of Wittgenstein, Fleck, Hanson, Toulmin, Kuhn, Lakatos, and Feyerabend, for example.

⁸ Of course, social aspects of knowing and knowledge have been discovered long ago. We can find several instructive examples in the history of philosophy, e.g., Bacon and his „Idols“. However, Merton’s work is specific for its systematicity and for the fact that explores all mentioned dimensions.

⁹ Among others, Enriques, Bachelard, Meyerson, and Gonthier. Briefly, almost all working in the French and the Italian epistemological traditions of this century.

¹⁰ This perspective contrasts with some aspects of the intellectual biography of Merton written by Piotr Sztompka (*Robert Merton: An Intellectual Profile*, Hong Kong, 1986). However, I recommend Sztompka’s book as a fundamental point of departure for every study concerning the American scholar.

Scientific Revolutions by Thomas Kuhn, published in 1962¹¹. This book has been taken to represent the birth of a new kind of epistemology, characterized by a fallibilistic approach and particular attention to historical and social dimensions of scientific research.

– Robert Merton is an important sociologist and epistemologist of the social sciences, but his sociology of science is not epistemologically relevant. Thus, general philosophy of science can ignore his substantive research in the sociology of science and historians can neglect his role in the radical change inside the conception of meta-science.

This paper shows the way to refute both assumptions and states the following alternative theses as much better founded¹².

a) There has been an epistemological revolution in this century, but it is a process which starts in the thirties. In fact, in those years the elements of the new epistemology (the fallibilistic approach, the revaluation of the scientist's failures, the refusal of any conceptions of scientific reason external to the history of ideas and social processes) are already visible. Hence an historical revision about *times* and *ways* of this change is necessary not least to enable new theoretical insights into scientific practice.

b) Robert Merton, being both a sociologist of science and an epistemologist of sociology, furnished a contribution to the transformation of the philosophical conception of science that can no longer be ignored by historians and epistemologists. I think that his contribution to the philosophy of science is neglected for two reasons. First, there is a tendency to marginalize epistemological contributions not produced by professional epistemologists and Robert Merton is mainly a sociologist. Secondly, certain researchers have erroneously maintained that only a particular kind of sociology of science is epistemologically relevant. One might quote, for example, David Bloor's „strong program”¹³.

The first assumption concerning history of epistemology is supported by recent studies of Polish and Italian scholars. In particular, the Italian historian Paolo Rossi¹⁴ has demonstrated that the presumed revolution of the sixties is merely imaginary. Rossi writes that in the thirties we can already find most of the „revolutionary” ideas proposed thirty years later by Kuhn and all the so call post-popperian philosophers. To support his thesis, he refers, in particular, to

¹¹ Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, The University of Chicago Press, Chicago, 1962.

¹² It is a further goal of this work to understand why most of the historians of epistemology do not recognize our assumptions as well founded. Explanations are included in the main theses.

¹³ See David Bloor, *Knowledge and Social Imagery*, Routledge & Kegan Paul, London, 1976.

¹⁴ Paolo Rossi, *Ludwik Fleck e una rivoluzione immaginaria*, in Ludwik Fleck, *Genesi e sviluppo di un fatto scientifico*, Il Mulino, Bologna, 1983.

a very interesting and almost forgotten book: masterpiece of the Polish scientist Ludwik Fleck, published in 1935¹⁵. At the same time, a Polish scholar maintains a similar thesis referring to marginalized Italian and French epistemologists. Witkowski holds, in fact, that fallibilism is already visible in the doctrine of Federigo Enriques, Gaston Bachelard and Ferdinand Gonseth¹⁶. Only English and American historians of philosophy seem to be uninterested in any meta-epistemological revision, possibly, because to criticize and overcome the traditional historical scheme¹⁷ could limit the importance of Anglo-American institutions in the history of ideas. This research demonstrates that this fear is unjustified. Merton is indeed an American scholar. Thus, our necessary revision is not so harmful.

I hold that we have good reasons to add Merton to the list of names including Fleck, Enriques, Bachelard and Gonseth. It might seem bizarre to put together sociologists and philosophers, but this operation is possible and valid if we consider a particular definition of epistemology.

As many philosophers of this century have remarked, the term „epistemology” is ambivalent and, perhaps, even confused. Amsterdamski points out that, in current philosophical literature, we can find a descriptive methodology as well as a normative methodology¹⁸. The first concerns the description of methods effectively used in science, while the second postulate norms that should be applied in scientific research. An analogous distinction is suggested by MacMullin¹⁹. He distinguishes between an „external” philosophy of science (EPS) and an „internal” philosophy of science (IPS).

EPS builds theories about what should be a genuine scientific investigation and validates them by referring to a broader context. EPS do not consider necessarily what scientists really do, so it is not particularly focused on history of science. Starting from a pure philosophical point of view, EPS tells scientists what they have to (or should) do in order to make real contributions to the progress of knowledge. Consequently, history of science is considered useful only as a source of examples. Validation of epistemological theories of EPS-type is founded in logic and metaphysics.

¹⁵ Ludwik Fleck, *Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache*, Schwabe, Basilea, 1935.

¹⁶ See Lech Witkowski, *Filozofia nauki F. Gonsetha*, Toruń, UMK, 1983.

¹⁷ The traditional historical description of contemporary epistemology focuses on four periods: Positivism, Neo-Positivism, Popperianism and Post-Popperianism. Every “era” represents a development of the previous one. See Oldroyd, *The Arch of Knowledge*, quoted.

¹⁸ Stefan Amsterdamski, *Between Experience and Metaphysics: Philosophical Problems of the Evolution of Science*, Reidel, Dordrecht, 1975, p. 58–59.

¹⁹ Ernán MacMullin, *Storia e filosofia della scienza. Una tassonomia*, in AA.VV., *Storiografia delle scienze e storia della psicologia*, edited by Nicoletta Caramelli, Il Mulino, Bologna 1979, p. 41.

IPS builds its theories about the reality of science by looking at what scientists are actually doing or have done in the past. Starting from an accurate description, IPS tries to understand the procedures adopted by men of knowledge. For this kind of epistemology is not so important what scientists say in order to justify their activity. It is important to discover empirically what they really do. Consequently, logic and metaphysics have a limited role in this approach. Validation of theories is founded first of all in history of science.

Very often this rigid distinction has been rejected. Laudan and Agassi²⁰ hold that epistemology is partly descriptive and partly normative, to some extent empirical and to some extent speculative, scientific and philosophical at the same time. But, despite these attempts at ecumenism, more or less strict advocates of one or the other point of view are not wanted. In particular, the utility of epistemological theories of IPS-type seems to be contested by followers of the Vienna Circle and by Popperians²¹.

It is not my direct goal to support one of these two approaches. My goal is to show that the importance of Robert Merton's contributions to the philosophy of science can be neglected if one rigidly accepts the idea of epistemology as pure EPS. If we accept the possibility of IPS or at least of the hybrid approach of Kuhn, Agassi and Laudan, we must recognize the high epistemological value of Merton's research in the sociology of science. This can be illustrated by the following examples.

In 1942 Robert Merton wrote an article entitled *The Normative Structure of Science*²². It is one of the first works in the sociology of science, the discipline founded by Merton himself. In this paper he describes „the ethos of science”, in other words, a set of ethical norms usually respected by scientists. Despite being published in 1942, it develops ideas that came to Merton's mind in the early thirties. In fact, the awareness of the double status of the ethos of science is already visible in his research: *Science, Technology and Society in Seventeenth-*

²⁰ Joseph Agassi, *The Logic of Scientific Enquiry*, “Synthese”, April 1974, n. 3–4, p. 514. The same concept is expressed in Larry Laudan, *Il progresso scientifico. Prospettive per una teoria*, Armando, Roma 1979.

²¹ See Carl C. Hempel, *Scientific Rationality: Normative vs. Descriptive Costruals*, in *Wittgenstein, the Vienna Circle and Critical Rationalism*, edited by H. Berghel, A. Huebner and E. Koelher, Pichler, Vienna 1979, p. 194. As regards Popperians, one can refer to Noretta Koerge, *Rational Reconstructions*, in *Proceedings of The 1970 Biennial Meeting Philosophy of Science Association*, edited by R. C. Buck and R. S. Cohen, Reidel, Dordrecht 1971.

²² Robert Merton, *The Normative Structure of Science*, in *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, The University of Chicago Press, Chicago 1973, p. 267.

*Century England*²³, written between 1933 and 1935 in form of a doctoral dissertation.

What is epistemologically relevant in this empirical and theoretical research? These norms have a double status: they are moral and technical at the same time. Since they are technical norms, they are necessary to reach the ultimate institutional goal of science, that is to say *certified knowledge*. Since they are moral norms they can exist only inside the structure of a community, which exercises, to some extent, the function of controller. But the community of scientist does not exist in a *vacuum*. Outside there is a political (and thus moral) order that influences the community itself. The conclusion is epistemologically relevant: the methodology of science is not reducible to pure logic, but it is more or less affected by the political order. For example, Merton focuses his attention on the impact of Catholicism, Puritanism, Nazism, Communism and Democracy on science.

The double aspect of norms is underlined by the following Mertonian passage: „*The mores of science possess a methodologic rationale but they are binding, not only because they are procedurally efficient, but because they are believed right and good. They are moral as well as technical prescriptions. Four sets of institutional imperatives – universalism, communism, disinterestedness, organized skepticism – are taken to comprise the ethos of modern science.*”²⁴

Other short interesting examples can be quoted.

In 1957 Merton writes *Priorities in Scientific Discovery*²⁵. This essay shows that there is a rationale even for the egotistic behaviour of scientists who claim their priority of discovery. Those *sordid disputes* are in some way necessary. They are not only a curiosity (or a shame) of the history of science. Merton points out that we cannot explain a scientist's egotism as a mere expression of human nature. Conflicts over priority are consequences of the institutional norms of science. The norms of „disinterestedness” and „communism” (of knowledge) induce scientists to fight for priority. If a researcher believes himself to be the author of a discovery and he sees another scholar claiming its merits, he takes this behaviour as a violation of the norm of disinterestedness. So, he may fight motivated by his particular egotism, but always in order to reinforce the institutional ethos of science. Paradoxically, the scientist defends the rule of disinterestedness by seeming to transgress the rule himself. The ra-

²³ Robert Merton, *Science, Technology and Society in Seventeenth-Century England*, in *Osiris* 4, no. 2 (1938), p. 360–632.

²⁴ Merton, *The Normative Structure of Science*, quoted, p. 270.

²⁵ Merton, *Priorities in Scientific Discovery*, in *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*, The University of Chicago Press, Chicago 1973, p. 286.

tionale is more visible considering also the role played by the institutional norm of intellectual property. Scientists do not have any real right on their discovery, because there is communism of intellectual property. The only right a scientist can claim is a honorific reward for his discovery. Eponymy (the practice of affixing the name of the scientist to what he has found) is the most important form of recognition.

Hence, in disputes, both „fighters” request the only admitted form of compensation for their contribution to progress. Also, paradoxically, stimulated by the rule of disinterestedness. But in doing this they do not defend only their interests, but also interests of science (interests protected by moral–technical norms). In fact, to create science, it does not mean only to discover something true (or, at least, probable), but also to find something new and original. So a man is a scientist only when he really invents or discovers something. A scientist fights for priority to confirm to himself and to his community that he is a good researcher.

What is epistemologically relevant in this Mertonian discovery? First of all we tend to see rational behaviour as a set of actions following „cold” reasoning, cautious calculation. Hence science, the rational activity *par excellence*, should not give space to the *sordid* disputes described by Merton. But, as the same American sociologist explains, what can seem instinctual (and non–rational) behaviour of individuals has a rationale on the level of institutional interests of the community.

Besides, even individuals’ behaviour (when it is not instinctual) is induced by the community and its norms. „*It is not necessary that individual scientists begin with a lust for fame; it is enough that science, with its abiding and often functional emphasis on originality and its assigning of large rewards for originality, makes recognition of priority uppermost. Recognition and fame then become symbol and reward for having done one’s job well.*”²⁶

If all this is true, epistemologists that still consider science as the product of free individuals’ activity are mistaken. Considering rationality only at the level of individual’s reasoning cannot lead to a deep understanding of science. We often hear that the goal of epistemologists is to help the researcher to improve the progress of science. If what Merton says is true, it is an error of perspective to concentrate attention only on the logic of discovery in order to give scientists a detailed and precise set of rational norms. Focusing attention on good organization of the scientific community and on the influence of external political and moral institutions can yield greater results in terms of scientific progress.

This research on priorities is important because it leads Merton to discover another two aspects of scientific activity that should have an impact on conceptions of epistemology: *multiple discoveries* and *ambivalence of scientists*.

²⁶ Merton, *Priorities in Scientific Discovery*, quoted, p. 294.

Between 1961 and 1963, Merton writes two essays about multiple discoveries²⁷. The sociologist hypothesizes that all conflicts over priority cannot be caused by real attempts of fraud. He considers the hypothesis that scientists often discover the same fact, concept or law independently, so that the reciprocal accusation of fraud that follows multiple discoveries is meaningless (but rational at the super-individual level, as we have seen). Accurate historical research confirms this conjecture.

„The pages of the history of science record thousands of instances of similar discoveries having been made by scientists working independently of one another. Sometimes the discoveries are simultaneous or almost so; sometimes a scientist will make a new discovery which, unknown to him, somebody else had made years before. Such occurrences suggest that discoveries become virtually inevitable when the prerequisite kinds of knowledge and tools accumulate in man's cultural store and when the attention of an appreciable number of investigators becomes focused on a problem, by emerging social needs, by developments internal to the science, or by both”.

One cannot easily deny that this discovery has an impact on epistemology. Are theories (in their very contents) free creations of individuals, as Popper seems to suggest? Or is scientific research really a „puzzle-solving” activity, in which solution is already written in the wider context of cultural and social structures, as Thomas Kuhn maintains? Mertonian research seems to support much more Kuhn's philosophy of science. But it is important to note also that Merton made his findings on multiple discoveries before Kuhn developed his concept of „normal science”.

In 1963 also Merton writes *The Ambivalence of Scientists*²⁸, an essay originally born as a part of the studies about priority in scientific discoveries and multiple discoveries. All these ideas are in fact connected and support each other.

Merton realizes immediately that, in order to defend his priority, a scientist must commit a violation of another norm: that of humility. But this norm too has a rationale. Multiples demonstrate that an investigator discovers something because many others have prepared the field for the new achievement. This is a clear sign that the normative structure of science is not (and maybe cannot be) a coherent set of rational rules. Every norm has a rationale, but all norms together do not form a „machine” which produces predictable results. For

²⁷ The two essays are: *Singletons and Multiples in Science* (1961), and *Multiple Discoveries as Strategic Research Site* (1963), both in Robert Merton, *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*, The University of Chicago Press, Chicago 1973.

²⁸ Merton, *The Ambivalence of Scientists*, in *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*, The University of Chicago Press, Chicago 1973, p. 383.

example, every single scientist is required to respect the rule of originality and that of humility, which are incompatible.

„Such resistance [to the study of multiples and priorities] is a sign of malintegration of the social institution of science which incorporates potentially incompatible values: among them, the value set upon originality, which leads scientists to want their priority to be recognized, and the value set upon due humility, which leads them to insist on how little they have in fact been able to accomplish”.²⁹

This idea was developed in the sixties with another interesting work: *Sociological Ambivalence*³⁰. In this research, it is pointed out that the contradiction between originality and humility is only one of a large number of cases of ambivalence in science. I propose to focus attention only on the case of originality-humility, because of the limited parameters of my essay. What are the epistemological consequences of ambivalence? Since ambivalence is not a mere logical contradiction³¹ and there is no easy solution for ambivalence³², we can state that: 1) logic is not an adequate tool in order to analyze sociological ambivalence; 2) to give scientists a logically coherent system of norms will not force them to assume an homogeneous and thus predictable behavior; 3) coherence of individual actions is not a necessary prerequisite for a stable pattern of behavior; that is to say: incompatible norms can exist inside stable patterns of behavior.

These results play a role on two different levels of analysis. First, they play a role in the domain of sociological epistemology, which refers to all sciences. An epistemologist can see his task in finding a logical coherent system of „pure” rational norms (a system that is supposed to help an individual to become a real scientist, unambiguously directing his behavior). In this case, if what Merton says is true, this epistemologist takes the risk of failing. Secondly, they play a role in the domain of the epistemology of sociology. A sociologist that wants to study whatever human behavior (even the rational one *par excellence*: that of scientists) cannot think simply in terms of the functional coherence of a system. Thus the approach of traditional functionalism is inadequate in order to understand phenomena like ambivalence. Besides, in all situations in which men

²⁹ Merton, *The Ambivalence of Scientists*, quoted, p. 383.

³⁰ Merton, *Sociological Ambivalence and Other Essays*, Free Press, New York, 1976.

³¹ “These values [originality and humility] are not real contradictories... but they do call for opposed kinds of behavior”, Merton, *Priorities in Scientific Discovery*, quoted, p. 305.

³² “To blend these potential incompatibles into a single orientation, to reconcile them in practice, is no easy matter. Rather, as we shall now see, the tension between these kindred values – kindred as Cain and Abel were kin – creates an inner conflict among men of science who have internalized both of them and generates a distinct ambivalence toward the claim of priorities”, Merton, *Priorities in Scientific Discovery*, quoted, p. 305

are within structures characterized by incompatible norms in stable patterns of behavior, prediction cannot really be the goal of sociology. How can we predict how many scientists will choose to be faithful to the norm of humility despite that of originality?

4 – Conclusion

I conclude this paper with a remark on some statements of Sztompka, surely the foremost specialist on Merton in Poland and probably one of the most authoritative in the world. As a commentator and editor³³, he has underlined the importance of Mertonian research. But, with regard to the epistemological relevance of Merton's sociology of science, the Polish sociologist seems to opt for the way of caution. I agree with Sztompka when he says that „*Merton's road toward a sociology of science began with the rejection of the philosophical approach then typical for the sociology of knowledge. He wanted to turn the sociological study of science into an empirical, scientific discipline*”³⁴. There are many passages in Merton's writing in which the will to avoid epistemological questions is made explicit. But I disagree with Sztompka when he concludes that „*his contribution [in sociological epistemology] is not yet much developed or original*” and that „*the sociological epistemology of Merton is still in a rudimentary stage*”.³⁵

Sztompka seems to accept (albeit with some reservations) the point of view of most commentators, that can be summarized as follows. There is a long road from the sociology of science to sociological epistemology. Merton is on the first stage (that is to say, his sociology of science is not yet epistemologically relevant). „*The significant developments in the sociology of science... [are instead] associated with such names as Mary Douglas, Barry Barnes, David Bloor, Michael Mulkay, among others.*”³⁶ Only those scholars' works constitute what one can call properly *Sociological Epistemology*.

The reason for my disagreement is understandable if we remember the meaning of epistemology I am dealing with. When I think about „epistemology” I have in mind a discipline of the IPS-type, or rather a hybrid IPS-EPS. Probably Merton himself considers initially the concept of epistemology as „pure” theory of knowledge EPS-type. From this point of view, it is natural to conclude (as he does) that, in turning meta-science into an empirical discipline, he avoids epistemological questions.

³³ See Piotr Sztompka, *Robert K. Merton: An Intellectual Profile*, quoted, and Robert Merton, *On Social Structure and Science*, edited and with an introduction by Piotr Sztompka, The University of Chicago Press, Chicago, 1996.

³⁴ Sztompka, *Robert K. Merton: An intellectual profile*, quoted, p. 75.

³⁵ *Ibid.*, p. 76 and 79.

³⁶ *Ibid.*, p. 76.

Most commentators state that a *real* sociological epistemology must involve necessarily a radical cognitive relativism. Contrarily, Merton holds that something *can be known*. For him, the goal of science must always be conceived as representing reality (taken as given) adequately, though provisionally. In other words, commentators assume that a sociology of science is *more* epistemologically relevant if it declares the „death” of the philosophy of science and proposes replacing it with the sociology of science itself. Merton’s contributions, as I have tried to show, have a critical impact on epistemology EPS-type, but do not deny completely such philosophical approaches. Merton holds that the meta-scientific approaches IPS-type and EPS-type are compatible and complementary.

My point of view denies the dichotomy „pure theory of knowledge or radical cognitive relativism, *tertium non datur*”. The critical impact of Merton’s sociology of science on epistemology EPS-type is already a reason to conclude that his doctrine is a significant sociological epistemology. What is important, I believe, is the quality of the impact and not the polemics which surround it.

The American sociologist does not always make explicit the epistemological consequences of his empirical and theoretical discoveries. Besides, Merton (and in this aspect he differs from Kuhn) does not go to present his theses in congresses of philosophy of science. That is why, the high epistemological values of his sociology of science are still not recognized.

Janina Makota

Functioning of intentional objects in culture. Roman Ingarden's theory of such objects and its implications

(Tekst nie wygłoszonego referatu przygotowanego na międzynarodową konferencję z okazji setnej rocznicy urodzin R. Ingardena, Kraków X 1993 r.)

Intentional objects have been created since the dawn of human history because from the beginning man tried to communicate with other men and therefore he produced language, and from the beginning he covered the walls of rocky caves with some pictures. For a corresponding theory, however, it was necessary to wait the whole epochs. The intensive character of some acts or objects was noticed in the Middle Ages. This was connected with cognition, most often considered in connection with the controversy over the universals. A general concept was claimed to be *intentio animae* (R. Bacon, W. Ockham – with subtle differences of meanings) or *esse intentionale* (Petrus Aureoli). Later on the term *intentio* was caught by phenomenologists but the most complete and, at the same time, precise theory of corresponding objects was elaborated by R. Ingarden. Owing to the distinction in existence itself of some existential moments, Ingarden could find a place for such entities which, being no real objects, are not simply nothing. Those entities are purely intentional objects, depending in their existence, equipment and persistence on the real objects (though not only on them) and functioning in the world in various ways.

Intentional objects occupy a pretty large area of our culture and that by no means on its peripheries but in several central ranges. The intentional objects distinguished by Ingarden may be divided in several groups, and namely:

I. Units of language,

II. Works of art:

a) works whose existential foundation are sounds:

1) music,

2) literature (here enter derivatively intentional objects),

b) works having a solid material foundation – fine arts,

works using both sounds and a solid material foundation (theatrical art, film),

III. Plans and designs of various objects,

IV. Minor kinds of intentional objects.

1. General traits of intentional objects as conceived by R. Ingarden

Purely intentional objects are characterised by the following existential moments: heteronomy, derivativeness, non-actuality, distinctness, dependence (a variant with connectedness is also possible). The most important is here heteronomy, which fact is particularly emphasised by A. Póltawski³⁷; heteronomy means that all the qualifications appearing in the content of such objects are only ascribed to and not embodied in them³⁸.

Intentional objects are products of acts of consciousness. Some of them receive later on an existential foundation in material objects, arrangements of sounds, and the like. Depending on the kind of acts themselves and the foundation transcendent in relation to them, there come into being various kinds of intentional objects. Intentional objects which, apart from acts of consciousness, have obtained another foundation, become generally accessible.

An object perceived is radically transcendent in relation to an intensive supposition contained in an act of perception. Instead, an intentional object produced by a conscious act, is not, in relation to that act, so radically transcendent because it lies within the reach of its power³⁹.

Every intentional object is two-sided. On the one hand, it has its own intentional structure, on the other, it comprises also a content. "... the content is determined by the invident substance of a corresponding supposition (or that of a multiplicity of such acts. (...)) Whereas the intentional object as a counterpart of the act is determined (...) by the intensiveness of intention and intention and by the way of accomplishing the act"⁴⁰. Both in the content and in the intentional structure we meet the "trinity" of form, matter and a mode of existence. Accordingly, in an intentional object there are two subjects of properties, one on the side of content, and another on the side of its intentional structure; at the same time, in the latter structure we find again the fundamental form (somewhat modified) of an individual object⁴¹. "After all, the two subjects of properties appearing in an intentional object are not equivalent. A proper subject is the one appearing in the <<intentional structure>>, i.e., the subject of the intentional object as such, and another subject is only a specially important moment of its content and forms something of a centre focussing its other elements, its function not transcending the content. Whereas the proper subject of properties of an

³⁷ A. Póltawski: *O istnieniu intencjonalnym w Szkice filozoficzne*, Romanowi Ingardenowi w darze (*On intentional existence*) in *Philosophical essays* offered to Roman Ingarden). Warszawa-Kraków 1964, pp. 74-75.

³⁸ R. Ingarden: *Spór o istnienie świata (Controversy over the existence of the world)*, vol.1, Warszawa 1960, pp. 99-100.

³⁹ *Ibid.*, 2nd ed., vol. 2, Warszawa 1961, pp. 33-34

⁴⁰ *Ibid.*, p. 45

⁴¹ *Ibid.*, pp. 52-53

intentional object extends its function over the totality of that object, so over its content, too (...)"⁴²

Unlike an autonomous object, an intentional object is in its content, in many respects, undetermined, i.e., there appear in it some "places of indeterminateness". They are places in which there should be some qualities or some formal moments but there are none, because they have not been pointed out by the intention of an act of consciousness, and are not immanent in that content either. That deficiency cannot be removed because the infinite number of properties cannot be determined by a finite number of intensive acts.

2. The particular kinds of intentional objects

I. Units of language

Very many theoretical difficulties are solved by the theory of language put forward by Ingarden, which is antipsychologistic and, at the same time, does not treat the units of language as ideal objects. Ingarden considers the units of language, i.e., the particular words, sentences and sets of sentences, to be the intentional products of conscious actions. Both sounds and their meanings are concerned. "... the so called sound of a word is a typical sound *gestalt* quality manifested on the foundation of a well-chosen vocal material which, however, itself does not enter into a unit of language and is, within certain allowable limits, changeable. (...) And the meaning of words or the sense of sentences, being the product of intentional mental acts and accompanying the word sounds, are derivatively intentional reconstructions (...) of definite intentions included in the acts of consciousness (...). The units of language (...) repeatedly used in speech, are strictly identical, contrary to, every now and again, new actual sound material and definite (...) intentions of mental acts (...)"⁴³.

To every name there belongs a purely intentional object, depending on its meaning. That object cannot be identified with the one to which the name may be applied and which is existing independently of it. As a rule, we do not realize this because the corresponding intentional object is as good as transparent, and so, at once, we refer the name to the given thing. The difference becomes evident only when it turns out that an independent object simply does not exist, e.g., in the case of a "centaur". Only functional words do not produce intentional objects, their rôle being different. In order to define intentional states of affairs definite verbs are necessary. Every sentence has its purely intentional counterpart but only to some sentences there correspond objective states of affairs. In such an intentional counterpart – as in every intentional object – there should be distinguished its intentional structure and its content.

⁴² Ibid., p. 54

⁴³ R. Ingarden: *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki (From the theory of language and the philosophical foundations of logic)*, Warszawa 1972, p. 21.

Ingarden opposes the tendency to consider the elements of language to be signs. In his opinion, "a certain object is used as a sign in such a way that its individuality and actual existence guarantees (...) the existence of another object"⁴⁴. Whereas in the case of words the function of meaning is conditioned only by their general vocal or graphic form.

It is difficult to overestimate Ingarden's theory of language and the rôle of language units as an instrument of social communication. This theory alone explains the identity of senses of language units, enabling an effective communication of people, as well as recording, preserving and transmitting of knowledge and human experiences. Ingarden himself remarks that "this theory alone takes into account the essentially social character of language"⁴⁵.

II. Works of art

Music. The proper existential foundation for a musical work may be found in real sounds obtained by its performance. A score is only an incomplete executive prescription, as this device cannot define precisely the sound foundation of the work. A musical work can exist only in particular, every now and again new performances. For various reasons (the quality of instruments, interpretation) they cannot be identical, and if – in spite of this – we estimate the works as preserving their identity, this is tantamount to acknowledging as schematic compositions, capable, within certain limits, of being complemented one-way or another. Ingarden writes: "A musical work (...) transcends the qualities of real sounds, on the other hand, however, in a sense, it falls short of them, because they are objects spatially and temporally individualized and musical work is ultra-individual and ultra-temporal, its individuality being purely qualitative"⁴⁶.

Literature. A vast field of application of language is delineated by literary works of art. According to Ingarden, they are intentional objects forming a superstructure on real word sounds (in loud reading) or arrangements of graphic signs, and, in spite of such a modest existential foundation, displaying a complicated structure and a great wealth of the worlds projected by the meanings of words. Ingarden distinguishes in a literary work four strata, and namely: 1) a stratum of verbal sounds and sound formations of a higher order, superimposed on the former, 2) a stratum of meaning units or higher-level units of meaning, of various orders, 3) a stratum of schematized aspects or aspect series, and 4) a stratum of represented objects⁴⁷. Thus the represented world is here

⁴⁴ Ibid., p. 45

⁴⁵ Ibid., p. 21

⁴⁶ R. Ingarden: *Studia z estetyki (Studies in aesthetics)*, vol. 2, Warszawa 1958, p. 263.

⁴⁷ R. Ingarden: *O dziele literackim (On a literary work)*, Warszawa 1960, p. 53

derivatively intentional – as produced by the intentions of meaning units. The second dimension of a literary work is the sequence of its parts.

Strictly speaking, Ingarden detects one more existential foundation for literary works. He sees it in ideal concepts. In his opinion, the meaning of a word is “a partial actualization of the sense included in corresponding ideal, existentially autonomous concepts. Actualizing and shaping of a uniform whole of some elements is effected by sentence-creating operation in such a way that the verbal meanings are produced at once in the form they should possess as elements of particular set of sentences”⁴⁸. The existence of ideal concepts conditions the grasping of the same sentence meanings by a various conscious subjects.

A literary work must display a polyphonic harmony of all its strata to become a true work of art.

Fine arts. In such works as an architectural work, a sculpture, a painting, Ingarden distinguishes a number of strata and describes the way the particular kinds of works use their existential foundation; next he describes their represented worlds (if at all present), the connection between particular strata of the works, and the like.

*

Intentionality means with Ingarden not only directing one’s thought to something but also creating something, of course, provided there are corresponding circumstances, e.g., in art – apart from the mental process – by making use of an existential foundation. This is not the only possible way of comprehension of that term. For example, there is no moment of creativity with the contemporary author J. Hintikka, when he writes: “Nul prototype d’une conception artistique authentiquement neuve n’in-existe dans l’acte qui lui donne naissance (...). Pourtant les gestes créateurs doivent (...) être considérés comme intentionnels (...). C’est une forme d’activité libre, consciente, qui implique même (...) une intention déclarée de la part de l’artiste, mais non celle de produire quelconque objet d’art particulier, déjà défini”⁴⁹. Naturally Ingarden, too, would not think of works totally defined but of those which are intentionally created and fixed as endowed with intended qualities.

III. Plans and designs

Ingarden pays attention to a variety of intentional objects of which we not often think as of such ones. These are objects produced purposely as plans or designs after which some objects existentially autonomous (houses, bridges, and the like) should be realised. Such plans cannot be totally free if their realization is to be successful.

⁴⁸ Ibid., pp. 443-444.

⁴⁹ J. Hintikka: *L’intentionnalité et les mondes possibles*. Traduit et présenté par N. Lavand, Lille 1989, pp. 147-148.

IV. Minor kinds of intentional objects

When taking up works of art Ingarden mentions also some other kinds of intentional objects, rarely analyzed. There belong here banners, orders, and the like. For example, within the pale of a community one “consecrates” a piece of texture, usually decorated, and from this moment the given object takes on another character: it expresses honour or ideas of a particular group of people, it embodies someone’s aspirations, it demands respect and reverence. It is obvious that – as a result of conscious acts instituting a banner – the texture has become an existential foundation underlying another unit, that particular intentional object, interpreted as a banner.

In the similar way there may be interpreted currency. The authorized representatives of government ascribe to special sheets of paper or pieces of metal definite values, get the corresponding numerals printed and put the things into circulation. From that moment those objects function as money with a given value, i.e., a circulating medium. They are also intentional objects superimposed on pieces of metal or sheets of paper. Sometimes we see on bank-notes some pictures. May they be treated as graphic works? Yes. In such a case the given material object serves *de facto* as an existential foundation for two different intentional objects: an engraving and a legal tender. The kind of interpretation depends on the attitude of the consumer.

3. The domain of intentional objects

It appears that intentional objects created by and co-existing with us are very numerous; they form something of a separate domain. Ingarden wonders whether it is analogical to what may be called a world, where all the elements are interconnected by one kind of relations. The answer is negative. A casual relation cannot prevail within a “domain” composed solely of heteronomous objects; neither can it prevail between that “domain” and the real world. However, we state something like “intertwinement” of the elements of the two domains: the real world and, e.g., the world of art. This is due to the fact that works of art, like various other intentional objects, have been by their authors fixed in some real objects, where they have found their existential foundation enabling them persistence, general accessibility and the possibility of being reconstructed as the same ones. A physical foundation presents the work itself, “... in this presentation (making actual) of a work we encounter an existential relation between an element of the real world and an element of the domain of art, a relation leading spectator beyond the world. That relation is (...) conditioned by proper acts of consciousness (...), but neither is it a casual relation itself, nor is it causally connected with a spectator’s acts of consciousness. (...) The relation in question is of an intentional character”⁵⁰. The domain of art does not

⁵⁰ R. Ingarden, *Spór ...*, vol. 2., pp. 450-451.

belong to the real world, it is only attached to it. The autonomous world is everywhere dense and its elements are uniformly interconnected and arranged. Such is not the case of intentional objects.

4. Comments

Intentional objects, within the boundaries outlined by Ingarden, comprise a wide range of our culture and are one of its most dynamical elements. The whole domain of language, all arts and minor applications in custom, in the exchange of goods, and the like, are here concerned. At the same time, however, Ingarden rejects the view treating every consciousness as “intentional”. One may speak about intentionality only “where (...) there is an intensive supposition, directed to an object, either in sense perception, in inner perception, in an immanent one, or in a reproductive or creative imagining something (...), in all cases where the object of an act – due to an intensive moment – becomes <<separated>> (...) from the act itself (...)”⁵¹.

The range of intentional objects is with Ingarden wide but its boundaries are clearly delineated. The real world with all its processes has preserved its autonomy; the same may be said of the ideal world.

An autonomous object is simple. An intentional object is in its structure two-sided. It appears that what is existentially weaker and requiring some kind of rootedness in a stronger being, is more complicated in form. And set free from the mind and the hands of its author it waits for somebody’s perception. Meanwhile it is only a possibility “floating” over a corresponding object-foundation. Both mental and bodily powers are necessary to produce a “fixed” intentional object; similarly – especially when works of art are concerned – the perception of such an object engages the whole man, that is to say, his senses, his intellect and his emotional side.

In the case of language the existential foundation of the uttered words is constantly new: we have every now and again new sounds uttered by different people. The same may be said of musical sounds. On the other hand, the works of fine arts are anchored in a solid physical material. Though theoretically the same shapes may be reproduced in various materials, such procedure is avoided as one annihilating authenticity. The same takes place, e.g. in the case of banners. It is important a particular banner to be authentically the very same one which dates from such-and-such a century, which has been in the place of such-and-such a battle, and so on.

⁵¹ Ibid., p. 29

The quotations from Ingarden’s books are translated by the arithoress of the present paper.

An intentional object – as nothing else – is a peculiar expression of creative abilities of man. Ingarden raised those possibilities but, at the same time, he noticed their limits.

Man cannot create a real object but he is able to transform such an object, either by bestowing a new shape on it without violating its identity or by charging it with a new rôle: that of carrying a product of his mind by embodying it and imparting to it something of itself. And so over the real world there appears a new world, that of cultural products sparkling here and there, without forming a new existential domain, strictly parallel to the real one. That world of intentional objects – though existentially not equalling the real world and, in this respect, unable to stand by it – in respect of presented values may compete with it; and by its “incongruity” with the real world on the whole “surface”, it may suggest an image of jewels scattered here and there.

It may be said that intentional objects, generated in the acts of consciousness, penetrate into the real world one way or another, more or less deeply but never altogether; so they rise over it. In this they reveal a far analogy to man who, by his spirit, rises over his body and the whole material world.

Józef Pietrzak

Psychoanaliza – Nietzsche i Freud

(Wykład w Instytucie Filozofii UAM – 13.10.1997 r.)

Na wyjątkowy wkład Nietzschego w dzieło stworzenia psychoanalizy wskazywali liczni autorzy, by wymienić St. Przybyszewskiego, T. Kunze, G. Brandesa, B. Szarlitta, K. Jaspersa, M. Heideggera, J. Graniera, W. Kaufmanna. W latach 30–tych przyjaciel Freuda, A. Zweig, sławił Freuda za kontynuację dzieła Nietzschego, jakim jest psychoanaliza. Odkrycie resentymentu przez Nietzschego Max Scheler uważa za najbardziej doniosłe odkrycie w czasach nowożytnych. E. Mounier pisze *expressis verbis*, że Nietzsche wyprzedził Freuda o kilkadziesiąt lat w stworzeniu psychoanalizy, podobnie J. Köhler stwierdza, że „niemal wszystko, co dziś wiąże się z nazwiskiem Freuda, wyszkolone oko znajdzie w pismach Nietzschego” (4.311;– 6.81;– 7.156n;– 180n)⁵².

Z. Freud po ukończeniu studiów medycznych praktykował przez 4 lata w Allgemeine Krankenhaus w Wiedniu, gdzie podczas 14 miesięcy zdobywał wiedzę i doświadczenie neurologiczno–psychiatryczne (12.I,102n,160). Jak niewiele dała mu ta praktyka mówi fakt, że w szpitalu tym (podobnie jak w innych szpitalach neurologiczno–psychiatrycznych) jako środki lecznicze stosowano tylko środki uspokajające, pacjentów kapano na przemian w gorącej i zimnej wodzie, stosowano elektroterapię i masaże, chorych traktowano brutalnie (12.I,121). Również następną, pięciomiesięczną praktyką, jaką Freud odbył w klinice Salpêtrière w Paryżu, nie spełniała oczekiwań Freuda: metody stosowane przez Charcota graniczyły z szarlatanerią bądź były zwykłą szarlatanerią, o czym pisze m.in. I. Stone oraz A. Munthe, razem z Freudem odbywający praktykę u Charcota (5.229n;– 12). Po powrocie do Wiednia Freud rozpoczął prywatną praktykę lekarską, stosując poznaną u Charcota hipnozę, surowo wówczas potępianą w krajach niemieckich. Początkowo zajmował się patofizjologią i w 1891 r. (w dwa lata po chorobie Nietzschego) napisał książkę o afazji. Ślady psychoanalizy znajdują się w jego *Studien über Hysterie* (1893 r.), napisanym wspólnie z J. Breuerem, a w 1900 r. napisał *Traumdeutung*. Wykład psychoanalizy dał we *Wstępie do psychoanalizy* (1916–1917 r.) i w *Zarysie psychoanalizy* (1939 r.).

⁵² Niemianowane liczby w nawiasie odsyłają do wykazu literatury cytowanej. Pierwsza liczba wskazuje na pozycję, następane – na tom (liczba rzymska) i strony.

Freud nie stworzył psychoanalizy, lecz uparcie dążył do stworzenia o sobie takiego mitu, zaprzeczał istnieniu prekursorów w tym względzie, zarówno ustnie jak i pisemnie wypierał się swej znajomości filozofii Nietzschego, świadomie dopuszczając się kłamstwa o tyle nieracjonalnego, że Wiedeń był „twierdzą zwolenników Nietzschego” (4.310n,321;– 6.81n;– 7.180n;– 8;– 9). Twierdził on, że nigdy ani osobiście, ani poprzez lekturę nie zbliżył się do Nietzschego, zachowywał – jak mówił – dystans ze względu na „nieostępne dostojęństwo Nietzschego” (4.313). W rzeczywistości poznał pisma Nietzschego już w swych latach studenckich, co celowo zatajał (4.312). Jego koledzy i uczniowie szybko poznali prawdę: „przy końcu swej próby o początkach wyrzutów sumienia i genealogii moralności Freud okazuje swemu poprzednikowi należną mu cześć: cytuje jako punkt kulminacyjny *Narodziny tragedii*, naturalnie nie informując o tym czytelnika (...); ‘szybka odpowiedź’, jakiej papa Freud w tym miejscu udziela, jest gestem kastracyjnym wobec kręgu, którego członkowie już otwierali usta, by zadać pytanie: czy tego nie napisał już Nietzsche (...). Fakt, że Freud tylko kontynuował myśli swego prekursora, wytworzyć w nim musiał szczególnie rodzaj kompleksu Edypa. Freud zbladł, gdy uczniowie pokazywali mu pamiątkową monetę z wizerunkiem Edypa rozwiązującego zagadkę. Nietzsche–Edyp nie dawał się łatwo wyprzeć” (4.319–320).

Do radykalnej demaskacji Freuda, jako epigona Nietzschego, doszło przy okazji związanej z osobą Józefa Panetha, przyjaciela Nietzschego: w 1899 r. Freud w *Interpretacjach marzeń sennych* wspominał nie żyjącego już dra Panetha, za co wdowa Paneth wypowiedziała mu przyjaźń, który wtedy, by się usprawiedliwić, powoływał się na pisma żyjącego jeszcze Nietzschego (4.313). Sytuacja ta była dla Freuda wielce niewygodna: przyznał się do znajomości filozofii Nietzschego, wyrządził nietakt rodzinie Panethów, za których pieniądze odbywał praktykę w Paryżu. Nadto w jednym z późniejszych listów wyznał: „Jeden z moich przyjaciół, dr Paneth, poznał go (Nietzschego – J. P.) w Engadynie i wiele mi o nim pisał” (4.313). Ważne są te słowa, ponieważ Paneth zmarł w 1890 r., a więc 10 lat przed Nietzschem.

Po tych faktach i datach w 1908 r. Freud wyrzeka się znajomości Nietzschego, a jednocześnie omawia związek życia Nietzschego z jego dziełem, „dowodząc tym samym intymnej znajomości biografii i dzieła, co przeczy podkreślanej uprzednio ignorancji (...) jego niezawołowany tekst o Nietzschem zaprotokółowano 28.10.1908 r.” (4.317).

W 1902 r. Freud założył w Wiedniu Towarzystwo Psychologiczne, początkowo skupiające 5 osób (Freud, Adler, Kahan, Stekel, Meitel), w którym nie było regulaminu, nie płacono składek, władzę sprawował Freud. Towarzystwo to później rozrosło się i przyjęło nazwę Wiedeńskiego Towarzystwa Psychoanalitycznego. Ze względu na jego skład osobowy początkowo psychoanalizę nazywano „żydowską nauką” (12.II,146,184).

W rzeczywistości istniały dwa ośrodki psychoanalityczne: wiedeński, złożony z Żydów i szwajcarski, złożony z aryjczyków (tym niejasnym pojęciem

posługuję się za innymi autorami – J.P.). O bliskich związkach Nietzschego z Żydami wiedeńskimi świadczą liczne dowody (I.VIII,392,548, 560; IX,269; XI,84,627; XIV,166,597n,610,702,728; XV,76;– 2.III,1143;– 6.81n;– 8;– 9). Na szczególną uwagę zasługuje tu wspomniany wcześniej przyjaciel Nietzschego i przyjaciel Freuda, dr J. Paneth, prywatny docent psychologii na Uniwersytecie Wiedeńskim, należący do „wiernego i silnie zdominowanego przez Żydów kręgu wielbicieli Nietzschego (...) gdy Paneth już od dawna przebywał w Wiedniu, wspomina go Nietzsche jako ‘wielkiego zwolennika i apologetę’. Paneth (...) przysyłał Nietzschemu wiele nowinek z Wiednia, dossiers o wydarzeniach w tle dotyczących innych wielbicieli i pozostałe plotki. Za to w jak najgorętszych słowach relacjonował w Wiedniu o swych przeżyciach z filozofem” (4.313).

Paneth znał Freuda z uniwersytetu, potem pracował z nim w Instytucie Fizjologii Allgemeine Krankenhaus, był żonaty z Zofią, której pomysłem było stworzenie „Fundacji Zygmunta Freuda”. Na konto tej fundacji zdeponowali Panethowie 1500 guldenów, które pozwoliły Freudowi na wyjazd do kliniki Charcota w Paryżu (12.I,149). Jeśli porównamy daty znajomości z uniwersytetu i późniejszej współpracy Panetha z Freudem w Instytucie Fizjologii, następane późniejsze utworzenie przez Panethów Fundacji i wyjazd Freuda do Paryża oraz wcześniejsze, bliskie i bezpośrednie kontakty Panetha z Nietzschem (8;– 9) – to kwestia znajomości Nietzschego przez Freuda rozwiązuje się sama.

Szwajcarski (aryjski, chrześcijański) ośrodek psychoanalityczny utrzymywał z Nietzschem kontakty za pośrednictwem Resy von Schirnhofer, studentki z Zurichu, która pobierała u Nietzschego (jak Lou von Salomé) korepetycje z psychoanalizy (1.XIV,714;– 4.326,362,434,499). Na czele tego ośrodka – po jego zorganizowaniu się – stał Carl Gustaw Jung, jak Nietzsche syn pastora, młodszy od Freuda o 19 lat, pracujący w klinice Bugrhözli w Zurichu.

Z inicjatywy Freuda oba te ośrodki połączyły się, tworząc Międzynarodowe Stowarzyszenie Psychoanalityczne, do którego akces zgłosili też pojedynczy psychoanalitycy z różnych krajów, tworzący u siebie lokalne towarzystwa psychoanalityczne, jak np. Ernest Jones w USA. Międzynarodowe Stowarzyszenie Psychoanalityczne, kierowane przez Freuda, otaczało kompletnym milczeniem faktycznego twórcę psychoanalizy, F. Nietzschego, mimo że „swą psychologią demaskacji położył podwaliny pod ‘wiwisekcję duszy’” (4.310).

Bliskim współpracownikiem i zastępcą Freuda w ośrodku wiedeńskim był Alfred Adler, Żyd. W tym gronie adoratorów Freuda zachował pełną autonomię, głosił psychologię indywidualną, za główny czynnik kształtujący charakter uważał kompleks niższości, a nie etiologię seksualną, co głosił Freud. Jego koncepcja „zbiegu popędów”, wyjaśniająca libido, stanowi odejście od freudyzmu i przejście do nietzscheańskiej Woli Mocy: jest ona sumą energii wielu instynktów, instynktem dominującym (7.34n). Adler opuścił Freuda powracając do nietzscheańskiej ortodoksji.

Jung nie podzielał poglądów Freuda na temat seksualizmu dziecięcego, wyróżniał świadomość indywidualną i zbiorową, głosił „społeczną podświadomość

mość”. Według niego libido jest następstwem ogólnego napięcia, a nie wyłącznie czy koniecznie czynnikiem związanym z seksem. Podobnie więc jak Adler, zamiast freudowskiego Erosa akcentował nietzscheańską Wolę Mocy, swoiście pojmowaną. Uważał też, że psychiatria powinna zajmować się uwarunkowaniami środowiskowymi, powodującymi nerwice (por. 7.206). W 1912 r. Jung przesłał Freudowi „deklarację niepodległości”, która spowodowała rozłam w Międzynarodowym Towarzystwie Psychoanalitycznym, a w której Jung odwoływał się do Nietzschego, co mocno zdenerwowało Freuda (4.314).

Podobnie jak Adler i Jung, Otto Rank, Żyd, szef Wydawnictwa Psychoanalitycznego, w *Szoku narodzin* w 1924 r. publicznie zakwestionował ojcostwo Freuda w odniesieniu do psychoanalizy. „Otto Rank, który uszczęśliwił jeszcze Freuda z okazji siedemdziesiątych urodzin luksusowym wydaniem Nietzschego – Freud skarżył się na rozrzutność – został wykluczony z tatusia hordy pierwotnej. ‘Było tak – pisze biograf Freuda Roazen – jakby Rank pragnął powiedzieć swym prezentem: zarzucasz mi, że czerpię z twoich myśli; spójrz więc, co sam zacerpnałeś z Fryderyka Nietzschego’ (4.314).

Odrębnym źródłem informacji o Nietzschem była dla Freuda Lou von Salomé, niegdysiejsza uczennica i przyjaciółka Nietzschego (10), która uczestniczyła w Kongresie Psychoanalitycznym w Weimarze, przez pewien czas dłużej przebywała w Wiedniu utrzymując z Freudem bliskie kontakty, psychoanalizę praktykowała w Getyndze. Innym przyjacielem Freuda i jego biografem był E. Jones, Walijczyk ożeniony z Żydówką, Katarzyną Jolk, który zapoczątkował ruch psychoanalityczny w USA (12.II,241,390). W pośmiertnej biografii *The Life and Work of Sigmund Freud* ujawnił zarówno znajomość Nietzschego przez Freuda, jak i prekursorstwo Nietzschego w stworzeniu psychoanalizy.

Freud przyznawał, że kwestia podświadomości – którą on sam zainteresował się dopiero w latach dziewięćdziesiątych XIX w. – była znana Sofoklesowi, Dantemu, Szekspirowi, Goethemu i Dostojewskiemu, chociaż nie używali oni tego pojęcia (12.II,52), starannie pomijał przy tym nazwisko Nietzschego, u którego łatwo znaleźć takie pojęcia jak *id*, *ego*, *superego* w ich odrębnej specyfice, przy czym *id* nazywał „Selbst” (1.III,98,107,111n,249,299; XIII,70). O rozbieżnościach pomiędzy świadomością a podświadomością pisał Nietzsche nieskończoną ilość razy (m.in. I.I.572; III,483; VII,360,427,454; X,308, XI,161; XIII.329; XIV,287;– 4.311), podobnie jak o „podświadomych motywach” (np. 1.XIV,228).

Pojęciem *id* („ono”) przed Freudem posługiwał się lekarz i powieściopisarz, Georg Groddeck. Wówczas zazdrosny Freud natychmiast wyjawiał, że zapożyczał on to pojęcie od Nietzschego, czym niechcący zdradził swoją znajomość pism Nietzschego (4.312;– 12.II,400).

Freud rozróżniał świadomość, podświadomość i przedświadomość. Ta „przedświadomość” to u Nietzschego „próg świadomości” (np. 1.V,258). Freud uważał psychoanalizę za narzędzie umożliwiające *ego* stopniowy podbój *id*, co stanowi powtórzenie nietzscheańskiej sublimacji i resentymentu. Również jego

uwagi dotyczące sztuki rodzącej się w podświadomości są powtórzeniem diatryb Nietzschego (7.156n,180n,206n).

Interpretację marzeń sennych opublikował Freud w 1900 r., lecz i w tym względzie był on epigonem Nietzschego, który tajemnicę marzeń sennych odkrył kilkadziesiąt lat wcześniej (I.III,226; VII,213;– 4.52;– 6.81n). Książkę tę Freud ofiarował przyjacielowi Nietzschego, G. Brandesowi, lecz ten – znawca i pierwszy propagator filozofii Nietzschego na świecie – zbył ją zupełnym milczeniem.

W pismach Nietzschego Freud znalazł zarówno „racjonalizację” jak „kompensację” (m.in. I.VIII,440,460). Za wybitnego znawcę „sublimacji” na początku XX w. uznawano E. Jonesa dzięki jego siedmiom artykułom opublikowanym w *Zentralblatt*, lecz twórcą współczesnego rozumienia tego starego pojęcia jest Nietzsche (3.254;– 6.81n;– 7.180n). Równie często jak o sublimacji pisze Nietzsche o popędach (np. I.IX,231,234,301; X,293,315;– 7.34n).

Kiedy Freud mówi, że „niczego nie zapomina się bez powodu”, to chodzi mu o pojęcie „wypierania do podświadomości”, o czym często pisał Nietzsche tworząc teorię resentymetu (4.311;– 6.81n;– 7.156n). W nawiązaniu do pism Nietzschego, zwłaszcza do *Antychrysta*, Freud w *Totem i tabu* zwrócił uwagę, że jedną z najstarszych totemistycznych praktyk jest doroczna ofiara ze zwierzęcia totemistycznego, które następnie zjadali wszyscy członkowie klanu. „Ofiara wszędzie wiąże się z uczta, uczta zaś nie może odbywać się bez ofiary. Tak więc klanowa ofiara klanowego zwierzęcia to w ostatecznym wyniku triumf nad ojcem. Odnosi się to również do współczesnej religii” (12.II,332).

Libido Freuda bywa różnie komentowane, jednakże sam Freud za desygnat tego pojęcia uważał energię, w jaką wyposażone są popędy, przy czym za dominujący uważał popęd płciowy. Trzeba przy tym zauważyć, że *Trzy rozprawy o teorii seksualizmu* Freuda poprzedzały rozważania Nietzschego na ten temat w obecności „pewnej zurychskiej studentki” w 1882 r. i jego liczne pisma (4.303). Tą „zurychską studentką” była Rosa von Schirnhofer. W 1893 r. Freud napisał, że „neurastenia jest częstym skutkiem anormalnego życia płciowego” (4.171), co z pewnością sam zauważył jako lekarz, lecz i w tym wypadku wyprzedził go Nietzsche o wiele lat (I.V,102). Również twierdzenia, że schorzenia psychiczne mogą być szokiem (w tym seksualnym) przeżytym w dzieciństwie, przed Freudem głosił Nietzsche w 1884 r. (4.311).

W rozprawie *Poza zasadą przyjemności* Freud podzielił popędy na dwa rodzaje: te, które dążą do bezładny, śmierci oraz te, które dążą do przedłużenia życia. Powtórzył to, co kilkadziesiąt lat wcześniej Nietzsche wyłożył w *Narodzinach tragedii*: chodzi o pierwiastki dionizyjski i apollinijski (7.26n).

Inną sprawą, wiążącą Nietzschego z Freudem, to sprawa homoseksualizmu, biseksualizmu i choroby wenerycznej Nietzschego, co stanowi temat odrębnej pracy (11). Sprawa biseksualizmu, podniesiona po Nietzsche przez Lou von Salomé, zainteresowała później Freuda, przyjaciela w jej podeszłym wieku. Najpierw od Lou, potem od Fliessa dowiedział się, że każda istota ludzka ma

w sobie cechy obu płci, tak fizyczne jak psychiczne. Cechy te wyrażają się stonunkiem ok. 70% elementów męskich w mężczyźnie i ok. 70% elementów żeńskich w kobiecie (12.II,57). Sam Freud zauważył, że „w każdej istocie ludzkiej jest pewien element homoseksualizmu. Zazwyczaj nie występuje on na jawie, ale może się wylaniać we fragmencie snu (...). Występująca w snach tendencja posługiwania się symbolami seksualnymi w sposób biseksualny dowodzi istnienia cechy archaicznej, w dzieciństwie bowiem różnica między genitaliami nie jest zauważana i te same genitalia przypisywane są obu płciom... W każdym normalnie ukształtowanym człowieku nie brak śladów narządów płci przeciwnej. U kobiet lechtaczka, clitoris, odpowiednik penisa, stanowi część zewnętrznych organów płciowych. Onanizm kobiety w znacznej mierze wiąże się z clitoris, a małe dziewczynki uważają ją za zaczątki penisa. Mężczyzna ma piersi i sutki” (12.II,59).

Nietzschego z Freudem na zawsze połączyła nie tylko psychoanaliza, lecz także narkomania: obaj brali narkotyki, początkowo w celach leczniczych i eksperymentalnych. Nietzsche zażywał różne narkotyki, trudne dziś do dokładnego określenia, wiadomo tylko, że przeważało opium i jego pochodne, kokaina oraz haszysz, Freud zażywał kokainę, którą częstował także swoich najbliższych (4.323–327;– 10;– 12.I,158;– 11). Freud eksperymentował oddziaływanie kokainy na sobie, lecz badania nad oddziaływaniem tego narkotyku w owym czasie prowadził też – na szeroką skalę, bo na żołnierzach bawarskich – dr Teodor Archenbrandt, który rezultaty swych eksperymentów publikował w *Deutsche medizinische Wochenschrift*. Trudno więc dziś orzec co jest odkryciem Freuda, a co innych eksperymentatorów, w tym Archenbrandta. Nadto Freud studiował prace dotyczące historii i oddziaływania narkotyków, m.in. dzieło *Materia medica*. Również w *Detroit Therapeutic Gazette* i w innych publikacjach początku lat 1880–tych znalazł on bogatą literaturę na temat kokainy (12.I,151n).

Freud opublikował – oprócz monografii krzewu kokainowego – rezultaty swych badań w 26–stronicowym artykule w *Zentrblatt für die gesammte Therapie*, w którym entuzjastycznie broni kokainy jako leku przy zaburzeniach gastrycznych, anemii, gorączkach, syfilisie, zwalczaniu morfinizmu, alkoholizmu, impotencji, mówi o jej przydatności w przypadkach hysterii, melancholii, hipochondrii, manii prześladowczych, ośpienia, lęków i strachu (12.I,154,158). Dzięki kokainie Freud osiągał – jak pisze – „odprężenie i trwałą euforię, w niczym nie różniącą się od euforii zdrowego człowieka (...) nastrój wywołany przez kokainę w takich dawkach (0,05 grama – J. P.) wynika nie tyle z bezpośredniego pobudzenia, ile z zaniknięcia w ogólnym samopoczuciu człowieka tych elementów, które powodują przygnębienie” (12.I,155).

Ważnym odkryciem jest tu wskazanie, dziś oczywiste, że narkomanie można leczyć przy pomocy narkotyków. Poprzez lecznicze stosowanie morfiny narkomanem został bliski przyjaciel Freuda, Ernest Fleischl, lekarz wiedeński. By wyleczyć go z narkomanii, jego przyjaciele – lekarze z Allgemeine Krankenhaus, za namową Freuda podawali mu kokainę (12.I,111,156). Odkrycia nad

kokainą umożliwiły chirurgom przeprowadzanie dotąd niemożliwych operacji oczu. Podczas operacji oka ojca Z. Freuda, Jakuba Freuda chorego na jaskrę, w obecności asystującego syna dokonano znieczulenia przy pomocy kokainy (12.I,167,400).

Zagadnienie narkomanii Nietzschego omówiono odrębnie (11).

Bibliografia

1. F. Nietzsche, *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*, hg. von G. Colli und M. Montinari, Berlin/New York 1980.
2. F. Nietzsche, *Werke in drei Bänden*, hg. von K. Schlechta, München 1966.
3. W. Kaufmann, *Nietzsche. Philosoph–Psychologe–Antichrist*, Darmstadt 1982.
4. J. Köhler, *Tajemnica Zaratustry*, Wrocław 1996.
5. A. Munthe, *Księga z San Michele*, Warszawa 1934.
6. J. Pietrzak, *Pozytywny program etyczny Fryderyka Nietzschego. Idea nadczłowieka*, Warszawa 1989.
7. J. Pietrzak, *Nietzscheańska koncepcja wychowania*, Słupsk 1997.
8. J. Pietrzak, *Polskość F. Nietzschego*, „Studia Filozoficzne” 1988, nr 1.
9. J. Pietrzak, *Fryderyk Nietzsche a antysemityzm*, „Studia Filozoficzne” 1987, nr 1.
10. J. Pietrzak, *Zaratustra*, „Ruch Filozoficzny” 1986, nr 2.
11. J. Pietrzak, *Choroba, seks i narkomania Fryderyka Nietzschego*, „Ruch Filozoficzny” t. LV (w druku)
12. I. Stone, *Pasje utajone czyli życie Zygmunta Freuda I–II*, Warszawa 1978.

Jacek Migasiński

Spory o Kartezjusza. Antynomiczne wątki kartezjańskiego dziedzictwa

(Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Olsztynie, 5 XI 1997 r.)

Kiedy mówi się o kartezjanizmie – nie tyle o jego pierwszej, siedemnastowiecznej wersji, ile raczej o pewnej popularnej i szeroko oddziałującej aż do czasów współczesnych postawie umysłowej – to ma się zazwyczaj na myśli takie stanowisko, które wiąże się:

- z racjonalizmem (genetycznym i metodologicznym);
- z metodyczną procedurą stosowaną w procesie poznawczym (zarys podany w *Rozprawie o metodzie*), a więc z niebezpośredniością i stopniowalnością poznania;
- z przekonaniem, że poznawanie polega na wydawaniu sądów prawdziwych (a więc nie na „widzeniu”, lecz na operacji intelektualnej);
- z przekonaniem, że prawdziwość polega na jasności i wyraźności myślowego ujęcia treści danej idei lub ich związku;
- z przyznaniem człowiekowi jako istocie myślącej wyróżnionego miejsca w naturze (bo tylko w człowieku dochodzi do złączenia dwóch odrębnych substancji – w szyszynce – a zwierzęta to automaty);
- z przekonaniem, że każdy człowiek ma nieograniczone możliwości doskonalenia się zarówno poznawczego jak i moralnego (zbitka dwóch tez, mianowicie: że „rozum jest podzielony po równo” i że woli ludzkiej przysługuje nieskończony „zasięg”; wystarczy więc jasno i wyraźnie uświadomić sobie, czego się chce, żeby to osiągnąć).

Wymienione elementy stanowiska kartezjańskiego wytwarzały wręcz, czy też dość trwale były obecne w pewnych nurtach teoretycznych, takich jak:

1) Filozofia nauki (szczególna rola matematyki), metodologia i związana z nimi ideologia scjentyzmu. Wielu filozofów francuskich było równocześnie uczonymi, a duch kartezjańskiej metody i jasności oddziaływał i poza Francją. Do dzisiaj się też mówi – mimo wielu ostatnich kontrprzykładów (mętności) – o jasności i precyzji stylu Francuzów, niezależnie od reprezentowanego przez nich kierunku filozoficznego (jest to zapewne stereotyp, ale jak w każdym stereotypie jakaś część prawdy jest w nim zawarta).

2) Koncepcje pedagogiczne, trwające w szkolnictwie francuskim (i chyba nie tylko) od Oświecenia–Rewolucji właściwie aż do 1968 r.; chodzi mi tu

głównie o scentralizowany system szkolnictwa i o ideał metodyczności w nim panujący.

3) Idealizm humanistyczno–scjentystyczny (nazwa do dyskusji) podszyty moralizatorstwem, reprezentowany głównie w latach 1910–1930 przez wszechwładnego instytucjonalnie w akademickiej filozofii francuskiej Leona Brunschvicga i przez Alaina (Emile Chartier), nauczyciela „classes préparatoires” i felietonisty (ponad 5000 „propos” – przez kilkanaście lat w codziennej gazecie!). Głosili oni – w największym skrócie – że wiedza zależy od siły sądenia, że duch Ludzkości buduje się uniwersalnie poprzez wiedzę i kulturę, że należy od podstaw wpajać człowiekowi przekonanie, iż jest nie tyle „kowalem swego losu”, co „kowalem swego ducha”. Dopiero teoretyczny zwrot lat trzydziestych, wywołany we Francji recepcją fenomenologii i niemieckiego historyzmu, miał ten paradygmat przełamać.

4) Filozofia „świadomości”, podmiotu, obecna w nurtach psychologicznych (eklektyzm Janeta i Cousina w XIX w.), ale także torująca drogę transcendentalizmowi (w wersji Kantowskiej i fenomenologicznej); transcendentalizm wiązał się z przekonaniem o priorytecie formalnych struktur świadomości wobec jej treści i, w związku z tym, z przekonaniem o prawodawczej roli podmiotu w stosunku do wszelkich treści przedmiotowych (związana z tym koncepcja intencjonalności świadomości), a więc o źródłowo podmiotowej „konstytucji sensu” (przy czym podmiotowość bywała tu rozumiana też jako struktura ponadjednostkowa). „Filozofia świadomości” była później obecna w „filozofii refleksyjnej” (J. Nabert), będącej francuskim odpowiednikiem niemieckiej analizy transcendentalnej, ale także np. w egzystencjalizmie Sartre’a, gdzie świadomość była ujmowana w jej funkcjach przedstawiania i konstytuowania w intencjonalnym nastawieniu swoich przedmiotów.

Wymienione tu nurty teoretyczne przyczyniły się do rozpowszechnienia i utrwalenia najbardziej potocznego wizerunku Kartezjusza. Zgodnie z tym wizerunkiem, Kartezjusz jest „ojcem nowożytności”, bo:

- zerwał ze scholastyką i jej dogmatyzmem dzięki swej *krytycznej* postawie;
- głosił *autonomię* i suwerenność ludzkiego rozumu;
- uczynił punktem wyjścia filozofii *podmiot* ludzki (przewrót epistemologiczny);
- nadał światu przyrody przejrzystość i *operacyjność* (mechanicyzm) i uczynił z *nauki* jedyny obszar zastosowania filozofii jako metodologii (otworzył drogę do światopoglądu „technologicznego”); metafizykę Kartezjusza i jego rozważania o Bogu traktuje się w ramach tego wizerunku jako koniunkturalny lub co najwyżej historyczno–okolicznościowy dodatek;
- otworzył dla filozofii, resp. nauki, nowy obszar, mianowicie obszar ludzkiej psychiki.

Tymczasem – co również dość powszechnie wiadomo – a co kłóci się z zasadniczymi rysami owego naszkicowanego wizerunku – po pierwsze, istnieje mocna interpretacja (reprezentuje ją E. Gilson, por. *Etudes sur le rôle de la pe-*

nsée médiévale dans la formation du système cartésien, Paris 1930), traktująca Kartezjusza przede wszystkim jako kontynuatora tradycji scholastycznej, choć podkreślająca jego nowatorstwo w ujęciu nauki.

Po drugie, Kartezjańskie rozważania dotyczące „dysproporcji zasięgu” rozumu i woli wyłoniły z czasem orientację woluntarystyczną, z jej akcentem na ontologiczny charakter ludzkiej wolności, orientację, która uwidoczniła się z jednej strony w spirytualizmie metafizycznym linii Maine de Birana (Renouvier, Lachelier, Lagneau, Bergson), a z drugiej, np. w tendencji egzystencjalistycznej, wyraźnej w filozofii francuskiej w XX w. Co do tego pierwszego, to wprowadził on w miejsce kartezjańskiego Cogito formułę „*volò ergo sum*” i poszukiwał fundamentu bytowego w głębi przeżycia wewnętrznego, w oporze, na jaki natrafia każde działanie woli, najpierw o charakterze mięśniowym, a ostatecznie duchowym; otóż warto zauważyć, że owo „grzebanie się” w zasadach działania woli i w opisach oporu cielesnego i duchowego bardzo jest już dalekie od wymienianej wyżej kartezjańskiej przejrzystości i siły sądenia. Co do tej drugiej tendencji, to wyraźny jest w niej priorytet problematyki ontologicznej właśnie na niekorzyść epistemologicznej (por. choćby tekst Sartre’a „Wolność kartezjańska”, w: *Filozofia i socjologia XX wieku*, t. II, WP, Warszawa 1965), czego wyraźnym źródłem jest np. następująca uwaga Kartezjusza: „... narzuca mi się nie tylko realna i pozytywna idea Boga, czyli bytu najdoskonalszego, lecz także (...) jakaś negatywna idea niczego, czyli tego, co jest najbardziej oddalone od wszelkiej doskonałości. (...) więc jestem jakby czymś pośrednim między Bogiem a niczym, czyli (...) umieszczony między najwyższym bytem a niebytem, (...) o ile także w jakiś sposób mam udział w niczym, czyli w niebycie...” (*Medytacje...*, t. I, PWN, Warszawa 1958, s. 71–72).

Po trzecie, w szkolnych prezentacjach Kartezjusza niedostatecznie wydobywa się fakt, że kartezjańska koncepcja człowieka jako „pana i posiadacza natury” wyrasta z przekonania – w istocie o teologicznym charakterze – że świat przyrody jest metafizycznie przypadkowy, a nauka, wiedza o nim jest „fabula mundi”. Przekonanie to związane było z kartezjańską koncepcją – opozycyjną wobec panującej w XVII w. koncepcji F. Suareza – stworzenia przez Boga tzw. „prawd wiecznych”. Bóg zechciał, tzn. ostatecznie tak mu się spodobało, stworzyć świat wg tych, a nie innych zasad, co oznacza, że świat nie ma żadnej koniecznej metafizycznej sankcji. Wobec tego uczony, odkrywający ów porządek boskiego *fiat*, odkrywa *de facto* zasady boskiej narracji, czyli konstrukcji świata i na odpowiadającym sobie poziomie może Boga w tym naśladować (stąd operacjonizm).

Po czwarte – co dla mojego wywodu jest chyba najważniejsze – żeby wybronić Kartezjusza przed trywialnym zarzutem błędnego koła (a wybronić trzeba, bo historyczna interpretacja musi być dokonywana w dobrej wierze), trzeba dobrze zrozumieć sens formuły Cogito i dowodu na istnienie Boga, a więc sens *metafizyki* kartezjańskiej nie jako koniunkturalnego dodatku (typowy przykład takiego ujęcia znajdziemy w odczycie Jana Łukasiewicza z 1937 roku pt.

„Kartezjusz”), lecz jako podstawy i centralnego punktu doktryny Kartezjańskiej. Owo rzekomo błędne koło można zrekonstruować schematycznie w sposób następujący: z jednej strony w *Medytacjach* występuje sekwencja: wątplenie – Cogito jako pierwsza prawda, „punkt Archimedesowy” – „rzecz myśląca” – treści myślenia – Bóg (dowód „psychologiczny”); z drugiej strony, w trzeciej *Medytacji* natrafiamy na zaskakującą uwagę Kartezjusza: „... pojmuję to zupełnie jasno, że więcej rzeczywistości jest w substancji nieskończonej niż w skończonej, i że zatem jest we mnie w jakiś sposób na pierwszym miejscu ujęcie tego, co nieskończone, przed ujęciem tego, co skończone, czyli ujęcie Boga przed ujęciem mnie samego”. (*Medytacje...*, wyd. cyt., s. 60). Podobne krążenie odnajdziemy również u Kartezjusza w warstwie epistemologicznej: teza o istnieniu Boga jest prawdziwa nie dlatego, że ja pojmuję to jasno i wyraźnie, lecz to, co pojmuję jasno i wyraźnie jest prawdą dlatego, że udzielona tu zostaje gwarancja boskiej prawdomówności, nieodłączna od doskonałości (por. *Medytacje...*, s. 92). Otóż dla odsunięcia owego zarzutu posłużę się interpretacją wypracowaną przez wybitnego znawcę Kartezjusza Ferdinanda Alquié (por. F. Alquié, *Kartezjusz*, PAX, Warszawa 1989). Osią tej interpretacji jest ukazanie dwoistości postawy Kartezjusza – jako uczonego i jako metafizyka. Symbolem tej pierwszej postawy jest *Rozprawa*, drugiej – *Medytacje*. Już samo wątplenie kartezjańskie ma odmienny charakter w jednej i w drugiej pracy. W *Rozprawie* cel wątplenia jest niedwuznacznie metodyczny, poznawczy, a rządzi nim zainteresowanie ściśle naukowe (odrzućcie niepewnych źródeł poznania przy konstruowaniu wiedzy pewnej). W *Medytacjach* racje wątplenia mają już nie tylko poznawczy charakter (czy różne źródła poznania są wiarygodne), ale też charakter „egzystencjalny” (mianowicie, czy istnieją rzeczy, czy moje doznania i moje ciało są swoiście moimi, itp. – por. *Medytacje*, s. 21–22). Jak wiadomo, różny charakter ma także w *Rozprawie* i w *Medytacjach* sama formuła Cogito; w *Rozprawie*: „myślę, więc jestem”, w *Medytacjach*: „... powiedzenie „ja jestem, ja istnieję” musi być prawdą, ilekroć je wypowiadam lub pojmuję umysłem”. Czy zatem formuła Cogito jest sylogizmem? Nie, bo odpowiadając Gassendiemu Kartezjusz sam wprost stwierdza, że jest ona wglądem umysłu, rodzajem intuicji, a ponadto odrzucenie matematyki jako możliwego źródła wiedzy pewnej obejmować musi również reguły sylogizmu – ale samo konkluzywne sformułowanie („więc”) i komentarz do niej w *Zasadach filozofii* wykazują, że Kartezjuszowi chodziło tu o wypracowanie podstawowej prawdy, ustalającej konieczny związek zależności między dwoma faktami (myślenia i istnienia), prawdy jednak mającej charakter uniwersalny i dającej się też wysłowić inaczej; Kartezjusz po prostu wybrał tę, a nie inną podstawową prawdę na fundament gmachu wiedzy. Natomiast sformułowanie i jego kontekst zawarte w *Medytacjach* wykazują, że Kartezjuszowi nie chodzi już o poszukiwanie koniecznego związku, lecz o odnalezienie bytowej podstawy, a zatem formuła Cogito ma tu charakter metafizycznej, nakierowanej na istnienie samo intuicji. Nadto, dowód na istnienie Boga z *Medytacji* jest wprawdzie scholastyczny, sztuczny i werbalny, ale wynik

tego „dowodu” to idea Boga „jak najbardziej jasna i wyraźna”, i od razu też Kartezjusz dodaje: „Co wcale nie przeszkadza, że mogę nie rozumieć tego, co nieskończone; albo że są w Bogu niezliczone rzeczy, których w żaden sposób nie mogę ani zrozumieć, ani może nawet myślą dotknąć...” (*Medytacje*, s. 60–61). Mając to wszystko na uwadze, można stwierdzić, że idee Cogito i Boga to idee zupełnie niepodobne do innych (idei rzeczy i tworów abstrakcji) – nie są to już właściwie idee, ale bezpośrednie doznanie bytu, swego rodzaju „szok” egzystencjalny. To prawdy matematyczne czy logiczne (nie mówiąc już o fizyce) domagają się boskiej gwarancji, natomiast Cogito zostaje utwierdzone wtedy jeszcze, kiedy obowiązuje hipoteza „potężnego zwodziciela”. Wobec tego nie ma również problemu „zgodności” tych idei z ich treścią – tym bowiem kto stwierdza „myślę”, „jestem”, jest byt obecny dla siebie i od razu zanurzony w obecności nieskończoności. Tylko przez taką ontologiczno–egzystencjalną interpretację możliwe jest uniknięcie rzekomego błędnego koła. Jaki zatem sens ma metafizyka Kartezjusza? – Paradoksalny: głównie jej zagadnienie to „zagadnienie Boga i duszy”, ale też jest to zagadnienie jedyne; uderza tu wprost *nieobecność* problematyki ontologicznej (którą to nieobecność wypełni jeszcze wiek XVII). Metafizyka dotyczy tu tylko i wyłącznie poczucia *pozytywnie* danej *nieskończoności* i jej „obrazu” czyli ludzkiej wolności – jest to więc metafizyka radykalnie *antynaturalistyczna*, *krytyczna*, *nieprzedmiotowa*, metafizyka *doświadczenia wewnętrznego* – cała reszta to już po prostu fizyka. Warto przy okazji zauważyć tu symptomatyczną niechęć Kartezjusza do używania słowa „metafizyka” – jakby chciał uniknąć tego znaczenia przedrostka „meta”, ściśle wiążącego się z drugim członem wyrazu (w tym wypadku z „fizyką”), jakie występuje we współczesnych terminach np. „metajęzyk”, „metanauka”. Jest to więc nowa, nietradycyjna metafizyka, nie tyle teoria, ile przeżycie swoistego residuum bytowego, wymykającego się z kleszczy epistemologicznej krytyki, przeżycie jednak niezbędne również dla nadania samej nauce jej właściwego sensu. Podobne ujęcie metafizyki odżyje później u Kanta i w swoistym „renesansie” pytań metafizycznych, jaki wystąpił w filozofii francuskiej w połowie XX w., służąc jako fundament do przewyciężenia paradygmatu „filozofii świadomości” i (paradoksalnie) „metafizyki obecności”.

Wreszcie po piąte, pojawiła się ostatnio interpretacja dotycząca samej struktury dyskursu kartezjańskiego (por. materiały z sympozjum zorganizowanego przez Centrum Studiów Kartezjańskich na Sorbonie i przez Ecole Normale Supérieure, w dn. 3–6 X 1992, z okazji 350–lecia II wyd. *Medytacji* pt. *Descartes. Objecter et répondre*. Textes réunis et édités par J. – M. Beyssade et. J. – L. Marion avec collaboration de Lia Levy, PUF, Paris 1994), która podważa jeszcze jeden stereotyp kartezjański: samotnego myśliciela suwerennie, mocą własnego rozumu snującego rozważania filozoficzne i po osiągnięciu rozwiązań poddającego je pod publiczną dyskusję, w celu zabezpieczenia się, ze względów charakterologiczno–koniunkturalnych przed atakami ciągle jeszcze groźnej, choć przestarzałej i „nic nie rozumiejącej” instancji (Kościoła, gremiów nauko-

wych, itp.). Stereotyp kunktatora lub co najwyżej rasowego nowożytnego uczonego, poddającego osiągnięte wyniki pod publiczną dyskusję, jednak bez wyraźnego zamiaru ich modyfikacji. Jak wiadomo, potwierdzenie takiej interpretacji zachowania Kartezjusza można wprawdzie odnaleźć: na jej rzecz liczyły się i ton wyższości, i lekceważenia przebijający czasem ze słów Kartezjusza pod płaszczykiem grzecznościowych zwrotów, i jego wypowiedzi, że się od swoich krytyków niczego nowego ani nie spodziewał, ani nie dowiedział. Wedle tej interpretacji *Medytacje* to korpus sześciu części, a *Zarzuty* i *Odpowiedzi* to tylko dodatek. Otóż dominująca w czasie wspomnianego sympozjum linia argumentacji zmierzała właśnie do podważenia tej opinii. Zgodnie z tą linią, sam dyskurs Kartezjusza podporządkowany jest *schematowi*: „zarzuty – odpowiedź”, a inwokacje do czytelnika o zgłaszanie krytyk (występujące i w *Rozprawie* i w *Medytacjach*) nie są zabiegiem retorycznym; bowiem to właśnie zarzuty z jakimi spotkała się IV część *Rozprawy* zmusiły Kartezjusza do pogłębienia i rozbudowania problematyki „metafizycznej” (dowody w korespondencji Kartezjusza), a wreszcie same *Medytacje*, rozesłane wąskiemu gronu krytyków, w odpowiedziach na ich zarzuty zostały wzbogacone o istotne elementy (różnica w sposobie „dania” świadomości i ciała, koncepcja Boga). Wobec tego w *Medytacjach* mamy do czynienia z podwojeniem powyższego schematu: są one, po pierwsze, odpowiedzią na słabości wytknięte *Rozprawie*, a po drugie, a priori odnoszą się do spodziewanych zarzutów. Wypływa stąd wniosek, że *Medytacje* mogą zostać właściwie zrozumiane dopiero w wyniku *dialogu* realizowanego przez *Zarzuty* i *Odpowiedzi*, czyli że już w swoim pierwotnym tekście zawierają ów schemat dialogu i muszą być czytane nie tylko w kontekście *Rozprawy*, ale i owego dialogu. Kartezjusz jawi się tu zatem nieomal jako klasyk filozofii dialogu, myśliciel, dla którego dowiedzenie osiągniętych wyników jest równoznaczne z przekonaniem do nich innego człowieka (czytelnika). Rozum kartezjański okazuje się rozumem komunikacji, a prawda zyskuje obiektywność na szlakach intersubiektywności. Można też to uznać za antycypację ideału *zbiorowej pracy naukowej*.

Podsumowując, wyeksponujmy antynomie występujące w różnych interpretacjach kartezjanizmu (Kartezjusza) przez ich proste zestawienie:

racjonalizm	– wolicjonalizm
nowatorstwo	– tradycjonalizm
postępowanie metodyczne (poznanie pośrednie)	– poznanie bezpośrednie (intuicja)
jasność i wyraźność myślowego ujęcia	– przeżycie egzystencjalne
suwerenność człowieka (humanizm)	– zatopienie podmiotu w doznaniowej nieskończoności
psychologizm	– metafizyka (fundament bytowy poza podmiotowością)
(„filozofia świadomości”)	– metafizyka antynaturalistyczna,
duch naukowości	„egzystencjalna”
(kult matematyki, mechanycyzm)	

duch autonomii, aktywności, władania, – zależność, doznanie bierności wobec nie-
zaborczości, panowania skończoności (tendencja „mistyczna”)
(intelektualnego i technicznego)
indywidualizm (samotność namysłu); – dyskusja, wymiana, dialog, praca
filozofia dziełem kontemplacji zbiorowa

Na koniec możemy stwierdzić, iż Kartezjusz właśnie dlatego i dopiero dlatego, że poddaje się tak antynomicznym interpretacjom, że jest źródłem tak wielu wątków występujących w całej późniejszej filozofii i kulturze, może zasadnie aspirować do miana prawdziwego „ojca nowożytności”.

Jacek Migasiński

Fenomenologia i historia Teoretyczny przełom we francuskiej filozofii w połowie XX wieku

(Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Toruniu, 14 XI 1997 r.)

Lata bezpośrednio przed I wojną światową i po niej – do lat trzydziestych XX w. – charakteryzują się we Francji, w najbardziej rozpowszechnionej akademickiej wersji filozofii i wśród tzw. czytającej publiczności, zainteresowanej problematyką filozoficzną (obok osobnego zjawiska, jakim był Bergson, do czego niebawem wrócę), bezdyskusyjnym panowaniem modelu filozofii promowanego przez L. Brunschvicga (1869–1944) i Alaina (właśc. E. Chartier, 1868–1951). Wedle tego modelu – rozpowszechnianego przez tego pierwszego dzięki jego pozycji instytucjonalnej w życiu akademickim i dzięki obfitej twórczości, a przez tego drugiego dzięki intensywnej publicystyce filozoficznej – filozofia to wydawanie sądów dotyczących poznania, a także tropienia w dziejach obecności wiecznego Ducha ludzkości w jego najszlachetniejszych przejawach: sztuki, religii, nauki. W praktyce filozofowania ujawnia się więc prymat myślenia wobec bytu (byt jest tylko kategorią myślową) i dominacja problematyki gnoseologicznej, a światopoglądowe efekty uprawiania filozofii to intelektualizm, scjentyistyczny spirytualizm i postawa oświeceniowego optymizmu, podszytego moralizatorstwem (bo siła ducha każdego człowieka zależy od jego woli kształcenia prawdziwego sądu).

Otóż wobec tych kanonów myślowych zaczyna od początku lat dwudziestych narastać opór. Wśród przyczyn tego zjawiska można wskazać wewnętrzną dynamikę rozwojową filozofii francuskiej, która zwraca się przeciw dominacji perspektywy epistemologicznej, proponując perspektywę *ontologiczną*, związaną z „przełomem antypozytywistycznym” i analizę doświadczeń *konkretnych* w miejsce abstrakcyjnej spekulacji pojęciowej (filozofia życia Bergsona, modernistyczna filozofia działania Blondela, odradzający się tomizm, a także personalizm). Oprócz tego występuje oczywiście szereg innych, pozateoretycznych (czyli kulturowych) czynników, które podbudowują ów opór przeciwko niezmaconemu racjonalizmowi, intelektualistycznemu moralizatorstwu i historycznemu optymizmowi. Zasadniczy jednak przełom następuje w latach trzydziestych pod wpływem wzmożonej recepcji filozofii niemieckiej, w tym głównie fenomenologii i problematyki historyzmu.

W owej recepcji początkowo istotną rolę odegrały okoliczności wobec samej filozofii zewnętrzne i przypadkowe:

- w wyniku I wojny kilku filozofów z Alzacji, mających wcześniej kontakty z fenomenologią Husserla, staje się obywatelami francuskimi (wyróżnia się tu J. Hering);
- w latach dwudziestych pojawia się we Francji fala porewolucyjnych emigrantów z terenów Europy wschodniej. Jest wśród nich kilku filozofów, którzy „po drodze” odbywają studia w Niemczech bądź wchodzą w kontakt z dominującymi tam nurtami myślowymi (Bierdiajew i Szestow – dyskusja naukowa z Husserlem, A. Koyré – studia u Husserla, a później katedra w Ecole Pratique des Hautes Etudes, A. Kojève – promocja w Heidelbergu u Jaspersa, A. Gurwitsch – uczestnik seminarium Husserla i propagator gestaltizmu i E. Levinas – obaj ostatni z Litwy; są i emigranci z terenów Polski: E. Minkowski, psychopatology i V. Jankélévitch, filozof i krytyk muzyczny).

Ważną rolę odgrywa tu też kilku Niemców, którzy wtedy rozpoczynają współpracę z Francuzami (przede wszystkim M. Scheler, B. Groethuysen i P. L. Landsberg – ten ostatni, korzystając z inspiracji Szkoły Frankfurckiej, wywarł pewien wpływ na środowisko E. Mouniera, współpracując z czasopismem „Esprit”).

Chronologicznie pierwszymi sygnałami zainteresowania fenomenologią we Francji były jednak dwa artykuły autorów francuskich, którzy już wcześniej interesowali się klasyczną filozofią niemiecką: L. Noëla z 1910 r., który pochwała walkę Husserla z psychologizmem i V. Delbosa z 1911 r., który analizuje I t. *Logische Untersuchungen*.

Pierwszy praktyczny impuls do współpracy francusko-niemieckiej na polu filozofii dał M. Scheler, biorąc w 1924 r. udział w kolokwium w Pointyngny, a w 1926 r. spędzając 4 tygodnie we Francji i kontaktując się z Meyersonem, Lévy-Bruhlem i Bergsonem. Owocem tej współpracy był w 1928 r. pierwszy przekład *Istoty i form sympatii*, a w 1933 r. przekład *Das Ressentiment im Aufbau der Moralen* (który stał się tematem pierwszej publikacji Merleau-Ponty’ego).

Od 1925 r. do 1930 r. pojawia się wyraźna „fala” publikacji dotyczących fenomenologii autorstwa wszystkich wymienionych wyżej filozofów (po dane bibliograficzne odsyłam do mojej książki: *W stronę metafizyki. Nowe tendencje metafizyczne filozofii francuskiej połowy XX wieku*, Wrocław 1997). Należy dodać do tego również wykłady A. Gurwitscha na Sorbonie w latach 1928–1930, dotyczące podstaw fenomenologii w ujęciu Husserla, Laska i Heideggera, wykłady A. Kojève’a, dotyczące *Fenomenologii ducha* Hegla w latach 1935–1939, mające wielki wpływ na elitę intelektualną oraz wykłady paryskie samego Husserla w lutym 1929 r. (odbyły się one wprawdzie po niemiecku, ale już w 1931 r. ukazały się pierwodrukiem w przekładzie E. Levinasa i G. Peiffer jako *Medytacje kartezjańskie*).

Owa „inwazja” fenomenologii przyniosła w latach trzydziestych szereg dalszych publikacji, często już własnych prób stosowania nowej metody we własnych pracach (por. wczesną twórczość J. – P. Sartre’a czy E. Levinasa). Przyniosła też przedsięwzięcia zbiorowe, jak powołanie do życia rocznika „Recherches Philosophiques” (red. A. Koyré i A. Spaier – ukazywał się od 1931 do 1936) czy poświęcenie numeru specjalnego „Revue Internationale de Philosophie” (nr 2/1939) Husserlowi – po jego śmierci.

Wskazana tu „fala” pojawiła się, bo – jak można wnosić z narastających na początku lat trzydziestych głosów krytyki – poprzedni paradygmat filozoficzny (spirytualistyczny scjentyzm) najwyraźniej się wyczerpał. Ale inspirowanie się „nowinkami zza Renu” było dobrze widziane, bo na owo wyczerpanie się nakładała się wspomniana wyżej własna dynamika rozwojowa filozofii francuskiej, w tym szczególnie, działający z opóźnieniem i podskórnie, wpływ Bergsona. Otóż, jak tego dowodzi choćby rozprawa doktorska R. Ingardena (*Intuicja i intelekt u H. Bergsona* – 1918 r.), pomiędzy epistemologicznymi poglądami Bergsona, a stanowiskiem fenomenologicznym istniała istotna zbieżność – i choć autor rozprawy uznaje, że Bergson w wielu sprawach nie postępuje konsekwentnie lub popełnia błędy logiczne, to jednak zasadniczo uważa, że należy tylko wypracować „trafniejsze sformułowania” najważniejszych przez Bergsona wysuniętych zagadnień bądź też „w wielu punktach pójść głębiej niż Bergson to uczynił”. Nie będę się tu tym zajmował, ale ową zbieżność warto wskazać jako fakt istotny dla przygotowania gruntu pod recepcję fenomenologii. Z drugiej strony warto zauważyć, że recepcja ta przybrała od razu specyficzny charakter: była to fenomenologia w wersji egzystencjalno–ontologicznej (a nie metodologicznej). Było to zapewne uwarunkowane, po pierwsze, równoczesną recepcją innych „wątków” (np. studia nad Kierkegardem J. Wahla), przede wszystkim jednak powracającym zainteresowaniem dla filozofii Hegla (po raz pierwszy od połowy XIX w.) oraz problematyki historyzmu; po drugie, pewną niespójnością samej Husserlowskiej fenomenologii.

Jeśli idzie o tę pierwszą sprawę, to jak wspomniałem, wielką rolę odegrały wykłady Kojève’a. Hegel Kojève’a był oczywiście poddany swoistej interpretacji. Z jednej strony odczytywany był przez pryzmat pism młodego Marksa – nie był to spokojny absolutny racjonalizm, ale aktywistyczna filozofia *praxis*, filozofia antropologicznego, ekonomicznego i politycznego „konkretu”, buntująca się przeciwko abstrakcyjnemu idealizmowi zrównującemu „bycie” z „byciem poznany”. Z drugiej strony odczytywany był przez pryzmat kartezjańskiego Cogito, „filozofii świadomości”, która w tym wydaniu występowała z koncepcją wielu świadomości rywalizujących ze sobą na drodze osiągania statusu absolutu. Mieszanka ta owocowała tezą o stałym zagrożeniu podmiotu ludzkiego przez inne podmioty i prowadziła do anarchizującej, „terrorystycznej” wizji historii (stąd kariera Heglowskiej figury „Pan–Niewolnik”, którą Kojève uczynił kluczem do swojej lektury *Fenomenologii ducha*). Owocowała także dualistyczną ontologią, w której byt naturalny, przyrodniczy był radykalnie

różny od bytu historycznego. Ten ostatni był definiowany przez swą „negatywność” czyli sytuację, w której podmiot historyczny nigdy nie pozostaje tym samym, jest zawsze nie-tożsamy z samym sobą. To z kolei prowadziło wprost do utożsamiania podmiotu historycznego ze specyficznym rozumianą „nicością” (co nie oznaczało po prostu „z niebytem”) i do uznania jej za konstytutywną cechę bycia człowiekiem, do swoistej „humanizacji” nicości, która najlepszy wyraz znalazła w egzystencjalizmie J. – P. Sartre’a.

Równoległe do tych interpretacji Hegla, powoli znajduje też zrozumienie, będący dotąd wyłączną specjalnością Niemców, historyzm. W 1938 r. ukazują się drukiem dwie podstawowe prace R. Arona, będące owocem jego pobytu w Niemczech w latach 1930–1933: *Essai sur la théorie de l’histoire dans l’Allemagne contemporaine* i *Introduction à la philosophie de l’histoire*. Jak przyzna po latach sam Aron, pisał je pod wpływem Husserla, wczesnego Heideggera i Maxa Webera. Te właśnie prace Arona otworzyły francuską filozofię na problematykę czasu historycznego.

Historyzm trafiał na francuski grunt w trzech swoich zasadniczych postaciach. Jako całościowa wizja procesu historycznego, posiadającego początek i zmierzającego w określonym kierunku (historiozofia Hegla, teoria rewolucji Marksa). Jako postawa epistemologiczna (metodologiczna) i światopoglądowa, traktująca panujące idee jako rezultat warunków historycznych, a wszelkie zjawiska jako elementy nieuporządkowanego stawania się, skierowanego ku nieznannej przyszłości, elementy skrajnie zindywidualizowane, zrelatywizowane do każdorazowo niepowtarzalnych warunków i nie dające się podporządkować żadnej docelowej wizji (niemiecki „historyzm absolutny”, Renke, Dilthey). Wreszcie, jako filozoficzna koncepcja czasowości bytu ludzkiego, w której to strukturze może dopiero znaleźć ugruntowanie historia jako proces uniwersalny. Wszystkie te trzy formy historyzmu oddziaływały jakoś w opisywanych tu procesach recepcji. Można jednak zauważyć, że z biegiem czasu górę brało trzecie z wyróżnionych tu ujęć, bowiem coraz wyraźniej uwidaczniała się paradoksalność, czy nawet wewnętrzna sprzeczność dwóch pierwszych: mianowicie, zarówno system historiozoficzny jak i „historyzm absolutny” znoszą, likwidują właściwie historię – pierwszy, przez swoją teleologię, przewidywane osiągnięcie kresu wszelkiego ruchu historycznego, drugi, przez rozbitcie wizji historii jako procesu, prowadzące do uniemożliwienia odnalezienia w niej jakiegoś spajającego ją sensu. Ta sytuacja prowadziła do zakwestionowania pewnego typu światopoglądu historycznego, związanego z jednej strony z tradycyjną racjonalistyczną, spekulatywną metafizyką, a z drugiej, z metodologicznym modelem scjentyistycznej historiografii – ale historia sama nie przestawała być problemem. Przeciwnie, stawała się problemem fundamentalnym, tzn. filozoficznym w tym znaczeniu, że obok rozważań epistemologicznych i metodologicznych nad historią, pojawiały się rozważania nad jej ontologicznym statusem. Problem historii stawał się zagadnieniem „filozofii pierwszej” w Arystotelesow-

skim porządku problematyki, a tradycyjna ostra opozycja między metafizyką a historyzmem traciła swój radykalny charakter.

Jeśli zaś idzie o sprawę drugą – pewnej niespójności Husserlowskiej fenomenologii – to wiąże się ona z konstatacją, że fenomenologia ta w swym rozwoju przejawiała dwoiste oblicze. Z jednej strony była propozycją nowej metody filozoficznej, mającej prowadzić do „ściślej wiedzy” (aspekt epistemologiczny). Z drugiej strony, była zbiorem pewnych tez filozoficznych o coraz wyraźniejszej z czasem skłonności ontologicznej czy metafizycznej. Jako metoda, fenomenologia proponowała bezpośrednie doświadczenie tego, co dane (intuicja, „powrót do rzeczy”) w celu odkrycia *eidos*, istoty badanych fenomenów; wypracowała przy tym szereg „technicznych” narzędzi mających do tego celu prowadzić. Na tej drodze, w pierwszym etapie swego rozwoju osiągnęła swój wewnętrzny próg w postaci idealizmu transcendentnego. Ale w drugim etapie, przekraczając ten próg, fenomenologia odkrywała nieredukowalne zakorzenie nie przeżyć świadomości w uniwersalnej strukturze przyrodniczo–kulturowego środowiska ludzkiego życia (*Lebenswelt*). Na ten drugi etap rozwojowy Husserlowskiej fenomenologii nakładała się też możliwość rozumienia stanowiska transcendentalizmu – jako składowej fenomenologii – już nie tylko w kategoriach teorii poznania (czyli jako stanowiska, któremu idzie o „jak”, a nie o „co” poznania), ale (jak to pokazał M. J. Siemek w swojej książce *Idea transcendentalizmu u Fichtego i Kanta*, Warszawa 1977) w kategoriach pytania już nie o możliwość poznania takich czy innych przedmiotów, lecz o całościową strukturę relacji podmiot–przedmiot, o samą możliwość doświadczenia, a więc o ontologiczny status całego tego obszaru, w którym dopiero może realizować się poznanie; pytania zatem o wytwarzanie tego obszaru czyli o ontologiczne warunki „faktycznego istnienia”. Ten ruch „pogłębiania” sensu transcendentalizmu uwidaczniał się właśnie w ewolucji Husserlowskiej – i późniejszej – fenomenologii.

Zapuszczająca we Francji korzenie fenomenologia początkowo nabrała jednak *egzystencjalno–idealistycznego* zabarwienia. Stało się tak za sprawą Sartre’a, który chociaż starał się w swoich analizach wychodzić od prerefleksyjnej świadomości odniesionej do transcendentnego przedmiotu (założonego w istnieniu), to jednak pozostając na gruncie „negatywistycznej” filozofii świadomości, tkwił w „zamkniętym kręgu przedstawienia” (wyrażenie J. Derridy) i fenomeny, a więc przedmioty świadomości, traktował jako jej niczym niezeterminowane „projekty” sensu, łądując tym samym na płaszczyźnie idealizmu i relatywizmu.

Zasadnicze ontologiczne pogłębienie fenomenologii – poprzez krytykę stanowiska Sartre’a – dokonało się we Francji za sprawą M. Merleau-Ponty’ego. Jego fenomenologia eksponująca strukturę percepcji, eksplorująca środowisko życia ludzkiego, intersubiektywność zawiązującą się za pośrednictwem ciała, wydobywająca poprzez analizy różnych piętér ekspresji płaszczyznę pośrednią między naturą a kulturą, zmierzała wyraźnie w stronę swoistej, mię-

dzycielesnej metafizyki. Otóż analogiczny ruch „ontologicznego pogłębienia” uwidoczniał się także w szczególnie intensywnej, powojennej recepcji filozofii Heideggera.

Pierwsza wersja tej recepcji prowadziła wszelako – jak sądzę – do dość zasadniczych przeinaczeń intencji twórcy tej filozofii. Pierwsi spośród Francuzów słuchają Heideggera w czasie sympozjum poświęconego Kantowi w Davos (Szwajcaria) już w 1929 r. J. Cavallès i E. Levinas. Pierwszy przekład fragmentu tekstu Heideggera ukazuje się w 1931 r. w czasopiśmie „Bifur” z komentarzem A. Koyré’ego. Również jeszcze przed II wojną podjęta zostaje przez H. Corbina pierwsza próba przekładu *Sein und Zeit* (dwa rozdziały, pod tytułem *Qu’est-ce que la Métaphysique?* ukazują się w 1939 r. u Gallimarda). Przekład ten, dokonywany w tej samej aurze intelektualnej, w jakiej pozostawał Sartre, wprowadził pewne wzorce pojęciowe, dające asumpt do egzystencjalistycznej lektury Heideggera. Tu ma swe źródło kariera tej kliszy pojęciowej czy też, jak dzisiaj wielu sądzi, tego nieporozumienia, jakim było nazwanie Heideggera egzystencjalistą. Sam Heidegger w opublikowanym w 1947 r., w związku z francuską recepcją swej filozofii, *Liście o humanizmie* odżegnuje się od takich paranteli, pokazując, że egzystencjalistyczny „humanizm” wiąże się z najbardziej tradycyjną kosmologiczną metafizyką, którą odrzuca, odrzucając tym samym „antropologiczną” interpretację swej myśli i zestawianie jej z poglądami Sartre’a i Jaspersa.

Później francuska lektura Heideggera przybierała jeszcze inne formy: maksymalnie wiernej interpretacji Heideggerowskiej wizji kultury europejskiej w wykonaniu J. Beaufreta; instrumentalnego wykorzystania inspiracji Heideggerowskiej dla rozpracowania problematyki swoistości dyskursu filozoficznego (Foucault, Ricoeur, a później Derrida); czy w końcu rozgorzałej szczególnie w ostatnich latach dyskusji o merytorycznych związkach między filozoficzną teorią a nazistowską opcją polityczną Heideggera. W każdym razie te późniejsze formy recepcji przyczyniły się do przewyciężenia pierwszej, „egzystencjalistycznej” jej wersji. Popularność Heideggera we Francji po II wojnie stale rośnie i staje się on właściwie „francuskim filozofem”, wyznaczając w dużym stopniu horyzonty badawcze. Mając to na uwadze, warto zauważyć, że to właśnie Heidegger dokonuje już w *Bycie i czasie* takiego przemodelowania fenomenologii, że staje się ona „ontologią fundamentalną”, a później, po swoim „pierwszym zwrocie” (1929), nawet kiedy poddaje totalnej krytyce „metafizykę Zachodu”, to przecież robi to *de facto* konstruując zręby jakiejś nowej metafizyki, bo naczelnym pytaniem staje się wtedy dla niego już nie pytanie o sens bycia z perspektywy ludzkiego jestestwa (analityka egzystencjalna), ale pytanie o samą różnicę ontologiczną (między byciem a bytem) i ostatecznie pytanie o samo bycie poza bytem. W połączeniu ze wspomnianą wyżej skłonnością fenomenologii Husserlowskiej do ewoluowania w stronę problematyki ontologicznej i z ontologicznym rozumieniem transcendentalizmu, wszystko to prowadziło do

nasilenia się czy odrodzenia tendencji metafizycznych w chłonących tę filozofię francuskich nurtach myślowych.

Paradoksalnie jednak, właśnie „heideggeryzm”, tendencje metafizyczne w fenomenologii, ale oczywiście przede wszystkim dążenie do ugruntowania naukowego charakteru „nauk społecznych” przyczyniły się do zakwestionowania we Francji w końcu lat sześćdziesiątych „paradygmatu fenomenologicznego” i do zajęcia jego miejsca przez strukturalizm, etnologię, językoznawstwo, semiologię czy psychoanalizę. Te nowe „nauki” zakwestionowały fenomenologiczną procedurę wykrywania w danych doświadczalnych wyrazu, ekspresji jakiegoś podmiotu lub bardziej uniwersalnego poziomu transcendentalnego, bo zgodnie z wyznawaną przez nie teorią komunikacji kod zawsze wyprzedza komunikat, nadawcę i odbiorcę, i wobec tego podmiot traci swoją priorytetową rolę na rzecz „dyskursu”. Stąd też ten kolejny „zwrot” w filozofii francuskiej, tym razem dokonywany w latach sześćdziesiątych, tak chętnie szermował hasłami „śmierci człowieka”, antyhumanizmu...

Ale wpływy fenomenologii pozostały mimo to widoczne. W nurcie „post-strukturalizmu” wszyscy jego czołowi eksponenci przeszli przez szkołę fenomenologii (por. wczesne prace J. Derridy czy J. – F. Lyotarda), a i w uprawianych przez nich dekonstrukcjach zachowało się wiele instrumentów przez fenomenologię wypracowanych. Dzisiaj zaś we Francji zwraca uwagę nawiązujący do Merleau-Ponty’ego i Levinasa nurt fenomenologii przechodzącej od doświadczenia cielesności do doświadczenia transcendencji (por. M. Henry, *L'essence de la manifestation*, 1963; J. – L. Marion, *Reduction et donation*, 1989; J. – L. Chrétien, *La voix nue. Phénoménologie de la promesse*, 1990).

Recenzje i sprawozdania

JÓZEF PAWLAK: *Intuicja i rzeczywistość. Poglądy gnoseologiczne Mikołaja Łosskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Kopernika, Toruń 1996, ss. 173

W trakcie rozmów w Castel Gandolfo na temat kulturowego dziedzictwa Europy, Leszek Kołakowski zadał George Kline'owi „dość brutalne”, jak sam przyznał, pytanie. Chciał się mianowicie dowiedzieć, czy proces okcydentalizacji Rosji w czasie od wojny krymskiej do I wojny światowej, kiedy to „Rosja wniosła największy wkład do kultury europejskiej, był jedynie kaprysem dziejów, po którym Rosja powróciła do swej moskiewskiej tradycji bolszewizmu”? (*Europa i co z tego wynika? Rozmowy Castel Gandolfo 1985*, Warszawa 1990, s. 185).

Kto ciekawy odpowiedzi, jakiej udzielił wytrawny badacz filozofii rosyjskiej, niech sięgnie do wspomnianego tomu. Technie ona, zauważmy od siebie, niejaką bezradnością. Nie to jest wreszcie najważniejsze. Wspomniana dyskusja miała miejsce, gdy Związek Sowiecki jeszcze trwał i nikt poza marzycielami nie wyobrażał sobie jego rychłego rozpadu. Obserwacja późniejszych postsowieckich konwulsji tego kraju, wraz z przywracaniem przez lata całe zakazanej twórczości kulturalnej, daje znacznie więcej materiału do przemyśleń na temat pulsacyjnego raczej, aniżeli linearnego charakteru rozwoju Rosji. Widać to choćby interesującym nas zwłaszcza przypadku – w ponownym renesansie rodzimej twórczości filozoficznej, już raz określanej – 100 lat temu – jako rosyjski renesans religijno-filozoficzny. Do jakiego stopnia Rosjanie są zafascynowani tym szczytowym okresem własnej filozofii, poszukując w nim autoidentyfikacji, niech świadczy fakt, że w trakcie międzynarodowej konferencji poświęconej filozofii rosyjskiej (Moskwa 1993), zachodni znawcy problematyki – Andrzej Walicki, czy George Scanlan wręcz ostrzegali swych rosyjskich kolegów przed zamykaniem się w kręgu religijnej myśli przełomu wieków i potępianiu całej XIX-wiecznej „reszty”, przed absolutyzowaniem „rosyjskości” własnej filozofii, Apelowali o włączenie kultury rosyjskiej do europejskiej i ogólnoludzkiej w imię przewyciężenia ideologicznych stereotypów i uprzedzeń (por. „Wo-

prosy Filozofii” nr 1/1994).

Oczywiście nie sposób nie dostrzec różnic między myślą rosyjską a jej zachodnim odpowiednikiem, czego Rosjanie mieli pełną świadomość. I tak w trakcie drugiego polskiego zjazdu filozoficznego w Warszawie w 1927 r. Mikołaj Bierdiajew wygłosił odczyt (nie jedyny zresztą – inny traktował o metafizycznym zagadnieniu wolności) pt. *O charakterze filozofii rosyjskiej*. Oryginalna myśl rosyjska – dowodził – rozpoczęła się od krytyki tradycji kartezjańskiej w filozofii Zachodu, a więc od krytyki zachodniego racjonalizmu. Punktem odniesienia, a jednocześnie obiektem owej krytyki była filozofia niemiecka, która spełniała dla filozofujących Rosjan taką samą rolę jak myśl grecka dla patrystyki wschodniej. Podstawowy problem filozofii rosyjskiej to stosunek poznania i wiary. Tylko bowiem poprzez „cerkiewną gnozeologię” (tradycja Chomiakowa – Sołowiowa) przewyciężyć można chorobę racjonalizmu. Zdaniem Mikołaja Łoskiego – uczestnika dyskusji po wspomnianym odczycie – religijnie filozofujący Rosjanie: Paweł Floreński, Sergiusz Trubecki, Sergiusz Bułhakow, Mikołaj Bierdiajew, czy Włodzimierz Ern traktowali filozofię jako *ancillae religionis*. Chodziło o wyrażone w książce Bułhakowa *Tragedia filozofii* przekonanie, że filozofia dotyczy niższych poziomów poznania, których sens ujawnia się dopiero w świetle najwyższego doświadczenia Objawienia (Por. *Księga pamiątkowa II Polskiego Zjazdu Filozoficznego*, Warszawa 1927, „Przegląd Filozoficzny” 1928 t. XXXI, z. 1–2).

Jedno nie ulega wątpliwości. Owe „niższe poziomy poznania” Rosjanie poznali dogłębnie, włączając się śmiało do filozoficznych sporów Zachodu. Przykłady można by mnożyć. Świadczy też o tym ostatnio wydana rozprawa Józefa Pawłaka poświęcona Mikołajowi Łoskiemu – twórcy oryginalnej, choć – jak się wydaje – nie docenionej koncepcji epistemologicznej – intuicjonizmu. Powstała ona na przełomie wieków, kiedy to nie można było narzekać na brak nowych pomysłów i odkryć w filozofii. Już w pierwszej dekadzie naszego stulecia Łoski publikował wyniki swych prac w niemieckich czasopismach. Nieco później, na przełomie lat 20–ch i 30–ch, za sprawą Natalii Duddington, zasłużonej w dziele popularyzacji filozofii rosyjskiej, przekłady Łoskiego zaistniały w angielskim obszarze językowym. Nigdy wszelako rosyjski intuicjonista, choć wykładał na Zachodzie w renomowanych uniwersytetach, nie stał się tak sławny jak – powiedzmy – Bierdiajew czy Szestow. Może dlatego, że intuicyjną metodę poznania świat utożsamiał z pewnym słynnym w owym czasie myślicielem, którego koncepcja była w istocie od rosyjskiej różna i znacznie bardziej sławna. Na tym tle trzeba dostrzec podstawową wartość książki Pawłaka, jaką jest pierwsze polskie wyczerpujące omówienie rosyjskiej wersji intuicjonizmu, stanowiącego jedną z trzech części (obok metafizyki i aksjologii) filozofii Łoskiego.

Intuicjonizm, albo „uniwersalistyczny empiryzm”, w interpretacji Pawłaka nie miał być jakimś tajemno–irracjonalnym sposobem zdobywania wiedzy, lecz czynnością najzupełniej normalną, „polegającą na bezpośrednim oglądzie rzeczywistości” (s. 18). W dodatku miała to być teoria bezzałożeniowa, a więc

„ugruntowana wyłącznie dzięki analizie faktów świadomości (a w węższym znaczeniu – analizie wiedzy), które dla teorii tej są faktami wyjściowymi” (s. 31). Ten program przypominający w punkcie wyjścia, lecz nie w środkach i rezultatach husserlowski, (Łoski akceptował jednak jego krytykę psychologizmu) Rosjanin poprzedził, a Pawlak detalicznie zrekonstruował w pierwszej części pracy, krytyką przedkantowskich i kantowskiej koncepcji gnozeologicznych. Krytyka rosyjskiego filozofa zmierzała najogólniej do wykazania, że błąd wspomnianych koncepcji brał się z podwojenia rzeczywistości na podmiot i przedmiot (problem często w modernizmie podnoszony, vide – empiriokrytycyzm) i traktowanie tego już to jako psychicznych przeżyć przedmiotu (angielski empiryzm), już to jako nakładanie apriorycznej siatki na przedmiot, co z jednej strony nakazywało pytać o istnienie rzeczywistości transcendentnej (Kartezjusz, dla którego Bóg – jak wiemy – był gwarantem jej istnienia), a z drugiej o jej transsubiektywne istnienie (Kant). Błędy tych obu wielkich koncepcji europejskiej gnozeologii wynikały z „nieorganicznego” przekonania, że podmiot i przedmiot, to dwie różne sfery bytu (por. s. 87). Wedle intuicjonizmu jest przeciwnie. „Przedmiot poznania nawet wówczas, gdy należy do świata zewnętrznego, pojawia się w świadomości indywiduum jako przedmiot autentyczny i dlatego poznajemy go takim, jaki on jest, a więc niezależnie od aktu poznawczego” (s. 86). Trzeba przyznać, że szczegółowa analiza własnej koncepcji Łoskiego należy do głównych i najciekawszych partii omawianej pracy. Od strony podmiotu istnieją – skrótowo rzecz ujmując – dwa rodzaje przeżyć: subiektywne i transsubiektywne skierowane jednako na realny przedmiot, nie będące zaś jego wrażeniem, czy kopią. „Świat poznajemy tak samo bezpośrednio i adekwatnie, jak nasze przeżycia wewnętrzne. Różnica polega tylko na tym, że w wypadku poznawania życia psychicznego zarówno przedmiot, jak i czynność poznawcza są immanentnymi przeżyciami podmiotu, natomiast przy poznawaniu rzeczywistości zewnętrznej przedmiot jest transcendentny w stosunku do podmiotu i jednocześnie immanentny wobec procesu poznawczego” (s. 92). Był to nerw intuicjonizmu Łoskiego – możliwy dzięki odmiennemu ujęciu tak poznającego podmiotu, jak i samego aktu poznania, czyli słynnego problemu „mostu”.

Po pierwsze więc podmiot – wedle Łoskiego w interpretacji Pawlaka – „działacz substancjalny” jest aktywną i dynamiczną monadą. Tworzy czasoprzestrzennie przedmiot i jego relację do innych przedmiotów, a jednocześnie całą tę strukturę poznaje, posługując się 'formami idealnymi', co wynika z tego, że sami działacze substancjalni są ponadprzestrzenni i ponadczasowi. Jak pisze Pawlak: „Rzeczywistość realna – tezę tę Łoski powtarza wielokrotnie – tworzona jest przez działaczy substancjalnych zgodnie z idealnymi formami bytu. Z tego względu są oni nie tylko twórcami wydarzeń, ale również nosicielami owych form reprezentujących tożsamościowy składnik przedmiotów świata realnego. Formy idealne stanowią jednolity, uporządkowany system idei abstrakcyjnych zwany Logosem. Należy zatem mieć na uwadze fakt, że formy ide-

alne nie są subiektywnymi elementami świadomości, lecz tworzą ponadczasową strukturę przyrody, że przedmioty, które tym formom podlegają, to nie zjawiska, a realnie istniejące obiekty fizyczne, wreszcie, że warunki istnienia przedmiotów są jednocześnie warunkami ich poznawalności” (s. 122–123). Podobieństwo do kantyizmu jest jak pisze autor rozprawy – czysto „zewnętrzne”.

Po drugie koordynacja gnozeologiczna podmiotu i przedmiotu możliwa jest nie tylko dzięki abstrakcyjnym (idealnym) relacjom wiążącym wszystkich działaczy substancjalnych (reguły matematyczno – logiczne, czy czasowo – przestrzenne), lecz także dzięki ich „współistotności” – jedności, co skądinąd wpisywało się w metafizyczny postulat Rosjanina o organicznej jedności bytu. Należy też pamiętać, iż wyróżniał on trzy rodzaje intuicji: zmysłową, intelektualną i mistyczną – szczegółowo omówione przez toruńskiego filozofa.

Już z tej jakże powierzchownej prezentacji można się przekonać, że koncepcja Łoskiego wpisywała się w nowe nurty epistemologicznych dociekań powstałych na przełomie wieków. Siłą rzeczy nasuwają się porównania z koordynacją zasadniczą Richarda Avenariususa (niejako miast niego występuje w książce Wilhelm Schuppe), z intencjonalnym charakterem aktów poznawczych i wolicjonalnych wedle Franciszka Brentana, nie wspominając już o sławnej, choć znacznie starszej, koncepcji *intellektuelle Anschauung* Fichtego i Schellinga, z neokantyzmem, z intuicjonizmem Bergsona, czy nawet z transcendentnym idealizmem Husserla, choć – jak się dowiadujemy – Łoski nie zaakceptował jego koncepcji. W swojej książce Pawlak odniósł się do większości wymienionych wyżej autorów i poglądów.

Z drugiej jednak strony słabością pracy toruńskiego uczonego wydaje się być fakt, że poprzestał on na rzetelnym przedstawieniu koncepcji Rosjanina, nie poddając jej krytyce. Niesie ona bowiem cały szereg znaków zapytania. Oto intuicyjny proces poznania uruchamia uposażenie podmiotu jakim jest jego intencjonalne odniesienie do przedmiotu, co sprawia, że przedmiot występuje jakby podwójnie: z jednej strony jako korelat ponadindywidualnej świadomości, a z drugiej jako transcendentny, i co więcej, transsubiektywny w odniesieniu do podmiotu. Czy na tym ma polegać „organiczny” charakter procesu poznania? Jak uzgodnić – innymi słowy – immanencję przedmiotu w ponadindywidualnej świadomości z jego transcendentnym wobec świadomości statusem, jak to widzimy na schemacie na stronie 100? Czy rzeczywistość tworzona – jak to cytowaliśmy – 'przez działaczy substancjalnych zgodnie idealnymi formami bytu' obejmuje też – by przypomnieć obiekty Locke'a pod adresem Kartezjusza – dzieci, „dzikich” i umysłowo chorych? Toż nie percypują oni rzeczywistości zgodnie z „idealnymi formami”. Czy czas i przestrzeń rozumiał Łoski „po newtonowsku” (raczej tak), czy „po einsteinowsku”? I wreszcie czy owi ponadprzestrzenni i ponadczasowi działacze są jednocześnie ponadhistoryczni? Krótko mówiąc: czy Logos jest ponad Historią? (Można domniemywać, że u religijnie nastrojonego Rosjanina na pewno tak.) Jak to się dzieje, że zaopatrzeni w sensotwórcze i praktyczne zdolności działacze substancjalni doprowa-

dzają świat do monistycznej koordynacji w procesie poznania, gdy wiadomo, że odrzucając ego transcendentalne Husserla na rzecz żywej, konkretnej jednostki ludzkiej, poznanie nieuchronnie nabiera psychologicznej, socjologicznej, historycznej i wszelkiej innej deformacji – co już Francis Bacon wiedział, informując o idolach – wynikających z funkcjonalnego, nie zaś absolutnego charakteru naszego poznania.

Kołakowski ujął rzecz następująco: „wyjaśnienie genetyczne (socjologiczne, lub psychologiczne) nigdy nie pozwoli nadać naszej wiedzy innego statusu aniżeli funkcjonalny. Jego czynniki pozytywne zawsze będą ujawniać uwięzienie naszej wiedzy w kulturze, w historii, w warunkach psychologicznych. Wyniki negatywne, to jest ujawniające *nieobecność tego uwięzienia* są niewyobrażalne w granicach środków, którymi dysponuje empiria. Jeśli od jej wyników nie uniezależnimy się całkowicie uwierzywszy już to w Boga kartezjańskiego, już to w radykalną redukcję transcendentalną, która ma nam przedempiryczne warunki oczywistości ujawnić – jesteśmy zdani na sytuację, w której epistemologia (w sensie właściwym, to jest refleksja, *która ma dopiero ustalić warunki wiarygodności doświadczenia*, a więc z żadnych zastanych wyników doświadczenia korzystać nie może) jest niemożliwa” (*Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań*, Warszawa 1983, s. 45, podkr. moje – M. S.).

Łoski w interpretacji Pawłaka wydaje się być całkowicie niewrażliwy na problem uzasadnienia wiarygodności naszej wiedzy. Nie powinno to skądinąd dziwić u filozofa, który teorię poznania traktował jako propedeutykę do ontologii, i wierzącemu, że „istnieje zasada ponadświatowa, ponadsystemowa, czyli Absolut. Owa czysto filozoficzna koncepcja winna być uzupełniona doświadczeniem religijnym. W intymnym, mistycznym przeżyciu zasada ponadświatowa objawia się jako Bóg, jako absolutna pełnia bytu” (s. 152). Wszystko jest już jasne. Wyprowadzona drzwiami kartezjańska tradycja racjonalizmu, o której wspominał w Warszawie Bierdiajew, wraca przez filozoficzne okno jako *quasi-kartezjański Bóg* w typowo rosyjskim „organicznym” przebraniu. Raz jeszcze okazało się, że niepodobna ugruntować pewności skończonego poznania ludzkiego inaczej, aniżeli odrzucając pewność w husserlowskim sensie i poprzez odwołanie się do „zasady ponadświatowej”, czyli do Boga, będącego gwarantem wszechjedności świata. Słusznie też rosyjscy krytycy Łoskiego podważali bezzałożeniowość jego koncepcji. Musiał on bowiem dzielić przekonanie innego intuicjonisty – Siemiona Franka, iż „każdy byt indywidualny jest umiejscowiony w strukturze owej wszechjedności. Z tego względu poznanie logiczne możliwe jest tylko na podstawie 'intuicji bytu integralnego'” (s. 143).

Niestety nie wszyscy posiadają taką intuicję, lub też nie ma na nią miejsca w granicach epistemologii, gdzie rzeczywiście mamy do czynienia z różnie skądinąd rozumianymi: podmiotem i przedmiotem, ale nigdy jako częściami „metalogicznej wszechjedności”, bo tego poznanie nasze w granicach logiki usytuowane nie zna, gdyż nie jest w stanie. Już tylko wiara w gwaranta owej wszechjedności, czyli w Boga, umożliwi taką intuicję. Rosyjski intuicjonizm

potwierdzał więc wyrażone w Warszawie przekonanie Łoskiego, że filozofia dotyczy niższego poziomu poznania uzasadnionego ostatecznie przez wyższy rodzaj wglądu. Poczekajmy na następną książkę Pawlaka, która powinna być poświęcona metafizyce Łoskiego, by się o tym przekonać.

Marek Styczyński

HENRYK BOROWSKI: *Etyka pracy i etyka biznesu*, Wyd. Uczelniane Politechniki Lubelskiej, Lublin 1996, ss. 143.

Celem etyki i związanej z nią ściśle moralności jest w czasach nowożytnych przede wszystkim regulowanie współżycia między ludźmi. Współżycie między ludźmi ma jednakże niejednakowy charakter i zależy od różnych czynników i okoliczności: od warunków, w jakich ludzie żyją: jak np. od tego, jak zdobywają środki do życia, od tradycji, od wykonywanego zawodu: od pracy i współpracy, czyli od określonego współdziałania, które stanowi grunt dla specyficznej odmiany etyki, czyli etyki pracy. Etyce tej poświęcona jest wydana niedawno w Politechnice Lubelskiej książka Henryka Borowskiego pt. *Etyka pracy i etyka biznesu*: rozprawa ta obejmuje, jak to wynika z tytułu, nie tylko to, co się nazywa pracą, ale i to, co się nazywa przedsiębiorczością, czyli biznesem. Książka składa się z trzech rozdziałów i jej rozdział pierwszy poświęcony jest etyce ogólnej, rozdział drugi etyce pracy i trzeci – etyce biznesu. Rozdziału pierwszego charakteryzować nie warto, gdyż zawierają się w nim zasady ogólne prezentowane przez autora w innych rozprawach, jak np. w rozprawie *Wartość jako przeżycie. Wprowadzenie do aksjologii* oraz w skrypcie *Zarys etyki*. Warto natomiast szerzej zająć się tym, co zawiera się w rozdziale drugim i trzecim.

W rozdziale drugim przedstawiona została w zarysie historia etyki pracy, która nie jest wcale zagadnieniem ani mało ważnym, ani banalnym. Na uwagę zasługuje np. to, że o ile w okresie niewolnictwa istniała, jak wiadomo, powszechna pogarda pracy i ludzi pracy, to chlubnym wyjątkiem była pod tym względem kultura żydowska, a potem chrześcijaństwo, które rozwijając się wśród najniższych warstw społeczeństwa nie tylko nie lekceważyło pracy, ale wręcz podkreślało jej znaczenie i wartość. Uczynił to przede wszystkim św. Paweł, który w jednym ze swoich listów pisał, że człowiek powinien pracować dla siebie, dla innych i na chwałę bożą; pisał też i wyprzedził pod tym względem o 19 wieków socjalistów, że ten, kto nie pracuje, niech nie je. To jego uwagi stały się potem podstawą do zainteresowania się etyką i teologią pracy w okresie Reformacji, kiedy to Luter i Kalwin krytykując tzw. ascezę wewnętrzną, tj. kontemplację, lansowali tzw. ascezę zewnętrzną, czyli możliwość zbawienia się przez pracę. Praca i solidne wykonywanie zawodu stały się w ten sposób zjawiskami o charakterze moralnym i nabrały znaczenia eschatologicz-

nego. Wszystko to razem wzięwszy stanowiło impuls do bogacenia się i, jak to podkreślał przywołany przez autora Max Weber, przyczyniło się do pierwotnej akumulacji kapitału i do powstania kapitalizmu. Dalej, w tym samym rozdziale, charakteryzuje autor tzw. etos mieszczański i jego podstawowe cnoty. Cnoty te, to przede wszystkim pracowitość, przedsiębiorczość, oszczędność i inne, jak np. asceza przeciwstawiane stylowi życia szlachty. W rozdziale tym przedstawione zostały również problemy państwa opiekuńczego we współczesnym kapitalizmie, w encyklice *Laborem exercens* i w tzw. realnym socjalizmie. Problemy te występowały i występują w różnych systemach społecznych, choć niejednakowo były i są rozwiązywane; rozwiązaniem najwłaściwszym, gdyż nie hamującym rozwoju gospodarczego, okazało się rozwiązanie właściwe dla krajów o ograniczonym liberalizmie gospodarczym; nadopiekuńczość właściwa dla krajów realnego socjalizmu hamowała ich rozwój gospodarczy. Etyka pracy wiąże się z takimi problemami, jak moralny obowiązek pracy, który nie może być obowiązkiem powszechnym; dotrzymywanie umów o pracę, praca dla innych (społeczna i dobroczynna), praca, by nie być ciężarem dla innych, bezrobocie i jego moralne konsekwencje, praca „na czarno” itp. Praca moralnie naganna, to przede wszystkim taka, której wytwory zawierają świadomie lub nieświadomie ukryte wady przysparzające szkód i strat ich użytkownikom.

Rozdział III zaczyna się od cytatów z Biblii, które świadczą o tym, że, mimo pochwały ubóstwa, są w niej również pochlebne wzmianki o tych, którzy nie zakopując talentów pomnażają swój majątek, i możliwe jest również ich zbawienie po śmierci. Nie jest łatwo wykazać wartość moralną tych, którzy pomnażają wciąż swoje dobra i czynią to w zasadzie tylko dla siebie i dla swych rodzin; ale nie zawsze tak jest; nie jest tak wtedy, gdy posiadając jakiś kapitał, jeden pomnaża go i buduje drogi, osiedla, szkoły, fabryki itp., a drugi nie robi nic, lecz go tylko jakoś konsumuje. Ten pierwszy musi oczywiście stać wyżej moralnie od tego drugiego. Chcąc, czy nie chcąc dostarcza on przecież różnych dóbr potrzebnych szerokiemu ogółowi ludzi nie mówiąc już o tym, że stwarza dla ogółu ludzi możliwość zarobków: zatrudnienie. Od uzyskanych dochodów płaci również podatki do skarbu państwa, które umożliwiają funkcjonowanie oświaty, policji, służby zdrowia i różnego rodzaju zasiłków i zapomóg. A więc pomaga po prostu innym, a to zawsze jest moralnie cenne i tym cenniejsze, jeśli podatki płaci bez jakiegokolwiek niechęci i dobrowolnie.

Ale biznes może mieć i ma bardzo często swoją odwrotną, ciemną stronę; jest to oczywiście moralnie (i bardzo często również prawnie) naganne. Prym wiedzie tu tzw. biznes mafijny, jak np. handel bronią, narkotykami, przeterminowanymi towarami i lekarstwami, tzw. żywym towarem, odpadami przemysłowymi itp. No, ale ten proceder też należy do etyki, choć nie tej, która chwali i mówi o zasługach, ale tej, która potępia i idzie w sukurs prawu, które ma tu wielką rolę do spełnienia. Przede wszystkim prawo kryminalne. Ten ostatni problem nie jest już przedmiotem omawianej książki; autor zaledwie o tych sprawach wspomina i nie czuje się kompetentny do ich wyczerpującego i dosta-

teczenie pogłębionego przedstawienia. To, co przedstawił jest jednak wystarczająco ciekawe, żeby zainteresować czytelnika i nie tylko zainteresować, ale i przekazać mu wiele cennych przemyśleń. Tym cenniejszych, że badania w dziedzinie etyki pracy i etyki biznesu są dziś dopiero, jak to się mówi, w powijakach. Zainteresowano się nimi w Ameryce dopiero dwadzieścia kilka lat temu i zainteresowanie wciąż rośnie, co wiąże się z tym, że prawo, które również zajmuje się tą problematyką, jest, jak się okazuje, w regulowaniu tych spraw (ze względu na różnego rodzaju luki i sprzeczności w ustawach oraz ze względu na ich nadinterpretację) niestety coraz mniej skuteczne i posłużenie się etyką (pracy i biznesu) jawi się jako swego rodzaju remedium.

Franciszek Danielewski

CZESŁAW GŁOMBİK: Filozof i pamięć. Refleksje nad dziełem filozoficznym Konstantego Michalskiego w pięćdziesiątą rocznicę śmierci uczonego, Wydawnictwo Gnome, Katowice 1997, ss. 112.

Autor – doskonale znany głównie z prac poświęconych polskiej „filozofii narodowej” XIX w. oraz różnym nurtom filozofii katolickiej – tym razem u przystępnie czytelnikom postać i dorobek twórczy ks. prof. Konstantego Michalskiego (1879–1947), zasłużonego zwłaszcza dla badań z zakresu mediewistyki filozoficznej. Cz. Głombik zastrzega się, że jego książka nie jest opracowaniem typu „życie i dzieło”, bo nie przedstawia w sposób ciągły biografii Michalskiego ani też całego dorobku filozoficznego, jaki po sobie zostawił. Istotnie też skupia się na wybranych tematach. I tak w rozdziale I przypomina i komentuje reakcje uczonych na prace Michalskiego oraz przywołuje wspomnienia i relacje o nim. W rozdziale II omawia wkład Michalskiego do badań nad filozofią nowożytną. Ten bowiem prowadził badania nie tylko nad filozofią XIV wieku, ale interesował go także Kant i jego następcy, Paulsen, Husserl, Maritain, jak również prace polskich logików. Właśnie stosunkowi Michalskiego do poglądów F. Paulsena i E. Husserla oraz tomizmu J. Maritaina poświęcił Cz. Głombik więcej uwagi w tym rozdziale. Rozważania historyzoficzne Michalskiego, które są przedmiotem trzeciego rozdziału książki, wiązały się po części z funkcjami, jakie pełnił (m.in. Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego), jak i reakcjami na wydarzenia polityczne i społeczne. Michalski cenił sobie zwłaszcza stanowisko realizmu historycznego W. Sterna. Cz. Głombik wydobywa z prac Michalskiego ideę, którą on sam określał „perfekcjonizmem”. Jej treścią było m.in. przekonanie o stałym postępie rzeczywistości historycznej ku coraz doskonalszym formom organizacji życia ludzkiego i jego kulturowych wytworów. W istocie omawiana tu książka dotyczy nie tylko sylwetki i poglądów Michalskiego, ale w ogóle ruchu filozoficznego. Oparta o solidną bazę archiwalną

i bibliograficzną, może być, jak wszystkie zresztą książki Cz. Głombika, przykładem wręcz perfekcyjnie prowadzonych studiów nad dziejami filozofii.

Książkę dotowaną przez Urząd Miasta Katowice ozdabiają dwie fotografie Konstantego Michalskiego z insygniami Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Ryszard Jadczyk

ARTUR SCHOPENHAUER: Świat jako wola i przedstawienie, Tom I, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1994, ss. 822.

Nazwisko Adam Schaffa jest szeroko znane i nie potrzebuje reklamy, dla wielu kojarzy się ono z określeniem pejoratywnym; nie wszyscy wiedzą jednak, że jedną z jego zasług jest powołanie do życia Biblioteki Klasyków Filozofii. Omawiana książka jest właśnie pozycją z tej serii. Przełożył ją z oryginału niemieckiego, bardzo starannie Jan Garewicz.

Jak sam Schopenhauer zaznacza, aby jego praca została właściwie zrozumiana wymagane są dwa warunki: znajomość filozofii Kanta i przypomnienie jego dzieła „Poczwórne źródło twierdzenia o podstawie dostatecznej”, której polski przekład wydał I. Grabowski w 1904 roku. Na samym wstępie należy podkreślić, że Schopenhauer przejął od Kanta nie tylko rozróżnienie zjawiska i rzeczy samej w sobie, ale także pojęcie czasu i przestrzeni jak formy naoczności; ponadto zredukował tablicę kategorii do jednej – do przyczynowości, którą także zaliczył do formy naoczności. Chcąc zrozumieć zasadnicze idee książki, należy przypomnieć podstawowe tezy jego wcześniejszej pracy; wyróżnia on mianowicie cztery typy zależności i odpowiednio do tego cztery klasy przedmiotów: 1. Sferę związków przyczynowych, które cechują przedmioty oglądu zmysłowego. 2. Sferę związków logicznych, w których mieszczą się pojęcia. 3. Sferę czystych relacji czasowych i przestrzennych, której przedmiotem są stosunki liczbowe, figury i bryły. 4. Sferę stosunków emocjonalnych, gdzie przedmiotami są motywy i działania. Tym czterem klasom przedmiotów odpowiadają cztery władze poznawcze: ad. 1. intelekt jako odpowiednik i narzędzie poznania przedmiotów zmysłowych, ad. 2. rozum jako odpowiednik pojęć, ad. 3. czysty ogląd jako odpowiednik czystych form czasu i przestrzeni i ad. 4. samowiedza jako odpowiednik woli.

Dzieło Schopenhauera dzieli się na cztery księgi – pierwsza jest poświęcona teorii poznania, druga – teorii bytu, trzecia – estetyce i czwarta – etyce. Świat jest moim przedstawieniem – tak rozpoczyna się cała praca i w tym zamyka się wszystko to, co ma do powiedzenia autor, jeżeli chodzi o teorię poznania. Utrzymuje, że podstawą wszelkiej wiedzy jest doświadczenie, co oznacza, że staje na gruncie empiryzmu i jednocześnie idealizmu transcendentalnego.

go. Świat dany jest w przedstawieniu, ono zaś jest jednością podmiotu i przedmiotu. Przedmioty istnieją tylko dla podmiotu, są subiektywnie uwarunkowane; przedmiotów niezależnych nie ma, zawsze przedmiot ma odpowiednik w podmiocie, ale jednocześnie każdy przedmiot występuje w określonym układzie odniesienia wyznaczonym przez odpowiednią regułę podstawy dostatecznej. Należy najpierw dokonać analizy poznania, jako analizy treści poznania i jego struktury. Mamy zatem dwa szczeble wiedzy: intuicyjny i abstrakcyjny, w pierwszym wypadku mamy do czynienia z oglądem, który jest domeną intelektu, w drugim z refleksją, która jest domeną rozumu; w obu przypadkach mamy wiedzę o przedmiocie. Jeżeli chodzi o klasę przedmiotów zmysłowych, to składają się one na świat doświadczenia zewnętrznego. Najogólniejszymi formami ich bytu są czas i przestrzeń, najogólniejszą formą zależności między nimi – związek przyczynowy. Każdy przedmiot wchodzi w związki z innymi przedmiotami albo jako przyczyna albo jako skutek, wywołując w nich zmiany i sam im podlegając. Przedmioty zmysłowe cechuje nie tylko wielość, ale także ruchliwość i zmienność. Następnie Schopenhauer przedstawia swój krytyczny stosunek tak do dogmatyzmu w formie realizmu jak i idealizmu z jednej strony, a sceptycyzmu z drugiej. Realizm ustanawia jako przyczynę przedmiot, Fichte natomiast odwrotnie; ponieważ jednak między podmiotem a przedmiotem nie zachodzi stosunek wedle reguły podstawy dostatecznej, oba stanowiska są błędne. Sceptycyzm natomiast twierdzi, że przedstawienie jest skutkiem a nie przyczyną, że dane jest tylko oddziaływanie a nie byt. Autor natomiast twierdzi, że bytem przedmiotów naoczności jest właśnie ich oddziaływanie, a postulat istnienia przedmiotu poza przedstawieniem podmiotu, a także bytu rzeczywistej rzeczy innego niż jej działanie jest sprzecznością. U podstaw każdej wiedzy leży intuicja, znaczy to, że wiedza jest wtórna wobec oglądu. Bezpośrednio są nam dane tylko relacje przedmiotowe, myśl je jedynie porządkuje i przekazuje; myśl nie wnosi nic do wiedzy od siebie, nadaje tylko wiedzy uzyskanej w drodze oglądu nową postać. Myśl wydobywa z oglądu drogą abstrakcji poszczególne strony i dzięki tej schematyzacji wiedza o nim nadaje się do przekazania. Poznanie natomiast sprowadza się do ustalenia typu związku między badanymi przedmiotami, nie wyjaśnia jednak na czym polega natura owego związku; jest to związane z poznaniem dwóch sfer, jedna jest powszechnie dostępna, druga zarezerwowana dla wybranych. Pierwsza jest domeną zjawisk podporządkowanych odpowiedniej regule podstawy dostatecznej, druga jest właściwym problemem filozofii, która w rezultacie zaczyna się tam, gdzie kończą się nauki. Np. reguła podstawy dostatecznej wyjaśnia powiązanie zjawisk, lecz nie same zjawiska. Filozofia będzie zatem sumą sądów bardzo ogólnych, których bezpośrednią podstawą poznania jest sam świat w całości, czyli wszystko to, co znajduje się w ludzkiej świadomości: będzie ona doskonałym powtórzeniem, niejako odbiciem świata w abstrakcyjnych pojęciach, możliwym jedynie dzięki połączeniu tego, co z istoty tożsame w jednym pojęciu i włączenie do innego, tego, co odmienne.

W drugiej księdze poświęconej rozważaniom ontologicznym autor rozpoczyna od pytania o źródło wielości, ruchliwości i zmienności świata przedmiotowego w jego całokształcie, na co idealizm transcendentálny nie dał wyjaśnienia na płaszczyźnie ontologicznej, ograniczając się do poziomu teoriopoznawczego. Krótko mówiąc, autor szuka odpowiedzi na pytanie, czym jest świat ze swej istoty lub inaczej: czym jest poza tym, że jest przedstawieniem. Zakłada on zatem inny jeszcze sposób istnienia świata, niezależny od podmiotu, byt świata jako rzeczy samej w sobie, której innobytem jest świat przedmiotowy. Świat jest przedstawieniem, ale jest też czymś od przedstawienia różnym, a mianowicie wolą. W akcie samowiedzy podmiot poznania odkrył własną identyczność z podmiotem woli i w ten sposób przekroczył granicę między fenomenem a noumenem. Okazało się, że jeden i ten sam podmiot istnieje na dwa sposoby; jako podmiot poznania i podmiot woli. Ale skoro podmiotowi odpowiada zawsze przedmiot, zatem i on także jest nie tylko przedmiotem poznania, ale także przedmiotem woli. Jedność podmiotu i przedmiotu poznania składa się na świat jako przedstawienie, jedność podmiotu i przedmiotu woli składa się na świat pojęty jako wola, w którym każdy ruch jest wyrazem jakiegoś dążenia, nieskończenie świadomego, zawsze jednak ukierunkowanego. Kiedy więc mowa o świecie jako woli, idzie tylko o inny sposób jego istnienia w naszym doświadczeniu. Kategoria woli służy nie do tego, by pojąć rzecz samą w sobie, lecz do tego, by pojąć zasadę, wedle której rzecz sama w sobie przekształca się w rzecz dla nas. Zatem na pytanie, w jaki sposób świat może mieć dwa oblicza, istnieje na dwa sposoby, odpowiedzią jest wprowadzenie kategorii woli uprzedmiotowionej; jest to klucz do zrozumienia całej ontologii. Dla Schopenhauera nie ma różnicy między świadomym zamiarem a antycypacją zjawiska zawartą w działaniu dowolnej „siły natury”. W każdym zjawisku tkwi możliwość działania zmierzającego w określonym kierunku, skłonność do określonych ruchów i przemian. Pojmowanie przedmiotu polega przede wszystkim na rozszyfrowaniu zawartych w nim możliwości; w tym sensie każdy przedmiot jest tzw. uprzedmiotowioną wolą. Wola jest tym, co najbardziej wewnętrzne; pojawia się w każdej ślepej sile natury, a także pojawia się w przemyślanym ludzkim działaniu. Skoro każdy przedmiot jest uprzedmiotowioną wolą, zatem świat jako całość jest przejawem woli. Można go pojąć tylko przyjmując jako noumen, wolę w ogóle, nieodróżnicowaną, nieokreśloną dążenie, które leży u podstaw wszystkiego, co istnieje. Ta wola nie jest bytem odrębnym od świata, jest to przedmiot idealny, kategoria, przy pomocy której można świat rozumieć. Wola jako noumen oznacza dążenie jako czynność bez podmiotu i przedmiotu, jest pozbawiona wszelkich określeń. W świecie empirycznym wyróżnia Schopenhauer trzy wielkie klasy zjawisk nazwane szczeblami obiektywizacji woli: przyroda nieograniczona, świat roślinny oraz zwierzęcy. W przyrodzie martwej objawia się jako zasada bezwładności, dążenie do zachowania spoczynku lub ruchu jednostkowego po prostej. W przyrodzie wegetatywnej wola nabiera aktywności. Życie roślin wyraża się w tropizmach, w dążeniu do słońca, wody, gleby.

Na szczeblu zwierzęcym pojawia się umysł, którego jedyną funkcją jest poznanie. Zasady działania woli komplikują się na każdym szczeblu; na najniższym wyrażają je prawa fizyki i chemii na wyższym – biologii, na najwyższym – fizjologii i psychologii.

Trzecia księga poświęcona jest estetyce. Najpierw Schopenhauer pokazuje podobieństwo rzeczy samej w sobie Kanta do idei Platona. Otóż właśnie idea jest przedmiotem rozważań estetycznych. Jeżeli przestajemy śledzić wzajemne relacje, zgodne z regułą podstawy dostatecznej, czego celem jest zawsze stosunek do własnej woli, czyli jeżeli będziemy rozpatrywać w rzeczach nie ich „gdzie”, „kiedy” i „dlaczego”, lecz jedynie jego „co”, nie pozwolimy by świadomością zawładnęło myślenie abstrakcyjne, rozumowe pojęcia, lecz zamiast tego zwracamy się ku naoczności, pograżamy się w niej całkowicie i pozwalamy by całą świadomość wypełniła spokojna kontemplacja przedmiotu, wówczas człowiek w tym przedmiocie zagubi się, tj. zapomina o sobie jako indywiduum, o swojej woli i istnieje już tylko jako czysty podmiot, niezmacone zwierciadło przedmiotu. To tak jakby przedmiot istniał zupełnie sam, bez kogoś, kto go postrzega, i nie można było w ogóle odróżnić tego, kto ogląda od naoczności, ponieważ stali się tym samym; skoro cała świadomość jest wypełniona i opanowana przez jeden jedyny naoczny obraz; skoro więc w taki sposób przedmiot znalazł się poza wszelką relacją z czymś poza nim, a podmiot – poza wszelką relacją z wolą. Wówczas tym, co się poznaje, nie jest już pojedyncza rzecz jako taka, lecz idea, widoczna forma, bezpośrednie uprzedmiotowienie woli na danym szczeblu; i przez to człowiek pograżony w naoczności nie jest już jednostką, gdyż właśnie indywiduum zgubiło się w takiej naoczności, jest czystym, nie posiadającym woli, nie doznającym cierpienia, pozaczasowym podmiotem poznania. W takiej więc kontemplacji pojedyncza rzecz staje się za jednym zamachem ideą swego gatunku, a oglądająca jednostka – czystym podmiotem poznania. Tak więc idee są z jednej strony zjawiskiem, a z drugiej wolą. Jedynym źródłem sztuki jest poznanie idei, jedynym celem – przekazanie tego poznania. Sztuka uchwytytuje drogą czystej komplementacji idee, to co istotne i co pozostaje we wszystkich zjawiskach świata, a w zależności od materiału w jaki je przetwarza są to sztuki plastyczne, poezja i muzyka.

Czwarta księga poświęcona jest etyce. Swoje rozważania na temat konieczności zjawisk i wolności woli autor wiąże z podziałem charakteru ludzkiego na empiryczny i intelligibilny. Nikt nie może działać inaczej niż działa, więcej, nikt nie może chcieć inaczej niż chce. Działania są spowodowane przez motywy, motywów zaś dostarcza otaczający nas świat, niezależny od podmiotu. Motywy, jakimi kieruje się człowiek, zależą od jego osobowości, od wrodzonego charakteru. Charakteru tego człowiek nie wybiera, przychodzi z nim na świat, niemniej w nim wyraża się wola, wobec czego podlega on ocenie moralnej. Wolność nie polega na działaniu wedle woli, gdyż same akty woli ludzkiej są niedobrowolne, lecz na tym, że jest się tym, kim jest. Akty woli można wytłumaczyć charakterem, sam charakter jest niewytłumaczalny, można go wyja-

śnić tylko kaprysem woli, jako substancji, która go powołała do istnienia. Wina nie zaczyna się wraz z czynem, lecz z samym istnieniem. Nie za sam czyn należy więc winić człowieka, lecz za to, że jest do niego zdolny. Nie w woli, lecz w woli obdarzonej poznaniem leży wina. Źródłem zła jest samo istnienie, wina woli polega na jej ujednostkowieniu. W rzeczywistości pojęcie winy odnosi się wyłącznie do człowieka i służy do wyjaśniania wyrzutów sumienia. Człowiek wie, że wyrządza krzywdę i ciężaru tej wiedzy, wyrażonej w wyrzutach sumienia nie potrafi udźwignąć bez racjonalizacji własnych czynów. W ostatecznym rachunku wola tworzy sobie narzędzie, które służy nie do zaspokojenia jej bezpośrednich pragnień, lecz do zapewnienia sumienia. Z wielu bardzo szczegółowych i ważnych rozważań zwrócę uwagę na istotę postępowania etycznego, które Schopenhauer wyraża terminem zaprzeczenia woli życia. Rzeczywiście, kiedy kierujemy się pobudkami nieegoistycznymi, własne chęci i dążenia ulegają zawieszeniu lub zgoła przezwyciężeniu. Współczucie sprawia, że wola przestaje być żarłoczna, przestaje traktować własne potrzeby jako najwyższą rację postępowania. Zazwyczaj litość sprawia to tylko na chwilę. Życie odzyskuje swe prawa. Interes własny odsunięty na krótki moment na dalszy plan, staje się znów czynnikiem dominującym w naszym działaniu. Wyjątkowo tylko zdarzają się ludzie, którzy z miłości bliźniego potrafią uczynić zasadę całego postępowania; do nich Schopenhauer zalicza świętego i geniusza. Wyrzeczenie się woli różni się zasadniczo od współczucia; wymaga on prawdziwej wiedzy o istocie świata. Niemal każdy jest zdolny do litości, wielu do zachwyty, niektórzy do tworzenia, bardzo nieliczni do świętości, tylko wyjątkowi do wglębnienia się myślą w świat świadomego przełamania automatyzacji woli i duchowego powrotu do prajedni, nie na chwilę, lecz na stałe. Myśl, którą wola powołała do życia dla własnych celów, musi w tym wypadku odnieść zwycięstwo nad wolą; wola, która wcieliła się w świat zindywidualizowany, dzięki indywidualności wraca do siebie.

Mimo upływu czasu problemy poruszane przez Schopenhauera pozostają aktualne i sędzę, że jego myśli mogą stanowić nie jeden przyczynek do twórczego rozwinięcia. Choć Schopenhauer stworzył swoją etykę, to na uwagę mógłby zasługiwać pomysł zbudowania systemu etycznego, którego punktem wyjścia byłoby pojęcie wartości jako „rzeczy w sobie”. Oczywiście jest to jedna z refleksji, jakie się nasuwają podczas lektury; tak czy inaczej system Schopenhauera może jeszcze stać się przyczynkiem do twórczego rozwinięcia w wielu dziedzinach, w których mogłoby się wydawać, że powiedziano już wszystko.

Bardzo staranny przekład sprawił, że książkę czyta się łatwo, lekko i przyjemnie.

Bogdan Tadzik

Polemika

Józef Pawlak

Odpowiedź Markowi Styczyńskiemu

W recenzji mojej książki *Intuicja i rzeczywistość. Poglądy gnoseologiczne Mikołaja Łoskiego* prof. Marek Styczyński poruszył kilka bardzo ważnych kwestii odnoszących się zarówno do sytuacji rosyjskiej filozofii w dobie współczesnej, jak i do oceny poglądów filozoficznych Łoskiego. Czuję się zatem zobowiązany do zajęcia stanowiska wobec najważniejszych zagadnień zawartych w tej recenzji. Zgadzam się w pełni z opinią M. Styczyńskiego odnoszącą się do zagadnienia historycznej swoistości rosyjskiej filozofii, jej stosunku do filozofii Zachodu oraz dramatycznej próby określenia przez współczesnych rosyjskich filozofów swej tożsamości ideowej na drodze jednostronnego odczytania dziejów rodzimej filozofii, wyrażającego się niemal wyłącznie w odkrywaniu i eksponowaniu osiągnięć rosyjskiej filozofii religijnej. Zwróćmy uwagę, że z faktu odrębności rosyjskiej filozofii i z jej skomplikowanych związków z filozoficznym dziedzictwem Zachodu zdawał sobie sprawę Łoski, o czym świadczą: jego syntetyczny artykuł *Rosyjska filozofia XX w.* (opublikowany również w 1936 r. w „Przeglądzie Filozoficznym”) i napisana pod koniec życia *Istoria russoj filozofii*. Łoski z jednej strony wskazywał na głęboko religijny charakter dominującego nurtu rodzimej filozofii, a z drugiej strony podkreślał, że istnieje potrzeba opracowania nowego światopoglądu chrześcijańskiego i że realizacja tego zadania wymagać będzie nie tylko uwzględnienia wartościowych elementów filozofii starożytnej i średniowiecznej, ale również właściwego wykorzystania metod i odkryć współczesnej nauki i filozofii.

Według Łoskiego jedną z istotnych cech rosyjskiej filozofii XX w. jest walka z gnoseologizmem tak bardzo rozpowszechnionym na Zachodzie a zwłaszcza w Niemczech. W płaszczyźnie metodologicznej gnoseologizm cechuje przekonanie, że teoria poznania jest nauką podstawową, podłożem całej wiedzy filozoficznej, a pod względem treściowym oznacza ona identyfikację wiedzy i bytu i to w tym znaczeniu, że pierwszeństwo przyznawane jest wiedzy. Gnoseologizm prowadzi do subiektywno-idealistycznej interpretacji rzeczywistości.

Łoski, który na każdym kroku podkreślał swój realizm światopoglądowy, do koncepcji tej odnosił się bardzo krytycznie, gdyż uważał, że podstawową nauką filozoficzną jest metafizyka, natomiast teoria poznania pełni rolę propedeutyczną wobec wszystkich pozostałych nauk filozoficznych, tzn. umożliwia zbudowanie wiarygodnej teorii bytu, teorii wartości, etyki itd. Żeby jednak gnoseologia mogła to zadanie skutecznie zrealizować, musi być ona oparta na faktach empirycznych (faktach świadomości) a nie na apriorycznych założeniach. Łoski sądził, że jedyną teorią poznania spełniającą ten warunek jest intuicjonizm.

M. Styczyński sądzi, że w świetle mojej interpretacji Łoski „wydaje się być całkowicie niewrażliwy na problem uzasadnienia wiarygodności wiedzy”. Łoski wrażliwy jednak był, bo przecież dążył on do uzasadnienia intuicyjnego sposobu poznania. Problem polega tylko na tym, czy czynił to skutecznie. Jak wiadomo Łoski przeprowadził szczegółową analizę i krytykę trzech, jak podkreślał, liczących się teorii epistemologicznych: empiryzmu, racjonalizmu i kantyzmu. Krytykę zakończył ogólną konkluzją, że wszystkie wymienione koncepcje oparte są na błędnej zasadzie, gdyż bezpodstawnie oddzielają podmiot od przedmiotu poznania, przez co zamykają sobie drogę do poznania realnej rzeczywistości. Zatem jedyną teorią gnoseologiczną gwarantującą uzyskanie wiedzy obiektywnej jest intuicjonizm. Drugim argumentem Łoskiego na rzecz intuicjonizmu była koordynacja gnoseologiczna. Rosyjski myśliciel podkreślał, iż sama koordynacja między podmiotem i przedmiotem nie jest jeszcze poznaniem, lecz warunkiem poznania prawdziwego. Sprawia ona, że w procesie poznania, dzięki serii intencjonalnych aktów świadomości przedmiot transcendentny staje się immanentnym składnikiem tego procesu. M. Styczyński nie bez racji zapytuje, jak jest możliwe, że ten sam przedmiot występuje jakby w podwójnej roli. Uważam, że Łoski chciał bezskutecznie pogodzić dwie sprawy. Z jednej strony bronił tezy o niezależności przedmiotu od podmiotu przeciwstawiając się wspomnianemu gnoseologizmowi, a z drugiej strony starał się wykazać, że dzięki swoistej strukturze podmiotu jest możliwe poznanie bezpośrednie, intuicyjne, bezwzględnie prawdziwe. Podmiot traktował jako istotę idealną, ponadprzestrzenną i ponadczasową, która na podstawie idealnych form bytu (w tym również przestrzeni i czasu rozumianych w znaczeniu newtonowskim) tworzy rzeczywistość realną. Mamy tu do czynienia ze zmodyfikowaną koncepcją ontologiczną Leibniza. Czy rzeczywistość realna tworzona przez podmioty substancjalne obejmuje również dzieci, „dzikich” i umysłowo chorych? Czy zdają sobie oni sprawę z istnienia „idealnych form”? Na pytanie tak postawione Łoski odpowiada: „Przedmioty zewnętrzne skoordynowane są z poznającym człowiekiem w sposób całościowy, w całej nieskończonej ich treści, ale całe to bogactwo przedmiotu związane jest z ludzkim ja tylko podświadomie. Znamy tylko nieskończenie małą część przedmiotu, a mianowicie tylko te jego strony, które są dla nas interesujące i które rozpoznajemy na tle rzeczywistości istniejącej i przechowującej się w pamięci treści bytu. ...Różnice w postrzeganiu jednego i tego samego przedmiotu przez różnych ludzi najczę-

ściej pojawiają się dzięki temu, że wybór pewnych elementów spośród treści przedmiotu, które przenoszone są ze sfery podświadomości do sfery świadomości i poznania, dokonuje się przez różnych ludzi w rozmaity sposób; z tego względu dwaj obserwatorzy będą w jednym i tym samym przedmiocie znajdować bardzo różne treści” (M. Łossij, *Istorija ruszkoj filozofii*). Poznanie rzeczywistości realnej zależne jest zatem od intencjonalnych aktów świadomości skierowanych ku przedmiotowi. Jakość tych aktów decyduje o głębi poznania.

Na zakończenie pragnę podkreślić, że jeżeli w pewnych ważnych kwestiach nie zająłem zdecydowanego stanowiska, to głównie dlatego, że będzie to możliwe po krytycznym przeanalizowaniu poglądów ontologicznych Łosskiego. Dopiero taka analiza ujawni ukryte lub przemilczane przesłanki ontologiczne teorii gnoseologicznej rosyjskiego filozofa oraz umożliwi jej obiektywną ocenę.

Józef Pawlak

Z życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI POLSKIEGO TOWARZYSTWA FILOZOFICZNEGO W 1997 ROKU

PTF działa na podstawie statutu, przyjętego przez Walne Zgromadzenie w styczniu 1994 roku. Siedziba PTF mieści się w Warszawie. Towarzystwo posiada 12 Oddziałów terenowych: w Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Szczecinie, Toruniu, Wrocławiu, Olsztynie, Częstochowie i w Warszawie, oraz Sekcję Etyki przy ZG PTF (ma ona charakter ogólnopolski), a także filię w Cieszynie, działającą przy Oddziale PTF w Krakowie.

W roku 1997 Polskie Towarzystwo Filozoficzne liczyło 867 członków (w porównaniu z poprzednim rokiem liczba członków wzrosła o 18 osób). Skład Zarządu wybranego w 1996 r. przedstawiał się następująco:

Przewodniczący:	prof. dr hab. W. Stróżewski
Z-pca przewodniczącego:	prof. dr hab. W. Krajewski
Skarbnik:	prof. dr hab. J. J. Jadacki
Sekretarz:	prof. dr hab. B. Markiewicz
Członkowie Prezydium:	prof. dr hab. L. Gumański, prof. dr hab. R. Panasiuk, prof. dr hab. A. Węgrzecki;
Zastępcy członków:	prof. dr hab. W. Marciszewski, prof. dr hab. J. Mizińska, prof. dr hab. A. Póltawski.
Komisja Rewizyjna:	prof. dr hab. Jan Garewicz, prof. dr hab. R. Jadczyk, dr M. Woroniecki.

Głównym źródłem finansowania działalności naukowej PTF w roku 1997 były dotacje Komitetu Badań Naukowych. Działania administracyjne ZG PTF były finansowane ze środków pochodzących z obsługi realizowanego przy PTF grantu, a także, w części opłat za lokal, ze środków Olimpiady Filozoficznej.

Oddziały PTF dysponują pewnymi własnymi środkami pochodzącymi ze składek członkowskich. W roku 1997 składka dla profesora i samodzielnych pracowników nauki wynosiła 20 zł, dla pozostałych 10 zł.

I. Działalność merytoryczna

A. Działalność popularyzatorska

1. Odczyty i prelekcje – charakterystyka ilościowa.

W 1997 roku na zebraniach i konferencjach zorganizowanych przez PTF wygłoszono 149 (w roku ubiegłym 169) prelekcji i odczytów naukowych.

W poszczególnych Oddziałach PTF liczba odczytów przedstawiała się następująco: Gdańsk (112 członków) – 7; Katowice (27 członków) – 11; Kraków (112 członków i 16 w Cieszynie) – 31 (w tym 20 w Cieszynie); Lublin (79 członków) – 21; Łódź (45 członków) – 9; Poznań (82 członków) – 22; Szczecin (członków 24) – brak danych; Toruń (38 członków) – 8; Wrocław (37 członków) – 56 (47 zorganizowanych w ramach sekcji młodzieżowej); Warszawa (246 członków) – 9; Olsztyn (27 członków) – 4; Częstochowa (19 członków) – 6.

2. Sesje, konferencje, seminaria, dyskusje

Niektóre z tych odczytów wygłaszane były w ramach cykli tematycznych, sesji i konferencji organizowanych przez poszczególne Oddziały. Działające przy Oddziale Krakowskim Koło w Cieszynie było współorganizatorem konferencji pt. *Prawda w nauce, filozofii i sztuce* (6–5.12), w której uczestniczyli przedstawiciele różnych ośrodków akademickich w Polsce. Wygłoszono 15 referatów.

Oddział Lubelski PTF od szeregu lat poszukuje nowych form popularyzacji filozofii. Oprócz tradycyjnych zebrań plenarnych proponuje seminaria i warsztaty filozoficzne. W roku 1997 odbyły się Warsztaty Mazurskie w Węgorzewie (10–13.09) na temat „Różne aspekty problemu tożsamości” z 7 referatami. Zorganizowano także „Zaduszki Filozoficzne” z 8 referatami. Oddział PTF w Lublinie uczestniczył w przygotowaniu i przeprowadzeniu dyskusji panelowej na temat kryzysu kultury i wartości „Bo ja jestem, proszę pana na zakręcie.”

Zarząd Oddziału Poznańskiego PTF był współorganizatorem 2 konferencji: „Istnienie jako metafora. Analiza książki Andrzeja Falkiewicza” (7 referatów) oraz „Teoria i metoda w biologii ewolucyjnej” (7 referatów).

Oddział Toruński PTF w 30. rocznicę śmierci Henryka Elzenberga był współorganizatorem uroczystej sesji, na której wygłoszono 4 referaty. Oddział Wrocławski PTF zorganizował cykl pt. „Autoprezentacje” (5 odczytów). W ramach Wrocławskiej Wszechnicy Filozoficznej odbyły się 4 wykłady „Otwartego forum”.

3. Sekcje i zespoły

Sekcja Etyki, działająca przy ZG PTF, liczy 37 członków i 18 współpracowników (regulamin sekcji przewiduje taką możliwość). W roku 1997 wspólnie z Warszawskim Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli zorganizowała sesję naukową „Pomoce dydaktyczne do nauczania etyki w szkole średniej”. Była także współorganizatorem kolejnej konferencji na temat zła (wraz z IF Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu).

Działający przy Oddziale PTF w Krakowie Zespół Metodologii i Teorii Poznania im. Izydory Dąbskiej w roku 1997 odbył 6 spotkań naukowych.

Od 1996 r. działa przy Wrocławskim Oddziale PTF Sekcja Młodzieżowa. Przewodniczącą Sekcji jest dr B. Sierocka. Wspólnie z Międzywydziałowym Filozoficzno-Socjologicznym Studenckim Kołem Naukowym zorganizowano Wrocławską Wszechnicę Filozoficzną. Słuchaczami Wszechnicy są uczniowie szkół średnich, studenci, pracownicy naukowcy i emeryci. Lista słuchaczy w roku 1997 obejmowała około 70 osób.

4. Prelegenci

Większość odczytów na zebraniach plenarnych PTF wygłaszali sami jego członkowie i czynili to bezpłatnie.

Mimo kłopotów finansowych udawało się zorganizować wykłady gości z innych ośrodków w tym także z zagranicy, chociaż wyraźnie zmniejszyła się liczba takich wykładów. W roku 1997 w Oddziałach PTF wygłosili odczyty: w Łodzi – prof. Hiroakira Ono (Japonia); Olsztyn – W. L. Obuchow (Rosja), doc. Hermann Benthin (Niemcy); Poznań – prof. Wolfgang Welsh (Niemcy), prof. Dagfinn Follesdall (Norwegia), prof. Hayden White (USA), prof. Francesco Coniglione (USA); Toruń – prof. J. D. 'G. Evans (USA), prof. Kent Emery (USA); Warszawa – A. Bett (Włochy)

5. Ogólna charakterystyka tematyki wykładów

Zgodnie ze swym statutem Polskie Towarzystwo Filozoficzne prowadziło działalność odczytową z zakresu klasycznej tematyki filozoficznej. W roku 1997 wzrosła liczba odczytów poświęconych podstawowym koncepcjom i zagadnieniom filozoficznym oraz historii filozofii, co wynika z podjęcia szerokiego programu popularyzacji filozofii przez takie formy organizacyjne jak Wrocławska Wszechnica Filozoficzna.

Bardziej wyspecjalizowaną problematykę proponowały Oddziały w Krakowie, Toruniu, Poznaniu, Łodzi, Katowicach i Częstochowie.. W Krakowie i w Poznaniu przeważała problematyka metodologiczna, w Toruniu i Katowicach tematyka związana z filozofią współczesną, w Łodzi z zakresu filozofii polskiej. Oddział w Częstochowie proponował wykłady z zakresu teorii poznania i metodologii, odwołując się do lokalnych zasobów przedstawiono także stan badań nad spuścizną W. Rubczyńskiego.

Daje się zauważyć wzrastającą liczbę zebrań poświęconych dyskusjom nad najnowszymi filozoficznymi publikacjami: w Łodzi dyskusje nad książką W. Walickiego „Marksizm i skok do królestwa wolności”, oraz Th. de Quinceya „Ostatnie dni Immanuela Kanta”.

Członkowie Poznańskiego Oddziału na jednodniowej konferencji poddali analizie książkę A. Falkiewicza „Istnienie jako metafora”.

W Oddziale Gdańskim dyskutowano o książkach Kołakowskiego.

B. Działalność badawcza

W roku 1997 zostały zakończone prace badawcze związane z realizacją grantu nr H01A 02 08 pt.: „Najnowsza historia filozofii polskiej przez pryzmat dziejów i działalności Towarzystw Filozoficznych (1904–1994)”. W jej efekcie przygotowano 22 opracowania monograficzne uzupełnione odbitkami najciekawszych materiałów archiwalnych znajdujących się w Oddziałach, nagrano 24 wywiady z członkami PTF (3 wywiady przygotowano w formie pisemnej), 13 biogramów członków PTF. Zostało założone Archiwum PTF i opracowane podstawy jego działalności. Przeprowadzono 8 kwerend w archiwach Oddziałów. Ostatecznie z ponad 1000 str. maszynopisu przygotowano monografię o obj. 400 str. W załączeniu do Sprawozdania „Wykaz wszystkich prac wykonanych w ramach grantu”.

II. Współpraca krajowa

Zarząd Główny i większość Oddziałów PTF sprawują opiekę nad Olimpiadą Filozoficzną. Oddziały PTF pozostają w dobrych kontaktach z Wydziałami Filozoficznymi miejscowych Uniwersytetów, a także Oddziałami PAN (Katowice). Ponieważ przyznane dotacje nie pozwalają na ogół samodzielnie zorganizować konferencji czy seminarium, Oddziały PTF podejmują w tym celu współpracę z innymi instytucjami. W roku 1997 Oddział Wrocławski współpracował z Międzywydziałowym Filozoficzno–Socjologicznym Studenckim Kołem Naukowym; Poznański Oddział PTF współpracował z Zakładem Epistemologii IF UAM, Toruński Oddział z Towarzystwem Naukowym Toruńskim (Komisją Filozoficzną). Sekcja Etyki PTF współpracowała z Warszawskim Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli. Oddział Warszawski prowadził wspólne zebrań z Polskim Towarzystwem Semiotycznym.

III. Współpraca zagraniczna

PTF pozostaje nadal członkiem Międzynarodowej Federacji Towarzystw Filozoficznych, choć od 1993 roku zalegamy z opłatą składek – istnieje nadzieja, że dzięki pomocy PAN uda nam się w roku 1998 te zaległości zlikwidować. W ramach współpracy utrzymywanej od 1957 roku z Międzynarodowym Insty-

tutem Filozofii w Paryżu wysyłane są noty bibliograficzne dotyczące polskich publikacji, które sporządza prof. A. Węgrzecki. Noty te wykorzystywane są w wydawnictwie Bibliographie Philosophie.

Od 4 lat Oddział Warszawski PTF uczestniczy w pracach Association des Sociétés de Philosophie de Langue Française. Koszty składek (300 Fr co dwa lata) pokrywa IF UW. Polscy członkowie uczestniczą od wielu lat w zjazdach ASPLF na własny koszt.

IV. Działalność wydawnicza

Działalność wydawnicza PTF koncentrowała się na regularnym ukazywaniu się organu Towarzystwa, czyli „Ruchu Filozoficznego”, którego redaktorem naczelnym jest prof. Leon Gumański. W 1997 roku ukazały się 4 numery tego czasopisma i dwa numery indeksu, o łącznej obj. 50 ark.

Wspólnie z Towarzystwem Naukowym Warszawskim PTF wydał wybrane pisma Jana Salamuchy pod red. J. J. Jadackiego: Jan Salamucha *Wiedza i wiara*. W ramach „Warsztatów Filozoficznych” w Lublinie wydano zerowy numer pisma „Zero piętnaście”.

V. Biblioteka i Archiwum PTF

Zbiory Biblioteki PTF w 1997 roku liczyły 7 314 tomów (w stosunku do roku ubiegłego powiększyły się o 36 pozycji).

Biblioteka PTF, którą kieruje Dyrektor Janusz Siek, oprócz książek gromadzi także czasopisma – w roku 1997 było 277 tytułów (1 955 woluminów i 2 872 zeszytów) oraz zbiory specjalne, w skład których wchodziły starodruki (36 pozycji) i mikrofilmy (83 pozycje).

Zbiory Archiwum PTF, którego Kuratorem jest prof. J. J. Jadacki w roku 1997 wzbogaciły się o materiały opracowane podczas realizacji grantu. W załączeniu Protokoły przekazania dokumentów do Archiwum.

Sekretarz PTF
prof. dr hab. B. Markiewicz

ZAŁĄCZNIK DO SPRAWROZDANIA WYKAZ WSZYSTKICH PRAC WYKONANYCH W RAMACH GRANTU

Materiały przygotowane w ramach grantu:

zestawienie zbiorcze:

Opracowania ogólne:

1. Początki ruchu naukowego i towarzystw filozoficznych (B. Markiewicz)
2. Współpraca krajowa i zagraniczna towarzystw filozoficznych (16 str.) (B. Markiewicz)
3. Struktury i organizacja towarzystw filozoficznych (18 str.) (B. Markiewicz)
4. Działalność odczytowa i popularyzatorska towarzystw filozoficznych (28 str.) (B. Markiewicz)
5. Stosunki z władzami i PTF jako polityczna opozycja (B. Markiewicz)

Opracowania szczegółowe:

1. R. Jadczak: „Ruch Filozoficzny” 1911–1994 (19 str.)
2. J.J. Jadacki: Warszawskie Towarzystwa Filozoficzne (1907–1947)
3. R. Jadczak: Historia PTF w Wilnie (1928–1939)
4. R. Jadczak: Historia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie (1904–1939) (22 str.)
5. K. Wieczorek: Historia Katowickiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego na tle najnowszych dziejów kultury umysłowej Górnego Śląska (34 s.);
6. R. Kleszcz: Łódzka historia towarzystw filozoficznych (16 s. + 34 materiały statystyczne)
7. R. Jadczak: Toruńskie Towarzystwo Filozoficzne 1948–1955 i Oddział Toruński PTF 1955–1994
8. R. Jadczak: Sekcja nauczania filozofii przy ZG PTF (Oddz. Toruński)
9. A. Bastek: Działalność olsztyńskiego Koła PTF do momentu powołania Oddziału PTF w Olsztynie (13 s. + aneks)
10. H. Rarot: Działalność Lubelskiego Oddziału PTF (1970–1994)
11. A. Kapusta: Historia Lubelskiego Oddziału PTF 1945–1994
12. Z. Roskał: Towarzystwo Naukowe KUL (+ Aneks)
13. K. Skurjat, B. Sierocka: Monografia Wrocławskiego Oddz. PTF (+ Aneks)
14. M. Woroniecki, Grudziński: Monografia Gdańskiego Oddziału PTF (+ Aneks)
15. A. Węgrzecki, L. Kusak: Historia Krakowskiego Towarzystwa Filozoficznego (+ Aneks)
16. Artur Dobosz: Ruch filozoficzny na terenie Poznania (+ Aneks)
17. Sławomir Okulski: Działalność Szczecińskiego Oddziału PTF

Wywiady

A. Na taśmie magnetofonowej

1. T. Pszczołowski (przeprowadził J.J. Jadacki)
2. S. Swieżawski (przeprowadził J.J. Jadacki)
3. A. Grzegorzcyk (przeprowadził J.J. Jadacki)
4. Z. Cackowski (przeprowadził A. Kapusta)
5. S. Symiotuk (przeprowadził R. Kleszcz)
6. Z. Hull (przeprowadził A. Bastek)
7. W. Głombik (przeprowadził K. Wieczorek)
8. J. Sztumski (przeprowadził K. Wieczorek)
9. Z Radziewolski (przeprowadziła K Skurjat)
10. A. Stępień (przeprowadził Wojtysiak)
11. J Gałkowski (przeprowadził A. Szutta)
12. B. Skarga (przeprowadził J. Migasiński)
13. J. Garewicz (przeprowadziła B. Markiewicz)
14. J. Domański (przeprowadziła B. Markiewicz)
15. S. Morawski (przeprowadziła B. Markiewicz)
16. W. Krajewski (przeprowadziła B. Markiewicz)
17. St. Amsterdamski (przeprowadziła B. Markiewicz)
18. A. Półtawski (przeprowadziła B. Markiewicz)
19. M. Gołaszewska (przeprowadziła B. Szumańska)
20. L. Gumański (przeprowadził R. Jadcak)
21. W. Mincer (przeprowadził R. Jadcak)
22. W. Kubik (przeprowadził R. Jadcak)
23. J. Dębowski (przeprowadził A. Bastek)
24. J. Gregorowicz (przeprowadził R. Kleszcz)

B. w formie maszynopisu

25. J. Ładosz (B. Sierocka)
26. W. Mejbaum (B. Sierocka)
27. J. Pelc (J. J. Jadacki)

Wywiady przepisane:

S. Symiotuk; Z Radziewolski; Antoni B. Stępień; J. Gałkowski; J. Domański; W. Krajewski; J. Garewicz; B. Skarga; J. Sztumski; Cz. Głombik; S. Amsterdamski

Sylwetki

1. Z. Majewska: Działalność R. Ingardena w Towarzystwach Filozoficznych
2. K. Skurjat: Helena Słoniewska – teoretyczny i praktyczny wymiar jej twórczości
3. J. J. Jadacki: K. Twardowski

4. J. J. Jadacki: L. Chwistek
5. J. J. Jadacki: T. Kotarbiński
6. J. J. Jadacki: R. Ingarden
7. J. J. Jadacki: K. Ajdukiewicz
8. J. J. Jadacki, W. Tatarkiewicz
9. R. Kleszcz: T. Pawłowski
10. R. Kleszcz: I. Lazari-Pawłowska
11. M. Selinger: Maria Kokoszyńska – biografia intelektualna
12. R. Jadcak: Działalność H. Elzenberga w towarzystwach filozoficznych
13. R. Jadcak: Działalność T. Czeżowskiego w towarzystwach filozoficznych

Archiwum

1. Akt powołania archiwum PTF
2. Zasady gromadzenia i przechowywania materiałów archiwalnych
3. Podstawa prawna działania archiwum oraz projekt rzeczowego wykazu akt (oprac. Alicja Kulecka)

Opracowania – kwerendy:

1. Spis dokumentów dotyczących PTF w Archiwum PAN
2. Oddziału Toruńskiego PTF (wraz z dyskieta)
3. Katedry Logiki Un. M. Kopernika w Toruniu
4. Oddziału Gdańskiego PTF (oraz kserokopie ważniejszych dokumentów)
5. Oddziału Łódzkiego PTF
6. Oddziału Wrocławskiego PTF (wraz z dyskieta)
7. Oddziału Katowickiego (oraz kserokopie ważniejszych dokumentów)
8. Uporządkowanie i spis korespondencji K. Twardowskiego ze zbiorów PTF – publikacja T. D. Wojciechowska: Katalog korespondencji Kazimierza Twardowskiego, Rps PTF 01–03 „Ruch Filozoficzny” T. LIV/1

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI ZARZĄDU GŁÓWNEGO POLSKIEGO TOWARZYSTWA FILOZOFICZNEGO W ROKU 1997

W 1997 r. odbyły się dwa zebrania Zarządu Głównego (27.01. i 29.12.). Na pierwszym przyjęto plan pracy na rok 1997, zaakceptowany następnie przez Walne Zgromadzenie. Na drugim w związku z ujednoczeniem instytucjonalnym Olimpiady Filozoficznej i PTF (od października br. jest wspólny Regon) Zarząd Główny uchwalił nową strukturę Biura OF. Omówiono także działalność ZG PTF w 1997 r. Stwierdzono, iż wskutek braku środków finansowych nie udało się zrealizować żadnej z planowanych przez ZG PTF sesji naukowych (na temat

racjonalności kartezjańskiej, czy zjednoczenia Towarzystw Filozoficznych). Przygotowano materiały na Walne Zgromadzenie oraz ustalono plan pracy na rok 1998.

W ciągu roku 1997 odbyły się także 2 zebrania Prezydium ZG PTF w składzie: Przewodniczący prof. dr hab. W. Stróżewski, V-przew.: prof. dr hab. W. Krajewski, skarbnik: prof. dr hab. J. J. Jadacki i sekretarz: B. Markiewicz. Prezydium zebrało się w kwietniu w związku z przyznaniem dotacji przez KBN i koniecznością poinformowania o tym Oddziałów. Następne zebranie Prezydium odbyło się w 4 listopada 1997 r. na wniosek Przewodniczącego KG Olimpiady Filozoficznej w związku z ostatecznym dokonaniem zmiany dotychczasowego Regonu Olimpiady na Regon PTF oraz ekspertyzą prawną dotyczącą tej zmiany. Zaproponowano nową strukturę Biura OF.

Barbara Markiewicz

PLANY POLSKIEGO TOWARZYSTWA FILOZOFICZNEGO NA ROK 1998

I. Działalność odczytowa

Główną formą działalności prowadzonej przez Oddziały PTF pozostaje działalność odczytowa, popularyzująca filozofię.

II. Seminaria i konferencje

Zarząd Główny PTF postara się zorganizować spotkanie związane z 100 rocznicą powstania „Przeglądu Filozoficznego” – być może uda się to połączyć z promocją monografii PTF. Oddz. w Gdańsku planuje zorganizowanie sesji pt. „Wydarzenia marcowe a filozofia” – w 30. rocznicę marca 1968 r. a także konferencji naukowej „Współczesne spory historiozoficzne a filozofia dziejów Adama Mickiewicza” – w 200. rocznicę urodzin poety. Zamierza również przeprowadzić dyskusję nad koncepcjami i planami uniwersyteckich studiów filozoficznych oraz nad stanem i sytuacją polskiej filozofii. Planuje także spotkanie z autorką książki „Kacper w krainie filozofów”, Ireną Bukowską.

Oddział w Lublinie planuje konferencję „Z problemów filozofii i historii medycyny” oraz seminarium pt. „Filozofia umysłu. Problem przetwarzania informacji w umyśle”. Zamierza także zorganizować dwa cykle odczytowe: Filozofia przyrody (pod kierunkiem A. Łukasika) i Filozofia człowieka (pod kierunkiem J. Mizińskiej).

Oddział w Toruniu zamierza w celu podsumowania obchodów związanych ze 100-leciem Szkoły lwowsko-warszawskiej zorganizować sesję pt. „Polska filozofia analityczna”. Oddział w Częstochowie organizuje konferencję poświęconą dydaktyce filozoficznej (wraz z Instytutem Filozofii WSP).

Oddział w Olsztynie na listopad 1998 r. planuje konferencję pt.: „Człowiek i pustka”. Oddział w Poznaniu zamierza zorganizować sesję pt.: „Wokół transformacji ustrojowej”.

III. Działalność wydawnicza

Zarząd Główny PTF planuje dalsze regularne wydawanie kwartalnika „Ruch Filozoficzny”. Zarząd Główny PTF wystąpi o grant na wydanie monografii PTF opracowanej pod red. B. Markiewicz, J. J. Jadackiego i R. Jadczała w ramach grantu.

Oddział Lubelski przygotował do druku szósty i siódmy tom „Lubelskich Odczytów Filozoficznych”: „Tożsamość człowieka wobec życia i śmierci” (VI), „Dialog kultur” (VII).

IV. Działalność dydaktyczna

Prawie wszystkie Oddziały PTF służą pomocą w organizowaniu Olimpiady Filozoficznej i nadal taką pomoc planują.

Sekcja Młodzieżowa przy Oddz. Wrocławskim realizuje cykl wykładów dla młodzieży.

Barbara Markiewicz

Barbara Markiewicz

Filozofia jako nauka instytucjonalna (Referat po Walnym Zgromadzeniu PTF, Warszawa, 30 I 1998 r.)

Filozofia nie kojarzy się na ogół z nauką, a już tym bardziej instytucjonalną. Wynika to przede wszystkim z dość mglistego wyobrażenia nawet wykształconej publiczności o tym, kim jest i czym zajmuje się filozof, ale także z kojarzenia instytucji głównie z „formalnymi podmiotami władzy państwowej”. Tak więc, aby wyjaśnić problematykę podjętą w badaniach prowadzonych w ramach grantu finansowanego przez KBN (nr H0102 08) pt. „Najnowsza historia filozofii polskiej przez pryzmat dziejów działalności towarzystw filozo-

ficznych” należy przez chwilę zatrzymać się nad tym połączeniem, do którego odwołał się w tytule.

Jest to o tyle istotne, ponieważ także sami filozofowie rzadko myślą o swej dyscyplinie w kategoriach nauki instytucjonalnej. Przywiązani są bowiem do wyobrażenia, które, powielane w niezliczonych podręcznikach filozofii, zyskało rangę oczywistości, a więc czegoś naturalnego i ponadhistorycznego, choć jego źródła doszukać się można w dość nieodległej (jak na filozofię) przeszłości, czyli w koncepcji Hegla (uznawane za pierwszy podręcznik filozofii dzieło Diogenesa Laertiosa, traktuje, jak sam tytuł wskazuje, o żywotach i poglądach słynnych filozofów, a nie o filozofii samej). W pierwszej nowoczesnej historii filozofii, której twórcą jest Hegel, ukształtowany został jej obraz jako dziejów myśli i to takiej, której postęp polega na pogłębieniu własnej samowiedzy. Inaczej, rozwija się ona w procesie coraz dogłębszego poznawania przez rozum (przez ludzkiego ducha) własnych wytworów oraz warunków i możliwości tego procesu tworzenia. W tym ujęciu filozofia to głównie twórczość indywidualna, dzieło głębokich umysłów.

A przecież już starożytność udowodniła, iż myślenie jest rzeczą wspólną. I jeśli nawet filozof wchodził do beczki to po to, aby nadać jakiś widomy kształt swojemu myśleniu, czytelny, rozpoznawalny dla innych. O tym, iż podobny sposób myślenia łączy ludzi i to nie tylko na zasadzie pokoleń, ale także jako pewna tradycja, zaświadczać takie szkoły jak pitagorejczycy, platońska Akademia czy Lyceum Arystotelesa. Ten wspólnotowy aspekt myślenia, którego rdzeniem była filozofia, przyczynił się do powstania średniowiecznych uniwersytetów, a następnie nowożytnych akademii. Było to możliwe ponieważ filozofia stanowiła pierwszą formę ludzkiej wiedzy, która przekształciła się w naukę, czyli w materiał, który daje się nauczać, i który można sobie przyswoić. Stało się to możliwe, ponieważ jej zasadniczym elementem była zawsze metoda, czyli rejestracja drogi postępowania umożliwiająca takie operacje. Dlatego filozofia nie pozostała w obszarze indywidualnej twórczości (jak sztuka) i dlatego także w sposób naturalny, jako materiał inspirujący, napędzający myślenie innych ludzi, wytwarza środowiska i szkoły.

Ten jej aspekt nie stracił na znaczeniu do dzisiaj, choć zmieniało się samo rozumienie nauki i naukowej metody. Jak się wydaje, w ten sposób można by uznać, iż filozofia od swych początków występowała także jako „nauka instytucjonalna”, jednak swej właściwej treści pojęcie to nabrało dopiero w oświeceniu wraz z pojawieniem „miejsca” (topos), które stało się warunkiem możliwości nowoczesnej formy nauki i sposobu jej funkcjonowania.

Jej powstanie zostało zresztą przez filozofię zauważone i opisane. Zrobił to przede wszystkim Kant. To właśnie Kant, jak mało który z filozofów, świadom był znaczenia i konieczności zmian, jakie wynikały dla filozofii wraz z pojawieniem się sfery publicznej traktowanej przez niego jako najważniejszy fenomen nowoczesnego społeczeństwa. Dla nauki sfera publiczna oznaczała głównie jej przewartościowanie z punktu widzenia oceny wyników i sposobu

finansowania. Z jednej strony pojawiło się nowe jej kryterium, czyli użyteczność publiczna, co wiązało się bezpośrednio z kształtowaniem się nowej formy mecenatu. W miejsce bogatych jednostek (możnych), a także władców albo dostojników Kościoła pojawił się nowy podmiot finansujący naukę – państwo, a wraz z nim opinia publiczna. Nauka musiała się zacząć liczyć także z jej wymaganiami. Kant bardzo przenikliwie rozpoznał wiążące się z tą konfiguracją niebezpieczeństwo.

Według niego: „Lud chce być prowadzony, co znaczy (w mowie demagogów), że chce być oszukiwany. Chce on być jednak prowadzony nie przez uczonych z fakultetów (gdyż ich mądrość jest dla nich zbyt górna), a przez fachowców stamtąd, którzy wiedzą, jak się co robi (savoir faire), chce być prowadzony przez duchownych, prawników, lekarzy, co do których jako praktyków żywione jest jak najkorzystniejsze przypuszczenie. W efekcie rząd, chcący tylko poprzez nich oddziaływać na lud, sam zostaje przywiedziony do tego, by fakultetom narzucać teorię, która nie wyrasta z czystego rozpoznania dokonanego przez ich uczonych, lecz która obliczona jest na wpływ na lud, jaki ich fachowcy mogą mieć dzięki temu, że jemu w sposób naturalny najbardziej zależy na tym, przy czym najmniej trzeba samemu się trudzić i posługiwać własnym rozumem, i przy czym najlepiej można uzgodnić obowiązki z upodobaniami.” (*Spór fakultetów*) W takiej sytuacji, zdaniem Kanta, w obronie nauki, jej autonomii, a także w dobrze pojętym interesie samej publiczności, w imię jej oświecenia, czyli dążenia do autonomii, właśnie fakultet filozoficzny powinien przyjąć na siebie rolę trybunału orzekającego w jakim stopniu udaje się w tych różnych sporach docierać do prawdy i czy w ogóle o nią chodzi. Tak więc to nie filozofia sama, lecz jej forma instytucjonalna (fakultet filozoficzny) ma szansę, według Kanta, wpisać się w porządek sfery publicznej i zyskać w nim należne miejsce i powagę.

Zwróciła na to uwagę także Hannah Arendt. Jak długo filozofia (dotyczy to zresztą tak samo innych dziedzin, takich jak religia, czy nauka) funkcjonuje w obszarze publicznym jedynie jako mądrość, czy prawda, zderzając się z innymi formami mądrości i prawdy, zostaje sprowadzona do poziomu opinii, staje się tylko jedną ze stron. Zaczyna działać jednak inaczej, kiedy zyskuje oparcie instytucjonalne. Taka instytucja staje się forum, na którym toczą się spory fachowców, na zewnątrz prezentując już określoną opinię (ekspertyzę), która może w sposób decydujący wpłynąć na opinię publiczną, czy decyzje władz.

Badając historię rozwoju sfery publicznej, Lucien Hölscher moment pojawienia się towarzystw naukowych powiązał czasowo z pierwszą połową XIX w. Wtedy to, jego zdaniem, wyraźnie wzrasta aktywności samej publiczności, dotąd traktowanej tylko jako „czytający świat” (Kant). Wyrażać się to będzie w powstawaniu różnego rodzaju towarzystw i instytucji publicznych: „publiczność, która z braku wszechstronnie aktywnej sfery publicznej popadła w rolę biernego odbiorcy, tworzy społeczną i duchową przestrzeń, w obrębie której sfera jawności przekształca się w medium racjonalnej komunikacji.” W drugiej

połowie XIX w. zaczynają także powstawać towarzystwa filozoficzne dążące, co właśnie chcieliśmy w podjętych badaniach pokazać, do wywierania wpływu na proces kształtowania się owego „medium racjonalnej komunikacji”.

W nowoczesnym ujęciu historii nauki szczególnie nacisk kładzie się na rolę, jaką odgrywają w niej naukowe instytucje, Aby określić ich charakter, nie będą odwoływać się jednak do koncepcji Kuhna, ponieważ używane przez niego pojęcie „normal sciences”, tylko w pewnym zakresie pokrywa się z pojęciem nauki instytucjonalnej (zwrócił mi na to uwagę prof. St. Amsterdamski). Wolę za J. Rawlsem uznać, że naukowe instytucje podobnie jak inne instytucje społeczne i polityczne stanowią „publiczny system reguł”. Oznacza to, że instytucje naukowe „istnieją w określonym czasie i miejscu, gdy określone przez nie działania są regularnie podejmowane w zgodzie z powszechnym rozumieniem, że do systemu reguł określających daną instytucję należy się stosować.” Właśnie owe działania, a także system reguł były m.in. przedmiotem podjętych przez nas badań.

W badaniach tych, których część zostanie zaprezentowana w przygotowanej już do druku monografii, wzięło udział ogółem 35 współpracowników, kierowali nimi prof. dr hab. Barbara Markiewicz i prof. dr hab. Ryszard Jadczyk. W trakcie trzyletnich prac badawczych (1995–1997) powstało 68 różnego rodzaju opracowań – od historycznych monografii, przez biogramy, wywiady, do zapisu poszukiwań i opracowania materiałów archiwalnych – łącznie około 1000 stron maszynopisu. Oprócz opracowania monograficznego historii Polskiego Towarzystwa Filozoficznego chcemy przygotować do druku także pozostałe opracowania, a przede wszystkim niezmiernie interesujące wywiady i biogramy członków towarzystw filozoficznych. To bowiem przede wszystkim oni, podejmując „określone, regularnie działania” decydowali o przetrwaniu takich instytucji, jak towarzystwa filozoficzne.

Jednak nasze badania nie miały jedynie charakteru historycznego. Podejmując je jako określony zespół ludzi, którzy zawodowo zajmują się filozofią, byliśmy przekonani, iż towarzystwa filozoficzne wniosły swój wkład przede wszystkim do historii współczesnej filozofii. Aby ten wkład określić i ocenić, należało w nowy sposób podejść do historii filozofii, właśnie od strony historii instytucji, a nie ludzi, czy idei. Na tym także polegało nowatorstwo samego projektu badawczego, jak również związane z tym trudności metodologiczne.

Zasadniczym przedmiotem naszych badań była historia polskich towarzystw filozoficznych, których właściwy początek wiąże się z założonym we Lwowie w 1904 r., przez Kazimierza Twardowskiego, Polskim Towarzystwem Filozoficznym. Ponieważ jednak filozofia obecna była już w pierwszych towarzystwach naukowych, jakie powstawały w Polsce w wieku XVIII, dlatego w badaniach uwzględnione zostały również początki ruchu naukowego w Polsce. Wyodrębniono badania nad filozofią na łamach „Biblioteki Warszawskiej”, która przez prawie 70 lat zastępowała w zaborze rosyjskim oficjalne naukowe instytucje. Dużo uwagi poświęcono także działalności organizacyjnej Augusta

Cieszkowskiego. Osobne opracowanie poświęcono założonemu przez Henryka Weryhę w 1897 r. „Przeglądowi Filozoficznemu”, który także z powodów politycznych pełnił rolę substytutu filozoficznego towarzystwa. Na podstawie materiałów archiwalnych została opracowana historia i działalność PTF we Lwowie i Towarzystwa Filozoficznego w Wilnie (R. Jadczyk). Jako datę końcową naszych badań przyjęliśmy rok 1994, w którym PTF przez nowy Statut wpisywał się w nową, demokratyczną sferę publiczną III Rzeczypospolitej.

Tematem badań stały się także struktury i formy organizacyjne towarzystw filozoficznych, badane na podstawie statutów i sprawozdań oraz formy ich działalności. W ujęciu statystycznym i opisowym przedstawiona została ich działalność odczytowa (tematyka, prelegenci i formy) i popularyzatorska (wydawnictwa, czasopisma, programy szkolne, podręczniki, media).

Instytucje naukowe, w tym również filozoficzne towarzystwa, w większym stopniu niż sama działalność naukowa, powiązane są z wydarzeniami historycznymi i politycznymi. Tym związkom poświęcone zostało opracowanie „Stosunki z władzami i PTF jako polityczna opozycja” (B. Markiewicz). Przygotowano także następujące monografie poszczególnych towarzystw filozoficznych oraz Oddziałów Polskiego Towarzystwa Filozoficznego: Warszawskie Towarzystwa Filozoficzne (1907–1947) (J. J. Jadacki), Historia Krakowskiego Towarzystwa Filozoficznego (A. Węgrzecki, L. Kusak); Ruch filozoficzny na terenie Poznania (Artur Dobosz); Monografia Wrocławskiego Oddz. PTF (K. Skurjat, B. Sierocka); Historia Katowickiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego na tle najnowszych dziejów kultury umysłowej Górnego Śląska (K. Wieczorek); Łódzka historia towarzystw filozoficznych (R. Kleszcz); Toruńskie Towarzystwo Filozoficzne 1948–1955 i Oddział Toruński PTF 1955–1994 oraz Sekcja nauczania filozofii przy ZG PTF (R. Jadczyk); Działalność Olsztyńskiego Koła PTF do momentu powołania Oddziału PTF w Olsztynie (A. Bastek); Historia Lubelskiego Oddziału PTF 1945–1970 (A. Kapusta) i 1970–1994 (H. Rarot), Towarzystwo Naukowe KUL (Z. Roskał); Monografia Gdańskiego Oddziału PTF (M. Woroniecki, L. Grudziński); Działalność Szczecińskiego Oddziału PTF (S. Okulski). Przeprowadzono wywiady z następującymi członkami PTF: T. Pszczołowski; S. Świeżawski, A. Grzegorzczak, Z. Cackowski, S. Szymiotuk, Z. Hull, W. Głombik, J. Sztumski, Z. Radziejowski, Antoni Stępień, J. Gałkowski, B. Skarga, J. Garewicz, J. Domański, S. Morawski, W. Krajewski, St. Amsterdamski, M. Gołaszewska, L. Gumański, W. Mincer, W. Kubik, J. Dębowski, Jan Gregorowicz, J. Ładosz, W. Mejsbaum, J. Pelc.

Opracowano sylwetki następujących filozofów: Z. Majewska: Działalność R. Ingardena w Towarzystwach Filozoficznych; K. Skurjat: Helena Słoniewska – teoretyczny i praktyczny wymiar jej twórczości, J. J. Jadacki: K. Twardowski, J. J. Jadacki: L. Chwistek, J. J. Jadacki: T. Kotarbiński, J. J. Jadacki: R. Ingarden, J. J. Jadacki: K. Ajdukiewicz, J. J. Jadacki: W. Tatarkiewicz, R. Kleszcz: T. Pawłowski, R. Kleszcz: I. Lazari-Pawłowska, Marcin Selinger: Maria Kokoszynska – biografia intelektualna, R. Jadczyk: Działalność H. Elzenberga w to-

warzystwach filozoficznych, R. Jadcak: Działalność T. Czeżowskiego w towarzystwach filozoficznych.

Oprócz tego przygotowano opracowania następujących dokumentów: 1. Spis dokumentów dotyczących PTF w Archiwum PAN, 2. Oddziału Toruńskiego PTF (wraz z dyskieta), 3. Katedry Logiki Un. M. Kopernika w Toruniu 4. Oddziału Gdańskiego PTF (oraz kserokopie ważniejszych dokumentów); 5. Oddziału Łódzkiego PTF 6. Oddziału Wrocławskiego PTF, 7. Oddziału Katowickiego (oraz kserokopie ważniejszych dokumentów), 8. Uporządkowanie i spis korespondencji K. Twardowskiego ze zbiorów PTF opublikowane jako: T. D. Woyciechowska: Katalog korespondencji Kazimierza Twardowskiego, Rps PTF 01–03 „Ruch Filozoficzny” T. LIV/1.

Niestety, nie udało nam się zebrać zbyt dużo materiału ikonograficznego. W naszych archiwach brakuje fotografii z zebrań seminariów, czy nawet spotkań towarzyskich. Mamy nadzieję pozyskać niektóre fotografie ze zbiorów prywatnych.

Mamy oczywiście świadomość, iż osiągnięte w tych badaniach wyniki mają charakter cząstkowy. Aby uchwycić właściwy wymiar nowoczesnej historii filozofii polskiej jako nauki instytucjonalnej, należałoby zająć się przede wszystkim takimi podstawowymi jej instytucjami jak szkoły, uniwersytety, akademie czy filozoficzne czasopiśmiennictwo itp., włączyć do nich także seminaria duchowne i środowiska wyznaniowe różnego rodzaju. Wydaje się jednak, iż nawet ten fragmentaryczny obraz, jaki z tego punktu widzenia prezentuje historia towarzystw filozoficznych, pozwala wskazać na pewne zasadnicze procesy w rozwoju polskiej filozofii współczesnej, stanowiące zresztą wyraz pewnych ogólniejszych tendencji. Najważniejsze z nich to oddzielenie się od filozofii psychologii, w pierwszych latach XX w., co oznaczało także zmianę w podejściu filozofii do procesu poznania i kwestii racjonalności i koncepcji umysłu, a następnie socjologii. Instytucjonalnie wyrażać się to będzie w powstawaniu osobnych towarzystw.

Z tego punktu widzenia jesteśmy być może obecnie świadkami usamodzielnienia się w stosunku do filozofii takich dziedzin jak logika i nauk jej pokrewnych. Nie oznaczało to jednak osłabienia samych towarzystw filozoficznych. Sposób, w jaki ten proces się dokonywał, a ilustruje to tematyka odczytów i środowiska, z których wywodzili się członkowie towarzystw filozoficznych, pozwala uznać, iż filozofia do dzisiaj pełni rolę generatora ujęć i metod pozwalających odsłonić i badać, nadać określony kształt nowym niezauważalnym przedtem zjawiskom. Wynika z tego również, iż nie wolno utożsamiać filozofii z jedną tylko orientacją czy metodą. Jak pokazują nasze badania, polskie towarzystwa filozoficzne zawsze tworzyły i chroniły warunki, w których rozwijać się mogła różnorodność przedmiotów badań i punktów widzenia, stanowiąc tym samym instytucjonalną gwarancję wolności nauki.

Filozofia w obrębie takich instytucji, jak towarzystwa filozoficzne może być uprawiana jedynie w formie przyczynkarskiej – za przyczynkarstwo należy

bowiem uznać proponowane w ich ramach wykłady i dyskusje. Jednak to właśnie owa przyczynkarska, a także popularyzatorska działalność decydowała o obecności, a więc także o trwałości, takiej nauki jak filozofia, co okazało się jednym z najważniejszych wyników naszych badań.

Podjęta przez nas próba monograficznego ujęcia działalności towarzystw filozoficznych wynikała po części również z poczucia dokonującej się na naszych oczach przemiany formy sfery publicznej, która, jak już o tym pisaliśmy, kiedyś zadecydowała o możliwości rozwoju towarzystw naukowych. Jej racjonalność przepuszczona zostaje obecnie przez nowe media, inne formy powiązań także naukowych – przede wszystkim przez internet. Nikt nie jest w stanie jeszcze określić, w jaki sposób wpłynie to na samą formę filozofii w obszarze publicznym, czy odnajdą się w niej towarzystwa filozoficzne, ale właśnie dlatego potrzebne i pożyteczne wydawało nam się opisanie i zbadanie ich historycznego kształtu.

Autobiogramy

JACEK JULIUSZ JADACKI

Urodził się 11 września 1946 w Puchaczowie k. Lublina – jako drugie dziecko Antoniego Zygmunta (muzyka–pedagoga) i Anny z Modzelewskich. 7 czerwca 1973 poślubił Hannę z Dwuzników (urodzoną 30 stycznia 1947 w Puszczy Mariańskiej), która jest obecnie profesorem w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego; ma z nią córkę Wandę (urodzoną 26 czerwca 1974 w Warszawie).

W latach 1953–1958 uczęszczał do Szkoły Podstawowej w Rajgrodzie; 16 czerwca 1959 ukończył Szkołę Ćwiczeń przy Liceum Pedagogicznym w Augustowie. Następnie rozpoczął naukę w II Liceum Ogólnokształcącym w Olsztynie, w którym 12 czerwca 1963 otrzymał świadectwo dojrzałości. Jednocześnie uczył się gry fortepianowej – najpierw u ojca, a od 1956 w Państwowej Szkole Muzycznej w Elku, którą ukończył 20 czerwca 1959. Kształcenie pianistyczne kontynuował w Państwowej Średniej Szkole Muzycznej w Olsztynie pod kierunkiem prof. Izy Garginowicz, która wywarła na niego ogromny wpływ nie tylko w dziedzinie muzyki; dyplom tej szkoły uzyskał 15 czerwca 1964. W tym samym roku rozpoczął studia w klasie fortepianu prof. Natalii Hornowskiej w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej w Warszawie; zakończył je 30 maja 1969, otrzymawszy magisterium na podstawie dwóch recitali oraz monografii *Stanisław Szpinalski i jego niektóre nagrania płytowe*. Od wczesnego dzieciństwa występował publicznie jako solista i akompaniator (dał kilkadziesiąt koncertów – głównie w Olsztynie i na Warmii, a ponadto w Białymstoku, Gdańsku, Łodzi, Środzie Śląskiej, Warszawie i na Mazowszu). Nagrywał dla Polskiego Radia w Olsztynie i w Warszawie. W 1969 wstąpił na Studia Doktoranckie w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. 29 czerwca 1971 uzyskał w IF UW magisterium z filozofii na podstawie pracy *Filozofia kultury Leona Chwistka*, której promotorem była prof. Alicja Kuczyńska, a recenzentem – prof. Janusz Kuczyński. Tam także doktoryzował się 28 czerwca 1977; promotorem dysertacji doktorskiej *O granicach poznania. Spór Romana Ingardena z Edmundem Husserlem* był prof. Janusz Kuczyński, a recenzentami – prof. Michał Hempoliński i prof. Jerzy Pelc. 17 stycznia 1989 Rada Wydziału Filozofii i Socjologii UW nadała mu stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie filozofii na podstawie rozprawy *Filozoficzne podstawy semiotyki*, którą recenzowali: prof. Leon Koj, prof. Jerzy Pelc i prof. Jan Woleński. 7 czerwca 1995 otrzymał tytuł profesora – na wniosek zaopiniowany przez prof. Michała Hempolińskiego, prof. Witolda Marciszewskiego i prof. Jana Woleńskiego.

Od 1 stycznia 1974 pracuje w Instytucie Filozofii UW kolejno w Zakładzie Historii Filozofii Współczesnej jako starszy asystent, a następnie w Zakładzie Semiotyki

Logicznej jako adiunkt (od 1 października 1977), docent (od 1 maja 1990) i profesor nadzwyczajny (od 1 kwietnia 1991), a od 1 października 1994 także jako jego kierownik. Prowadzi wykłady z semiotyki logicznej i z ontologii oraz seminarium *Metafizyka i semiotyka*; od 1984 współpracuje blisko z Zakładem Filozofii Nauki. Do 1997 wypromował ośmiu magistrów.

Poza Uniwersytetem Warszawskim wykładał we Wszechnicy BTM w Białymstoku (1970–1972), w Studium Teatralnym COMUK w Warszawie (1972–1974), w Akademii Muzycznej w Warszawie (1974–1976) i w Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtusku (1994–1995). Od 1995 roku jest tutorem warszawskiego *Collegium Invisibile*.

Od 1971 wygłasza odczyty w kraju (Białystok, Chylice, Drozdowo, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Mądralin, Modzele–Bartodzieje, Olsztyn, Ostrów Mazowiecka, Puławy, Radziejowice, Sucha, Szklarska Poręba, Szczecin, Toruń, Warszawa, Zakopane) i za granicą (Bolzano, Dublin, Greifswald, Grenoble, Kopenhaga, Palermo, Praha, Sofia, Tampa – oraz Grodno, Tarnopol, Troki i Wilno).

W latach 1980–1983 był sekretarzem zespołu redakcyjnego przygotowującego reaktywowanie *Przeglądu Filozoficznego*, a w latach 1989–1991 – konsulatantem naukowym redakcji *Polskiego Biuletynu Semiotycznego*. Od 1992 wydaje pismo *Sygnaly Semiotyczne* (wraz z Elżbietą Olender–Dmowską), a od 1993 – kwartalnik *Filozofia Nauki* (wraz z Tomaszem Bigajem i Anną Wójtowicz). Jest warszawskim korespondentem *Ruchu Filozoficznego* (od 1985) oraz członkiem rad programowych serii wydawniczych *Alma Mater Vilnensis* (od 1993) i *Poznań Studies of the Philosophy of the Sciences and the Humanities* (od 1997).

W latach 1980–1983 był przewodniczącym Oddziału Warszawskiego, w latach 1983–1986 – członkiem Zarządu tego Oddziału, a w latach 1986–1990 i od 1996 roku – jest skarbnikiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. W latach 1984–1986 był członkiem Zarządu Głównego, a od 1986 roku jest zastępcą sekretarza Polskiego Towarzystwa Semiotycznego. W 1993 był przewodniczącym konkursu KBN dla projektów filozoficznych.

Wybrany został na członka–korespondenta Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (29 marca 1994; od 1995 roku jest sekretarzem jego II Wydziału) i Towarzystwa Naukowego KUL (7 czerwca 1995), na kuratora Archiwum PTF (23 maja 1995) oraz na członka Komitetu Nauk Filozoficznych (16 grudnia 1996) i Komitetu Narodowego do spraw współpracy z Międzynarodową Unią Historii i Filozofii Nauki (24 kwietnia 1997).

Otrzymał następujące wyróżnienia: I miejsce w eliminacjach powiatowych IV Ogólnopolskiego Konkursu Czytelniczego (1955), II nagrodę w Konkursie Czytelniczym dla Miłośników Książki Historycznej PTH (1961), II miejsce w I Przeglądzie Dorobku Średnich Szkół Muzycznych i Liceów ZZiP (1964), dyplom uznania Rektora PWSM w Warszawie (1968), I nagrodę w Konkursie na Recenzję dla Doktorantów UW (1970), indywidualną nagrodę naukową II stopnia Rektora UW (1976), indywidualną nagrodę naukową I stopnia Rektora UW (1983), nagrodę z okazji Dnia Nauczyciela (1986 i 1987), nagrodę z okazji Święta Uniwersytetu (1988), nagrodę z okazji 20 lat pracy w UW (1994), zespołową nagrodę MEN (1994) oraz indywidualną nagrodę Rektora UW (1996).

Należał do następujących organizacji pozanaukowych: Zrzeszenia Studentów Polskich (1964–1972; w latach 1967–1968 jako kierownik Podkomisji Informacji Zagranicznej, a w latach 1968–1969 – przewodniczący Komisji Nauki i Komisji Organiza-

cyjnej oraz sekretarz RU ZSP PWSM), Towarzystwa im. Fryderyka Chopina (1966–1967), Związku Nauczycielstwa Polskiego (1972–1980) i NSZZ *Solidarność* (od 1981). W latach 1980–1981 był ekspertem NSZZ *Solidarność*, a w latach 1981–1983 – zastępcą przewodniczącego Komisji Edukacji Filozoficznej (najpierw przy PTF, a następnie przy WFiS UW), która przygotowywała ekspertyzy dotyczące propedeutyki filozofii dla *Solidarności*, a później Ministerstwa Oświaty i Wychowania. Jest współzałożycielem Towarzystwa Przyjaciół Uniwersytetu Polskiego w Wilnie; od powstania TPUPwW od 1996 roku był sekretarzem, a od 1996 jest członkiem jego Zarządu.

Występował w programach publicystycznych w radiu oraz w telewizji.

Główne dziedziny badań: semiotyka logiczna (którą uprawia w duchu prof. Jerzego Pelca), metodologia (w której najwięcej zawdzięcza prof. Marianowi Przełęckiemu), ontologia (w której decydujący wpływ wywarł na niego prof. Zdzisław Augustynek) i historia filozofii polskiej (zwłaszcza Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, za której przedstawiciela sam się uważa).

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie książkowe

- [1985] 1. *Spór o granice poznania. Prolegomena do epistemologii*. Warszawa, PWN, s: 220. [1987] 2. *Semiotyka szkoły lwowsko-warszawskiej; główne pojęcia*. [W:] M. Hempoliński [red.], *Polska filozofia analityczna*. Wrocław, Ossolineum, s: 131–218. [1989] 3. *O rozumieniu. Z filozoficznych podstaw semiotyki*. Warszawa, WUW, s: 196. [1993] 4. [Z Z. Augustynkiem] *Possible ontologies*. [Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences nad the Humanities. Vol. 29.] Amsterdam–Atlanta, Rodopi, s: 194. [1994] 5. *Sławni Wilnianie. Filozofowie*. Wilno, Wydawnictwo Polskie, s: 202 [z il.]. [1996] 7. *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW, s: 312.

b) Artykuły

- [1973] 1. Leona Chwistka poglądy na sztukę. *Studia Estetyczne* t. X s. 97–110. 2. Odpowiedzialność i istnienie świata. *Studia Filozoficzne* nr 5 s. 245–257. 3. O Russellowskiej teorii deskrypcji. *Studia Semiotyczne* t. IV s. 177–187. Toż po francusku: De la soi–disant théorie des descriptions. *Kwartalnik Neofilologiczny* t. XXXIV nr 1 s. 81–91. 4. Ścisłe myślenie i wyobraźnia twórcza. *Miesięcznik Literacki* r. VIII nr 10 s. 47–54. [1974] 5. O poglądach Romana Ingardena na język. *Studia Semiotyczne* t. V s. 17–54. Toż skrócone po angielsku: On Roman Ingarden's semiotic views. *Analecta Husserliana* vol. XXVII s. 523–540. [1975] 6. O poglądach Romana Ingardena na dzieło muzyczne. *Zeszyty Naukowe PWSM w Gdańsku* t. XIV s. 5–30. [1977] 7. O Stanisławie Szpinalskim. *Muzyka* r. XXII nr 1 s. 14–39. 8. Próba odczarowania Martina Heideggera. *Odra* r. XVII nr 3 s. 51–55. [1979] 9. Die erste Teil unseres Jahrhunderts in der polnischen Semiotik. [W:] *Zwischen dem philosophischen Leben der DDR* nr 2 s. 50–51. 10. Próba odczarowania Edmunda Husserla. *Odra* r. XIX nr 9 s. 47–54. [1979] 11. Współcześni badacze radzieccy o Edmunde Husserlu. *Studia Filozoficzne* nr 7 s. 141–149. 12. U źródeł współczesnej logiki polskiej. *Studia Filozoficzne* nr 8 s. 39–56. Toż po angielsku: On the sources of contemporary Polish logic. *Dialectics and Humanism* vol. VII(1980) nr 4 s. 163–183. [1980] 13. Tractatus contra phenomenologiam. *Studia Filozoficzne* nr 3 s. 21–31. 14. Wiedza i istnienie. O poglądach Romana Ingardena. *Studia Filozoficzne* nr

6 s. 73–98. 14. Spiritus metaphysicae in corpore logicorum – czyli o dziedzinie przedmiotowej języka i starej zagadce bytu. *Studia Filozoficzne* nr 9 s. 111–140. Toż skrócone po angielsku: Being and existence. On the being of what seems not to be. *Dialectics and Humanism* vol. VIII(1981) nr 4 s. 131–139. Toż skrócone po polsku w: J. J. Jadacki, T. Bigaj & A. Lissowska [red.], *Co istnieje?*. Warszawa–Otwock, Petit 1996, t. I, s. 60–67. Toż zmienione jako: O tym czego nie ma. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 15–51. [1981] 15. Homo philosophicus polonus. Rzecz o Władysławie Tatarkiewiczzu. *Odra* r. XXI nr 10 s. 40–46, nr 11 s. 22–28. 16. Spór między Romanem Ingardenem a Edmundem Husserlem. *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej* t. XXVII s. 191–225. 17. W 90. rocznicę urodzin Kazimierza Ajdukiewicza. *Ruch Filozoficzny* t. XXXIX nr 1 s. 1–8. [1982] 18. Jakiej filozofii uczniowie potrzebują. *Kwartalnik Pedagogiczny* r. XXVIII nr 3–4 s. 79–106. 19. On so called theories of truth. *Dialectics and Humanism* vol. IX nr 2 s. 145–149. Toż po chińsku w: *Zhexue Uicong* 1983 nr 2 s. 23–25. Toż zmienione po polsku jako: Przedmiotowość i prawda. [W:] *Spór o granice poznania*. Warszawa, PWN 1985, s. 105–114. Toż po francusku: Têné bres du vrai et lumières de l'être ou des soi-disant théories de la vérité. [W:] M. Grochowski & D. Weiss [red.], *Words are physicians for an ailing mind*. München, Verlag Otto Sagner 1991, s. 241–246. [1983] 20. O poglądach Leona Chwistka na język. *Studia Semiotyczne* t. XIII s. 23–33. Toż po angielsku: On Leon Chwistek's semiotic views. [W:] J. Pelc *et al.* [red.], *Sign, system, and function*. Berlin, Mouton Publishers 1984, s. 77–87. 21. Spór o godność, *Odra* r. XXIII nr 4 s. 12–23. [1984] 22. Glossarium ad tractatum contra phenomenologiam. *Studia Filozoficzne* nr 4 s. 173–193. 23. O co chodzi w tzw. sporze o powszechniki. *Studia Filozoficzne* nr 10 s. 63–69. Toż skrócone w: J. J. Jadacki, T. Bigaj & A. Lissowska [red.], *Co istnieje?*. Warszawa–Otwock, Petit 1996, t. I, s. 182–189. Toż zmienione jako: O nazwach. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 114–123. 24. O stwierdzeniu tego, co jest. *Odra* r. XXIV nr 3 s. 111–112. [1985] 25. W sprawie granic odpowiedzialności za słowo. *Studia Filozoficzne* nr 8–9 s. 81–85. Toż rozszerzone jako: O odpowiedzialności za słowo. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 244–258. [1986] 26. Semiotyka w Szkole Lwowsko–Warszawskiej. *Ruch Filozoficzny* t. XLIII nr 1 s. 21–27. 27. Kultura semiotyczna języka powszedniego. *Poradnik Językowy* z. 3 s. 184–188. 28. Ti estin aletheia? O istocie prawdziwości (Uwagi o definicji semantycznej). *Studia Filozoficzne* nr 5 s. 3–30. 29. Rozdział z historii filozofii polskiej: Władysław Tatarkiewicz. *Studia Filozoficzne* nr 12 s. 179–194. 30. Legenda Szkoły Lwowsko–Warszawskiej. *Studia Filozoficzne* nr 12 s. 211–226. 31. Leon Chwistek – Bertrand Russell's scientific correspondence. *Dialectics and Humanism* vol. XIII nr 1 s. 239–263. 32. O poglądach filozoficznych Leona Chwistka (W siedemdziesiąt rocznicę wydania „Zasady sprzeczności w świetle nowszych badań Russella”). *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej* ser. I z. 1 s. 109–133. Toż w zmienione po ukraińsku: Pro filozofski poglądy Leona Chwisteka. *Filosofska i Sociologična Dumka* 1990 nr 12 s. 28–40. Toż po rosyjsku: O filozofskich wzglądach Leona Chwisteka. *Filosofskaja i Socjologičeskaja Mysl'* 1990 nr 12 s. 30–43. 33 O zdaniach warunkowych. *Studia Semiotyczne* t. XIV–XV s. 225–247. Toż skrócone po angielsku: On semiotic functions of conditionals. [W:] M. Herzfeld & L. Melazzo [red.], *Semiotic theory and practice*, Berlin, Mouton de Gruyter 1988, s. 469–481. Toż skrócone po ukraińsku: Semiotyčni funkcii umownych rečeń. [W:] *Funkcija v movi, logici ta matematyci*. Ternopil' 1990, t. I s. 50–54. Toż

zmienione po polsku jako: O zdaniach warunkowych. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s.124–147. 34. Próba odczarowania Denisa de Rougemonta. *Pismo Literacko-Artystyczne* r. V nr 11–12 s. 201–205. [1987] 35. Logika [polska w latach 1863–1918]. [W:] B. Suchodolski [red.], *Historia nauki polskiej*. Tom IV, cz. III. Wrocław, Ossolineum, s. 548–578. 36. O zobowiązaniach światopoglądowych i źródłach rozstrzygnięć sporu o istotę prawdziwości. *Studia Filozoficzne* nr 1. s. 67–72. 37. Panorama Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. *Edukacja Filozoficzna* vol. 2 s. 291–307. [1988] 38. Principia phenomenologica, *Edukacja Filozoficzna* vol. 4 s. 161–191. 39. O istocie prawdziwości (Uwagi o definicji syntaktycznej i pragmatycznej). *Edukacja Filozoficzna* vol. 6 s. 87–97. 40. Utopia etyczna Mariana Przełęckiego. *Etyka* t. XXIV s. 51–70. [1989] 41. Kompozycja muzyczna. Szkic analizy semiotycznej terminu. *Sztuka i Filozofia* vol. 1 s. 236–241. 42. O sprawdzianach prawdziwości. *Studia Semiotyczne* t. XVI–XVII s. 251–265. 43. Semiotyka deskryptywna Kazimierza Twardowskiego. [Cz. 2.] Analiza krytyczna. *Ruch Filozoficzny* t. XLVI nr 3 s. 245–266. [Cz. 1.] (Baza filozoficzna. Rekonstrukcja teorii) *Edukacja Filozoficzna* vol. X(1990) s. 235–263. Toż po angielsku – cz. 1: The metaphysical basis of Kazimierz Twardowski's descriptive semiotics. [W:] J. Pańniczek [red.], *Theories of objects: Meinong and Twardowski*. Lublin, UMCS, 1992, s. 57–74; cz. 2: Kazimierz Twardowski's descriptive semiotics. [W:] F. Coniglione et al. [red.], *Polish scientific philosophy: The Lvov-Warsaw School*. [Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities. Vol. 28.] Amsterdam–Atlanta, Rodopi, 1993, s. 191–206. [1990] 44. Brytyjska filozofia analityczna. [W:] W. Mackiewicz, *Filozofia współczesna w zarysie*. Warszawa, COMSNP, s. 157–167. Toż wyd. II rozszerzone: 1991, s. 157–167. Toż wyd. III: Warszawa, Witmark 1994, s. 100–106. 45. Kłopoty z konkretami i abstraktami. *Principia* t. I s. 46–66. Toż w: J. J. Jadacki, T. Bigaj & A. Lissowska [red.], *Co istnieje?*, Warszawa–Otwock, Petit 1996, t. I, s. 290–303. Toż zmienione jako: O rzeczach. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 67–88. 46. Truth: its definition and criteria. *Dialectics and Humanism* vol. XVII no. 2 s. 193–212. Toż po polsku: Zagadnienie prawdy. [W:] J. Pańniczek [red.], *Między logiką a etyką*. Prace ofiarowane Profesorowi Leonowi Kojowi. Lublin, Wydawnictwo UMCS 1995, s. 159–178. Toż zmienione jako: O prawdziwie. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 183–208. [1991] 47. Definicja, eksplikacja, redukcja i parafraza. [W:] D.I. Rudenko et al. [red.], *Lingvistika: vzaimodejstvie koncepcij i paradigm*. Vypusk I. Čast' I, Charkov. CHIMESCh, s. 45–48. Toż po polsku: Definicja, eksplikacja i parafraza w tradycji Ajdukiewiczowskiej. [W:] *Fragmety filozoficzne ofiarowane Henrykowi Hiżowi*. Warszawa, ZSL UW, 1992, s. 28–39. Toż po angielsku: Definition, explication, and paraphrase in Ajdukiewiczian tradition. [W:] V. Sinisi & J. Woleński [red.], *The heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*. [Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities. Vol. 40]. Amsterdam–Atlanta, Rodopi 1995, s. 139–152. Toż zmienione po polsku jako: O działaniach na znakach. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 165–178. 48. [Z Wang Ting-hua] Sytuacja logiki we współczesnych Chinach. *Ruch Filozoficzny* t. XLVIII nr 2 s. 119–122. 49. Definicja, eksplikacja i parafraza w tradycji Ajdukiewiczowskiej [autoref.]. *Ruch Filozoficzny* t. XLVIII nr 3 s. 241–242. 50. Filozoficzne podstawy semiotyki (autoreferat pracy habilitacyjnej). *Edukacja Filozoficzna* vol. 11 s. 187–190. 51. Horyzont filozoficzny pra-Polaków w świetle studiów etymologicznych

Aleksandra Brücknera. [W:] *Metodologija kul'turnogo processu*. Ternopil'. AŠUK, s. 129–134. Toż nieco zmienione jako: Polskie archetypy filozoficzne. Szkic hermeneutyczny. [W:] D. Karłowicz *et al.* [red.], *Wartość bycia*. Kraków–Warszawa, PTF 1993, s. 289–300. 52. Horyzont problemowy socjologii sztuki (próba uporządkowania). *Sztuka i Filozofia* nr 3 s. 117–126. [1992] 53. Change, action, and causality. *Dialogue and Humanism* vol. II nr 3 s. 87–99. Toż zmienione jako: Change. Action. [W:] J. J. Jadacki & Z. Augustynek, *Possible ontologies*. Amsterdam–Atlanta, Rodopi 1993, s. 140–155. 54. [Z T. Bigajem, A. Lissowską & P. Więckowskim] Czwórgłos w 110 rocznicę urodzin: Synteza filozoficzna Zygmunta Zawirskiego [autoref.]. *Biuletyn Oddziału Warszawskiego PTF* nr 1 s. 14–21. 55. Problematyka historiozofii filozofii. *Edukacja Filozoficzna* vol. 14 s. 55–61. 56. SŁAWNI WILNIANIE: FILOZOFOWIE. Florian Bochwic, Józef Władysław Bychowiec, Tadeusz Hipolit Czeżowski, Benedykt Dobszewicz, Anioł Dowgird, Henryk Elzenberg, Józef Wojciech Gołuchowski, Wojciech Wijuk–Kojałowicz, Adam Krasnodębski, Wincenty Lutosławski, Marian Massonius, Kazimierz Narbutt, Piotr Skarga–Pawęski, Maciej Sarbiewski, Antoni Adam Skorulski, Hieronim Strojnowski, Marcin Śmiglecki, Jan Śniadecki, Andrzej Towiański, Marian Zdziechowski. *Magazyn Wileński* nr 2 s. 14–15; nr 3 s. 14–15; nr 4 s. 14–15, 20; nr 5–6 s. 14–15, nr 7 s. 14–15; nr 8 s. 14–15; nr 9 s. 14–15; nr 11–12 s. 14–16; nr 13 s. 11–12; nr 14 s. 14–16; nr 15 s. 14–16; nr 16 s. 14–16; nr 17–18 s. 22–24; nr 19 s. 14–16; nr 20 s. 14–15; nr 21–22 s. 22–24; 1993: nr 1 s. 11, 12, 17; nr 2 s. 14–16. Toż w: *Sławni Wilnianie. Filozofowie*. Wilno, Wydawnictwo Polskie 1994. 57. Sofizmat. *Edukacja Filozoficzna* vol. 13 s. 66–68. [1993] 56. Co wiemy o wartościach. *Przegląd Filozoficzny* r. II nr 1 s. 161–165. 57. [Z T. Bigajem, A. Lissowską & P. Więckowskim] Synteza filozoficzna Zygmunta Zawirskiego. Czwórgłos w 110 rocznicę urodzin. *Przegląd Filozoficzny* r. II nr 3 s. 71–113. Toż skrócone jako: Słowo o życiu i twórczości Zygmunta Zawirskiego. O poglądach filozoficznych Zygmunta Zawirskiego. [W:] *Metodologija naukovogo piznannja (do 110–riččja Z.M. Zawirškogo)*. Ternopil', N–DI Problemy Ljudyny s. 3–6, 50–54. 58. Miłość i wiara. Próba odczarowania Emmanuela Mouniera. *Sztuka i Filozofia* nr 6 s. 151–159. 59. Objects and properties. [W:] J. Woleński [red.], *Philosophical logic in Poland*. Dordrecht, Kluwer, s. 61–74. Toż zmienione jako: Residing. [W:] J. J. Jadacki & Z. Augustynek, *Possible ontologies*. Amsterdam–Atlanta, Rodopi 1993, s. 102–112. 60. O pojęciu „przebaczenia” [autoref.]. *Sprawozdania TNW* r. LIV(1991) s. 138–141. 61. O pojęciu „rozumienia”. [W:] W. Krzysztofiak & H. Perkowska [red.], *Szkice z fenomenologii i filozofii analitycznej*. Szczecin, Uniwersytet Szczeciński, s. 101–115. Toż zmienione po angielsku: Misunderstandings about understanding. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Philosophica* 9 s. 33–41. Toż zmienione po polsku jako: O rozumieniu. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 148–165. 62. [Z. M. Przełęckim] [Philosophie en] Pologne. [W:] R. Klibansky & D. Pears [red.], *La philosophie en Europe*, Paris, Gallimard, s. 323–347. 63. Rok 1943: przerwane ogniwo dziejów myśli polskiej. [W:] J. J. Jadacki & B. Markiewicz [red.], *...A mądrości zło nie przemoże*, Warszawa, PTF, s. 12–18. 64. Życiorysy nie dokończone. [W:] J. J. Jadacki & B. Markiewicz [red.], *...A mądrości zło nie przemoże*, Warszawa, PTF, s. 159–180. 65. SŁAWNI WILNIANIE. ARTYŚCI–MUZYCY. Cyprian Bazylik, Feliks (Szczęsny) Janiewicz, Mieczysław Jan Karłowicz, Stanisław Moniuszko, Michał Kleofas Ogiński. *Magazyn Wileński* nr 22 s. 14–17; 1994: nr 22 s. 11–13, 17; nr 3 s. 14–17, 20; nr 5–6, s. 22–25, 36–37; nr 7, s. 14–17, 19. 66. Wileńskie środowisko filozoficzne. 1920–1945. *Ruch*

- Filozoficzny* t. L nr 4 s. 385–411. Toż skrócone jako: *Filozofia w Wilnie. 1920–1945*. [W:] A. Kieźuń [red.], *Kultura międzywojennego Wilna*. Białystok, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza 1994, s. 81–114 [z il.]. 67. Zły język. [W:] J. Puzynina [red.], *Etyka międzyludzkiej komunikacji*. Warszawa, Semper, s. 33–38. [1994] 68. Filozoficzne podstawy semiotyki. [W:] J. Pelc [red.], *Znaczenie i prawda*. Warszawa, Znak–Język–Rzeczywistość, s. 309–330. 69. Idee filozoficzne Juliusza Słowackiego. *Sztuka i Filozofia* nr 8 s. 161–170. 70. Patrzaj w serce – słuchaj rozumu. W świecie zbiorów, jakości i wartości – czyli rzecz o poglądach Mariana Przełęckiego. [W:] M. Omyła [red.], *Studia z filozofii języka i metodologii nauk*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW, s. 7–33. 71. Semiotyka Tadeusza Czeżowskiego. *Ruch Filozoficzny* t. LI nr 3–4 s. 249–260. 72. Przerwane ogniwo dziejów myśli polskiej. *Ruch Filozoficzny* t. LI nr 3–4 s. 293–296. 73. The rise and decline of modern scientific philosophy in the capital city of Poland. *Axiomathes* a. V nr 2–3 s. 225–241. [1995] 74. [Głosy w dyskusji:] Racjonalność – Falsyfikacjonizm – Kosmologia. *Filozofia Nauki* r. III nr 1–2 s. 144, 158–160, 165, 182. 75. O pojęciu „prostoty” [autoref.]. *Filozofia Nauki* r. III nr 1–2 s. 156–157. 76. Elementarne relacje ontyczne. *Filozofia Nauki* r. III nr 4 s. 53–58. Toż w: J. Perzanowski & A. Pietruszczak [red.], *Byt – logos – matematyka. Filozofia logiczna*. Toruń, Wydawnictwo UMK 1997, s. 73–80. Toż zmienione jako: O stosunkach. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 89–96. 77. Cztery wieki filozofii wileńskiej. [W:] E. Czaplejewicz & E. Kasperski [red.], *Kresy – Syberia – literatura. Doświadczenie dialogu i uniwersalizmu*. Warszawa, Wydawnictwo TON, s. 52–72. 78. Myśliciele o sercach walecznych. [W:] J. J. Jadacki & B. Markiewicz [red.], *Próg istnienia. Cz. 1. Dziesiątkowane pokolenie*. Warszawa, PTF, s. 159–175. 79. Filozofia polska w latach 1939–1944. [W:] J. J. Jadacki & B. Markiewicz [red.], *Próg istnienia. Cz. 1. Dziesiątkowane pokolenie*. Warszawa, PTF, s. 213–216. 80. Kłopoty z interpretacją kategoriałną mowy potocznej. [W:] J. Pogonowski [red.], *Eufonia i logos*. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesor Marii Steffen-Batogowej oraz Profesorowi Tadeuszowi Batogowi. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 379–388. Toż po angielsku: Troubles with categorial interpretation of natural language, [W:] R. Murawski & J. Pogonowski [red.], *Euphony and logos*. Essays in honour of Maria Steffen-Batóg and Tadeusz Batóg. [Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities. Vol. 57.] Amsterdam–Atlanta 1997, Rodopi, s. 327–343. Toż po polsku zmienione jako: O rodzajach wyrażań. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 99–113. [1996] 81. Alexius Meinong and Polish philosophy. *Axiomathes* vol. VII nr 1–2 s. 241–266. 82. Co dała kulturze polskiej Szkoła Lwowsko–Warszawska, *Odra* r. XXVI nr 12 s. 37–49. 83. Cztery wieki filozofii wileńskiej. *Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* t. LVIII(1995)*s. 91–99. Toż nieco zmienione: Rzut oka na cztery wieki filozofii wileńskiej. [W:] R. Jadczak & J. Pawlak [red.], *Filozofia na Uniwersytecie Wileńskim*, Toruń, Wydawnictwo UMK 1997, s. 9–19. 84. O nietykalności życia ludzkiego. *Przegląd Humanistyczny* r. XL nr 3 s. 155–160. 85. O pojęciu istnienia. [W:] J. J. Jadacki & W. Strawiński [red.], *W świecie znaków*. Warszawa, PTF, s. 59–69. Toż zmienione jako: O istnieniu. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 52–65. 86. O pojęciu „prostoty”. [W:] M. Heller, J. Urbaniec [red.], *Otwarta nauka i jej zwolennicy*. Tarnów, Biblos, s. 151–174. Toż zmienione jako: O prostocie. [W:] *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996, s. 220–243. 87. [Z M. Tałasiewiczem & J.

Tędziagolską] Rozumowania w nauce [autoref.]. *Filozofia Nauki* r. IV nr 4 s. 95–101. 88. Troubles with truth. Some remarks concerning Donald Davidson's „The Structure and Content of Truth”. *Dialogue and Universalism* vol. VI nr 1–2 s. 97–105. [1997] 89. [Z M. Tałasiewiczem & J. Tędziagolską] O rozumowaniach w nauce. *Przegląd Filozoficzny* r. VI nr 1 s. 7–29. 90. Język i świat. *Przegląd Humanistyczny* r. XLI nr 2 s. 99–101. 91. [Z K. Świętorzecką] Myśliciel o sercu walecznym. O życiu Jana Salamuchy. [W:] J. Salamucha. *Wiedza i wiara*. Wybrane pisma filozoficzne [współred. z K. Świętorzecką]. Lublin, TN KUL, s. 15–27. 92. [Z K. Świętorzecką] Posłowie. O dziele Jana Salamuchy. *Ibidem*, s. 515–548. 93. [Z K. Świętorzecką] Jan Salamucha. Le savoir et la foi. Oeuvres philosophiques choisies (Résumé). *Ibidem*, s. 549–594. 94. Warsaw: the rise and decline of modern scientific philosophy in the capital city of Poland. [W:] R. Pole [red.], „*In itinere*.” *European cities and the birth of modern scientific philosophy*. [Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities. Vol. 54.] Amsterdam–Atlanta, Rodopi, s. 145–160.

c) Podręczniki

[1972] 1. Wybrane zagadnienia interpretacji w grze fortepianowej według Joan Last *Interpretation for the piano student*. [W:] *Z zagadnień nauczania gry na fortepianie*, Warszawa, COPSA, s. 55–143. [1982] 2. *Propedeutyka filozofii (Materiały pomocnicze)*. Zeszyt 1–2. Warszawa WSiP, s. 352 + 288. [1994] 3. *Jak studiować filozofię*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW, s. 128. Toż wyd. II zmienione i uzupełnione: Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW 1996 [dodruk: 1997], s. 164.

d) Inne opracowania

(1) Hasła słownikowe

[1986] 1. [LOGICAL SEMIOTICS:] Leon Chwistek; Stanisław Leśniewski; Jan Łukasiewicz; Kazimierz Twardowski; classical definition of truth; coherence, evidential, operational, pragmatic and verificationist theories of truth; conceptualism; concretism; conformism; controversy about universals; hypostasis; Lwów–Warsaw school; meaninglessness; nominalism; realism. [W:] T.A. Sebeok [red.]. *Encyclopedic dictionary of semiotics*. Berlin, Mouton de Gruyter, t. 1–2 s. 107, 144, 147, 327, 445, 476, 478–480, 523–525, 609, 789–790, 1127–1128, 1138–1141; t. 3 s. 196. [1992] 2. [Z W. Jadacką] [LA PHILOSOPHIE POLONAISE:] Kazimierz Ajdukiewicz, Bronisław Bandrowski, Benedykt [Hesse] z Krakowa, Władysław Biegański, Florian Bochwic, Adam Burski, Leon Chwistek, Marcin Czechowicz, Benedykt Dobszewicz, Anioł Dowgird, Jan Franciszek Drewnowski, Andrzej Maksymilian Fredro, Józef Wojciech Gołuchowski, Łukasz Górnicki, Jakub Górski, Grzegorz z Sanoka, Roman Ingarden, Jakub z Paradyża, Jan z Głogowa, Jan ze Trzciany, Tadeusz Kotarbiński, Władysław Kozłowski, Adam Krasnodębski, Stanisław Leszczyński, Stanisław Leśniewski, Marian Massonius, Mateusz z Krakowa, Michał z Wrocławia, Tomasz Młodzianowski, Jan Morawski, Marcin Nikuta, Paweł z Worzyna, Marian Pawlicki, Leon Petrażycki, Aleksander Raciborski, Maciej Kazimierz Sarbiewski, Piotr Skarga–Pawęski, Michał Sobeski, Józef Kalasanty Szaniawski, Michał Śmiglecki, Wojciech Tylkowski, Michał Wiszniewski, Andrzej Wiszowaty, Antoni Wiśniewski, Witelo. [W:] A. Jacob [red.], *L'encyclopédie philosophique universelle*. Vol. III. Paris, Presses Universitaires de France, s. 562, 563–564, 620–621, 628–629, 634, 700, 708–709, 756–757, 640–841, 852–853, 897–898, 1021, 1099, 1154–1155, 1173, 1250–1251, 1289–1230, 1349, 1355, 1448, 1468–1469, 1516,

1552, 1623, 1726–1727, 1801–1802, 1894–1895, 1975, 2010, 2022–2023, 2140–2141, 2185–2186, 2224–2225, 2256–2257, 2329–2331, 2367–2368, 2571–2574, 2610–2614, 2733–2734, 2758–2759, 2842, 2964–2967, 3371–3375. [1995] 3. Jerzy Giedymin. [W:] *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*. T. 2 (D–H). Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 523. 4. Logika. [W:] *Encyklopedia Powszechna PWN*. T. 3. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 785–786. [1996] 5. Kazimierz Ajdukiewicz. [W:] S. Brown *et al.* [red.], *Biographical Dictionary of twentieth-century philosophers*. London, Routledge, s. 11. 6. Leon Chwistek. *Ibidem*, s. 148–149. 7. Logika [system hasel i ilustracji]. [W:] *Encyklopedia multimedialna PWN*, Warszawa, *passim*. [1997] [FILOZOFIA POLSKA:] Kazimierz Ajdukiewicz, Józef Maria Bocheński, Leon Chwistek, Tadeusz Czeżowski, Benedykt Dobszewicz, Anioł Dowgird, Andrzej Maksymilian Fredro, Benedykt Hesse, Roman Ingarden, Hugo Kollątaj, Tadeusz Kotarbiński, Stanisław Leśniewski, Jan Łukasiewicz, Maurycy Mochnacki, Sebastian Petrycy, Marian Przełęcki, Jan Schilling, Stanisław Staszic, Szkoła Lwowsko–Warszawska, Marcin Śmiglecki, Alfred Tarski, Władysław Tatarkiewicz, Kazimierz Twardowski, Stanisław Ignacy Witkiewicz. [W:] G. Vesey & P. Foulkes, *Collins[a] Słownik encyklopedyczny. Filozofia*. Warszawa, Wydawnictwo RTW, s. 4–5, 49–50, 61–62, 68, 79–80, 82, 116, 130–131, 150–153, 177, 182, 189, 198, 217–218, 240–241, 268, 294, 304–305, 311–312, 313, 318–319, 333–334, 348–349.

(2) Recenzje

[1971] 1. Nauka i smak, *Studia Filozoficzne* nr 2 s. 223–228. 2. Twórczość i społeczeństwo. *Studia Filozoficzne* nr 4 s. 183–188. [1977] 3. Bibliografia semiotyczna. *Studia Filozoficzne* nr 7 s. 145–147. [1985] 4. Świat wartości. *Etyka* t. XXI s. 184–186. [1986] 5. Słowa i obrazy. *Studia Semiotyczne* t. XIV–XV s. 327–333. [1987] 6. B. Chwedeńczuk, *Spór o naturę prawdy. Ruch Filozoficzny* t. XLIV nr 1 s. 60–65. 7. J. Woleński, *Filozoficzna szkoła lwowsko–warszawska. Ruch Filozoficzny* t. XLIV nr 3–4 s. 310–318. [1989] 8. Uwagi na marginesie *Sporu o naturę prawdy. Przegląd Humanistyczny* r. XXXIII nr 2 s. 139–148. [1991] 9. Między reizmem a prakseologią. *Edukacja Filozoficzna* vol. XII s. 203–211. [1993] 10. A critical notice [on: P. Simons, *Philosophy and logic in Central Europe from Bolzano to Tarski*]. *Axiomates* a. IV nr 3 s. 427–440. 11. Etyka Kazimierza Twardowskiego. *Kwartalnik Filozoficzny* r. XXI z. 4 s. 170–183. 12. Oratorium wileńskie. *Nowe Książki* nr 7 s. 21–22.

(3) Sprawozdania

[1973] 1. Międzynarodowe Studenckie Sympozjum Filozoficzne w Sofii. *Studia Filozoficzne* nr 9 s. 165–166. 2. Międzynarodowe Studenckie Sympozjum Filozoficzne w Sofii. *Ruch Filozoficzny* t. XXXI nr 2–4 s. 299b. [1975] 3. The 1975 Linguistic Institute of the Linguistic Society of America. *Dialectics and Humanism* vol. II nr 4 s. 183–186. Toż po polsku: „The 1975 Linguistic Institute” Amerykańskiego Towarzystwa Językoznawczego. *Studia Filozoficzne* 1976 nr 2 s. 237–239. [1979] 4. Semiotica inter universitatem litterarum. *Studia Filozoficzne* nr 5 s. 171–173. [1980] 5. Pamięci Profesora Władysława Tatarkiewicza. *Studia Filozoficzne* nr 7 s. 169–173. [1982] 6. Pamięci Profesora Tadeusza Kotarbińskiego. *Studia Filozoficzne* nr 1–2 s. 175–186. [1985] 7. Propedeutyka filozofii w liceum. *Studia Filozoficzne* nr 10 s. 126–127. 8. Quid est veritas? *Edukacja Filozoficzna* vol. I s. 141–146. [1986] 9. *Dwa na słońcach swych przeciwnych – bogi*. W stulecie urodzin Tadeusza Kotarbińskiego i Władysława Tatarkiewicza.

cza. *Studia Filozoficzne* nr 12 s. 235–238. 10. Polskie Towarzystwo Semiotyczne. Zakład Semiotyki Logicznej UW. (Sprawozdanie za lata 1981–1985.) *Ruch Filozoficzny* t. XLIII nr 2 s. 230a–231b. [1987] 11. Kongres semiotyczny w Palermo. *Ruch Filozoficzny* t. XLIV nr 1 s. 31–36. 12. VIII Polsko–Duńska Konferencja Filozoficzna. *Ruch Filozoficzny* t. XLIV nr 1 s. 108b–109a. 13. Seminarium prof. Zdzisława Augustynka. *Ruch Filozoficzny* t. XLIV nr 1 s. 110a–b, nr 2 s. 227b–228a. 14. Sesja poświęcona Z. Łempickiemu. *Ruch Filozoficzny* t. XLIV nr 2 s. 226a–226b. 14. W stulecie urodzin Tadeusza Kotarbińskiego i Władysława Tatarkiewicza. *Ruch Filozoficzny* t. XLIV nr 3–4 s. 235. [1989] 15. Stulecie urodzin Tadeusza Kotarbińskiego, Władysława Tatarkiewicza i Stanisława Leśniewskiego. *Ruch Filozoficzny* t. XLVI nr 1 s. 117b–119b. 16. Józef Maria Bocheński w Polsce. *Ruch Filozoficzny* t. XLVI nr 2 s. 227a–228a. [1990] 17. [W 50-lecie śmierci Leona Petrażyckiego.] *Ruch Filozoficzny* t. XLVII nr 1 s. 95a–b. 18. Filozofia środkowoeuropejska. *Ruch Filozoficzny* t. XLVII nr 1 s. 96a–b. [1991] 19. Funkcja w języku, logice i matematyce – czyli Kazimierz Ajdukiewicz w Tarnopolu. *Ruch Filozoficzny* t. XLVIII nr 3–4 s. 227–239. [1992] 20. W przeddzień 100-lecia Szkoły Lwowsko–Warszawskiej. *Biuletyn Oddziału Warszawskiego PTF* nr 1 s. 9–13. [1993] 21. Ajdukiewicz on language and meaning. *Ruch Filozoficzny* t. L nr 1 s. 5–42. 22. Sławni Tarnopolanie: Aleksander Brückner i Zygmunt Zawirski. *Ruch Filozoficzny* t. L nr 1 s. 129a–130a. [1995] 23. W świecie znaków. Jubileusz Profesora Jerzego Pelca. *Ruch Filozoficzny* t. LII nr 3–4 s. 321–333.

(4) Streszczenia

[1988] 1. J. Pelc, Jeżeli – to. *Sema* [*Semiotic Abstracts*], sample copy, s. 14. Toż po polsku: *Sygnaly Semiotyczne* nr 1(1992) s. 41. [1992] 2. E. Orłowska, Logika Montague – semantyka języka naturalnego. *Sygnaly Semiotyczne* nr 1 s. 29. 3. M. Tokarz, Semantyka bez pojęcia denotacji. *Sygnaly Semiotyczne* nr 1 s. 32. 4. J. Woleński, *Filozoficzna Szkoła Lwowsko–Warszawska*. *Sygnaly Semiotyczne* nr 1 s. 85–86. [1993] 5. Streszczenia [prac z dziedziny semiotyki]. *Sygnaly Semiotyczne* nr 2 *passim*. [1994] 6. Kazimierz Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*. [W:] B. Skarga, S. Borzym & H. Floryńska–Lalewicz [red.], *Przewodnik po literaturze filozoficznej XX wieku*. T. 2. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 13–18. 7. Leon Chwistek, *Granice nauki*. *Ibidem*, s. 39–42. [1996] 8. [Streszczenia i komentarze do] J. J. Jadacki, T. Bigaj & A. Lissowska [red.], *Co istnieje?*. Warszawa–Otwock, Petit; t. 1: s. 125, 142, 143, 167–168, 237, 247, 290, 303–304; t. 2: 37, 41, 214, 223, 224, 228. 9. [Z W. Strawińskim] Wstęp. Jak poruszać się w świecie znaków. [W:] J. J. Jadacki & W. Strawiński [red.], *W świecie znaków*. Warszawa, PTF, s. 9–21.

(5) Programy, bibliografie, informacje i nekrologi etc.

[1978] 1. Logika. [W:] *Informator programowo–metodyczny dla studentów I roku zaocznego Studium Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej dla pracujących*. Warszawa, s. 38–40. [1980] 2. Bibliografia logiki polskiej. *Studia Filozoficzne* nr 1 s. 161–176, nr 2 s. 151–175. [1981] 3. Program propedeutyki filozofii w szkole średniej. [W:] *Negocjacje w sprawach oświaty i wychowania (Marzec–maj 1981)*. Wydawnictwo Związkowe Mazowsze, Warszawa, s. 85–86. [1982] 4. Gerhard Konrad Kloska [nekr.]. *Ruch Filozoficzny* t. XXXVIII nr 3–4 s. 290b. [1983] 5. Janina Budkiewicz, Tadeusz Kotarbiński, Czesław Nowiński, Seweryna–Romualda Osetowska, Irena Raczyńska [nekr.]. *Ruch Filozoficzny* t. XL nr 3 s. 250b, 251b–253b. [1984] 6. Kazimierz Ajdu-

- kiewicz. Biographical note. *Dialectics and Humanism* vol. XI nr 2–3 s. 256. 7. Tadeusz Czeżowski. Biographical note. *Dialectics and Humanism* vol. XI nr 2–3 s. 263. [1986] 8. Halina Janina Dembek–Mortimerowa [nekr.]. *Ruch Filozoficzny* t. XLIII nr 3–4 s. 408a. 9. [Z J. Pelcem] Kronika semiotyczna. *Studia Semiotyczne* t. XIV–XV s. 343–406. [1988] 10. Konkurs na pracę magisterską o Kazimierzu Ajdukiewicz. *Ruch Filozoficzny* t. XLV nr 4 s. 450b–451a. [1990] 11. Fundusz *Ruchu Filozoficznego*. *Ruch Filozoficzny* t. XLVII nr 2 s. 187b. 12. Instytucje im. Kotarbińskiego. *Ruch Filozoficzny* t. XLVII nr 1 s. 98a. 13. List [w sprawie Worcella]. *Ruch Filozoficzny* t. XLVII nr 1 s. 98a. 14. Propedeutyka filozofii [program]. Warszawa, WSiP, s. 12. 15. Rozstrzygnięcie Konkursu. *Ruch Filozoficzny* t. XLVII nr 2 s. 187a–b. [1991] 16. Jakich olimpiad uczniowie potrzebują. *Biuletyn Olimpiady Filozoficznej* nr 1 s. 22–26. [1992] 17. Instrukcja sporządzania streszczeń. *Sygnaly Semiotyczne* nr 1 s. 94. 18. Słowo wstępne. *Sygnaly Semiotyczne* nr 1 s. 7. [1993] 19. Ontologia. Semiotyka logiczna. Analiza terminologii filozoficznej. [W:] *Spis zajęć dydaktycznych. Rok akademicki 1993/1994. Filozofia*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW, s. 7, 12, 24. 20. [Z Z. Augustynkiem] Istnienie i prawda w matematyce. *Ibidem*, s. 22. 21. [Profesor Jerzy Giedymin. Nekrolog.] *Filozofia Nauki* r. I nr 1 s. 183–194 22. Słowo wstępne. *Sygnaly Semiotyczne* nr 2 s. VII. 23. [Z Z. Augustynkiem, T. Bigajem & A. Lissowską] Słowo wstępne. *Filozofia Nauki* r. I nr 1 s. 5–7. 24. [Wstęp do:] K. Ajdukiewicz, „Kategorie syntaktyczne i antynomie logiczne. *Filozofia Nauki* r. I nr 1 s. 162. [1994] 25. Ontologia. Semiotyka logiczna. Analiza terminologii filozoficznej. [W:] *Spis zajęć dydaktycznych. Rok akademicki 1994/1995. Filozofia*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW, s. 6–7, 13, 38. 26. [Wstęp do:] Stanisław Leśniewski, „Przyczynek do analizy zdań egzystencjalnych”. *Filozofia Nauki* r. II nr 1 s. 117–118. 27. [Wstęp do:] Stanisław Leśniewski, „Próba dowodu ontologicznej zasady sprzeczności”. *Filozofia Nauki* r. II nr 2 s. 117. 28 [Wstęp do:] Jan Łukasiewicz, Franciszek Smolka, Stanisław Leśniewski *et al.*, „U źródeł logiki trójwartościowej”. *Filozofia Nauki* r. II nr 3–4 s. 227–228. [1995] 29. Bio- i bibliografia. [W:] J. J. Jadacki & B. Markiewicz [red.], *Próg istnienia. Cz. 1. Zdziesiątkowane pokolenie*. Warszawa, PTF, s. 189–212. 30. O Polskim Towarzystwie Filozoficznym. [W:] *Statut Polskiego Towarzystwa Filozoficznego*. Warszawa, PTF, s. 13–14. 31. Profesor Władysław Jerzy Henryk Kunicki–Goldfinger [nekr.]. *Filozofia Nauki* r. III nr 3 s. 137–138. 32. Wprowadzenie. [Do:] J. J. Jadacki & B. Markiewicz [red.], *Próg istnienia. Cz. 1. Zdziesiątkowane pokolenie*. Warszawa, PTF, s. 9–12. 33. [Wstęp do:] Jan Salamucha, „Krytyka poznania”. *Filozofia Nauki* r. III nr 1–2, s. 193–225. 34. [Wstęp do:] Zygmunt Zawirski, „Nauka i metafizyka” (I). *Filozofia Nauki* r. III. nr 3 s. 103–104. 35. [Wstęp do:] Kazimierz Ajdukiewicz, „Radykalny konwencjonalizm”. *Filozofia Nauki* r. III nr 4 s. 161. [1996] 36. Ontologia. Semiotyka logiczna. Metafizyka i semiotyka. [W:] *Spis zajęć dydaktycznych. Rok akademicki 1996/1997. Filozofia*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW, s. 6–7, 12–13, 34. 35. Bibliografia Profesora Jerzego Pelca do 1995 roku. [W:] J. J. Jadacki & W. Strawiński [red.], *W świecie znaków*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Pelca, Warszawa, PTF, s. 23–40. 36. Posłowie. [W:] J. J. Jadacki & B. Markiewicz [red.], *Próg istnienia. Cz. 2. Dzieło nie dokończone*. Warszawa, PTF, s. 263–270. 37. Przedmowa. [Do:] J. J. Jadacki, T. Bigaj & A. Lissowska [red.], *Co istnieje?* T. 1. Warszawa–Otwock, Petit, s. 3–10. 38. [Wstęp do:] Kazimierz Lewy, „Dwa wykłady o logicznej konieczności i możliwości”. *Filozofia Nauki* r. IV nr 2 s. 159–160. 39. [Wstęp do:] Jan Łukasiewicz, „Wykłady zjazdowe”. *Filozofia Nauki* r. IV nr 3 s. 149–152. 40. [Wstęp do:] Kazimierz Twardowski, „Teoria sądów”. *Filozofia*

Persona Kazimierza Twardowskiego, czyli posłannictwo mistrza

Za bodaj podstawową cechę wyznaczającą postać mistrza (w rozumieniu Twardowskiego) należy uznać ściśle i konsekwentne trwanie przy jasno dokonanym podziale systemu wiedzy uczonego na dwie odrębne sfery: nauki i światopoglądu⁷. Światopogląd, jego zdaniem, jest osobistą sprawą każdego człowieka, także – uczonego. Jednakże właśnie on powinien mieć na względzie to, iż twierdzeniem światopoglądowym nie przysługuje ani walor obiektywizmu, ani też naukowości. Dlatego twierdzenia światopoglądowe nie mogą wchodzić w skład systemu wiedzy naukowej, a tym bardziej – uzasadniać głoszonych tez naukowych. Ponadto, to właśnie uczoney tym bardziej nie może narzucać komukolwiek własnego światopoglądu, korzystając z przysługującego mu autorytetu i prawa do głoszenia poglądów naukowych. Uczony – według Twardowskiego – winien występować świadomie w dwóch odrębnych sferach działania: nieskalanej światopoglądowo funkcji „człowieka nauki” oraz – zgodnie ze swą wolą i uznawaną opcją – w roli „człowieka światopoglądu”. Natomiast żadne okoliczności nie uprawniają go do łączenia obu tych sfer. Przede wszystkim zaś nie godzi się wprowadzać do „świątyni nauki” twierdzeń pozbawionych walorów naukowości i obiektywizmu.

Twardowski konsekwentnie postępował zgodnie z tą generalną regułą rządzącą zachowaniami typowymi dla misji mistrza. W „Dziennikach” można na to znaleźć wyraźne przykłady.

1. W grudniu 1918 r. Twardowski zajął zdecydowane, odważne i odosobnione (spośród członków komisji debatującej nad organizacją polskich uniwersytetów) stanowisko w sprawie wydzielenia z uniwersytetów wydziałów teologicznych. Kilka dni po tym zdarzeniu (21 grudnia) miała miejsce w uczelni półoficjalna wizyta księdza biskupa Bolesława Twardowskiego, który „[...] przyszedł do mnie z przedstawieniem, bym tego zdania nie rozszerzał. Wywiązała się dłuższa między nami bardzo zresztą serdeczna rozmowa, w której broniłem swego zdania opierając się głównie na tym, że wydział teologiczny nie ma charakteru naukowego, bo profesorom jego brak wolności badania i przekonania”⁸.

2. W związku z 250. rocznicą śmierci Spinozy, pojawiła się w gabinecie Twardowskiego delegacja studentów należących do Towarzystwa Żydowskiego, by zaproponować mu honorowe członkostwo w komitecie, organizującym uroczyste obchody rocznicowe. Twardowski zapisał w dzienniku pod datą 26 stycznia 1927 r.: „Oświadczyłem, że przyjmę to zaproszenie, o ile cały sposób urządzenia obchodu nie będzie miał charakteru żydowskiego, lecz charakter

⁷ K. Twardowski, *Przemówienie wygłoszone na obchodzie dwudziestopięciolecia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie dnia 12 lutego 1929*, [w:] K. Twardowski, *Wybrane pisma filozoficzne*, Warszawa 1965.

⁸ K. Twardowski, *Dzienniki*, T. I, wyd. cyt., s. 75.

Nauki r. IV nr 4 s. 155–156. [1997] 41. [Wstęp do:] Jan Łukasiewicz, „Zasada sprzeczności u Arystotelesa”. *Filozofia Nauki* r. V nr 1 s. 147. 42. [Sprostowanie.] *Filozofia Nauki* r. V nr 2 s. 20. 43. [Wstęp do:] Jan Łukasiewicz, „Dwaj filozofowie nowożytni: Kartezjusz i Kant”. *Filozofia Nauki* r. V nr 2 s. 159. 44. Cnota w życiu urzeczywistniona. [O Janinie Kotarbińskiej.] *Ruch Filozoficzny* t. LIV nr 3 s. 11–13.

e) Przekłady

[1972] 1. K. M. Dołgow, „Fenomenologia literatury Romana Ingardena”. [W:] *Fenomenologia Romana Ingardena*. Warszawa, s. 359–380. 2. S. F. Odujew, „Fenomenologia i nietzscheanizm”. *Ibidem*, s. 445–456. 3. Z. M. Kakabadze, „Przyczynek do krytyki fenomenologii Husserla”. *Ibidem*, s. 113–126. [1980] 4. D.J. Umiker-Sebeok & T.A. Sebeok, „Pierwotnie języki znakowe ze stanowiska semiotyki”. *Studia Semiotyczne* t. X s. 15–42. [1986] 5. M. Meyer, „Chaim Perelman i filozofia współczesna”. *Studia Semiotyczne* t. XIV–XV s. 53–55. [1997] 6. B. Smith, „Dlaczego nie istnieje filozofia polska”. *Filozofia Nauki* r. V nr 1 s. 5–15.

f) Prace redakcyjne

(1) Książki

[1993] 1. [Z B. Markiewicz] *...A mądrości zło nie przemoże*. Warszawa, PTF, s: 180 [z il.]. [1995] 2. [Z B. Markiewicz] *Próg istnienia*. Cz. 1. *Zdziesiątkowane pokolenie*. Warszawa, PTF, s: 216 [z il.]. [1996] 3. [Z B. Markiewicz] *Próg istnienia*. Cz. 2. *Dzieło nie dokończone*. Warszawa, PTF, s: 272 [z il.]. 4. [Z T. Bigajem & A. Lissowską] *Co istnieje?* Antologia tekstów ontologicznych z komentarzami. T. 1–2. Warszawa–Otwock, Petit, s: 304 + 254. 5. [Z W. Strawińskim] *W świecie znaków*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Pelca. Warszawa, PTF, s: 350. [1997] 6. Z. Augustynek. *Czasoprzestrzeń. Eseje filozoficzne*. Warszawa, Wydawnictwo WFiS UW, s: 196. 7. [Z K. Świętorzecką] J. Salamucha. *Wiedza i wiara*. Wybrane pisma filozoficzne. Lublin, TN KUL, s: 614 [z il.].

(2) Czasopisma

[1990] 1. *Polski Biuletyn Semiotyczny* nr 1 [konsult. nauk.]. [1991] 2. *Polish Semiotic Bulletin* vol. I [konsult. nauk.]. [1992] 3. *Sygnaly Semiotyczne* nr 1 [red. nac.] s: 94. [1993] 4. *Filozofia Nauki* r. I nr 1 [red. nac.] s: 192. 5. *Filozofia Nauki* r. I nr 2–3 [red. nac.] s: 416. 6. *Filozofia Nauki* r. I nr 4 [red. nac.] s: 160. 7. *Sygnaly Semiotyczne* nr 2 [red. nac.] s: 128. [1994] 8. *Filozofia Nauki* r. II nr 1 [red. nac.] s: 146. 9. *Filozofia Nauki* r. II nr 2 [red. nac.] s: 168. 10. *Filozofia Nauki* r. II nr 3–4 [red. nac.] s: 252. [1995] 11. *Filozofia Nauki* r. III nr 1–2 [red. nac.] s: 244. 12. *Filozofia Nauki* r. III nr 3 [red. nac.] s: 148. 13. *Filozofia Nauki* r. III nr 4 [red. nac.] s: 192. 14. *Sygnaly Semiotyczne* nr 3 [red. nac.] s: 96. [1996] 15. *Filozofia Nauki* r. IV nr 1 [red. nac.] s: 162. 16. *Filozofia Nauki* r. IV nr 2 [red. nac.] s: 184. 17. *Filozofia Nauki* r. IV nr 3 [red. nac.] s: 176. 18. *Filozofia Nauki* r. IV nr 4 [red. nac.] s: 190. [1997] 19. *Filozofia Nauki* r. V nr 1 [red. nac.] s: 184. 20. *Filozofia Nauki* r. V. nr 2 [red. nac.] s: 178.

(3) Teksty

[1987] 1. Władysława Tatariewiczza autoportret filozoficzny. *Edukacja Filozoficzna* vol. 3 s. 409–426. [1988] 2. J. M. Bocheński, „O filozofii analitycznej”. *Odra* r. XXVIII nr 6 s. 35–43. [1990] 3. J.M. Bocheński, „O filozofii analitycznej”. *Ruch Filo-*

zoficzny t. XLVII nr 1 s. 35–41. [1993] 4. Kazimierz Ajdukiewicz, „Kategorie syntaktyczne i antynomie logiczne”, *Filozofia Nauki* r. I nr 1 s. 163–182. 5. Fikcje dowolnie bliskie realności. Z Marianem Przełęckim rozmawia... *Filozofia Nauki* r. I nr 2–3 s. 9–19. 6. Kazimierz Twardowski, „Psychologia myślenia”. *Filozofia Nauki* r. I nr 4 s. 127–150. [1994] 7. Stanisław Leśniewski, „Przyczynek do analizy zdań egzystencjalnych”. *Filozofia Nauki* r. II nr 1 s. 117–134. 8. Stanisław Leśniewski, „Próba dowodu ontologicznej zasady sprzeczności”. *Filozofia Nauki* r. II nr 2 s. 117–147. 9. Jan Łukasiewicz, Franciszek Smolka, Stanisław Leśniewski *et al.*, „U źródeł logiki trójwartościowej”. *Filozofia Nauki* r. II nr 3–4 s. 227–240. [1995] 10. Racjonalność – Falsyfikacjonizm – Kosmologia. *Filozofia Nauki* r. III nr 1–2 s. 143–182. 11. Jan Salamucha, „Krytyka poznania”. *Filozofia Nauki* r. III nr 1–2 s. 193–225. 12. Zygmunt Zawirski, „Nauka i metafizyka” (I). *Filozofia Nauki* r. III. nr 3 s. 103–135. 13. Kazimierz Ajdukiewicz, „Radykalny konwencjonalizm”. *Filozofia Nauki* r. III nr 4 s. 161–187. 14. Kazimierz Ajdukiewicz, „My philosophical ideas” [trans. by R. Harandon]. [W:] V. Sinisi & J. Woleński, *The heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*. [Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities. Vol. 40.] Amsterdam–Atlanta, Rodopi, s. 13–33. [1996] 15. Zygmunt Zawirski, „Nauka i metafizyka” (II). *Filozofia Nauki* r. IV. nr 1 s. 131–143. 16. Kazimierz Lewy, „Dwa wykłady o logicznej konieczności i możliwości”. *Filozofia Nauki* r. IV nr 2 s. 159–171. 17. Jan Łukasiewicz, „Odczyty zjazdowe”. *Filozofia Nauki* r. IV nr 3 s. 152–170. 18. [Głosy w dyskusji:] Granice nauki. *Filozofia Nauki* r. IV nr 4 s. 86–87, 102–107, 145. 19. Kazimierz Twardowski, „Teoria sądów”. *Filozofia Nauki* r. IV nr 4 s. 156–173. [1997] 20. Jan Łukasiewicz, „Zasada sprzeczności u Arystotelesa”. *Filozofia Nauki* r. V nr 1 s. 147–164. 21. Jan Łukasiewicz, „Dwaj filozofowie nowożytni: Kartezjusz i Kant”. *Filozofia Nauki* r. V nr 2 s. 159–166. 22. Bibliografia [J. Salamuchy]. [W:] J. Salamucha. *Wiedza i wiara*. Wybrane pisma filozoficzne [współred. z K. Świątorzecką]. Lublin, TN KUL, s. 595–604.

g) Publicystyka i popularyzacja

[1973] 1. Nauka – technika – człowiek. *Ita* nr 19 s. 4. [1980] 2. Szkoła najwyższych wartości. [W:] *35-lecie Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Olsztynie*. Olsztyn, PSM, s. 26–27. [1982] 3. Sprostowanie [dotyczące tekstu J. Ładosza „Pokojowe współlistnienie w filozofii”]. *Argumenty* nr 4 s. 6. [1988] 4. Po powrocie. Rozmowa z ojcem Józefem M. Bocheńskim [opr.]. *Kultura Niezależna* r. XI nr 45 s. 46–55. [1989] 5. Rozumnie i beznamytnie. *Tygodnik Powszechny* nr 34 s. 8. [1990] 6. Anatomia manipulacji. *Niezależne Słowo* nr 10 s. 11. Toż w: *Tygodnik „Małopolska”* nr 15 s. 7. 7. Krzemieniecka przewodniczka. *Magazyn Wileński* nr 21 s. 22. 8. Między przebaczeniem a rozpazą. *W drodze* nr 11 s. 12–17. 9. Wyobrażenia i pamięć. *Młoda Polska* nr 20 s. 12. 10. Ludzie z dołu. *Młoda Polska* nr 21 s. 12. 11. Znamstwo. *Młoda Polska* nr 22 s. 12. 12. Nagrobek. *Młoda Polska* nr 29 s. 12. 13. Mroczne słowa. *Młoda Polska* nr 31 s. 12. 14. Trzy pytania. *Młoda Polska* nr 38 s. 10. 15. Słownikowe upiory. *Najwyższy Czas!* r. I nr 30–33 s. VII. 16. Uniwersytet im. Stanisława Staszica. *Tygodnik „Solidarność”* nr 6 s. 10–11. [1991] 17. Nie będzie tych pomników. *Najwyższy Czas!* r. II nr 2 s. II. 18. Zabobon. *Najwyższy Czas!* r. II nr 39 s. VI. [1992] 19. Tych nie wywieźli. *Nowy Świat* nr 33 s. 6. 20. Zakazane czy zapomniane? *Nowy Świat* nr 301 s. 10. 21. Dzikie Pola. *Podróże i Marzenia*. Dodatek do *Nowego Świata* nr 306 s. IV–V. 22. W sprawie Królewca. *Najwyższy Czas!* r. III nr 48 s. X. 23. Krzemieniec – miasto Juliusza Słowackiego w malarstwie i fotografii. Katalog wystawy [opr.]. Warszawa, Wspólnota

Polska, s: 16. [1993] 24. Alma Mater Vilnensis. *Głos Nauczycielski* nr 8 s. 6. Toż w: *Wileńskie Rozmaitości* nr 6 s. 4; *Goniec Kresowy* nr 3 s. 10–11. 25. Jak nie ulec potędze kłamstwa. *Magazyn Wileński* nr 8 s. 5–7. 26. Co to znaczy „być Polakiem”. *Magazyn Wileński* nr 9 s. 21–23. 27. Nad Trockimi Jeziorami. Życie kulturalne Wileńszczyzny w okresie dwudziestolecia międzywojennego. *Magazyn Wileński* nr 15–16 s. 25–27. 28. Czy każdemu winowajcy należy przebaczać. *Magazyn Wileński* nr 23–24 s. 38–39. 29. Wyborcza nadzieja. *Słowo – Dziennik Katolicki* nr 151 s. 8. 30. Dwie zbrodnie: rzeczywistość i ocena. *Słowo – Dziennik Katolicki* nr 205 s. 6. 31. Dzwon rozpaczy. *Gazeta Współczesna* nr 146 s. 11. Toż: Żywi tylko oplakują. *Kontakty* nr 33 s. 12. 32. Fikcje i fakty. *Najwyższy Czas!* r. IV nr 34 s. I, IV–VII, X. Toż w: *Magazyn Wileński* nr 17 s. 7–9. 33. U progu wygranej. *Najwyższy Czas!* r. IV nr 42 s. III. 34. Jeszcze w obronie życia. *Przegląd Katolicki* nr 13 s. 9. 35. Kto ty jesteś? Polak... *Goniec Kresowy* nr 3 s. 3. 36. Polen. Het ongewone wapenfeit van een Oostblokland [wywiad dla Julii Quak-Stoilovej]. *Filosofie Magazine* nr 8 s. 10–13. 33. Tragedia nekropolii św. Stefana w Wilnie. *Kurier Wileński* nr 82 s. 4. 37. [Z P. Waszakiem] Mistrzowie polszczyzny znad Niemna, Dźwiny i Prypeci. Józef Baka, Jan Barszczewski. Ignacy Baliński. *Głos znad Niemna* r. V nr 20 s. 4. 38. Nec mergetur. Przechadzka samotna po Wilnie filozofów. *Odra* r. XXXIV nr 6 s. 27–33 [z il.]. [1995] 39. Nominacje profesorów [anonimowo]. *Uniwersytet* nr 17 s. 7. [1996] 40. Wyzwania dla myśli polskiej. *Społeczeństwo Otwarte* r. VII nr 2 s. 53. [1997] 41. W sprawie „Krótkiego kursu dla filozofów” [jako Jacek J. Syrokomla]. *Najwyższy Czas!* r. VIII nr 5 s. 19. 42. W sprawie upadku nauki. *Najwyższy Czas!* r. VIII nr 8 s. 14. 43. Logiczna nędza konstytucji. *Najwyższy Czas!* r. VIII nr 21 s. IV, XV. 44. Krzyż Ponarski na Powązkach. *Życie* r. II nr 121 s. 5. 45. Powstaniec w sutannie, *Gazeta Polska* r. IV nr 34 s. 20. 46. Po Krzyżem Ponarskim na warszawskich Powązkach. *Magazyn Wileński* nr 7 s. 18–20.

STEFAN KACZMAREK

Stefan Kaczmarek urodził się 20 sierpnia 1911 r. w Dortmundzie (Niemcy), gdzie ojciec jego pracował w fabryce jako robotnik. Po zakończeniu I wojny światowej wraca z rodzicami do Polski, do miejscowości Podzamcze pow. Kępno, woj. poznańskie. Egzamin dojrzałości na nauczyciela szkół podstawowych zdaje 19 czerwca 1934 r. w Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim w Lesznie. Po odbyciu czynnej służby wojskowej w 17 Pułku Artylerii Lekkiej w Gnieźnie udaje się na Wołyń w poszukiwaniu pracy. Od stycznia 1936 roku do września 1939 r. pracował w charakterze nauczyciela szkół podstawowych na wsi wołyńskiej. Okres okupacji spędza w Gnieźnie pracując jako robotnik na kolei żelaznej. Po wyzwoleniu Gniezna przez wojska radzieckie uczestniczy w organizowaniu szkolnictwa w mieście i pełni zarazem funkcję kierownika szkoły podstawowej nr 8. Jednocześnie podejmuje studia dwuletnie z biologii na Wyższym Kursie Nauczycielskim w Poznaniu i z pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim. Wyższy Kurs Nauczycielski ukończył w 1947 r., a dyplom magistra filozofii z zakresu pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim otrzymał w czerwcu 1948 r.

Przeniesiony służbowo w marcu 1949 r. do Poznania pełni w Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego funkcję wizytatora szkolnego, a od 1 września 1949 r. przenosi

się do Ośrodka Szkolnego T.P.D., gdzie w Liceum Pedagogicznym zatrudniony jest w charakterze nauczyciela pedagogiki, psychologii i metodyki nauczania, pełniąc jednocześnie funkcję wicedyrektora szkoły.

W październiku 1950 r. (w 40 roku życia) zostaje delegowany na trzyletnią aspiranturę filozoficzną w Instytucie Nauk Społecznych w Warszawie. Po ukończeniu aspirantury w INS od 1 października 1953 r. skierowany został do pracy administracyjnej w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego na stanowisko wicedyrektora Departamentu Studiów Uniwersyteckich. Na własną prośbę wraca do Poznania i w charakterze zastępcy profesora od 1 października 1954 r. obejmuje kierownictwo katedry filozofii w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu.

Na podstawie rozprawy doktorskiej pt.: „Początki kantyzmu i reakcja przeciw kantyzmowi w Polsce” uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych nadany uchwałą rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 27 października 1959 r. Promotorem pracy doktorskiej Stefana Kaczmarka był prof. Tadeusz Szczurkiewicz z Poznania – socjolog, uczeń F. Znanieckiego, a recenzentami: prof. Tadeusz Hipolit Czeżowski z Torunia – logik i filozof, uczeń K. Twardowskiego i prof. Adam Wiegner – logik i historyk filozofii z Poznania.

Od października 1959 r. przeniesiony został na stanowisko kierownika Katedry Historii Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, na której pozostawał do czasu przejścia na emeryturę w 1981 r. Prof. Stefan Kaczmarek zainicjował w Poznaniu powojenne badania nad historią filozofii i ma wielkie zasługi w powstaniu i rozwoju poznańskiego ośrodka filozoficznego. Skupił wokół siebie i wykształcił liczne grono młodych historyków filozofii: doktorów, docentów, co umożliwiło powstanie Instytutu Filozofii w UAM w 1969 r.

Stopień naukowy docenta historii filozofii otrzymał III 1964 na podstawie pracy: „Anioł Dowgird filozof nieznan” i odbytego kolokwium oraz wykładu habilitacyjnego na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego w dniu 22 III 1963 r. Recenzentami pracy habilitacyjnej byli: prof. Władysław Tatarkiewicz i prof. Amil Adler. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w listopadzie 1971 r. Prof. Stefan Kaczmarek był przez szereg lat prodziekanem na Wydziale Historyczno-Filozoficznym UAM, kierownikiem Studium Doktoranckiego filozofii, kierownikiem Podyplomowego Studium na Wydziale Nauk Społecznych w UAM. Poza pracą w UAM prof. Stefan Kaczmarek prowadził przez 28 lat wykłady i ćwiczenia z filozofii (w ramach pół etatu) w Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu i w filiach tych Uczelni w Szczecinie i Kołobrzegu.

Zainteresowania naukowe prof. Stefana Kaczmarka koncentrowały się w trzech zasadniczych dziedzinach problemowych: historii filozofii, metodologii historii filozofii oraz antropologii filozoficznej. W dziedzinie historii filozofii interesowała go głównie walka prądów filozoficznych na przełomie końca polskiego Oświecenia i początków pozytywizmu. W szczególności zaś interesował go wpływ kantyzmu na polską myśl filozoficzną. Z tego zakresu napisał wiele artykułów i dwie obszerne monografie: „Początki kantyzmu i reakcje przeciw kantyzmowi w Polsce” i „Anioł Dowgird filozof nieznan”. W pracach tych prof. Stefan Kaczmarek po raz pierwszy w polskiej literaturze filozoficznej w obszerny sposób przeanalizował niezwykle złożone przyczyny recepcji poglądów Kanta. W związku z opracowaniem powyższej tematyki wyjeżdżał kilkakrotnie w celach naukowych do Związku Radzieckiego (Wilno, Leningrad, Mińsk, Kijów). Owocem tych wyjazdów było odnalezienie wielu polskich rękopisów z zakresu

filozofii od dawna bezskutecznie poszukiwanych przez historyków filozofii oraz nawiązanie kontaktów naukowych z pracownikami wymienionych ośrodków. Kilka odnalezionych rękopisów Anioła Dowgirda prof. Kaczmarek publikował w *Studiach Filozoficznych* (nr 1, Warszawa 1965); większość z nich po przepisaniu na maszynie i opatrzeniu odpowiednimi komentarzami złożył w dziale rękopisów w Bibliotece Kórnickiej pod sygnaturą BK11640.

Drugą dziedziną zainteresowań naukowych Stefana Kaczmarka była metodologia badań historyczno-filozoficznych, gdzie wykazuje, że problematyka metodologiczna jest centralnym punktem ukrytej walki między przeciwstawnymi światopoglądami: idealizmem i materializmem. Z tego zakresu napisał wiele rozpraw i obszerną monografię „O przedmiocie i zadaniach historii filozofii”.

Trzecią wreszcie dziedziną jego zainteresowań jest antropologia filozoficzna. W licznych rozprawach z tej dziedziny, a w szczególności w monografiach: „Rozważania o życiu ludzkim” (2 wydania) i „Filozofia miłości, nadziei i przemijania” wykazuje, że zrozumienie sensu życia ma doniosłe znaczenie zarówno dla szybkiego realizowania naszych zadań społecznych, jak i dla moralnej postawy każdego człowieka. Tezą naczelną antropologii filozoficznej Stefana Kaczmarka jest twierdzenie, że zdolność rozumienia szerokiego sensu życia i rozpoznawanie tego, co posiada w nim prawdziwą wartość, zdolność określenia istotnych zadań i celów życia jest czymś, co nieskończenie przewyższa wszelką uczyłość nawet rozporządzającą ogromnym zasobem wiadomości specjalnych. Jest to bowiem mądrość bezcenna i rzadka właściwość człowieka wchodząca w skład istoty osobowości ludzkiej. Stefan Kaczmarek jest przekonany, że niepomahowane dążenie do rozwoju nauki i techniki nie miałyby żadnego sensu, jeśliby nie prowadziło do uszlachetnienia rodu ludzkiego, do zwiększenia powszechnego szczęścia i dobra ludzkości.

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie, studia i rozprawy

1. *Początki kantyizmu i reakcja przeciw kantyzmowi w Polsce*, Wydawnictwo UAM w Poznaniu, 1961, s. 190.
2. *Leninowska krytyka filozofii Kanta na tle walki z idealizmem subiektywnym w dziedzinie gnoseologii*, Zeszyty Naukowe UAM w Poznaniu (Filozofia, Psychologia, Pedagogika) nr 4, s. 101–118.
3. *Pozytywne i negatywne strony etyki Kanta*, Zeszyty Naukowe UAM w Poznaniu (Filozofia, Psychologia, Pedagogika) nr 4, s. 142–144.
4. *Anioł Dowgird – filozof nieznany*, Wydawnictwo UAM w Poznaniu 1963 r., s. 318.
5. *Anioł Dowgird ostatni krytyk filozofii Kanta w początkach XIX wieku z punktu widzenia empiryzmu oświeceniowego i filozofii zdrowego rozsądku*, [w:] *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* nr 1 (ogólnego zbioru nr 68) za I i II kwartał 1963 r., s. 52–61.
6. *Wieczny pokój na tle idei dziejów powszechnych Kanta*, Zeszyty Naukowe UAM w Poznaniu (Filozofia, Psychologia, Pedagogika) nr 8, 1964, s. 3–60.
7. *W sprawie manuskryptów Anioła Dowgirda*, „*Studia Filozoficzne*” nr 1, Warszawa 1965, s. 131–135.
8. *Listy Anioła Dowgirda do Joachima Lelewela*, „*Studia Filozoficzne*” nr 1, Warszawa 1965, s. 136–138.
9. *Anioł Dowgird – filozof nieznany*, wydaw. K. i W., Warszawa 1965, s. 291.
10. *O przedmiocie i zadaniach historii filozofii*, wydaw. K. i W., Warszawa 1968, s. 344.
11. *Walka Lenina o postępowe tradycje myśli filozoficznej*, Zeszyty Naukowe UAM – Historia nr 9, Poznań 1968, s. 253–262.
12. *Historyzm jako dyrektywa metodologiczna w badaniach*

filozoficzno–historycznych, „Studia Metodologiczne UAM” w Poznaniu nr 6, Poznań 1969, s. 87–102. 13. *Teoretyczno–poznawcze i polityczno–wychowawcze znaczenie historii filozofii*, „Życie Szkoły Wyższej” nr 1, Warszawa 1970, s. 38–49. 14. *Zadania antropologii filozoficznej*, Sprawozdania PTPN za pierwsze półrocze 1970 r., nr 1, ogólnego zbioru nr 84, Poznań 1970, s. 88–90. 15. *Zasada partyjności i historyzmu w badaniach historyczno–filozoficznych*, Studia z historii filozofii, Seria: Filozofia i Logika nr 13, Poznań 1975, s. 21–39. 16. *O znaczeniu tradycji w badaniach historyczno–filozoficznych*, Studia z historii filozofii, Seria: Filozofia i Logika nr 13, Poznań 1975, s. 41–51. 17. *Rozważania o życiu ludzkim*, „Wiedza Powszechna”, Seria „Sygnały”, Warszawa 1977, s. 163. 18. „Polski kantyzm” w poglądach filozoficznych Józefa Kalasante-go Szaniawskiego, Sprawozdania Wydziału Filologiczno–filozoficznego PTPN nr 93 za rok 1975, Poznań 1977, s. 22–26. 19. *Problemy „humanizacji” techniki i postęp społeczny*, Zeszyt Naukowy UAM nr 19 pt. „W kręgu zagadnień antropologii społeczno–filozoficznej”, Seria: Filozofia i Logika, Poznań 1978, s. 3–15. 20. *Wpływ wiedzy na postępowanie człowieka*, Zeszyt Naukowy UAM, Seria: Filozofia i Logika nr 19, Poznań 1978, s. 17–26. 21. *Uwagi o kształceniu młodej kadry naukowej w wyższych uczelniach*, „Życie Szkoły Wyższej” nr 4, Warszawa 1979, s. 3–19. 22. *Julian Zaborowski – Wielkopolski prepozytywista XIX wieku*, Wydawnictwo AWF w Poznaniu, zeszyt nr 133, Poznań 1979, s. 84. 23. *Rozważania o życiu ludzkim*, Wiedza Powszechna, Seria: „Sygnały”, wydanie drugie, Warszawa 1979, s. 163. 24. *Lenin o roli historii filozofii w walce społeczno–ideologicznej*, Zeszyt Naukowy UAM, Seria: Filozofia i Logika nr 24, Poznań 1979, s. 17–31. 25. *Życie i działalność Juliana Zaborowskiego*, Sprawozdania PTPN nr 96 za 1978 r., Wydział Filologiczno–Filozoficzny, Poznań 1980, s. 27–30. 26. *Uwagi o metodologii naukowo pojmowanej historii filozofii*, w pracy zbiorowej „Z dziejów refleksji nad historią filozofii” (red. Stefan Kaczmarek), Wydawnictwo Naukowe UAM, Seria: Filozofia i Logika nr 34, Poznań 1982, s. 5–25. 27. *O potrzebie studiowania historii filozofii*, w pracy zbiorowej pt. „Historia filozofii nowożytnej” (red. Stefan Kaczmarek), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1982, s. 5–10. 28. „Polski kantyzm” w poglądach filozoficznych Józefa Kalasante-go Szaniawskiego; praca zbiorowa: „W kręgu inspiracji Kantowskich”, (red. Roman Kozłowski), Wydawnictwo PTPN, prace Komisji filozoficznej tom XIV, Warszawa–Poznań 1983, s. 131–150. 29. *Uwagi o formowaniu się naukowo pojmowanej historii filozofii*, [w:] Sprawozdanie PTPN nr 97–99 za rok 1979–1981, Poznań 1983, s. 75–80. 30. *Filozoficzne kontrowersje dotyczące zagadnienia śmierci*, [w:] Problemy dydaktyki medycznej i wychowania nr 17, Wydawnictwo Naukowe Akademii Medycznej w Poznaniu, 1985, s. 10–62. 31. „*Kołowrot narodzin i śmierci*”, wyd. „Nurt” nr 7, Poznań 1985, s. 9–11. 32. *Thumienie lęku przed śmiercią*, wyd. „Nurt” nr 8, Poznań 1985, s. 24–27. 33. *Skąd czerpiemy wiedzę o śmierci*, wyd. „Nurt” nr 9, Poznań 1985, s. 18–20. 34. *Poszukiwanie nieśmiertelności*, wyd. „Nurt” nr 10, Poznań 1985, s. 19–21. 35. *Filozofia miłości, nadziei i przemijania*, Wydawnictwo Naukowe AWF w Poznaniu, 1986, s. 319. 36. *Filozofia nauczania i wychowania profesora Jana Legowicza*, „Przegląd Humanistyczny” nr 3 (270), Rok XXXII, PWN, Warszawa 1988, s. 8–20. 37. *Podzámce pod pruskim zaborem w okresie I wojny światowej*, [w:] „Przegląd Zachodni” nr 5/6 (dwumiesięcznik), Poznań 1988, s. 135–257. 38. *Immanuel Kant – portret filozofa*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1995, s. 164.

b) Artykuły i komunikaty naukowe

1. „Nowe Ateny”, tygodnik „Magazyn”, Poznań 24–26 XII 1960.
2. *Etyka Kanta a marksizm*, „Magazyn”, Poznań 21–22 I 1961.
3. *O potrzebie studiowania filozofii*, „Magazyn”, Poznań 28 I 1961.
4. *Aniol Dowgird – filozof nieznany*, „Magazyn”, Poznań 30 IX 1961.
5. *Marksistowska koncepcja humanizmu*, „Magazyn”, Poznań 3 X 1963.
6. *Działalność dydaktyczna i naukowa Katedry Historii Filozofii UAM*, „Magazyn”, Poznań 19–20 X 1963.
7. *Kwestia wolności i konieczności w zastosowaniu do społeczeństwa ludzkiego*, „Magazyn”, Poznań 17–18 X 1964.
8. *Przedmiot i zadania historii filozofii jako nauki*, „Magazyn”, Poznań 16–17 I 1965.
9. *Filozofia śmiertelności i nieśmiertelności człowieka*, „Magazyn”, Poznań 23–24 X 1965.
10. *Postępowe tradycje myśli filozoficznej polskiego Oświecenia*, „Magazyn”, Poznań 26–27 III 1966.
11. *O przyjaźni filozoficznej*, „Gazeta Poznańska” 9–10 IX 1967.
12. *Historia filozofii czy historia filozoficznych problemów*, „Magazyn”, Poznań 2–3 III 1968.
13. *Metodologiczne i światopoglądowe znaczenie materializmu dialektycznego w pracy naukowej i ideowo-wychowawczej*, „Gazeta Poznańska” 10 VI 1968.
14. *Współczesny rewizjonizm i jego filozoficzne założenia*, „Magazyn”, Poznań 22–23 III 1969.
15. *Poszukiwanie nieśmiertelności*, „Fakty i Myśli”, Rok XIII, nr 3 (275), 1–14 II 1970.
16. *Człowiek nie jest dany „z góry”*, „Magazyn”, Poznań 9–10 V 1970.
17. *Postęp i kultura (Rola nauki historyczno-filozoficznej w systemie kształcenia)*, „Magazyn”, Poznań 13–14 VII 1974.
18. *O miłości ojczyzny*, „Magazyn”, Poznań 10–12 XII 1982.
19. *Człowiek i kosmos*, „Magazyn”, Poznań 14 I 1983, część I.
20. *Człowiek i kosmos*, „Magazyn”, Poznań 21 I 1983, część II.
21. *Człowiek i kosmos*, „Magazyn”, Poznań 28 I 1983, część III.
22. *Śmierć królową przerażenia*, „Argumenty” nr 43 (1416), Warszawa 27 X 1985.
23. *Skąd czerpiemy wiedzę o śmierci*, „Argumenty” nr 44 (1417), Warszawa 3 XI 1985.

c) Skrypty i podręczniki

1. *Zarys podstawowych kierunków filozoficznych*, Wydawnictwo Naukowe AWF w Poznaniu, 1976, s. 228.
2. *Zarys podstawowych kierunków filozoficznych*, wyd. AWF w Poznaniu, wydanie uzupełnione, 1980, s. 298.
3. *Nauka o moralności*, wyd. AWF w Poznaniu, zeszyt 110, 1987, s. 339.
4. *Rozwój postępowych idei filozoficznych na przestrzeni dziejów*, wyd. AWF w Poznaniu, 1989, s. 360.
5. *Teoria poznania w zarysie*, wyd. AWF w Poznaniu, 1991, s. 102.

d) Inne opracowania

1. Recenzja książki Mieczysława Michalika pt. *Rozważania o kryteriach moralnych*, [w:] „Nowe książki” nr 14/730, 31 VII 1980, s. 59–60.
2. Przedmowa do pracy zbiorowej pt. „Z badań nad filozoficznymi podstawami nauk” (5 stron), Zeszyty naukowe UAM, Poznań 1981.

e) Prace redaktorskie

1. *Idee a rzeczywistość*, praca zbiorowa pod redakcją Stefana Kaczmarka, wyd. UAM w Poznaniu, 1980, s. 142.
2. *Z badań nad filozoficznymi podstawami nauk*, praca zbiorowa pod red. Stefana Kaczmarka, wyd. UAM, 1981, s. 199.
3. *W kręgu zagadnień antropologii społeczno-filozoficznej*, praca zbiorowa pod red. Stefana Kaczmarka, wyd. UAM Seria: Filozofia i Logika nr 19, Poznań 1978, s. 113.
4. *Materiały i studia z dziejów myśli marksistowskiej w Polsce*, praca zbiorowa pod red. Stefana Kaczmarka, wyd. UAM, Seria: Filozofia i Logika nr 18, Poznań 1978, s. 110.
5. *Z dziejów refleksji*

nad historią filozofii, praca zbiorowa pod red. Stefana Kaczmarka, wyd. UAM, Seria: Filozofia i Logika nr 34, Poznań 1982, s. 158. 6. *Historia filozofii nowożytnej*, materiały do ćwiczeń, praca zbiorowa pod red. Stefana Kaczmarka, wyd. UAM, Poznań 1982, s. 108.

WŁODZIMIERZ KACZOCHA

Włodzimierz Kaczocho, ur. 14 kwietnia 1942 r. w Wampierzowie (rzeszowskie). Obecnie zamieszkały w Poznaniu. W latach 1959–1963 studiował polonistykę na UAM w Poznaniu. W 1976 r. otrzymał stopień doktora filozofii na podstawie obrony pracy pt. *Model kultury socjalistycznej* (promotor Prof. Seweryn Dziamski, UAM). W 1985 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego w zakresie filozofii, przyznany przez Radę Wydziału Nauk Społecznych UAM, na podstawie rozprawy pt. *Inspiracje marksistowskie w filozofii kultury w Polsce* (przed 1939 r.). Od 1991 profesor nadzwyczajny w Akademii Muzycznej w Poznaniu oraz od 1994 r. w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Zielonej Górze.

Po ukończeniu studiów pracował jako nauczyciel języka polskiego w szkolnictwie średnim. W 1973 r. został zatrudniony na stanowisku wykładowcy historii kultury w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Poznaniu, gdzie kierował Międzyuczelnianym Studium Nauk Społeczno–Politycznych. W 1981 r. rozpoczął pracę na stanowisku st. wykładowcy, następnie docenta historii filozofii w Akademii Muzycznej w Poznaniu oraz zorganizował Zakład Nauk Społeczno–Humanistycznych. W okresie 1987–1993 pełnił funkcję prorektora ds. dydaktycznych i studenckich w tej uczelni. W 1994 r. został zatrudniony w Instytucie Filozofii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze.

Dwukrotnie przebywał na stypendium naukowym Fundacji Kościuszkowskiej: w 1983/84 w Polskim Instytucie Naukowym w Nowym Jorku oraz w 1992 r. w University of Colorado w Boulder. W okresie 1987–1992 współpracował z Katedrą Nauk Społecznych Konserwatorium im. P. Czajkowskiego w Moskwie, w ramach umowy międzyuczelnianej (Konserwatorium – Akademia Muzyczna w Poznaniu). Należy do PTF, jest członkiem European Art Center of Athens, Society for the Universalism, Society for the Advancement of American Philosophy. Uczestniczył w ogólnopolskich zjazdach filozofów – w Lublinie (1977, komunikat pt. L. Krzywickiego teoria kultury masowej), w Krakowie (1986, referat pt. Filozofia kultury J. Deweya, komunikat pt. Filozofia demokracji w Polsce), w Toruniu (1995, referat pt. Filozofia kultury A. Konstaneckiego, J. Brauna i W. Nawroczyńskiego).

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych zajmował się krytyką literacką oraz teoretyczno–empirycznymi problemami socjologii kultury i polityką kulturalną. Zagadnieniami filozoficznymi kultury zajął się w pracy doktorskiej (1976). W pracy habilitacyjnej (1985) przedstawił syntezę dziejów filozofii kultury i sztuki, rozwijaną w różnych kręgach myślicieli polskich związanych z marksizmem. Nadal prowadzi badania w zakresie historii filozofii kultury, które przedstawił w pracy „Filozofia cywilizacji i kultury” (1998). W książce pt. „Demokracja. Studia z dziejów myśli w Polsce” (1993) scharakteryzował poglądy filozoficzno–teoretyczne autorów z końca XIX wieku

oraz dwudziestolecia międzywojennego. Rozwija również własne poglądy dotyczące zwłaszcza aksjologicznych podstaw demokracji. W wyniku studiów nad twórczością J. Deweya opublikował prace poświęcone jego filozofii i estetyce. Okazjonalnie zajmuje się problemami estetyki użytkowej.

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie

1. *Rozważania nad modelem kultury w Polsce Ludowej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981, ss. 230. 2. *Polityka kulturalna PPR–PZPR. Zarys problematyki polityki kulturalnej w okresie 1942–1977*, COMUK, Warszawa 1981, ss. 211. 3. *Inspiracje marksistowskie w filozofii kultury w Polsce (do 1939 roku)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1984, ss. 306. 4. *Kultura. Studia z dziejów myśli* (Krzywicki, Abramowski, Czarnowski, Chwistek), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1991, ss. 107. 5. *Demokracja. Studia z dziejów myśli w Polsce*, Ars Nova, Poznań 1993, ss. 168. 6. *Wstęp do wydania powojennego* (ss. 50), [w:] F. Gross, *Proletariat i kultura*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1986. 7. *Wstęp* (ss. 17), [w:] I. Fik, *O żywą treść demokracji*, Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1988. 8. *Filozofia cywilizacji i kultury*, Ars Nova, Poznań 1998, ss. 258.

b) Studia i rozprawy

1. *Problemy przestrzennego usytuowania kultury*, [w:] *Sprawy Oświaty i Kultury Województwa Poznańskiego*, Poznań 1973, s. 181–189. 2. *Ruch społeczno-kulturalny w środowisku robotników wielkoprzemysłowych*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1973, nr 1, s. 211–221. 3. *Model publiczności kulturalnej*, [w:] *Problemy uczestnictwa w kulturze*, COMUK, Warszawa 1974, s. 5–18. 4. *Polityka kulturalna PPR w latach 1945–1948*, „Miesięcznik Literacki”, 1974, nr 10, s. 43–53. 5. *Model człowieka uczestniczącego w kulturze*, „Człowiek i Światopogląd”, 1975, nr 11, s. 79–87. 6. *Polscy marksiści o kulturze*, [w:] *Marksistowskie tradycje badań aksjologicznych w Polsce*, Poznań, UAM, 1975, s. 77–98. 7. *Leninowska koncepcja polityki kulturalnej*, „Studia Nauk Politycznych”, 1976, nr 1, s. 91–118. 8. *Zagadnienia kultury robotniczej w polskiej myśli lewicowej*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1976, nr 2, s. 109–124. 9. *Ludwika Krzywickiego teoria kultury masowej*, „Studia Filozoficzne”, 1978, nr 8, s. 57–67. 10. *Marksistowska filozofia kultury w Polsce do 1939 roku*, „Studia Filozoficzne”, 1979, nr 7, s. 75–90. 11. *Elementy marksistowskiej filozofii kultury w Polsce przed rokiem 1890*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1979, nr 4, s. 219–234. 12. *Problemy kultury w ujęciu K. Kelles-Krauzy*, „Miesięcznik Literacki”, 1980, nr 8, s. 91–105. 13. *Filozoficzno-ideologiczne problemy kultury w poglądach Stanisława Brzozowskiego*, „Przegląd Humanistyczny”, 1981, nr 5, s. 111–128. 14. *Filozoficzne oraz ideologiczne problemy kultury w interpretacji Juliana Marchlewskiego*, „Człowiek i Światopogląd”, 1982, nr 198, s. 125–133. 15. *Ignacego Fika filozofia demokracji*, „Studia Filozoficzne”, 1986, nr 8, s. 111–120. 16. *Lewicowa myśl kulturoznawcza w okresie międzywojennym w Polsce*, „Miesięcznik Literacki”, 1987, nr 5, s. 119–126. 17. *Prawda. Znaczenie. Kultura* (Rekonstrukcja poglądów Johna Deweya), „Studia Filozoficzne”, 1987, nr 8, s. 65–76. 18. *Koncepcja filozofii kultury Johna Deweya*, „Przegląd Humanistyczny”, 1987, nr 10, s. 61–76. 19. *Teoretyczne i empiryczne problemy wartości w filozofii społecznej Feliksa Grossa*, „Przegląd Zachodni”, 1988, nr 1, s. 59–83. 20. *Filozoficzno-teoretyczne problemy kultury w pisar-*

stwie Ludwika Krzywickiego, „Edukacja Filozoficzna”, 1988, nr 4, s. 97–109. 21. *Ludwika Krzywickiego materialistyczne wyjaśnianie dziejów*, [w:] *Marksizm po Marksie. Studia i szkice z dziejów filozofii marksistowskiej*, Warszawa 1988, s. 145–162. 22. *Kultura demokratyczna. Koncepcja teoretyczno-ideologiczna Edwarda Abramowskiego*, „Edukacja Filozoficzna”, 1989, nr 7, s. 67–78. 23. *Filozofia społeczna Feliksa Grosa*, „Studia Filozoficzne”, 1990, nr 1, s. 97–109. 24. *Filozofia demokracji Kazimierza Kelles-Krauza*, [w:] *W kręgu aksjologii*, t. II, Poznań 1990, s. 41–58. 25. *Panestetyzm Johna Deweya*, „Sztuka i Filozofia”, 1990, nr 3, s. 161–170. 26. *S. A. Kempnera filozofia wartości oraz idee demokracji*, [w:] *Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa*, Katowice, 1992, ss. 16. 27. *Estetyka Johna Deweya*, [w:] *Człowiek i Społeczeństwo*, UAM, 1992, s. 189–207. 28. *Art and Perception Problems of Young People's Aesthetic Education*, ss. 16, *Paideia Kai...*, Ateny, 1992. 29. *Democracy and Tradition*, „Eurace Information, Greek European Cultural and Educational Review, Ateny, 1993, no X, ss. 10. 30. *Problemy wartości w demokracji*, [w:] *Wartość i świadomość w filozoficznej drodze. Księga pamiątkowa ku uczczeniu prof. Seweryna Dziamskiego*, Poznań 1995, s. 251–265. 31. *Teoria percepcji sztuki J. Deweya*, „Monochord”, 1995, vol. VI/VII, s. 33–45. 32. *Suspirne i indywidualne: wid poliarizacji do syntezy*, Filozofski Poszuki, Lwów, s. 23–33. 33. *Aksjologiczne oraz instytucjonalne problemy demokracji* [w:] *Transformacja i wartości...*, Zielona Góra 1997, s. 31–41.

c) Ważniejsze artykuły

1. *Sztuka, nauka i technika we współczesnej kulturze*, [w:] *Katalog wystawy pt. Nauka inspiracją twórczości*. Biuro Wystaw Artystycznych, Poznań, 1973, s. 10. 2. *Kultura w Wielkopolsce w okresie 30-lecia PRL*, [w:] *Rozwój Wielkopolski w 30-leciu PRL*, Poznań 1974, Wydawnictwo Poznańskie, ss. 25. 3. *Funkcje postulowane i realizowane instytucji kultury w rejonie uprzemysławianym*, „Kultura i Społeczeństwo, 1984, nr 1, s. 145–161. 4. *Człowiek – twórcą kultury*, [w:] *Problemy regionalnego ruchu społeczno-kulturalnego*, Szczecin, 1985, s. 11–20. 5. *Teoretyczne koncepcje kulturoznawcze w Polsce w okresie międzywojennym*, „Miesięcznik Literacki”, 1988, nr 1, s. 120–129. 6. *Paderewski a wartości kultury*, „Miesięcznik Literacki”, 1988, nr 8, s. 126–131. 7. *Wartości estetyczne w projektowaniu mebli*, „Przemysł Drzewny”, 1992, nr 5, s. 2–10. 8. *Postmodernizm mebli w kontekście tradycji kultury*, „Zeszyty Naukowe AR”, Poznań, 1996, nr 7, s. 10–20. 9. *Tradycja ekonomii społecznej w Polsce. A. Konstanckiego teoria związków gospodarki i kultury*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania, Poznań 1996, nr 1, s. 127–137.

d) Prace redaktorskie

1. *Z dziejów kultury muzycznej Poznania*, Ars Nova 1996, ss. 150. 2. *Transformacja i wartości. Aksjologiczne aspekty transformacji ustrojowej w Polsce*, red. W. Kaczocho, S. Popławski, Zielona Góra 1997, ss. 192.

ELŻBIETA KALUSZYŃSKA

ur. 20 XI 1941 r. w Siedlcach

Adres domowy: Wróblewskiego 6 m. 48, 05–800 Pruszków, e-mail: ela@plearn.bitnet

Wykształcenie

1964 Magisterium z fizyki na Wydz. Mat. Fiz. Chem. UMCS w Lublinie.

Praca magisterska: *Widmo β i elektronów konwersji wewnętrznej uzyskiwane w spektrometrze magnetycznym z grubą soczewką* pod kierunkiem prof. Włodzimierza Żuka.

1969 Magisterium z filozofii na Wydz. Filozofii i Socjologii UW. Praca magisterska: *Dwa sposoby aksjomatyzacji teorii* pod kierunkiem prof. Mariana Przełęckiego.

1972 Doktorat z filozofii na Wydz. Filozofii i Socjologii UW. Praca doktorska: *Pojęcie determinizmu* pod kierunkiem prof. Ryszarda Wójcickiego.

1982 Stopień doktora habilitowanego na Wydz. Filozofii i Socjologii UW. Praca habilitacyjna: *Wielkość empiryczna a skale pomiarowe*, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, 1983.

Praca zawodowa

1961–66 Prow. ćwiczenia, asystent, st. asystent, Katedra Fizyki WSR w Lublinie.

1966–71 Doktorant, Wydział Filozofii i Socjologii UW.

1971–85 Starszy asystent, adiunkt,

1979–85 z-ca Kierownika Zakładu Filozofii i Metodologii, Instytut Nauk Społecznych Politechniki Wrocławskiej.

1985–90 Adiunkt, docent, z-ca Kierownika Katedry, Katedra Filozofii Uniwersytetu Szczecińskiego.

1990 – Docent, Zakład Logiki Języka i Działania, Instytut Filozofii i Socjologii PAN.

1990 (08/12) – Visiting fellow Center for Philosophy of Science, Pittsburgh, USA

1993 – Członek redakcji „Studia Logica”

1994 – Członek redakcji „Brulionów Filozoficznych”

1994 – Kierownik seminarium *Filozofia nauki: tradycje i perspektywy*.

1995 – Kierownik projektu badawczego *Filozofia nauki: tradycje i perspektywy*

W latach 1961–1990 prowadziła zajęcia dydaktyczne (wykłady, ćwiczenia, semina, wykłady monograficzne na Studium Doktoranckim) w zakresie fizyki, filozofii, metodologii nauk, filozofii nauki oraz logiki.

W latach 1981–1984 członek Senatu Politechniki Wrocławskiej. Członek założyciel Polskiego Towarzystwa Logiki i Filozofii Nauki.

Zainteresowania naukowe

Problematyczność istnienia przedmiotów teoretycznych, sposób odnoszenia się teorii empirycznej do rzeczywistości, w tym jej rola w kształtowaniu rzeczywistości empirycznej, są problemami, które motywowały podjęcie studiów filozoficznych (w roku 1966, po ukończeniu fizyki) i ukierunkowały całą działalność naukową autorki.

Związana od początku studiów filozoficznych z Katedrą Logiki prowadzoną przez prof. Janinę Kotarbińską, pozostawała w kręgu tradycji wywodzącej się ze Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, publikując początkowo prace z zakresu formalnej metodologii

nauki. Stopniowo dostrzegała ograniczenia metod formalnych, co skłoniło ją do zbadania koncepcji nauki mieszczących się w logicystycznym nurcie filozofii nauki, zwłaszcza modeli budowanych przy użyciu narzędzi semantyki logicznej. Prześledziła rozwój semantycznego ujmowania teorii empirycznych od koncepcji struktury generalnej jako modelu teorii empirycznej i zarazem reprezentanta fragmentu rzeczywistości opisywanego przez daną teorię, poprzez traktowanie ogólnych twierdzeń teorii jako formuł otwartych, różne wersje multireferencjalności, ujęcie niezdanowe i wreszcie koncepcje rozwijane przez strukturalizm. Krytyczne analizy prezentowała w szeregu artykułów i zebrała w pierwszej części książki *Modele teorii empirycznych*.

„Rozrachunki” z logicystyczną przeszłością nie ograniczają się jedynie do krytyki proponowanych tam rozwiązań. Podejmuje również próbę określenia przyczyn załamania się neopozytywistycznego programu budowy teorii nauki. Upatruje je w traktowaniu ideału (w sensie Amsterdamskiego) nauki nowożytnej jako ponadczasowego wzorca postępowania badawczego oraz dominacji metod semantycznych. Obecnie (wraz z uczestnikami ogólnopolskiego seminarium, które prowadzi) pracuje nad stworzeniem „teorii” nauki, przewyższającej ograniczenia wynikające z założeń logicystycznego nurtu w filozofii nauki, a jednocześnie unikającej konkluzji typu: *anything goes* czy traktowania prawdy jako tego, co *is good for us to believe*.

BIBLIOGRAFIA

a) Książki

1. *Wielkość empiryczna a skale pomiarowe*, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, 1983, ss. 97. 2. *Modele teorii empirycznych*, Wydawnictwo IFiS PAN, 1994, ss. 284.

b) Artykuły

1. *Interferencja światła typu odbicie–załamanie we włóknach przezroczystych o zmiennej grubości* (współautor E. Dowgird), *Folia Societatis Scientiarum Lubliniensis*, Lublin 1967. 2. *Teorie i układy deterministyczne*, „*Studia Filozoficzne*” 8 (1974), ss. 125 – 134. 3. *O pojęciu istotności*, „*Studia Filozoficzne*” 5 (1975), ss. 125 – 134. 4. *Użytkowanie doktoratu jako proces społeczny* (współautor J. Goćkowski), *Zagadnienia Naukoznawstwa* 2 (1977), ss. 213 – 226. 5. *Formalne zarządzanie nauką a rozwój kadry naukowej* (współautor J. Goćkowski), „*Zagadnienia Naukoznawstwa*” 3 (1978), ss. 417 – 432. 6. *Uwagi o teoriach wielkości addytywnych*, „*Studia Teoriopoznawcze*” 15 (1979), Wrocław, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej. 7. *Charakterystyki wielkości addytywnych*, „*Studia Filozoficzne*” 7 (1980), ss. 93 – 103. 8. *O pojęciu autorytetu naukowego* (współautor N. Kraško), [w:] *Autorytet w nauce*, Janusz Goćkowski, Paweł Rybicki (eds), Ossolineum, Wrocław 1980, ss. 117 – 128. 9. *Tropami kontrolera*, „*Studia Filozoficzne*” 11 (1981), ss. 131 – 140. 10. *Global Characteristics of Quantities*, „*Bulletin of the Section of Logic*” t.II (1982). 11. *Characteristics of Additive Quantities*, [w:] *Polish Essays in the Philosophy of Natural Sciences*, Władysław Krajewski (ed.), Dordrecht D. Reidel Publ. Co. 1982. 12. *Uzasadnienie jako dialog* (współautor W. Mejsbaum), „*Studia Filozoficzne*” 7 (224) 1984. 13. *Niezdanowe pojęcie teorii*, „*Studia Filozoficzne*” 2 (1988). 14. *Uwarunkowania autonomii nauki*, „*Zagadnienia Naukoznawstwa*” 2 (1988). 15. *Sądy i wartości logiczne*, „*Studia Filozoficzne*” 4 (1989). 16.

Uniwersalność teorii naukowych, „Studia Filozoficzne” 5 (1989), 17. *Formalna struktura teorii empirycznych*, „Studia Filozoficzne” 12 (1989), 18. *Ideologia «non-statement view»*, *Filozofia. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin 1991, 19. *Adekwatność modeli teorii empirycznej*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1 (1991), 20. *Pragmatic vs. semantic models of an empirical theories*, [w:] *Logica 93; Proceedings of the 7th International Symposium*, P. Kolář, V. Svoboda (ed.), Praha 1994, 21. *Logicystyczne modele teorii empirycznej*, *Annales Universitatis M. C. Skłodowska*, vol. XVIII, 3, Lublin 1993, s. 23 – 39. 22. *Stegmüller: «The structure and dynamics of theories»*, [w:] *Przewodnik po literaturze filozoficznej XX wieku*, tom 1, B. Skarga (ed.), PWN 1994, 23. *Ian Hacking: «Representing and intervening»* (wprowadzenie do dyskusji i autoryzowany głos w dyskusjach 25.02.94, 11.03.94), *Bruliony Filozoficzne* 1 (1994), 24. *Teorie empiryczne a wiedza naukowa z perspektywy non-statement view*, [w:] *Nauka i język, Księga pamiątkowa w darze Profesorowi Przełęckiemu*, Mieczysław Omyła (ed.), Biblioteka Myśli Semiotycznej, Warszawa 1994, 107–129. 25. *Styles of thinking*, [w:] *Theories and models in scientific processes*, Proceedings of the IUHPS Conference 1994, W. Herfel, W. Krajewski, I. Niiniluoto, R. Wójcicki (ed.), (PS) Rodopi, 1995, s. 85 –103. 26. Polska wersja: *Style myślenia*, *Bruliony Filozoficzne* 2 (1995), 93–112. 27. *Teorie i modele*, „*Filozofia Nauki*” 2, 1994, s. 27–47. (Rozdział książki *Modele teorii empirycznych*). 28. *Czego nie wolno van Fraassenowi. O tożsamości filozofii nauki*, „*Filozofia Nauki*” 3/4 (1994), 181–187. 29. *Mocny program socjologii wiedzy czyli pomoc sąsiedzka*, „*Bruliony Filozoficzne*” 2 (1995), 146–150. 30. *Rozważania o nowej filozofii nauki*, „*Zagadnienia Naukoznawstwa*” 1/2 (1995), 3–16. 31. *Antyreprezentacjonizm, wprowadzenie do dyskusji (280–285) oraz autoryzowany głos w dyskusji (288–289, 293)*, „*Bruliony Filozoficzne*” 4 (1995). 32. *Hilary Putnam; zapowiedź programu, wprowadzenie do dyskusji (304–309) oraz autoryzowany głos w dyskusji (311–313)*, „*Bruliony Filozoficzne*” 4 (1995). 33. *Co rozumiem przez reprezentacjonizm i dlaczego go odrzucam*, „*Filozofia Nauki*” (przyjęte do druku). 34. *Fizyka i filozofia, Filozofia Nauki* (przyjęte do druku). 35. *Perspektywy filozofii nauki*, „*Filozofia Nauki*” (przyjęte do druku). 36. *Czy filozof może uprawiać filozofię nauki?*, „*Filozofia Nauki*” (przyjęte do druku). 37. *Aristotelian notion of truth today*, Proceedings of the FISP Conference 1995 (przyjęte do druku).

ADAM JAN KAPIŃSKI

Urodziłem się w 1949 r. w Strzelinie. W 1966 roku rozpocząłem zawodową służbę wojskową. W 1976 roku w czasie studiów w WAP w Warszawie zostałem wolontariuszem w Katedrze Filozofii oraz w Zakładzie Filozofii i Socjologii Religii IFiS PAN kierowanym przez prof. Mirosława Nowaczyka. Od 1978 r. uczestniczyłem w Podyplomowym Studium na UW kierowanym przez prof. Edwarda Ciupaka.

Od 1979 do 1992 roku w Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni prowadziłem seminaria i zajęcia z logiki, historii filozofii i religioznawstwa zajmując stanowiska: st. asystenta, adiunkta i docenta w Instytucie Nauk Humanistycznych kierowanym przez prof. Bolesława Hydzika.

W 1985 roku obroniłem rozprawę doktorską nt.: „Rola ideologii w teorii procesu społecznego Fryderyka Engelsa na przykładzie ideologii religijnej”. Kierownikiem pracy był prof. Mirosław Nowaczyk, recenzentami zaś prof. Stanisław Kozyr-Kowalski oraz prof. Józef Borgosz.

W 1987 roku odbyłem staż naukowy w IFiS PAN pod kierownictwem prof. Mirosława Nowaczyka uczestnicząc m.in. w pracach redakcyjnych „Studiów Religioznawczych”.

W 1990 roku odbyłem kolokwium habilitacyjne broniąc rozprawy pt.: „Próba rekonstrukcji przesłanek teoretycznych Marksowskiej koncepcji kultury i religii”. Recenzentami byli: prof. Mieczysław Michalik, prof. Mirosław Nowaczyk, prof. Stanisław Kozyr-Kowalski. Otrzymałem stopień naukowy doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie filozofii i socjologii.

W 1993 roku podjąłem pracę na stanowisku profesora nadzwyczajnego w WSP w Słupsku w Instytucie Filozofii, którego jestem dyrektorem.

Nauczycielami filozofii i logiki są: prof. Mirosław Nowaczyk, prof. Stanisław Kozyr-Kowalski, prof. Andrzej Nowicki, prof. Józef Borgosz, prof. Kazimierz Ochocki, prof. Stanisław Sokołowski, prof. Witold Tyloch.

Interesuję się ontologicznym problemem bytu społecznego we współczesnej myśli filozoficznej i socjologicznej. Problem ten umieszczam w szerszym polu rozważań, które można określić tytułem „współczesna antropologia społeczno-kulturowa”, a wyrazić w formie pytania o kondycję współczesnego człowieka. Poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania podporządkowuje prowadzone badania, w trakcie których weryfikuję hipotezę: wyczerpał się paradygmat „podmiot-przedmiot”. Filozofia możliwości zawiera istotę paradygmatu „podmiot-podmiot”.

Prezentuję stanowisko filozoficzne, które można określić jako empiryczne i obiektywno-realistyczne. Uznaję je jako skuteczną metodologię analizy zjawisk społecznych pozwalającą zarazem formułować tezy konstytuujące antropologię społeczno-kulturową. Synchroniczno-diachroniczne ujęcie kultury umożliwia jej analizę w sposób holistyczny, a przez to wyjaśniać uniwersalne problemy ludzkiej egzystencji w konkretnych, historycznie zmiennych warunkach. Hipotetyczna propozycja nowego paradygmatu: „podmiot-podmiot” może przewyciężyć wszystkie współczesne paradygmaty konstruowane w antropologii społeczno-kulturowej, a zwłaszcza: neoewolucjonizm, funkcjonalizm, socjologizm, historyzm boasowski.

BIBLIOGRAFIA

a) Rozprawy kwalifikacyjne

1. Rozprawa doktorska pt.: *Rola ideologii w teorii procesu społecznego Fryderyka Engelsa na przykładzie ideologii religijnej*, WSMW, Gdynia, 1985, s. 360. 2. Rozprawa habilitacyjna pt. *Miejsce religii w teorii kultury Karola Marksa*, „Zeszyty Naukowe AMW”, nr 105 A, Gdynia 1990, s. 313.

b) Monografie, rozprawy i artykuły naukowe

1. *Religia jako forma ideologii według Karola Marksa*, „Euhemer”, 1983, nr 4, s. 63-74. 2. *Religia i idea obszczestwiennogo progressa*, „Studia Religioznawcze”, Seria A: Filozofia i socjologia religii, PWN, Warszawa 1987, nr 20, s. 25-39. 3. *Pytanie i stalinizm*, [w:] *Stalinizm w Wojsku Polskim 1945-1956*, Piła 1990, s. 162-173. 4. *Pytanie*

o podmiotowy sens świata, [w:] *Religia a kultura*. Materiały z konferencji naukowej, Gdynia 1991, s. 25-33. 5. *Pytanie o podmiotowy sens świata*, [w:] *Jan Paweł II a wyzwania współczesności*, Z. Stachowski red., Warszawa 1991, s. 17-23. 6. *Próba rekonstrukcji Marksowskiej teorii kultury a problem religii*, „*Studia Religioznawcze*”. Seria A: Filozofia i socjologia religii, PWN, Warszawa 1991, nr 24, s. 59-96. 7. *Wybrane koncepcje w klasycznej amerykańskiej teorii kultury. Rozwój problematyki i metod*, „*Miscanella. Anthropologica et Sociologica*”, nr 2, Gdańsk 1992, s. 138-150. 8. *Religie monoteistyczne a społeczeństwa rynkowe*, „*Przegląd Religioznawczy*”, 1994, nr 4, s. 27-35. 9. *Ruchy reformacyjne wyrazem przekształcania się religii konkretno-abstrakcyjnych w abstrakcyjne*, „*Przegląd religioznawczy*”, w druku. 10. *Religia a wartości kultury*, „*Przegląd Religioznawczy*”, w druku.

c) Podręczniki, skrypty

1. „Zarys historii filozofii”, skrypt dla studentów WSP. 2. *Marksistowska teoria religii*, [w:] *Zarys religioznawstwa*, MON, Warszawa 1988, s. 42-92. 3. *Marksistowska interpretacja ruchów religijnych*, WSMW, Gdynia 1981, s. 80. 4. *Wybór źródłowych tekstów filozoficznych K. Marksa i F. Engelsa*, cz. I i II, WSMW, Gdynia 1984, s. 432. 5. *Filozofia marksistowska*, Cz. VI. *Zarys marksistowsko-leninowskiej teorii religii*, WSMW, Gdynia 1986, s. 387. 6. *Słownik pojęć filozoficznych*, Gdynia 1995, s. 40.

d) Pozostałe publikacje

A. Hasła encyklopedyczne

1. *Funkcje społeczne religii*, [w:] *Mala Encyklopedia Religioznawcza*, „Euhemer”, 1988, nr 1, s. 80-83. 2. *Funkcje społeczne religii*, [w:] *Leksykon Religioznawczy*, Wydawnictwo Współczesne, Warszawa 1988, s. 80-82. 3. *Funkcje społeczne religii, Neopozytywizm, Teleologia, Fideizm, Dewocja, Metempsychoza, Fanatyzm religijny, Święci, Demitologizacja, Indyferentyzm*, [w:] *Encyklopedia Religioznawcza*, w druku.

B. Recenzje

1. I. R. Grigulewicz, *Matieżnaja cerkow w latinskoj Amierikie*, Izd. „Nauka”, Moskwa 1972, s. 411, „Euhemer”, 1981, nr 2, s. 148-150. 2. „Człowiek i Światopogląd” 1979, „Euhemer”, 1980, nr 3, s. 115-117. 3. W. I. Dubrienkow, *Sowriemiennyj protestantskij telologiczeskij modernizm w SSZA*, Izd. Moskowskiego Uniwersytetu, Moskwa 1980, s. 248, „Euhemer”, 1981, nr 2, s. 150-152. 4. M. Nowaczyk, Z. Stachowski, *Konkordat z Włochami*, KIW, Warszawa 1989, nr 35, s. 12. 5. J. Kossak, *Teoria kultury Karola Marksa i problemy współczesnego humanizmu*, KIW, Warszawa 1987, s. 479, „Euhemer”, 1988, nr 4, s. 98-101. 6. M. Nowaczyk, *Ewolucjonizm kulturowy a religia*, PWN, Warszawa 1989, s. 187, „Euhemer”, 1991, nr 1, s. 107-109. 7. *Teologia wyzwolenia*. Praca zbiorowa pod red. W. Mysłaka, M. Nowaczyka, Warszawa 1988, s. 316, „Euhemer” 1991, nr 1, s. 112-116. 8. Michael Novak, *Liberalizm – sprzymierzeniec czy wróg, Nauczanie społeczne Kościoła a instytucje liberalne*, przekład Wojciech Buchner, Wyd. „W drodze”, 1993, s. 104, „Przegląd Religioznawczy”, 1994, nr 3 (w druku).

JÓZEF KELLER

Urodzony 7 lipca 1911 r. w Pabianicach, zam.: 01-188 Warszawa, ul. Staszica 11A/19.

Studia wyższe: na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1933-1937. Dalsze studia na uniwersytecie w Louvain i Berlinie w roku akademickim 1937/38. Stopień magistra (1935), stopień doktora (1938) i stopień docenta habilitowanego (1949) – na Uniwersytecie Warszawskim. Tytuł profesora nadzwyczajnego w 1954 r. Tytuł profesora zwyczajnego w 1970 r. Specjalność naukowa: Filozofia – etyka i religioznawstwo. Stanowiska naukowe: zastępca profesora na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1946-49), docent na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1949-1954), profesor nadzwyczajny, kierownik katedry etyki na KUL (1954-57), przewodniczący Towarzystwa Naukowego KUL, profesor w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN (1957-1981), kierownik zakładu religioznawstwa w IFiS PAN (1972-1981), zastępca przewodniczącego Rady Naukowej IFiS PAN (1972-1980), redaktor naczelny półrocznika „Studia Religioznawcze”, przewodniczący kolegium redakcyjnego wydawnictw religioznawczych w Państwowym Wydawnictwie „Iskry”, prezes Polskiego Towarzystwa Religioznawczego (1962-1973), członek prezydium Międzynarodowego Komitetu Wydawnictw Naukowych „Ost und West in der Geschichte des Denkens und kulturellen Beziehungen”, członek International Association for the History of Religions.

Osiągnięcia naukowe: wyjaśnienie szeregu podstawowych zasad doktryn religijnych zwłaszcza w dziedzinie moralnej. W szczególności wyjaśnienie zasad moralnych i społecznych doktryny katolickiej na przestrzeni historii Kościoła katolickiego.

BIBLIOGRAFIA

a) Książki

1. *Czyn jako wyraz postawy moralnej Augusta Cieszkowskiego*, Lublin Tow. Nauk. KUL, 1948 – praca habilitacyjna. 2. *Etyka*, Warszawa 1954. 3. *Etyka katolicka*, Warszawa 1957. 4. *Szkice o moralności katolickiej*, Warszawa 1967. 5. *Katolicyzm jako religia i ideologia*, Warszawa 1969. 6. *Prawosławie*, Warszawa 1982. 7. *Katolicka doktryna społeczna*, Warszawa 1989.

b) Rozprawy, artykuły i recenzje

Ponad 200, również w języku niemieckim i angielskim, publikowane w „Studiach Filozoficznych”, „Studiach Religioznawczych”, w wydawnictwie „Ost u. West in der Geschichte des Denkens” i innych.

c) Książki, których był redaktorem i współautorem

1. *Zarys Dziejów Religii*, kilka wydań, ostatnie: Warszawa 1988. 2. *Studia o modernistach katolickich*, Warszawa 1968. 3. *Katolicyzm Starożytny*, Warszawa 1969. 4. *Katolicyzm Wczesnośredniowieczny*, Warszawa 1973. 5. *Katolicyzm Średniowieczny*, Warszawa 1977. 6. *Kultura a religia*, Warszawa 1977.

STANISŁAW KICZUK

Urodził się 16 stycznia 1938 roku w Achrymowcach w województwie białostockim. Studia wyższe podjął w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na Wydziale Filozofii w roku 1967. W czerwcu 1972 r. uzyskał tytuł zawodowy magistra na Sekcji Filozofii Przyrody na podstawie rozprawy „Z. Zawirskiego koncepcja stosowalności logiki współczesnej w przyrodoznawstwie”. W maju 1973 roku uzyskał zaświadczenie o ukończeniu studiów na Sekcji Filozofii Teoretycznej KUL ze specjalizacją w logice. Stopień naukowy doktora uzyskał w roku 1976 na podstawie rozprawy „Zagadnienie adekwatności niektórych systemów logicznych do przedstawienia przyczynowości w fizyce” (promotor – prof. dr hab. S. Kamiński, recenzenci – prof. dr hab. L. Borkowski i prof. dr hab. K. Kłósak). Jego przewód habilitacyjny został zakończony 26 listopada 1984 r. zatwierdzeniem przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną do Spraw Kadr Naukowych przy Prezesie Rady Ministrów stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie filozofii nauki. Temat rozprawy habilitacyjnej był następujący: „Problematyka wartości poznawczej systemów logiki zmiany”. Tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych uzyskał w dniu 28 czerwca 1996 r.

S. Kiczuk został zaangażowany w Katedrze Logiki KUL w dniu 1 października 1973 r., gdzie był kolejno asystentem, starszym asystentem, adiunktem, docentem i od 1 marca 1992 r. profesorem nadzwyczajnym. W czerwcu 1986 roku Senat Akademicki na wniosek Rady Wydziału Filozofii KUL powołał go na kierownika Katedry Logiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Na kilku wydziałach KUL prowadzi wykłady kursoryczne z logiki. Oprócz wykładów kursorycznych prowadzi wykład monograficzny, proseminarium i seminarium na Sekcji Teoretycznej Wydziału Filozofii. Wykształcił 22 magistrów i 4 doktorów. Aktualnie uczestniczy w jego seminarium 5 doktorantów.

W latach 1980-1986 był kuratorem Koła Filozoficznego Studentów KUL. W latach 1986-1989 pełnił funkcję prodziekana Wydziału Filozofii KUL. Od 1 września 1989 r. do 31 sierpnia 1998 r. był prorektorem KUL. Z ramienia rektoratu zajmował się sprawą badań naukowych w Uniwersytecie i sprawami finansowymi Uczelni. Jest członkiem czynnym Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, członkiem korespondentem Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, członkiem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Od roku 1991 jest członkiem rady Programowej „Przeglądu Uniwersyteckiego” KUL oraz członkiem Komitetu Redakcyjnego „Roczników Filozoficznych” z. 1. W roku 1995 został wybrany na członka Komitetu Redakcyjnego serii Studies in Logic and Theory of Knowledge. Od 1 stycznia 1995 r. jest członkiem Rady Naukowej Kasy im. Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki.

Zainteresowania naukowe S. Kiczuka koncentrują się na zagadnieniach z dziedziny szeroko pojętej filozofii nauki, filozofii logiki, zastosowań logiki oraz logik nieklasycznych. Co się tyczy tych ostatnich opublikował prace poświęcone logice wielowartościowej, logice mechaniki kwantowej, logikom temporalnym, logikom modalnym, logice zmiany i logice przyczynowości. Odbył stypendium naukowe w USA. Brał czynny udział w sześciu międzynarodowych konferencjach i zjazdach naukowych.

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie, studia i rozprawy

- [1974] 1. *Stosowalność logik wielowartościowych w teoriach fizykalnych w ujęciu Z. Zawirskiego*, „Studia Philosophiae Christianae” 10, s. 101-130. [1975] 2. *Zygmunta Zawirskiego koncepcja logiki mechaniki kwantowej*, „Roczniki Filozoficzne” 23 z. 3, s. 75-94. [1976] 3. *Zygmunta Zawirskiego koncepcja teorii fizykalnej na tle innych ujęć*, „Roczniki Filozoficzne” 24, z. 3, s. 37-50. [1977] 4. *Związek przyczynowy w fizyce współczesnej*, „Roczniki Filozoficzne” 25, z. 3, s. 119-134. 5. *Próba uzupełnienia niektórych systemów logiki przyczynowości*, „Roczniki Filozoficzne” 25, z. 1, s. 75-88. [1978] 6. *J. Łukasiewicza koncepcja związku przyczynowego a współczesne logiki kauzalne*, „Ruch Filozoficzny” 36, nr 1, s. 39-46. 7. *O pewnej próbie przewyżczenia kauzalnych anomalii w mechanice kwantowej*, „Roczniki Filozoficzne” 26, z. 3, s. 53-64. [1980] 8. *Zagadnienie konstruowalności logiki zdań czasowych*, „Roczniki Filozoficzne” 28, z. 1, s. 149-166. [1981] 9. *Logika a inne dziedziny wiedzy*, „Roczniki Filozoficzne” 29, z. 1, s. 15-37. 10. *Logiki nieklasyczne i perspektywy ich zastosowań w filozofii*, „Roczniki Filozoficzne” 29, z. 1, s. 39-50. [1982] 11. *Zagadnienie zmiany a program logiki zmiany*, „Roczniki Filozoficzne” 30, z. 1, s. 119-144. 12. *Problem konstruowalności logiki zmiany*, „Roczniki Filozoficzne” 30, z. 1, s. 145-168. [1983] 13. *Główne filozoficzne koncepcje zmiany*, „Roczniki Filozoficzne” 31, z. 1, s. 41-76. [1984] 14. *J. Łukasiewicz's Conception of the Causal Relation and Contemporary Causal Logic*, [w:] *Studies in Logic and Theory of Knowledge*, Lublin s. 45-52. 15. *The causal relation in Contemporary Physics and Causal Logic*, [w:] *Studies in Logic and Theory of Knowledge*, Lublin, s. 53-66. 16. *An Attempt at Supplementing some Systems of Causal Logic*, [w:] *Studies in Logic and Theory of Knowledge*, Lublin, s. 67-78. 17. *Problematyka wartości poznawczej systemów logiki zmiany*, Lublin, Redakcja Wydawnictw KUL, ss. 279. [1987] 20. *Logika a filozofia*, „Roczniki Filozoficzne” 35, z. 1, s. 49-58. [1988] 21. *Zagadnienie obowiązywalności klasycznego rachunku zdań*, „Roczniki Filozoficzne” 36, z. 1, s. 39-56. 22. *Język fizyki współczesnej i problem logiki mechaniki kwantowej w ujęciu Wernera Heisenberga*, „Roczniki Filozoficzne” 36, z. 1, s. 57-75. 23. *Logika czy logiki?*, „Studia Filozoficzne” 6-7 (271-272), s. 49-59. [1989-1990] 24. *Artura W. Burksa koncepcja logiki zdań kauzalnych*, „Roczniki Filozoficzne” 37-38, z. 1, s. 311-324. [1990] 25. *Problem możliwości światopoglądu naukowego*, „Przegląd Uniwersytecki” 2, nr 3-4 (5-6). [1991] 26. *The System of the Logic of Change*, [w:] *Studies in Logic and Theory of Knowledge*, vol. 2, Lublin, s. 51-86. [1991-1992] 27. *Rola logik nieklasycznych w uzasadnieniu tez w filozofii*, „Roczniki Filozoficzne” 39-40, z. 1, s. 85-118. [1993] 28. *Logic and Philosophy*, [w:] *Studies in Logic and Theory of Knowledge*, vol. 3, Lublin, s. 31-40. 29. *The Issue of the Validity of the Classical Propositional Calculus*, [w:] *Studies in Logic and Theory of Knowledge*, vol. 3, Lublin, s. 41-60. 30. *The Applicability of Assumptional Proofs in the Systems Based on the Classical Logical Calculus*, [w:] *Studies in Logic and Theory of Knowledge*, vol. 3, Lublin, s. 61-65. 31. *System logiki zdań kauzalnych*, „Roczniki Filozoficzne” 41, z. 1, s. 27-71. [1994] 32. *O niektórych rodzajach implikacji*, „Roczniki Filozoficzne” 42, z. 1, s. 5-35. [1995] 33. *Związek przyczynowy a logika przyczynowości*, Lublin, Redakcja Wydawnictw KUL, ss. 184. 34. *Uwagi o przedmiocie logiki formalnej*, „Roczniki Filozoficzne” 43, z. 1, s. 41-52. [1996] 35. *Spór o stosowalność logiki formalnej do filozofii w szkole lubelskiej*, „Roczniki Filozoficzne” 44, z. 1, s. 5-19.

b) Artykuły i komunikaty naukowe

[1977] 1. *J. Łukasiewicza koncepcja związku przyczynowego a współczesne logiki kauzalne*, [w:] *Streszczenia referatów zgłoszonych na XXIII Konferencję Historii Logiki*, Kraków, s. 30-31. [1979] 2. *Z problematyki stosowania logiki do innych dziedzin wiedzy*, „Summarium” 8 (28), s. 71-74. [1984] 3. *Stosowalność dowodów założeniowych w systemach opartych na klasycznym rachunku logicznym*, „Roczniki Filozoficzne” 32, z. 1, s. 45-48. 4. *O formie logicznej*, „Roczniki Filozoficzne” 32, z. 1, s. 49-55. [1989] 5. *Czy światopogląd naukowy jest możliwy?*, [w:] *Światopogląd, religia, filozofia*, red. Z. Zdybicka, Warszawa, s. 35-41. [1997] 6. *Filozofia logiki*, [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin, s. 225-229. 7. *Logiki temporalne*, [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin, s. 342-343.

c) Inne opracowania (recenzje z książek naukowych, sprawozdania, przemówienia na otwarcia sympozjów naukowych, hasła encyklopedyczne)

[1975] 1. Zinoviev A. A., *Logika nauki*, Moskwa 1971, (Logika, logika nauki a rzeczywistość empiryczna), „Roczniki Filozoficzne” 33, z. 3, s. 177-181. [1976] 2. McArthur R. P., *Tense Logic*, Dordrecht-Boston 1976, (W jaki sposób konstruować logikę zdań czasowych?), „Roczniki Filozoficzne” 27, z. 3, s. 138-142. 3. (Wspólnie z A. Buczek), *Wybrane publikacje metodologiczne specjalizacji filozofii teoretycznej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 19 nr 2, s. 16-20. [1979] 4. *Dwie próby konstruowania logiki przyczynowości*, [w:] *Z zagadnień filozofii przyrodoznawstwa i filozofii przyrody*, red. K. Kłósak, Warszawa, s. 17-36. [1981] 5. Henry D. P., *Medieval Logic and Metaphysics*, London 1972, „Roczniki Filozoficzne” 29, z. 3, s. 181-185. [1982] 6. Haack S., *Philosophy of Logics*, Cambridge 1978, „Roczniki Filozoficzne” 30, z. 1, s. 252-256. [1984] 7. (Wspólnie z A. Buczek), *Bibliografia prac Ludwika Borkowskiego 1951-1985*, „Roczniki Filozoficzne” 32, z. 1, s. 18-29. 8. Woods J., Walton D., *Argument: The Logic of the Fallacies*, Toronto, Montreal, New York 1982 (Logika epistemiczna a ontologia), „Roczniki Filozoficzne” 32, z. 1, s. 218-221. [1985] 9. Entymemat, Encyklopedia katolicka. 10. Epicheremat, Encyklopedia katolicka. 11. Putnam H., *Mathematics, Matter and Method*, vol. I, Cambridge, London, New York 1979, (Jak rozumieć trzecią wartość logiczną?), „Roczniki Filozoficzne” 33, z. 1, s. 221-230. 12. Schelsinger G. N., *Metaphysics. Methods and Problems*, Oxford 1983, (Metafizyka a logika), „Roczniki Filozoficzne” 33, z. 1, s. 230-241. [1986] 13. Kripke S. A., *Naming and Necessity*, Oxford 1984, (O niektórych terminach modalnych), „Roczniki Filozoficzne” 34, z. 1, s. 319-325. [1989] 14. *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w roku akademickim 1988/89*, „Zeszyty Naukowe KUL” 32, nr 1-4 (125-128), s. 124-129. [1990] 15. *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w roku akademickim 1989/90*, „Zeszyty Naukowe KUL” 33, nr 1-4 (129-132), s. 187-192. 16. Przemówienie na otwarcie ogólnopolskiego sympozjum poświęconego tematowi: *Problemy konserwacji kościelnych zbiorów bibliotecznych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 59, s. 167-168. [1991] 17. *O tak zwanym obiektywizmie naukowym i niezależności uczonego*, „Przegląd Uniwersytecki” 3, nr 4-6 (12-14). 18. *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w roku akademickim 1990/91*, „Zeszyty Naukowe KUL” 34, nr 3-4 (135-136), s. 187-192. [1992] 19. *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w roku akademickim 1991/92*, „Zeszyty Naukowe KUL” 35, nr 3-4 (139-140), s. 100-102. 20. Przemówienie na otwarcie obrad X Ogólnopolskich Dni Pszczelarza (obrady w gmachu KUL) – 27 IX

1992, „Przegląd Uniwersytecki” 4, nr 6 (20). 21. Przemówienie na otwarcie Tygodnia Ekologicznego poświęconego tematowi: *Środki społecznego przekazu wyzwaniem i zadaniem teologów* – 20 X 1992, „Przegląd Uniwersytecki” 4, nr 6 (20). [1993] 22. Przemówienie na otwarcie ogólnopolskiego sympozjum naukowego poświęconego tematowi: *Religia w kulturze współczesnej* – 6 XI 1992, „Przegląd Uniwersytecki” 5, nr 1 (21). 23. *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w roku akademickim 1992/93*, „Przegląd Uniwersytecki” 5, nr 6 (26). 24. *Formuła*, Encyklopedia katolicka. 26. *Identyczność*, Encyklopedia katolicka. [1994] 27. Przemówienie na otwarcie XIX tygodnia Duchowości w KUL poświęconego tematowi: *Duchowość bezdroży* – 28 II 1994, „Przegląd Uniwersytecki” 6, nr 4 (30). 28. Przemówienie na otwarcie III Tygodnia Prawników w KUL poświęconego tematowi: *Idea prawa sprawiedliwego w reformie polskiego systemu prawnego* – 5 V 1994, „Przegląd Uniwersytecki” 6, nr 4 (30). 29. *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w roku akademickim 1993/94*, „Przegląd Uniwersytecki” 6, nr 6 (32). [1995] 30. Przemówienie na otwarcie ogólnopolskiego sympozjum naukowego poświęconego tematowi: *Manipulacja w mass mediach jako problem społeczny i polityczny* – 9 V 1995, „Przegląd Uniwersytecki” 7, nr 4 (36). 31. Przemówienie na otwarcie sesji naukowej w ramach Forum integracji Społeczno-Gospodarczej Studiów Menadżersko-Związkowych w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim poświęconej tematowi: *Konstytucja – Uwłaszczenie – Przyszłość* (7 V 1995), „Przegląd Uniwersytecki” 7, nr 4 (36). 32. *Katolicki Uniwersytet Lubelski w roku akademickim 1994-95*, „Przegląd Uniwersytecki” 7, nr 6 (38). 33. Owens D., *Causes and Coincidences*, Cambridge, 1992 (Koincydencja, prawo przyrody, wyjaśnianie, przyczynowość, konieczność), „Roczniki Filozoficzne” 43, z. 1, s. 237-246. [1996] 34. Przemówienie na otwarcie III Międzynarodowej Konferencji pod hasłem „Mental Changes and Social Integration Perspectives in Europe” – 15 XI 1995, „Przegląd Uniwersytecki” 8, nr 1 (39). 35. Przemówienie wygłoszone podczas uroczystości reaktywacji pracy Katolickiego Seminarium Duchownego w Sankt Petersburgu – 10 XII 1995 r., „Przegląd Uniwersytecki” 8, nr 2 (40). 36. Przemówienie na otwarcie ogólnopolskiego sympozjum „Modele konsumpcji” – 15 V 1996, „Przegląd Uniwersytecki” 8, nr 4 (42). 37. Przemówienie na otwarcie sympozjum na temat: „Duchowość Akcji Katolickiej” – 25 V 1996, „Przegląd Uniwersytecki” 8, nr 5 (43). 38. *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego za rok akademicki 1995/96*, „Przegląd Uniwersytecki” 8, nr 6 (44). [1997] 39. Przemówienie na otwarcie V Tygodnia Prawników na temat: „Polska a Unia Europejska” – 4 XII 1996, „Przegląd Uniwersytecki” 9, nr 1 (45). 40. Przemówienie na otwarcie sympozjum na temat: „Problemy kształtowania stref ochronnych w urbanistyce” – 10 XII 1996, „Przegląd Uniwersytecki” 9, nr 1 (45). 41. Przemówienie na otwarcie XXII Tygodnia Duchowości pt. „Do kogoż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego (J. 6,68)” – 24 II 1997, „Przegląd Uniwersytecki” 9, nr 3 (47). 42. Przemówienie na otwarcie XXXIX Tygodnia Filozoficznego w KUL na temat: „Filozofia – wzloty i upadki” – 3 III 1997, „Przegląd Uniwersytecki” 9, nr 3 (47). 43. Przemówienie na otwarcie ogólnopolskiej sesji naukowej pt. „Nowy kodeks karny” – 12 V 1997, „Przegląd Uniwersytecki” 9, nr 4 (48). 44. *Sprawozdanie z działalności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w roku akademickim 1996/97*, „Przegląd Uniwersytecki” 9, nr 6 (50). 45. Przemówienie ba otwarcie międzynarodowej sesji naukowej pt. „Sztuka Ziemi Wschodnich Rzeczypospolitej w XVI-XVIII w.” – 23 IX 1997, „Przegląd Uniwersytecki” 9, nr 6 (50). 46. *Implikacja*, Encyklopedia katolicka. 47. *Intencjonalność*, Encyklopedia katolicka. 48. *Izomorfizm*,

Encyklopedia katolicka. 49. Jednoznaczność, Encyklopedia katolicka. [1998] 50. Przemówienie na otwarcie ogólnopolskiego sympozjum na temat: „Nauka – filozofia nauki – filozofia przyrody” – 13 XI 1997, „Przegląd Uniwersytecki” 10, nr 1 (51). 51. Przemówienie na otwarcie XXIII Tygodnia Duchowości w KUL na temat: „Niech zstąpi Duch Twój” – 2 III 1998, „Przegląd Uniwersytecki” 10, nr 2 (52). 52. Czy błąd antropologiczny?, „Przegląd Uniwersytecki” 10, nr 4 (54).

d) Prace przyjęte do druku

[1997] 1. *Uwagi o niektórych typach konieczności*, „Roczniki Filozoficzne” 45, z. 1 (ss. 36 w maszynopisie). 2. *Kilka uwag o konieczności logicznej*, Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Kwiatkowskiego (ss. 12 w maszynopisie). 3. *Dociekania ks. prof. Stanisława Kamińskiego w dziedzinie logiki*, „Zeszyty Naukowe KUL” 40 (ss. 8 w maszynopisie). [1998] 4. *Przedmiot logiki formalnej w ujęciu J.M. Bocheńskiego*, „Roczniki Filozoficzne” 46, z. 1 (ss. 24 w maszynopisie).

Przegląd czasopism Zestawił W. Mincer

I

American Philosophical Quarterly, 34 (1997) nr 3–4. WHEELER S.C. III: Reparations reconstructed (nr 3); MELE A.R.: Strength of motivation and being in control (nr 3); SEHON S.R.: Natural-kind terms and the status of folk psychology (nr 3); BENATAR D.: Why it is better never to come into existence (nr 3); DOUBLE R.: Misdirection in the free will problem (nr 3); REA M.C.: Supervenience and co-location (nr 3); LEVINE J.: Recent work on consciousness (nr 4); AUDI R.: The place of testimony in the fabric of knowledge and justification (nr 4); JONES W.E.: Why do we value knowledge? (nr 4); BROWN D.: Analyticity: an Ockhamist approach (nr 4); BURKE M.B.: Persons and bodies: how to avoid the new dualism (nr 4).

II

Anuario Filosófico / Universidad de Navarra, 30 (1997) nr 1. RODRIGUEZ M.: Azar, naturaleza y arte en los atomistas y en Platón; QUEVEDO A.: Aristóteles en torno a la provación y la causalidad; LUNA M.: Azar y economía: John Maynard Keynes; MARTINEZ R.: Devenir y determinismo en la teoría especial de la relatividad; PEREZ DE L. A.: Tiempo o incertidumbre?; ARANA J.: Física y metafísica del azar; PAVÓN M.: Indeterminismo y democracia en K.R. Popper; ALBISU M.A.: Incertidumbres lingüísticas y la cuestión de la verdad. Reflexiones al hilo de la concepción de la verdad de F. Ramsey; GIL T.: Experiencia subjetiva y racionalidad práctica. Incertidumbre y azar en las valoraciones y elecciones de preferidores racionales limitados.

III

Environmental Ethics, 19 (1997) nr 4. SMITH M.: Against the enclosure of the ethical commons: radical environmentalism as an „Ethics of place”; SCHWARTZ E.: *Bal Taschit*: a Jewish environmental precept; KIRKMAN R.: Why ecology cannot be all things to all people; MORIARTY P.V., WOODS M.: Hunting à predation; LIST Ch.J.: Is hunting a right thing?; HOULE K.L.F.: Spinoza and ecology revisited.

IV

Ethical Theory and Moral Practice, 1 (1998) nr 1. SCHNÄDELBACH H.: Transformations of the concept of reason; AUDI R.: Moderate intuitionism and the epistemology of moral judgment; GARRARD E., McNAUGHTON D.: Mapping moral motivation; O'DAY K.: Normativity and interpersonal reasons; DALLMANN H.-U.: Niklas Luhmann's systems theory as a challenge for ethics; DEPAUL M.R.: Liberal exclusions and foundationalism; DAY J.P.: More about hope and fear.

V

Ethics, 108 (1997/1998) nr 1–3. BRINK D.O.: Moral motivation (nr 1); COPP D.: Belief, reason and motivation: Michael Smith's *The moral problem* (nr 1); SAYRE-McCORD G.: The metaethical problem (nr 1); SMITH M.: In defense of *The moral problem*: a reply to Brink, Copp, and Sayre McCord (nr 1); HURLEY P.: Agent-centered restrictions: clearing the air of paradox (nr 1); AGAR N.: Biocentrism and the concept of life (nr 1); ESTLUND D.: The insularity of the reasonable: why political liberalism must admit the truth (nr 2); KOK-CHOR-TAN: Liberal toleration in Rawls's law of

peoples (nr 2); REIBETANZ S.: Contractualism and aggregation (nr 2); BRISON S.J.: The autonomy defense of free speech (nr 2); APPLBAUM A.I.: Are violations of rights ever right? (nr 2); HOROWITZ T.: Philosophical intuitions and psychological theory (nr 2); MASON E.: Can an indirect consequentialist be a real friend? (nr 2); KAMM F.M.: Moral intuitions, cognitive psychology and the harming-versus-not-aiding distinction (nr 3); WERTHEIMER R.: Constraining condemning (nr 3); COCKING D., KENNETT J.: Friendship and the self (nr 3); SORENSEN R.: Rewarding regret (nr 3); RIDGE M.: Hobbesian public reason (nr 3).

VI

Iyyun. The Jerusalem Philosophical Quarterly*, 47 (1997) nr 1. LEMOS R.M.: Types of predication and forms of theology; KATZOFF Ch.: Divine causality and moral responsibility in the story of Joseph and his brothers; BICKNELL J.: An overlooked aspect of love in Spinoza's *Ethics*; AGASSI J.: Validation; BLUM A.: Identity.

VII

Journal of Philosophical Logic, 26 (1997) nr 6. HECK R.G. Jr.: Finitude and Hume's principle; HAZEN A.P.: Relations in monadic third-order logic; KREMER M.: Marti on descriptions in Carnap's S2; HORSTEN L.: Provability in principle and controversial constructivistic principles; BILLINGE H.: Constructive formulation of Gleason's theorem; MINTS G.: Indexed systems of sequents and cut-elimination.

VIII

The Journal of Philosophy, 94 (1997) nr 4-12. FALLIS D.: The epistemic status of probabilistic proof (nr 4); MORREAU M.: Fainthearted conditionals (nr 4); BEEBEE H., PAPINEAU D.: Probability as a guide to life (nr 5); ECKHARDT W.: A shooting-room view of doomsday (nr 5); OLSON E.T.: Dion's foot (nr 5); THOMSON J.J.: The right and the good (nr 6); ACKERMAN B.: Temporal horizons of justice (nr 6); DIPERT R.A.: The mathematical structure of the world: the world as graph (nr 7);

HARDCASTLE V.G.: When a pain is not (nr 8); SOSA E.: Reflective knowledge in the best circles (nr 8); ADLER J.E.: Lying, deceiving, or falsely implicating (nr 9); SOMMERS F.: Putnam's born-again realism (nr 9); AZZOUNI J.: Thick epistemic access: distinguishing the mathematical from the empirical (nr 9); TOMASI J.: Liberalism, sanctity, and the prohibition of abortion (nr 10); COPELAND B.J.: Vague identity and fuzzy logic (nr 10); CUMMINS R.: The lot of the causal theory of mental content (nr 10); FOGELIN R.J.: Quine's limited naturalism (nr 11); JOHNSTON M.: Manifest kinds (nr 11); BAKER L.R.: Why constitution is not identity (nr 12); MELNYK A.: How to keep the 'physical' in physicalism (nr 12).

IX

Mind, 106 (1997) nr 424. HEAL J.: Indexical predicates and their uses; HYDE D.: From heaps and gaps to heaps of gluts; KAC M.B.: The proper treatment of singular terms in ordinary English; STIRTON W.R.: Anti-realism, truth-conditions and verificationism; WILLIAMSON T.: Knowledge as evidence; SORENSEN R.: Advertisement for a cure for incontinence; SHOGENJI T.: The consistency of global relativism; HALES S.D.: Reply to Shogenji on relativism; STRATTON-LAKE Ph.: Can Hooker's rule-consequentialist principle justify Ross's prime facie duties?; HOOKER B.: Reply to Stratton-Lake; SIMONS P.: On being the same ship(s) - or electron (s): reply to Hughes; HUGHES Ch.: An incredible coincidence?.

X

Revue Philosophique de la France et de l'Étranger, 1997 nr 3-4. Le pragmatisme. CHAUVIRÉ Ch.: Peirce, Wittgenstein, les signes et le mental (nr 3); DAVAL R.: Société humaine et communication significative selon G.H. Mead (nr 3); LAPOUJADE D.: William James: le pragmatisme et la libération du mouvement (nr 3); LE LANNOU J.-M.: Rorty ou la pragmatique du paradis (nr 3); TIERCELIN C.: Sur l'idéalisme de C.S. Peirce (nr 3); Berkeley. LEDUC-FAYETTE D.: Berkeley et le langage optique (nr 4); FOREST

D.: George Berkeley: langage visuel, communication universelle (nr 4).

XI

Revue Internationale de Philosophie, 49 (1995) nr 3–4. Bioethics. LOCKWOOD M.: Tissue donors and research subjects to order: some Kantian concerns (nr 3); KUHSE H.: Against the stream: why nurses should say „no” to a female ethics of care (nr 3); TOOLEY M.: Voluntary euthanasia: active versus passive, and the question of consistency (nr 3); BRODY B.: Pluralistic moral theory (nr 3); POWERS M.: Contemporary defenses of the doctrine of double

effect (nr 3); BIRNBACHER D.: Gibt es rationale Argumente für ein Abtreibungsverbot? (nr 3); HEYD D.: The medicalization of health: Plato's warning (nr 3). Habermas, Contemporary philosophers. ROCHLITZ R.: De l'expression au sens. Perspectives esthétiques chez Habermas (nr 4); RORTY R.: Habermas, Derrida and the functions of philosophy (nr 4); McCARTHY Th.: Practical discourse and the relation between morality and politics (nr 4); DEWS P.: The paradigm shift to communication and the question of subjectivity: reflections on Habermas, Lacan and Mead (nr 4); FRANK M.: Subjektivität und Intersubjektivität: Jürgen Habermas, Replik (nr 4).

Zapiski bibliograficzne

(Bibliographical Notes)

za rok 1997

oraz uzupełnienia z lat poprzednich

Zestawił W. Mincer

a) Prace opublikowane w Polsce (Polish publications)

Filozofia w ogóle
(Philosophy in general)

Bal K.: W kręgu niemieckiej filozofii: kalendarium – rok 1996. – *Zbiż. Pol.–Niem.* 1997 nr 1 s. 125–129.

Filozofia i nauka: ankieta „P.F.”. [Wypowiedzi:] K. Tatarkiewicz et al. – *Prz. Filoz.* 1995 nr 3 s. 121–142.

Hartman J.: Heurystyka filozoficzna. Wrocław: „Leopoldinum”, 1997 – 293 s. (Monografie Fundacji Na Rzecz Nauki Polskiej. Seria Humanistyczna).

Leksykon filozofii klasycznej. Red. J. Herbut. Lublin: TN KUL, 1997 – 577 s. (Prace Wydziału Filozoficznego / Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; 70).

Losskij N. O.: Intuicja intelektualna jako metoda filozofii. Tł. z ros. – *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 75–82.

Mach M.: Filozofia w szkole średniej. – *Kwart. Eduk.* 1996 nr 3/4 s. 32–35.

Nauka, religia, dzieje: co to znaczy realnie być...?: VIII Seminarium Interdyscyplinarne w Castel Gandolfo, 8–10 sierpnia 1995. Red. J. A.

Janik. Kraków: UJ, 1996 – 216 s. (Varia / Uniwersytet Jagielloński; 365).

Skarga B.: O filozofię bać się nie musimy: rozm. przepr. K. Środa. – *Nowe Książ.* 1997 nr 9 s. 7–10.

Spaemann R.: Kontrowersyjna natura filozofii. Tł. z niem. – *Ethos* 1997 nr 1 s. 36–50.

Symotiuk S.: Filozofia i geniusz loci. Warszawa: Inst. Kultury, 1997 – 124 s.

Szyszkowska M.: W poszukiwaniu sensu życia: po co nam filozofia? Warszawa: „Twój Styl”, 1997 – 259 s.

Zieliński A.: Wolność w kulturze współczesnej: sprawozdanie z V Światowego Kongresu Filozofii Chrześcijańskiej (Lublin 20–25 VIII 1996). – *Ethos* 1997 nr 1 s. 271–285.

Teksty źródłowe
i ich przekłady
(Sources and their translations)

Augustyn, św.: Wyznania. Tł. oraz wstępem i kalendarzem opatrz. Z. Kubiak. Kraków: Znak, 1997 – 446 s.

Heidegger M.: Rzecz. Tł. z niem. – *Principia* 16/17 (1996/1997) s. 7–24.

Nietzsche F.: Z genealogii moralności: pismo polemiczne. Przekł. G. Sowiński, wst. K. Michalski. Kraków: Znak, 1997 – 168 s.

Russell B.: Szkice niepopularne. Z ang. przeł. H. Jankowska. Warszawa: „Książka i Wiedza”, 1997 – 199 s.

Sartre J.P.: Słowa. Przeł. J. Rogoziński. Warszawa: „Wiedza i Życie”, 1997 – 165 s. (Edukacja Europejska).

Historia filozofii
(History of philosophy)

Cieśla-Korytowska M.: O romantycznym poznaniu. – *Kwart. Filoz.* 1997 z. 2 s. 7–28.

Copleston F. Ch.: Historia filozofii. T. 5. Od Hobbesa do Hume'a. Przeł. J. Pasek, P. Józefowicz. Warszawa: „Pax”, 1997 – 480 s.

Dębowski J.: Człowiek i przyroda w polskiej myśli filozoficznej XVI–XIX wieku: (zarys problematyki). Olsztyn: WSP, 1997 – 102 s. (Studia i Materiały WSP w Olsztynie; 117).

Domański J.: Herakles na rozstaju dróg: kontemplacja i działanie w humanizmie i scholastyce XIV i XV wieku. – *Znak* 1997 nr 5 s. 37–52.

Dziedzictwo logicznego empiryzmu. Red. M. Czarnocka. Warszawa: IFiS PAN, 1995 – 208 s.

Galewicz W.: Czy sądzimy to, co chcemy?: rozum i wola u Kartezjusza i Spinozy. – *Prz. Filoz.* 1995 nr 3 s. 47–73. Sum.

Gilson E.: Koncepcja filozofii u św. Augustyna i u św. Tomasza z Akwinu. Tł. – *Spół. Otwarte* 1997 nr 3 s. 15–21. [Fragm. książki pt. „Bóg nie umiera”].

Jantos M.: Filozofia dialogu: źródła, zasady, adaptacje. Kraków: PAN Oddz. w Krak., 1997 – 87 s. (Nauka dla Wszystkich; 483)

Jaworski W.: Common sense w Polsce: z dziejów recepcji szkockiej filozofii zdrowego rozsądku w polskiej myśli konserwatywnej połowy XIX wieku. Kraków: „Aureus”, 1994 – 210 s.

Jedność i wielość: zbiór rozpraw. Red. Stefan Sarnowski. Bydgoszcz: WSP, 1996 – 304 s.

Kazimierzczak M.: O początkach ruchu kantowskiego w Niemczech. – *Rocz. Nauk. AWF Pozn.* 44 (1995) s. 107–118. Sum.

Klimski T., Andrzejuk A.: Sprawozdanie z sympozjum naukowego ku czci Prof. Mieczysława Gogacza, zorganizowanego przez Specjalizację Historii Filozofii w ramach cyklu „Filozofia w tekstach św. Tomasza z Akwinu” w dniu 20 listopada 1996 roku. – *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 177–192.

Kołąkowski A.: Wizje katastrofy w myśli polskiej XX-lecia międzywojennego. – *Prz. Religiozn.* 1996 nr 2 s. 97–122. Sum.

Markowski M.: Krakowski komentarz szkotystyczny z 1513 roku do traktatu Arystotelesa „O duszy”. – *Biul. Bibl. Jag.* 1996 nr 1/2 s. 47–60.

Marquard O.: Apologia przypadkowości: studia filozoficzne. Przeł. K. Krzemieniowa. Warszawa: „Oficyna Naukowa”, 1994 – 174 s. (Terminus; 4).

Marquard O.: Rozstanie z filozofią pierwszych zasad. Przeł. K. Krzemieniowa. Warszawa: „Oficyna Naukowa”, 1994 – 166 s. (Terminus; 2).

Moń R.: Różne typy inności: podobieństwa i różnice pomiędzy E. Lévinasem a P. Ricoeurem. – *Collec. Theol.* 1996 nr 4 s. 115–128.

Modlitewnik filozofów. Zebr. i oprac. M. Jędraszewski. Poznań: „Pallotinum”, 1997 – 313 s.

Neokantyzm. Wstęp i wybór tekstów B. Trochimska-Kubacka; przeł. J. Gajda-Krynicka, B. Trochimska-Kubacka. Wrocław: Uniw. Wroc., 1997 – 120 s.

Nowicki A.: Rinascimento e libero pensiero in Italia e in Polonia: [autoref.]. – *Ruch Filoz.* 1997 nr 1 s. 69–70.

Ratajska G.: Główne wątki i motywy filozoficzne w publicystyce literackiej 20-lecia międzywojennego. – *Zesz. Nauk. Inst. Nauk Spół. WSI Koszala*. 8 (1995) s. 75–91.

Siemianowski A.: Humanizm a chrześcijaństwo. – *Znak* 1997 nr 5 s. 12–20.

Solomon R.C., Higgins K. M.: Krótka historia filozofii. Przeł. N. Szczucka–Kubisz. Warszawa: Prószyński i S-ka, 1997 – 376 s.

Studia z filozofii niemieckiej. Red. S. Czerniak, J. Rolewski. T. 2. Szkoła Rittera. Toruń: UMK, 1996 – 226 s.

Wielcy filozofowie polscy: sześć studiów. Red. A. Majkowska–Sztange. Warszawa: IFiS PAN, 1997 – 178 s.

Wojteczak H.: Quaestiones de quantitate et de qualitate ex Benedicti Hesse „Commento super „Praedicamenta” Aristotelis” cum quaestionibus et additionibus eius successorum: (editio critica). – *Acta Mediaev.* 10 (1997) s. V–LXXIII, 1–234.

Woleński J.: Szkoła Lwowsko–Warszawska w polemikach. Warszawa: „Scholar”, 1997 – 206 s. IFiS PAN.

Współczesne
kierunki filozoficzne
(Contemporary philosophical trends)

Gellner E.: Postmodernizm i relatywizm. Tł. – *Spół. Otwarte* 1997 nr 3 dod. s. I–XII. [Fragm. książki pt. „Postmodernizm i religia”].

Horyzonty ponowoczesności: rozmowy z Zygmuntem Baumanem. Red. A. Zeidler–Janiszewska, J. Sójka. Cz. 1–2. Poznań: Wydaw. Fund. Humaniora, 1995 – 337 + 302 s.

Liotard J.-F.: Kondycja ponowoczesna: [fragm. książki]. Tł. z fr. – *Szt. i Filoz.* 13 (1997) s. 25–35.

Wilkoszewska K.: Czym jest postmodernizm? Kraków: PAN Oddz. w Krak., 1997 – 67 s. (Nauka dla Wszystkich; 484).

Monografie o filozofach
i pisarzach filozofujących
(Monographs on philosophers)

Podbielski H.: Starożytne świadectwa o Arystotelesie. – *Rocz. Hum.* 1996 z. 3 s. 93–101. Sum.

Augustynek Z.: Autobiografia. – *Filoz. Nauki* 1995 nr 4 s. 9–14. Bibliogr.

Chawziuk T.: Co nam mówi Jean Baudrillard? – *Kult. Współcz.* 1997 nr 1 s. 29–44.

Różanowski R.: Doświadczenie – „wielki temat Waltera Benjamina”. – *Kult. Współcz.* 1997 nr 1 s. 5–28.

Kolakowski L.: Bergson. Warszawa: PWN, 1997 – 146 s.

Drozddek A.: Teologia Berkeleya. – *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 124–132.

Strojnowski J.: Wybitny filozof Władysław Biegański. – *Biul. Gl. Bibl. Lek.* 1997 nr 356 s. 83–91.

Bosiacki A.: Śmierć ostatniego sowietologa?: koncepcje sowietologiczne śp. ojca profesora Innocentego Bocheńskiego. – *Prz. Hum.* 1997 nr 1 s. 97–106. Bibliogr.

Malecka A.: Poznanie przez symbol w filozofii Thomasa Carlyle'a. – *Kwart. Filoz.* 1997 z. 2 s. 47–63.

Dehnel P.: Graf August Cieszkowski, ein polnischer Philosoph unter dem Einfluss von und in Auseinandersetzung mit F.W.J. Schelling. – *Zbliż. Pol.–Niem.* 1997 nr 1 s. 21–32.

Jakubowski M. N.: August Cieszkowski's philosophy of action in the young Hegelian context. – *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 103–114.

Filek J.: Słow kilka o ostatnim z potężnej gromadki Rumunów [E. M. Cioran]. – *Kwart. Filoz.* 1997 z. 2 s. 65–79.

- Zdybel J.:** Filozofia Robina George'a Colingwooda. Lublin: UMCS, 1997 – 174 s.
- Jadczak R.:** Izydora Dąmbska i jej pozycja w Szkole Lwowsko-Warszawskiej. – *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 115–131.
- Łaciak P.:** Filozoficzna droga wczesnego Derridy: od fenomenologii ku gramatologii. – *Principia* 16/17 (1996/1997) s. 93–113.
- Aleksić B.:** Kartezjusz a poezja [Descartes]. Tł. z fr. – *Szt. i Filoz.* 13 (1997) s. 123–133.
- Elzenberg H.:** Z listów do Zbigniewa Herberta. – *Zesz. Lit.* 1997 nr 2 s. 122–131.
- Zieliński J.:** Logosofia Filona Aleksandryjskiego. – *Principia* 16/17 (1996/1997) s. 181–197.
- Rogoziecki R.:** Kim jest Michel Foucault? – *Kult. Współcz.* 1997 nr 1 s. 45–56.
- Mylik M.:** Sophie Germain – zapomniana prekursorka pozytywizmu. – *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 144–153.
- Boczar M.:** Grosseteste. Warszawa: „Akapit-DTP”, 1994 – 236 s.
- Szivos M.:** Narration und Perspektive in der Einführung der „Phänomenologie des Geistes” Hegels. – *Ling. ac Commun.* 6 (1996) s. 17–22.
- Ott H.:** Martin Heidegger: w drodze ku biografii. Przekł. J. Sidorek. Warszawa: „Volumen”, 1997 – 318 s.
- Piecuch J.:** Mistrz Heidegger. – *Principia* 16/17 (1996/1997) s. 115–137. [W związku z książką Rüdiger Safranski].
- Lepianka J.:** Henryk Michał Kamiński – filozof i rewolucjonista. Cz. 1. – *Zesz. Nauk. Inst. Nauk Spół. WSI Koszal.* 8 (1995) s. 9–23.
- Siemek M. J.:** Immanuela Kanta „Krytyka czystego rozumu” – *Prz. Filoz.* 1995 nr 3 s. 167–188.
- Kucharczyk J.:** Konserwatyzm strachu [poglądy L. Kołakowskiego]. – *Res Pub. Nowa* 1997 nr 7/8 s. 36–42.
- Kuczyński J.:** The domestication of the Earth: an interpretation of Leszek Kołakowski's project of metanoia. Tł. z pol. – *Dialog. and Univers.* 1996 nr 8/9 s. 159–183.
- Janik J. A.:** Aspekty filozoficzne w twórczości naukowej Włodzimierza Kołosa. – *Post. Fiz.* 1997 z. 2 s. 151–158. Sum.
- Maciejko P.:** Skąd się biorą filozofowie?: uwagi o filozofii Alexandre'a Kojve'a. – *Prz. Filoz.* 1995 nr 3 s. 105–119. Sum.
- Jadczak R.:** Z dyskusji nad stanowiskiem Tadeusza Kotarbińskiego w kwestii „istnienia przyszłości”: [autoref.]. – *Ruch Filoz.* 1997 nr 1 s. 71–74.
- Folaron S.:** Między renesansem a oświeceniem: humanistyczne treści filozofii G.W. Leibniza. – *Zbliż. Pol.–Niem.* 1997 nr 2 s. 89–95.
- Migasiński J.:** Przecucie zagłady. [Filozofia E. Lévinasa]. – *Znak* 1997 nr 8 s. 30–40.
- Pawlak J.:** Intuicjonizm Mikołaja Łoskiego (w 125 rocznicę urodzin). – *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 63–73. Sum.
- Kowalska M.:** Postmodernistyczna godność myślenia albo filozofia według Lyotarda. – *Szt. i Filoz.* 13 (1997) s. 36–56.
- Galewicz W.:** Marek Aureliusz czyli historia nieudanej kuracji: scysje z antykiem. – *Znak* 1997 nr 8 s. 91–99.
- Grimal P.:** Marek Aureliusz. Przekł. A. Łukaszewicz. Warszawa: PIW, 1997 – 352 s. (Biografie Sławnych Ludzi).
- Zajas K.:** Miłosz i filozofia. Kraków: Baran i Suszczyński, 1997 – 184 s.
- Bataille G.:** Tezy o faszyzmie i śmierci Boga [Nietzsche]. Tł. z fr. – *Principia* 16/17 (1996/1997) s. 83–89.

Benisz H.: Destrukcja filozoficznego poznania według Fryderyka Nietzschego. - *Prz. Filoz.* 1995 nr 3 s. 87-104. Sum.

De Man P.: Nietzsche i nowoczesność [fragm.]. Tł. z ang. - *Principia* 16/17 (1996/1997) s. 74-82.

Kojkoł J.: Fryderyk Nietzsche o idei wiecznego powrotu. - *Prz. Religiozn.* 1996 nr 2 s. 157-163. Sum.

Michalski K.: Czas płynie, dziecko się bawi: Nietzsche o czasie, cierpieniu, szczęściu i niepamięci. - *Kwart. Filoz.* 1997 z. 2 s. 29-46.

Wohlfart G.: Prepostmodernizm Nietzschego. Tł. z ang. - *Szt. i Filoz.* 13 (1997) s. 5-24.

Sztabiński G.: Wspomnienie o Profesorze Tadeuszu Pawłowskim (1924-1996). - *Ruch Filoz.* 1997 nr 1 s. 3-12. Bibliogr.

Lewandowicz J.: Relacja pojęć „logos - muthos” [gr.] w pismach Platona. - *Rocz. Hum.* 1996 z. 3 s. 81-92. Sum.

Ruba M.: Człowiek, absolut, gnoza: gnostycka filozofia Maxa Schelera. Rzeszów: WSP, 1995 - 184 s.

Miodoński L.: Wprowadzenie do filozofii Arthura Schopenhauera. Wrocław: Uniw. Wroc., 1997 - 105 s.

Woyciechowska T. D.: Katalog korespondencji Kazimierza Twardowskiego: rps PTF 01-03. - *Ruch Filoz.* 1997 nr 1 s. 13-42.

Nowicki A.: Vanini e la „Republica literaria”: [autoref.]. - *Ruch Filoz.* 1997 nr 1 s. 65-67.

Kazimierzczak M.: Mściława Wartenberga inspiracje filozofią Kanta. - *Rocz. Nauk. AWF. Pozn.* 44 (1995) s. 93-105. Sum.

Ontologia i metafizyka
(Ontology. Metaphysics)

Łaciak P.: Jacques'a Derridy pojęcie metafizyki. - *Szt. i Filoz.* 13 (1997) s. 57-73.

Dudzik G. P., Muszyńska R. A., Nowik A. M.: O duszy: Arystoteles, Tomasz z Akwinu. Warszawa: „Navo”, 1996 - 202 s.

Fink E.: Analiza intencjonalna a problem spekulatywnego myślenia. Tł. z niem. - *Kwart. Filoz.* 1997 z. 2 s. 207-221. [Myśl Husserla].

Jadacki J. J.: Elementarne relacje ontyczne. - *Filoz. Nauki* 1995 nr 4 s. 53-58. Sum.

Koptas K.: Sposoby przekraczania rzeczywistości w ujęciu Maxa Horkheimera. - *Szt. i Filoz.* 13 (1997) s. 134-148.

Kubiak W.: Klasyfikacja relacji w tomizmie konsekwentnym. - *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 21-40. [Koncepcja M. Gogacza].

Migasiński J.: W stronę metafizyki: nowe tendencje metafizyczne w filozofii francuskiej połowy XX wieku. Wrocław: „Leopoldinum”, 1997 - 381 s. (Monografie Fundacji Na Rzecz Nauki Polskiej. Seria Humanistyczna).

Sowiński G.: „Bycie i czas” [Heideggera] - zamiast recenzji. - *Principia* 16/17 (1996/1997) s. 139-152.

Stój S.: Relacja świata do Boga według Bonawentury. Niepokalanów: Wydaw. Ojców Franciszkanów, 1997 - 143 s. (Biblioteka Instytutu Franciszkańskiego; 8).

Zawirski Z.: Nauka i metafizyka. Cz. 1. - *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 103-135.

Ziemiński I.: Argument z przygodności bytu na istnienie Boga. Cz. 2. - *Kwart. Filoz.* 1997 z. 2 s. 81-99.

Filozofia języka
(Philosophy of language)

Ricoeur P.: Husserl i Wittgenstein o języku: [fragm. pracy]. Tł. z ang. - *Principia* 16/17 (1996/1997) s. 59-69.

Teoria poznania
(Epistemology)

Ajdukiewicz K.: Radykalny konwencjonalizm. - *Filoz. Nauki* 1995 nr 4 s. 161-187.

- Buczowska J.:** Postulat przedjęzykowego istnienia przedmiotu. – *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 5–20.
- Mudyń K.:** O sposobach istnienia „rzeczywistości” w odmiennych stanach świadomości. – *Proj. i Systemy* 15 (1995) s. 85–96. Sum.
- Ozdowski P.:** In defense of truth: on some version of anti-realism. – *Ling. ac Commun.* 6 (1996) s. 53–66.
- Pawlikowski T.:** Zagadnienie „conceptiones universales” w tekstach św. Tomasza z Akwinu. – *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 153–161.
- Putnam H.:** Pragmatyzm. Tł. z ang. – *Kwart. Filoz.* 1997 z. 2 s. 223–239. [Poglądy Ch. S. Peirce’a].
- Wallner F., Peschl M.:** Nauka o poznaniu – eksperyment realizmu konstruktywnego: realizm konstruktywny – eksperyment w nauce o poznaniu. Tł. – *Proj. i Systemy* 15 (1995) s. 49–61. Sum.
- Historia i filozofia nauki
(History and philosophy of science)
- Bielecki M. W.:** Czas i stawanie się w sztucznych i naturalnych układach kognitywnych. – *Filoz. Nauki* 1995 nr 4 s. 21–32. Sum.
- Czarnocka M.:** O co chodzi w problemie reprezentowania? – *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 85–96. Sum.
- Dubik A.:** Z badań nad recepcją epistemologii „tożsamości” Emila Meyersona. – *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 39–61. Sum.
- Filozofia nauki:** tradycje i perspektywy: [materiały z seminarium]. – *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 53–112.
- Grobler A.:** Zwierciadło czy atlas natury? – *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 59–64. Sum.
- Kaczmarek J.:** Zmienność poznania naukowego we współczesnej epistemologii frankońskiej. – *Zesz. Wszechn. Świątokrz.* 5 (1997) s. 7–24.
- Kaluszyńska E.:** Co rozumiem przez reprezentacjonizm i dlaczego go odrzucam? – *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 65–72. Sum.
- Krajewski W.:** „Reprezentacjonizm” i realizm. – *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 79–83. Sum.
- Pietruska-Madej E.:** Pragmatyczne i apragmatyczne aspekty odkrycia naukowego. – *Filoz. Nauki* 1995 nr 4 s. 65–76. Sum.
- Przełęcki M.:** Reprezentacjonizm a semantyczna koncepcja prawdy. – *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 73–77. Sum.
- Snihur S.:** Zmiana i czas. – *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 19–38. Sum.
- Talasiewicz M.:** O pojęciu „racjonalności”. Cz. 2. – *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 39–57. Sum.
- Wrześniewski P.:** Pojęcie złożoności w świetle teorii samoorganizujących się systemów. – *Filoz. Nauki* 1995 nr 4 s. 131–146. Sum.
- Zawirski Z.:** Nauka i metafizyka. Cz. 1. – *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 103–135.
- Zeidler P.:** Questions about truth, consensus and representation in science in the post-modern age. – *Ling. ac Commun.* 6 (1996) s. 23–35.
- Logika i metodologia.
Semiotyka
(Logic. Methodology. Semiotics)
- Asenjo F. G.:** Antinomicity and the axiom of choice: a chapter in antinomic mathematics. – *Log. Logic. Philos.* 4 (1996) s. 53–95.
- Bressan A.:** Some answers to Max Urchs' comments on a paper by A. Bressan. – *Log. Logic. Philos.* 4 (1996) s. 123–131.
- Buczyńska-Garewicz H.:** Interpretacje interpretacji: semiotyka a dekonstrukcja. – *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 7–28. Sum. [Peirce i Derrida].

Grzegorzeczyk A.: Logic – a human affair. Warszawa: „Scholar”, 1997 – 147 s. IFiS PAN.

Kolany A.: A general method of solving Smullyan's puzzles. – *Log. Logic. Philos.* 4 (1996) s. 97–103.

Misiek J.: Czy definicja równoczesności jest konwencją? – *Filoz. Nauki* 1995 nr 4 s. 59–64. Sum.

Nowakowski A.: Semantyka Donalda Davidsona. Lublin: UMCS, 1997 – 89 s. (Stany Rzeczy, Sytuacje, Zdarzenia; 3).

Olech A.: W sprawie polemiki Romana Ingardena z Kazimierzem Ajdukiewiczem. – *Principia* 16/17 (1996/1997) s. 153–179. [O wykładzie Ajdukiewicza z 1936 r. „Problem idealizmu w sformułowaniu semantycznym”].

Oliver M., O'Shea T., Fung P.: Three representations of modal logic: a comparative experiment. – *Mach. Graph. Vis.* 1997 nr 1 s. 109–128.

Pietruszczak A.: Mereological sets of distributive classes. – *Log. Logic. Philos.* 4 (1996) s. 105–122.

Rorty R.: Dekonstrukcja. Tł. Oprac. A. Szahaj. – *Teksty Drugie* 1997 nr 3 s. 183–223.

Rosner K.: Twórca pojęcia interpretacji hermeneutycznej: Hans Gadamer czy Rudolf Bultmann? – *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 29–38. Sum.

Turski W.M.: Five philosophers revisited and an unrealized addendum. Warsaw: Uniw. Warsz., 1996 – 10 s. (Technical Report / Institute of Informatics, Warsaw University).

Varzi A.C.: Reasoning about space: the hole story. – *Log. Logic. Philos.* 4 (1996) s. 3–39.

Villegas L.: Common names are not concepts: the introduction of kinds in Fregean ontology. – *Ruch Filoz.* 1997 nr 1 s. 43–56.

Wójtowicz A.: Jaką logikę może zaakceptować filozof? – *Filoz. Nauki* 1995 nr 4 s. 97–111. Sum.

Woleński J.: Against truth as coherence. – *Log. Logic. Philos.* 4 (1996) s. 41–51.

Psychologia (Psychology)

Andrzejuk A.: Funkcjonowanie uczuć i sprawności w podejmowaniu decyzji. – *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 118–123. [Analiza myśli św. Tomasza z Akwinu].

Derc M.: Psychosomatyczna koncepcja Aleksandra Lowena. – *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 83–99. Sum.

Dybel P.: Urwane ścieżki czyli z dziejów psychoanalizy w Polsce zaborów i międzywojnia. – *Res Pub. Nowa* 1997 nr 5 s. 31–40.

Gawda B.: Problem konsekwencji według Thomasa Gordona. – *Ann. UMCS Sect. J* 8 (1995) s. 97–102. Sum.

Ledzińska M.: Prace o problematyce psychologicznej opublikowane w piśmiennictwie polskim: artykuły i książki. – *Psychol. Wychow.* 1997 nr 3 s. 272–286.

Lendzion A.: Korelaty osobowościowe a postawa wobec trzech wymiarów czasu. – *Rocz. Nauk. Spol.* 1996 z. 2 s. 207–222. Sum.

Limont W.: Psychologiczne podstawy myślenia metaforycznego. – *Nowa Polszcz.* 1997 nr 3 s. 43–47.

Marcysiak I. M., Siek S.: Zapotrzebowanie na stymulację a poziom lęku. – *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 172–176.

Palak Z.: Samoakceptacja jako jeden z czynników warunkujących funkcjonowanie jednostki. – *Ann. UMCS Sect. J* 8 (1995) s. 23–32. Sum.

Psychologia pamięci. Oprac. Z. Chlewiński et al. Warszawa: Wiedza Powsz., 1997 – 239 s. (Leksykon Omegi).

Pyka M.: Rozum i namiętności w Hume'owskiej teorii działania. – *Prz. Filoz.* 1995 nr 3 s. 75–85. Sum.

Wielgus A.: Charakterystyka komunikacji niewerbalnej. – *Kult. i Eduk.* 1996 nr 2 s. 113–125. Sum.

Wielgus A.: Czym jest komunikacja niewerbalna. – *Kult. i Eduk.* 1996 nr 4 s. 32–43. Sum.

Antropologia filozoficzna (Philosophical anthropology)

Bielik–Robson A.: Dzieci czasu i losu: ponowoczesne kontrowersje wokół natury ludzkiej. – *Res Pub. Nowa* 1997 nr 6 s. 15–23.

Filozofia jako przetwarzanie idei w człowieku. Red. J. Bańka, A. Kiepas. Katowice: Uniw. Śl., 1997 – 157 s. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; 1625)

Grzegorzczak A.: Logic – a human affair. Warszawa: „Scholar”, 1997 – 147 s. IFiS PAN.

Karłowicz D.: Doskonałość a śmierć. Cz. 1. Prawda, cierpienie, śmierć. – *Znak* 1997 nr 8 s. 100–104.

Krawczyńska D.: Tożsamość według Lévinasa. – *Tworczość* 1997 nr 7 s. 125–127.

Krzemiń–Ojak S.: Żegnanie postmodernizmu?: rozważania o przyszłości antropologii. – *Szt. i Filoz.* 13 (1997) s. 74–83.

Sahaj T.: Filozoficzne koncepcje śmierci u wybranych myślicieli XIX i XX w. – *Rocz. Nauk. AWF Pozn.* 44 (1995) s. 119–128. Sum.

Swoboda A.: Problematyka śmierci w literaturze i filozofii starożytnej niechrześcijańskiej: zagadnienia wybrane. – *Rocz. Hum.* 1996 z. 3 s. 53–70.

Wisser R.: O problematyczności antropologii filozoficznej; albo: problematyczność pytania: czym jest człowiek. Tł. – *Prz. Filoz.* 1995 nr 3 s. 147–165.

Wolicki M.: Tomaszowa wizja człowieka a niektóre współczesne poglądy antropologiczne. – *Resov. Sac.* 2 (1995) s. 177–184.

Etyka i teoria postępowania (Ethics)

Byrski M. K.: Universal meaning of the Indian notion of dharma. – *Dialog. a. Univers.* 1996 nr 8/9 s. 109–114.

Eckmann A.: Koncepcja przyjaźni w dziełach św. Augustyna. – *Rocz. Hum.* 1996 z. 3 s. 231–241. Sum.

Fazio M.: Autonomia względna czy absolutna: nieprzystawalność liberalnej etyki społecznej i społecznej etyki chrześcijańskiej według Jana Pawła II. Tł. – *Spoleczeństwo* 1995 nr 2 s. 287–303. Sum.

Hołówka J.: Trzy traktaty o tolerancji. – *Prz. Filoz.* 1995 nr 3 s. 7–29. Sum. [Erazm z Rotterdamu, Locke, Voltaire].

Jadczak R.: Przyczynek do pojęcia kompromisu: [autoref.]. – *Ruch Filoz.* 1997 nr 1 s. 75–79

Kołąkowski L.: Mini–wykłady o maxi–sprawach jak o władzy, o sławie, o równości, o kłamstwie, o tolerancji, o cnocie, o odpowiedzialności zbiorowej, o kole fortuny, o wielkiej zdradzie i inne. Kraków: Znak, 1997 – 108 s.

Kristeller P. O.: Renesansowa koncepcja godności: [fragm.]. Tł. – *Znak* 1997 nr 5 s. 21–37.

Materiały z sympozjum na temat wolności (1994). – *Śl. Stud. Hist.–Teol.* 29 (1996) s. 125–209.

Moń R.: Pragnienie jako miłość: porównanie dwóch koncepcji filozoficznych. – *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 139–144. [Poglądy E. Lévinasa].

Niemiec H.: Rozum wobec wartości: podstawy filozofii moralności Josepha de Finance'a. Lublin: KUL, 1997 – 184 s.

VI Polski Zjazd Filozoficzny, Toruń 1995 [materiały o tematyce bioetycznej]. - *Kwart. Filoz.* 1997 z. 2 s. 157-206.

Rorty R.: Sprawiedliwość jako poszerzona lojalność. Tł. - *Transit* 3 (1997) s. s. 111-127.

Styczeń T.: Objawiać osobę...: Karol Wojtyła: etyk wśród etyków urzeczonych osobą. - *Ethos* 1997 nr 1 s. 17-31.

Sztumski W.: Environmentalizm i cywilizacja życia. Katowice: „Res-Type”, 1997 - 148 s.

Szyndler L.: Zagadnienie cnót intelektualnych w perspektywie „słowa serca”. - *Stud. Philos. Christ.* 1997 nr 1 s. 41-51. Sum. [Poglądy św. Tomasza z Akwinu].

Tischner J.: W krainie schorowanej wyobraźni. Kraków: Znak, 1997 - 308 s.

Tyburski W.: Henryk Elzenberg - obrona etyki doskonałości i krytyka hedonizmu etycznego. - *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 153-161. Sum.

Wachowiak A.: Koncepcja oceny etycznej Tadeusza Czeżowskiego. - *Tor. Prz. Filoz.* 1997 nr 1 s. 133-152. Sum.

Woźniczka M.: Bibliografia publikacji zagranicznych z dziedziny etyki 1990-1994: układ rzeczowy i alfabetyczny. Częstochowa: WSP, 1997 - 241 s.

Wyszomirski S.: Pojęcie arete w etyce Stoi Starszej i Średniej. Toruń: UMK, 1997 - 181 s.

Estetyka i filozofia sztuki (Aesthetics. Philosophy of art)

Basara-Lipiec E.: Arcydzieło: teoria i rzeczywistość. Warszawa: Inst. Kultury, 1997 - 141 s.

Nerczuk Z.: Platowska krytyka estetyki Gorgiasza w dialogu „Gorgiasz”. - *Szt. i Filoz.* 13 (1997) s. 112-122.

Roscher W.: Paradoxie und Ästhetik. - *Stud. Niemcozn.* 12 (1996) s. 9-12.

Szkołut T.: Ponadestetyczny sens sztuki: stanowiska i spory teoretyczne w estetyce rosyjskiej lat 1917-1934. Lublin: UMCS, 1997 - 363 s.

Zeidler-Janiszewska A.: Między melancholią a żalobą: estetyka wobec przemian w kulturze współczesnej. Warszawa: Inst. Kultury, 1996 - 172 s.

Zimnica E.: Hermeneutyka H.G. Gadamera jako teoria rozumienia i interpretacji dzieła sztuki. - *Acta UL Fol. Sociol.* 26 (1996) s. 21-44. Sum.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych (Social philosophy. Philosophy of politics)

Berlin I.: Dwie rozmowy z Isaiahem Berlinem. Cz. 1. Rozm. przepr. R. Jahanbegloo. Tł. z ang. - *Res Pub. Nowa* 1997 nr 7/8 s. 80-99. [Polityka a filozofia].

Melosik Z.: Poststrukturalizm jako teoria życia społecznego: (możliwości i kontrowersje). - *Kult. Współcz.* 1997 nr 1 s. 57-71. [Michel Foucault].

Niećko I.: Pluralizm, Kościół i państwo w filozofii społeczno-politycznej Jacquesa Maritaina. - *Rocz. Nauk Społ.* 1996 z. 1 s. 41-50. Sum.

Piątek Z.: Ekologia a ekologizm: filozofia wobec nowej ideologii społecznej. - *Kwart. Filoz.* 1997 z. 2 s. 137-156.

Filozofia państwa i prawa (Philosophy of law)

Patryas W.: Definiowanie pojęć prawnych. Poznań: UAM, 1997 - 132 s. (Prawo / Uniw. A. Mickiewicza w Poznaniu; 153).

Filozofia kultury (Philosophy of culture)

Grzegorzczak A.: Anioł po katastrofie: szkice z filozofii kultury. Warszawa: Inst. Kultury, 1995 - 139 s.

Życiński J.: Zagrożenie wartości humanistycznych w nurcie współczesnych przemian kulturowych. - *Resov. Sac.* 2 (1995) s. 139-151.

Filozofia wychowania
(Philosophy of education)

Myrdzik B.: Eksplikacja pojęcia „edukacja” w świetle założeń hermeneutyki Hansa-Georga Gadamera. - *Kult. i Eduk.* 1996 nr 2 s. 65-72. Sum.

Pietrzak J.: Nietzscheńska koncepcja wychowania. Słupsk: WSP, 1997 - 248 s.

Filozofia historii
i nauk historycznych
(Philosophy of history)

Gniazdowski A.: Koniec historii w perspektywie fenomenologii. - *Prz. Religiozn.* 1996 nr 2 s. 123-143. Sum.

Filozofia przyrody
i nauk przyrodniczych
(Philosophy of nature)

Augustynek Z.: Obiekty fizyczne. - *Filoz. Nauki* 1995 nr 3 s. 5-17. Sum.

Augustynek Z.: Wspólna podstawa czasu i przestrzeni. - *Filoz. Nauki* 1995 nr 4 s. 15-19.

Lemańska A.: Praktyczna filozofia przyrody alternatywą klasycznej filozofii przyrody? - *Stud. Philos. Christ.* 1997 z. 1 s. 133-138.

Filozofia matematyki
(Philosophy of mathematics)

Widomski J.: Ontologia liczby: wybrane zagadnienia z ontologii liczby w starożytności i średniowieczu. Kraków: UJ, 1996 - 138 s. (Dialogikon; 4).

Filozofia religii
(Philosophy of religion)

Heschel A. J.: Człowiek nie jest sam. Tł. z ang. - *Znak* 1997 nr 6 s. 58-68. [Fragm. książki „Man is not alone: a philosophy of religion”].

Mech K.: Martin Buber: Bóg, człowiek, dialektyka. - *Nomos* 15 (1996) s. 57-72.

Pawlaczyk A.: Tradycja religijna w ujęciu Platona. - *Meander* 1997 nr 2 s. 103-111.

b) Piśmiennictwo obce
(Foreign publications)

Filozofia w ogóle
(Philosophy in general)

Benesch W.: An introduction to comparative philosophy: a travel guide to philosophical space. Basingstoke: Macmillan, 1997 - 229 s. £ 40,00.

Dialogisches Handeln: eine Festschrift für Kuno Lorenz. Hrsg. M. Astroh. Heidelberg: Spektrum, 1997 - 491 s. DM 178,00.

Engel P.: La dispute: une introduction à la philosophie analytique. Paris: Minuit, 1997 - 256 s. Ff 125,00.

Essays for David Wiggins: identity, truth and value. Ed. S. Lovibond, S.G. Williams. Oxford: Blackwell, 1997 - IX, 304 s. (Aristotelian Society series; 16).

Vattimo G.: Au-delà de l'interprétation: la signification de l'herméneutique pour la philosophie. Trad. de l'italien. Bruxelles: De Boeck Université, 1997 - 110 s. Ff 87,00.

Washburn Ph.: Philosophical dilemmas: building a worldview. Oxford Univ. Press, 1997 - XXIV, 383 s. £ 18,99.

Teksty źródłowe
i ich przekłady
(Sources and their translations)

Helmholtz H. von: Schriften zur Erkenntnistheorie. Kommentiert von M. Schlick und P. Hertz. Wien: Springer, 1997 - 248 s. (Kleine Bibliothek für das 21. Jahrhundert; 2).

Kirschner S.: Nicolaus Oresmes Kommentar zur Physik des Aristoteles: Kommentar mit

Edition der Quaestionen zu Buch 3 und 4 der aristotelischen Physik sowie von vier Quaestionen zu Buch 5. Stuttgart: Steiner, 1997 – 491 s. (Sudhoffs Archiv: Beihefte; 39). DM 148,00.

Litré E.: La science au point de vue philosophique: 1873. Paris: Fayard, 1997 – 200 s. (Corpus des oeuvres de philosophie en langue française). Ff 295,00.

Pronay A.: C. Marius Victorinus, Liber de definitionibus: eine spätantike Theorie der Definition und des Definierens: mit Einleitung, Übersetzung und Kommentar. Bern: Lang, 1997 – 289 s. (Studien zur klassischen Philologie; 103). DM 79,00.

Historia filozofii
(History of philosophy)

Beiträge zur antiken Philosophie: Festschrift für Wolfgang Kullmann. Hrsg. H.Ch. Günther, A. Rengakos., Stuttgart: Steiner, 1997 – 317 s. DM 136,00.

Bensussan G.: La philosophie allemande dans la pensée juive. Paris: PUF, 1997 – 224 s. Ff 118,00.

The development and meaning of twentieth-century existentialism. Ed. with introd. by W.L. McBride. New York: Garland, 1997 – XVII, 376 s. £ 73,00.

Dire l'évidence: philosophie et rhétorique antiques. Dir. C. Lévy, L. Pernot. Paris: L'Harmattan, 1997 – 447 s. (Cahiers de philosophie de l'Université de Paris; 2). Ff 250,00.

Dülmen R. van: Die Entdeckung des Individuums: 1500 – 1800. Frankfurt a. M.: Fischer-Taschenbuch-Verl., 1997 – 175 s. DM 18,90.

Duflo C.: Le jeu de Pascal à Schiller. Paris: PUF, 1997 – 128 s. Ff 45,00.

Gan, Shaoping: Die chinesische Philosophie: die wichtigsten Philosophen, Werke, Schulen

und Begriffe. Darmstadt: Primus-Verl., 1997 – XII, 137 s. DM 24,80.

Kojève A.: Essai d'une histoire raisonnée de la philosophie païenne. 2. Platon, Aristote. 3. La philosophie hellénistique, le néo-platonisme. Paris: Gallimard, 1997 – 400 + 532 s. Ff 52,00 + 62,00.

Langages et philosophie: hommage à Jean Jolivet. Ed. A. de Libera, A. Elamrani-Jamal, A. Galonnier. Paris: Vrin, 1997 – 426 s. (Etudes de la philosophie médiévale; 74). Ff 380,00.

Mounce H. O.: The two pragmatisms: from Peirce to Rorty. London: Routledge, 1997 – VIII, 245 s.

Pouivet R.: Après Wittgenstein, saint Thomas. Paris: PUF, 1997 – 128 s. Ff 48,00.

Shusterman R.: Practicing philosophy: pragmatism and the philosophical life. London: Routledge, 1997 – XIV, 256 s. £ 40,00.

Simont J.: Essai sur la quantité, la qualité, la relation chez Kant, Hegel, Deleuze: les fleurs noires de la logique philosophique. Paris: L'Harmattan, 1997 – 427 s. Ff 220,00.

Sites of vision: the discursive construction of sight in the history of philosophy. Ed. D.M. Levin. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1997 – VIII, 498 s.

Vincenti L.: Pratique et réalité dans les philosophies de Kant et de Fichte. Paris: Kimé, 1997 – 296 s., Ff 180,00.

Yousif E.-I.: Les philosophes et traducteurs syriaques: d'Athènes à Bagdad. Paris: L'Harmattan, 1997 – 201 s. Ff 120,00.

Współczesne kierunki
filozoficzne
(Contemporary philosophical trends)

Choplin H.: De la phénoménologie à la non-philosophie: Lévinas et Laruelle. Paris: Kimé, 1997 – 192 s. Ff 135,00.

De Monticelli R.: L'ascèse philosophique: phénoménologie et platonisme. Paris: Vrin, 1997 – 255 s. Ff 192,00.

Kramer E. M.: Modern/postmodern: of the beaten path of antimodernism. Westport, Conn.: Praeger, 1997 – XXV, 222 s.

Lacoste J.: La philosophie aujourd'hui: chroniques. Paris: M. Nadeau, 1997 – 200 s. Ff 148,00.

Moore A. W.: Points of view. Oxford: Clarendon, 1997 – XIII, 313. £ 35,60.

Münster A.: Le principe dialogique: essai sur M. Buber, E. Levinas, Rosenzweig, G. Scholem. Paris: Kimé, 1997 – 160 s. Ff 125,00.

Tallis R.: Enemies of hope: a critique of contemporary pessimism: irrationalism, antihumanism and counter-enlightenment. Basingstoke: Macmillan, 1997 – XV, 499 s. £ 40,00.

Monografie o filozofach
i pisarzach filozofujących
(Monographs on philosophers)

Hilgendorf E.: Hans Albert zur Einführung. Hamburg: Junius, 1997 – 204 s. DM 24,80.

Radice R., Davies R.: Aristotle's metaphysics: annotated bibliography of the twentieth-century literature. Leiden: Brill, 1997 – XXIV, 904 s. (Brill's annotated bibliographies; 1). Fl. 400,00.

Raulet G.: Le caractère destructeur: introduction à Walter Benjamin. Paris: Aubier, 1997 – 288 s. Ff 130,00.

Boethius in the Middle Ages: Latin and vernacular traditions of the Consolatio philosophiae. Ed. M.J.F. Hoenen, L. Nauta. Leiden: Brill, 1997 – VIII, 376 s. (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters; 58). Fl. 220,00.

Schwemmer O.: Ernst Cassirer: ein Philosoph der europäischen Moderne. Berlin: Akad.-Verl., 1997 – 265 s. DM 38,00.

Feyerabend P. K., Albert H.: Briefwechsel. Hrsg. W. Baum. Frankfurt a. M.: Fischer-Taschenbuch-Verl., 1997 – 255 s. DM 24,90.

Gassendi et l'Europe: 1592–1792: actes du colloque de Paris Gassendi et sa postérité (1592–1792). Ed. S. Murr. Paris: Vrin, 1997 – 494 s. Ff 240,00.

Bondell M.: Der Kantianismus des jungen Hegel: die Kant-Aneignung und Kant-Überwindung Hegels auf seinem Weg zum philosophischen System. Hamburg: Meiner, 1997 – 368 s. (Hegel-Deutungen; 4). DM 132,00.

Stanguennec A.: Hegel: une philosophie de la raison vivante. Paris: Vrin, 1997 – 247 s. Ff 150,00.

Borchers D.: Der grosse Graben – Heidegger und die analytische Philosophie. Bern: Lang, 1997 – 161 s. (Philosophie und Geschichte der Wissenschaften; 34). DM 54,00.

Benoist J.: Phénoménologie, sémantique, ontologie: Husserl et la tradition logique autrichienne. Paris: PUF, 1997 – 320 s. Ff 148,00.

Lapujade D.: William James: empirisme et pragmatisme. Paris: PUF, 1997 – 128 s. Ff 45,00.

Castillo M.: Kant: l'invention critique. Paris: Vrin, 1997 – 245 s. Ff 150,00.

Heckmann R.: Kants Kategorienduktion: ein Beitrag zu einer Philosophie des Geistes. Freiburg/Br.: Alber, 1997 – 512 s. DM 128,00.

Morilhat C.: La Mettrie, un matérialisme radical. Paris: PUF, 1997 – 128 s. Ff 48,00.

Albert K.: Lavelle und die Philosophie des 20. Jahrhunderts: neun einführende Kapitel. Dettelbach: Röhl, 1997 – 179 s. DM 28,00.

Busche H.: Leibniz' Weg ins perspektivische Universum: eine Harmonie im Zeitalter

der Berechnung. Hamburg: Meiner, 1997 - 624 s. DM 160,00.

Karl Marx - zwischen Philosophie und Naturwissenschaften. Hrsg. A. Griese, H.J. Sandkühler. Bern: Lang, 1997 - 250 s. (Philosophie und Geschichte der Wissenschaften; 35). DM 69,00.

Daval R.: Moore et la philosophie analytique. Paris: PUF, 1997 - 128 s. Ff 48,00.

Geijzen J. A. L.: Geschichte und Gerechtigkeit: Grundzüge einer Philosophie der Mitte im Frühwerk Nietzsches. Berlin: de Gruyter, 1997 - XIII, 280 s. (Monographien und Texte zur Nietzsche-Forschung; 39). DM 188,00.

Jüdischer Nietzscheanismus. Hrsg. W. Stegmaier, D. Krochmalnik. Berlin: de Gruyter, 1997 - XXXI, 476 s. (Monographien und Texte zur Nietzsche-Forschung; 36). DM 298,00.

Chalon-Blanc A.: Introduction à Jean Piaget. Paris: L'Harmattan, 1997 - 240 s. Ff 130,00.

Philonenko A.: Leçons platoniciennes. Paris: Belles lettres, 1997 - 608 s. Ff 255,00.

Pradeau J. F.: Platon et la cité. Paris: PUF, 1997 - 128 s. Ff 45,00.

Dörpinghaus A.: Mundus pessimus: Untersuchungen zum philosophischen Pessimismus Arthur Schopenhauers. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 1997 - 178 s. (Epistemata: Reihe Philosophie; 219). DM 39,80.

Imbach R., Putallaz F.-X.: Profession philosophie: Siger de Brabant. Paris: Cerf, 1997 - 202 s. Ff 95,00.

Kienzler W.: Wittgensteins Wende zu seiner Spätphilosophie: 1930 - 1932: eine historische und systematische Darstellung. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1997 - 338 s. DM 48,00.

Ontologia i metafizyka (Ontology. Metaphysics)

Ehring D.: Causation and persistence: a theory of causation. Oxford Univ. Press, 1997 - X, 191 s.

Existentialist ontology and human consciousness. Ed. with introd. by W.L. McBride. New York: Garland, 1997 - XVII, 371 s. £ 70,00.

Hoffman J.: Substance: its nature and existence. London: Routledge, 1997 - XI, 218 s.

Lefeuve M.: Les échelons de l'être: de la molécule à l'esprit. Paris: L'Harmattan, 1997 - 190 s. Ff 110,00.

Peterson Ph. L.: Fact - proposition - event. Dordrecht: Kluwer, 1997 - XI, 417 s. (Studies in linguistics and philosophy; 66). £ 95,00.

Properties. Ed. D. H. Mellor, A. Oliver. Oxford Univ. Press, 1997 - VI, 276 s. £ 35,00.

Valdinoci S.: La science première: une pensée pour le présent et l'avenir. Paris: L'Harmattan, 1997 - 543 s. Ff 270,00.

Filozofia języka (Philosophy of language)

Bernecker R.: Die „Ideologie“ in Italien: eine kommentierte Bibliographie zur Sprachtheorie des Spätaufklärung. Münster: Nodus-Publ., 1997 - 245 s. (Studium Sprachwissenschaft; 13). DM 69,00.

Glauner F.: Sprache und Weltbezug: Adorno, Heidegger, Wittgenstein. Freiburg/Br.; Alber, 1997 - 309 s. (Symposium; 109). DM 78,00.

Hödl H. G.: Nietzsches frühe Sprachkritik: Lektüren zu „Ueber Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sicht“. Wien: WUV- Univ.-Verl., 1997 - 148 s. DM 34,00.

Teoria poznania
(Epistemology)

Audi R.: Epistemology: a contemporary introduction to the theory of knowledge. London: Routledge, 1997 - XII, 340 s. £ 40,00.

Epistemology and other issues. Dettelbach: Röhl, 1997 - 247 s. (Acta Analytica; 16/17). DM 44,00.

Everson S.: Aristotle on perception. Oxford: Clarendon Press, 1997 - X, 309 s.

Die **Frage** nach der Wahrheit. Hrsg. E. Richter. Frankfurt a. M.: Klostermann, 1997 - 283 s. (Schriftenreihe / Martin-Heidegger-Gesellschaft; 4). DM 98,00.

Helmholtz H. von: Schriften zur Erkenntnistheorie. Kommentiert von M. Schlick und P. Hertz. Wien: Springer, 1997 - 248 s. (Kleine Bibliothek für das 21. Jahrhundert; 2).

Hiltscher R.: Wahrheit und Reflexion: eine transzendentalphilosophische Studie zum Wahrheitsbegriff bei Kant, dem frühen Fichte und Hegel. Dresden: Techn. Univ., 1997 - 389 s. [Rozpr. habil.]

Landesman Ch.: An introduction to epistemology. Oxford: Blackwell, 1997 - VIII, 215 s. £ 40,00.

Lehrer K.: Self-trust: a study of reason, knowledge and autonomy. Oxford: Clarendon Press, 1997 - IX, 204 s.

Letson B. H.: Davidson's theory of truth and its implications for Rorty's pragmatism. Bern: Lang, 1997 - 136 s. Fs 46,00.

Levi I.: The covenant of reason: rationality and the commitments of thought. Cambridge Univ. Press, 1997 - XIV, 258 s.

Norris Ch.: New idols of the cave: on the limits of anti-realism. Manchester Univ. Press, 1997 - VIII, 253 s. £ 35,00.

Norris Ch.: Resources of realism: prospects for 'post-analytic' philosophy. Basingstoke: Macmillan, 1997 - XVII, 247 s. £ 40,00.

Smith B. H.: Belief and resistance: dynamics of contemporary intellectual controversy. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1997 - XXV, 221 s. £ 24,95.

Verstehen and humane understanding. Ed. A. O'Hear. Cambridge Univ. Press, 1997 - VII, 311 s. (Royal Institute of Philosophy supplement; 41).

Weintraub R.: The sceptical challenge. London: Routledge, 1997 - XV, 140 s. (International library of philosophy).

Wright J. N.: Realism and explanatory priority. Dordrecht: Kluwer, 1997 - IX, 332 s. (Philosophical studies series; 71). £ 89,00.

Historia i filozofia nauki
(History and philosophy of science)

Hermeneutics and the natural sciences. Ed. R.P. Crease. Dordrecht: Kluwer, 1997 - 153 s. £ 39,00.

History and the disciplines: the reclassification of knowledge in early modern Europe. Ed. D. R. Kelley. Rochester N.Y.: Univ. of Rochester Press, 1997 - VIII, 344 s.

Parrochia D.: Les grandes révolutions scientifiques du XXe siècle. Paris: PUF, 1997 - 448 s. Ff 198,00.

Perspectives on time. Ed. J. Faye, U. Scheffler, M. Urchs. Dordrecht: Kluwer, 1997 - VII, 463 s. (Boston studies in the philosophy of science; 189).

Logika i metodologia.
Semiotyka
(Logic. Methodology. Semiotics)

Bermes Ch.: Philosophie der Bedeutung: Bedeutung als Bestimmung und Bestimmbarkeit: eine Studie zu Frege, Husserl, Cassirer und Hönigswald. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 1997 - 241 s. (Trierer Studien zur Kulturphilosophie; 1). DM 58,00.

Blumenberg H.: Paradigmet zu einer Metaphorologie. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1997 – 199 s. (Suhrkampf-Taschenbuch Wissenschaft; 1301). DM 19,80.

Chagrov A., Zakharyashev M.: Modal logic. Oxford: Clarendon Press, 1997 – XV, 605 s. £ 75,00.

Jäkel O.: Metaphern in abstrakten Diskurs-Domänen: eine kognitiv-linguistische Untersuchung anhand der Bereiche Geistestätigkeit, Wirtschaft und Wissenschaft. Bern: Lang, 1997 – 346 s. (Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft; 30). DM 84,00.

Marx M., Venema Y.: Multi-dimensional modal logic. Dordrecht: Kluwer, 1997 – XIII, 239 s. (Applied logic series; 4).

Radman Z.: Metaphors: figures of the mind. Dordrecht: Kluwer, 1997 – XV, 186 s. (Library of rhetorics; 4).

Ule A.: Operationen und Regeln bei Wittgenstein: vom logischen Raum zum Regelraum. Bern: Lang, 1997 – 193 s. DM 65,00.

Psychologia
(Psychology)

Biographical dictionary of psychology. Ed. N. Sheehy, A. Chapman, W.A. Conroy. London: Routledge, 1997 – XVII, 675 s.

Bütz M.R.: Chaos and complexity: implications for psychological theory and practice. Washington, D.C.: Taylor & Francis, 1997 – XXII, 271 s.

The **Cambridge companion to Jung.** Ed. P. Young-Eisendrath, T. Dawson. Cambridge Univ. Press, 1997 – XXXIV, 332 s.

A **century of psychology: progress, paradigms, and prospects for the new millenium.** Ed. R. Fuller, P.N. Walsh, P. McGinley. London: Routledge, 1997 – XIX, 329 s. [Materiały V Europejskiego Kongresu Psychologii w Dublinie].

Dictionnaire de la psychanalyse. Paris: A. Michel, 1997 – 924 s. Ff 170,00.

Hornsby J.: Simple mindedness: in defense of naive naturalism in the philosophy of mind. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1997 – IX, 265 s. £ 23,50.

Jacob P.: What mind can do: intentionality in a non-intentional world. Cambridge Univ. Press, 1997 – XII, 299 s. (Cambridge studies in philosophy).

Mendola J.: Human thought. Dordrecht: Kluwer, 1997 – 478 s. (Philosophical studies series; 70). £ 90,00.

Mind and the brain sciences in the 21st century. Ed. R.L. Solso. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1997 – XIX, 353 s. £ 24,95.

Nation J.R.: Research methods. London: Prentice-Hall, 1997 – XVII, 430 s.

Other and identity: the subject, politics and art. Ed. J. Steyn. Manchester Univ. Press, 1997 – XI, 242 s.

Reed E.S.: From soul to mind: the emergence of psychology from Erasmus Darwin to William James. New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 1997 – XVI, 283 s. £ 16,95.

The **scientific study of human nature: tribute to Hans J. Eysenck at eighty.** Ed. H. Nyborg. Oxford: Pergamon Press, 1997 – XXIX, 621 s.

Scribner S.: Mind and social practice: selected writings. Ed. E. Tobach. Cambridge Univ. Press, 1997 – XXV, 424 s. £ 50,00.

Wilkes A. L.: Knowledge in minds: individual and collective processes in cognition. Hove: Psychology, 1997 – XI, 451 s.

Antropologia filozoficzna
(Philosophical anthropology)

Ansell-Pearson K.: Viroid life: perspectives on Nietzsche and the transhuman condition. London: Routledge, 1997 – 203 s.

Culture and self: philosophical and religious perspectives. Ed. D. Allen. Boulder, Colo.: Westview, 1997 - XV, 184 s. £ 48,50.

Dodd J.: Idealism and corporeity: an essay on the problem of the body in Husserl's phenomenology. Dordrecht: Kluwer, 1997 - VII, 154 s. (Phaenomenologica; 140). £ 35,00.

Housset E.: Personne et sujet selon Husserl. Paris: PUF, 1997 - 320 s. Ff 140,00.

Lefevre M.: Les échelons de l'être: de la molécule à l'esprit. Paris: L'Harmattan, 1997 - 190 s. Ff 110,00.

Lohmar A.: Anthropologie und Vernunftkritik: Hegels Philosophie der menschlichen Welt. Paderborn: Schöningh, 1997 - 255 s. DM 68,00.

Lohner A.: Der Tod im Existentialismus: eine Analyse der fundamentaltheologischen, philosophischen und ethischen Implikationen. Paderborn: Schöningh, 1997 - 308 s. DM 68,00.

O'Hear A.: Beyond evolution: human nature and the limits of evolutionary explanation. Oxford: Clarendon Press, 1997 - VIII, 220 s. £ 19,99.

Rewriting the self: histories from the Renaissance to the present. Ed. R. Porter. London: Routledge, 1997 - XII, 283 s.

Schrag C. O.: The self after postmodernity. New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 1997 - XIV, 155 s.

Aksjologia
(Axiology)

Phenomenology of values and valuing. Ed. J. G. Hart, L. Embree. Dordrecht: Kluwer, 1997 - VII, 256 s. (Contributions to phenomenology; 28).

Etyka i teoria postępowania
(Ethics)

Andorno R.: Bioéthique et dignité de la personne. Paris: puf, 1997 - 128 s. Ff 52,00.

Anthropologie und Ethik: biologische, sozialwissenschaftliche und philosophische Überlegungen. Hrsg. J. P. Wils. Tübingen: Francke, 1997 - 211 s. (Ethik in den Wissenschaften; 9). DM 58,00.

Contemporary action theory. Ed. G. Holmström-Hintikka, R. Tuomela. Vol. 1. Individual action. Dordrecht: Kluwer, 1997 - XVII, 317 s.

Eric Weil - Ethik und politische Philosophie. Hrsg. G. Mohr, L. Siep. Berlin: Duncker u. Humblot, 1997 - 184 s. (Philosophische Schriften; 21). DM 98,00.

Ethik und Medizin: 1947 - 1997: was leistet die Kodifizierung von Ethik? Hrsg. U. Tröhler, S. Reiter-Theil. Göttingen: Wallstein, 1997 - 520 s. DM 48,00.

Ethique et environment: actes du colloque du 13 décembre 1996 à la Sorbonne. Paris: Min. de l'Environment, 1997 - 182 s. Ff 90,00.

Hepfer K.: Motivation und Bewertung: eine Studie zur praktischen Philosophie Humes und Kants. Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1997 - 170 s. (Neue Studien zur Philosophie; 13). DM 54,00.

Ladrière J.: L'éthique dans l'univers de la rationalité. Namur: Artel, 1997 - 329 s. Ff 240,00.

Laupies F.: Leçon philosophique sur le bonheur. Paris: PUF, 1997 - 128 s. Ff 49,00.

The philosophy of action. Ed. A. R. Mele. Oxford Univ. Press, 1997 - VI, 314 s.

La pratique sociale de l'éthique. Dir. G. Giroux. Saint-Laurent (Canada): Bellarmin, 1997 - 286 s. Ff 140,00.

Schönherr-Mann H.-M.: Postmoderne Perspektiven des Ethischen: politische Streitkultur, Gelassenheit, Existentialismus. München: Fink, 1997 - 183 s. DM 38,00.

Tzitzis S.: Esthétique de la violence. Paris: PUF, 1997 - 128 s. Ff 52,00.

Estetyka i filozofia sztuki
(Aesthetics. Philosophy of art)

Ästhetische Moderne in Europa: Grundzüge und Problemzusammenhänge seit der Romantik. Hrsg. S. Vietta, D. Kemper. München: Fink, 1997 - X, 572 s. DM 75,00.

Duque J. M.: Die Kunst als Ort immanenter Transzendenz: zu einer fundamentaltheologischen Rezeption der Kunstphilosophie Hans-Georg Gadamer. Frankfurt a. M.: Knecht, 1997 - XII, 358 s. DM 72,00.

Hilmer B.: Scheinen des Begriffs: Hegels Logik der Kunst. Hamburg: Meiner, 1997 - VII, 297 s. (Hegel-Deutungen; 3). DM 98,00.

Nicholsen S. W.: Exact imagination, late work: on Adorno's Aesthetics. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1997 - 270 s.

The **semblance** of subjectivity: essays in Adorno's Aesthetic theory. Ed. T. Huhn, L. Zuidervaart. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1997 - VIII, 358 s. £ 29,50.

Filozofia społeczeństw
i nauk społecznych
(Social philosophy. Philosophy of politics)

Aktuelle Fragen politischer Philosophie: Gerechtigkeit in Gesellschaft und Weltordnung: Akten des 19. Internationalen Wittgenstein-Symposiums, 11. bis 16. August 1996, Kirchberg am Wechsel (Austria). Hrsg. P. Koller, K. Puhl. Wien: Hölder-Pichler-Tempsky, 1997 - 410 s. (Schriftenreihe der Wittgenstein-Gesellschaft; 25). DM 132,00.

Ansbach O.: Von der Erkenntniskritik zur kritischen Theorie der Gesellschaft: eine Untersuchung zur Vor- und Entstehungsgeschichte der kritischen Theorie Max Horkheimers (1920-1927). Opladen: Leske u. Budrich, 1997 - 331 s. DM 64,00.

Despotopoulos C.: La philosophie politique de Platon. Bruxelles: Ousia, 1997 - 174 s. Ff 90,00.

Eric Weil - Ethik und politische Philosophie. Hrsg. G. Mohr, L. Siep. Berlin: Duncker u. Humblot, 1997 - 184 s. (Philosophische Schriften; 21). DM 98,00.

Grimminger M.: Revolution und Resignation: Sozialphilosophie und die geschichtliche Krise im 20. Jahrhundert bei Max Horkheimer und Hans Freyer. Berlin: Duncker u. Humblot, 1997 - 299 s. (Philosophische Schriften; 19). DM 92,00.

Hans Kelsens Wege sozialphilosophischer Forschung: Ergebnisse eines internationalen Symposiums in Wien (14.-15. Oktober 1996). Hrsg. R. Walter, C. Jabloner. Wien: Manz, 1997 - 165 s. Bibliogr. (Schriftenreihe des Hans-Kelsen-Institute; 20).

Filozofia państwa i prawa
(Philosophy of law)

Briesskorn N.: Menschenrechte: eine historisch-philosophische Grundlegung. Stuttgart: Kohlhammer, 1997 - 208 s. DM 36,00.

Fehlau M.: Rechtsphilosophie und Frieden. Aachen: Shaker, 1997 - XXXVI, 127 s. DM 79,00. [Druk. jako rps.]

Heidemann C.: Die Norm als Tatsache: zur Normentheorie Hans Kelsens. Baden-Baden: Nomos-Verl., 1997 - 368 s. (Studien zur Rechtsphilosophie und Rechtstheorie; 13). DM 88,00.

Filozofia wychowania.
(Philosophy of education)

Erziehungswissenschaft, Bildung, Philosophie. Hrsg. B. Frischmann, G. Mohr. Weinheim: Dt. Studien-Verl., 1997 - 168 s. (Studien zur Philosophie und Theorie der Bildung; 37). DM 38,00.

Filozofia przyrody
i nauk przyrodniczych
(Philosophy of nature)

Casey E. S.: The fate of place: a philosophical history. Berkeley: Univ. of California Press, 1997 - XVIII, 488 s.

Elders L.J.: The philosophy of nature of St. Thomas Aquinas: nature, the universe, man. Bern: Lang, 1997 – 387 s. DM 89,00.

Die **Erfindung** des Universums?: neue Überlegungen zur philosophischen Kosmologie. Hrsg. W.G. Saltzer. Frankfurt a. M.: Insel-Verl., 1997 – 356 s. DM 22,80.

Harper A.W.J.: The philosophy of time. Lewiston: E. Meller, 1997 – 218 s.

Heinrichs J.: Ökologik: Tiefenökologie als strukturelle Naturphilosophie. Bern: Lang, 1997 – 301 s. (Studien zur Triadik und Ontodynamik; 12). DM 84,00.

Karl Marx – zwischen Philosophie und Naturwissenschaften. Hrsg. A. Griese, H.J. Sandkühler. Bern: Lang, 1997 – 250 s. (Philosophie und Geschichte der Wissenschaften; 35). DM 69,00.

Tooley M.: Time, tense and causation. Oxford: Clarendon Press, 1997 – XVI, 399 s.

Filozofia matematyki
(Philosophy of mathematics)

Kokkinos J.: Das mathematische Inkommensurable und Irrationale bei Platon. Bern: Lang, 1997 – 240 s. DM 69,00.

Filozofia religii
(Philosophy of religion)

Baum W.: Gnostische Elemente im Denken Martin Heideggers?: eine Studie auf der Grundlage der Religionsphilosophie von Hans Jonas. Neuried: Ars Una, 1997 – 261 s. (Deutsche Hochschuledition; 59). DM 78,00.

Eickhoff J.: Theodizee: die theologische Antwort Paul Tillichs im Kontext der philosophischen Fragestellung. Bern: Lang, 1997 – 243 s. DM 84,00.

Oelmüller W., Dölle-Oelmüller R.: Grundkurs Religionsphilosophie. München: Fink, 1997 – 243 s. (Uni-Taschenbücher; 1959). DM 24,80.

Wengenroth A.: Science of man: Religionsphilosophie und Religionskritik bei David Hume und seinen Vorgängern. Bern: Lang, 1997 – 234 s. DM 65,00.

Wiadomości bieżące

WIADOMOŚCI WYDAWNICZE

Publikacje jednostkowe

Postacie prawdy (Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie, Cieszyn tom 1 1996, ss. 191, tom 2 1997, ss. 163). Tom 1 pod redakcją Adama Jonkisz i Wojciecha Morszczyńskiego zawiera 10 tekstów referatów wygłoszonych na przełomie listopada i grudnia 1994 r. na spotkaniu w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie. Teksty zgrupowano w trzech działach tematycznych: I. Prawda człowieka i prawda wypowiedzi (autorzy: Adam Węgrzecki, Jerzy Szymura), II. Z dziejów prawdy (Janusz Mizera, Lucjan Wroński, Wojciech Morszczyński, Krzysztof Wieczorek, Grzegorz Trela), III. Prawda w nauce (Kazimierz Jodkowski, Adam Grobler, Adam Jonkisz). Tom 2 pod redakcją Adama Jonkisz stanowi pokłosie drugiego spotkania w Cieszynie, które odbyło się z początkiem grudnia 1995 r. Cztery prace tego zbioru objęto wspólnym tytułem „Koncepcje prawdy” (autorzy: Jerzy Szymura, Andrzej Biłat, Robert Poczobut, Andrzej Nowakowski), pozostałych pięć prac dotyczy ujęcia prawdy jako jednej z wartości funkcjonujących w nauce (Grzegorz Trela, Zdzisław Muszyński, Adam Grobler, Adam Jonkisz, Kazimierz Jodkowski). Każdy artykuł poprzedzono streszczeniem, każdy tom wyposażono w streszczenia w języku angielskim oraz w skróty pojęć i nazwisk.

Zdzisław Augustynek: Czasoprzestrzeń. Eseje filozoficzne (Wydział Filozofii i Socjologii UW, Warszawa 1997, ss. 195). W „Przedmowie” autor wyjaśnia, że książka stanowi zbiór artykułów napisanych w ostatnich kilku

latach i w większości opublikowanych już w czasopiśmie naukowych. Zbiór podzielono na dwie części, po siedem esejów w każdej, stosownie do omawianej tematyki: I. Ontologia czasu i przestrzeni, II. Ontologia fizyki. Przedstawiając różne stanowiska w kwestiach należących do obszaru tej tematyki, autor bardziej wyczerpująco prezentuje te, które preferuje. Opowiada się po stronie zwolenników racjonalizmu i realizmu temporalnego w odniesieniu do problematyki czasoprzestrzeni oraz ewentyzmu punkowego i realizmu pojęciowego w zakresie ontologii fizyki. Ma jednak pełną świadomość tego, że jego opinie nie przesądzą ostatecznie sprawy, gdyż dyskusja pomiędzy stronnikami i przeciwnikami stanowisk nadal trwa. Prof. Zdzisław Augustynek (UW) od wielu lat specjalizuje się w dziedzinie filozofii nauki, a zwłaszcza w kwestiach filozofii czasu. Z tego zakresu opublikował szereg książek a m.in. *Własności czasu* (1972), *Natura czasu* (1975), *Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość* (1979) oraz *Time: Past, Present, Future* (1991).

Stanisław Kowalczyk: Metafizyka ogólna (Red. Wydawnictw KUL, Lublin 1997, ss. 227). W „Przedmowie” autor stwierdza m.in., iż książka ta jest owocem wieloletnich wykładów filozofii w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu oraz w KUL-u. Jest to syntetyczny wykład filozofii tomistycznej stanowiący wprowadzenie do poszczególnych dyscyplin filozoficznych oraz teologii chrześcijańskiej. Książka składa się z ośmiu rozdziałów: 1. Zagadnienia wstępne, 2. Pojęcie bytu, 3. Analogia bytu i pluralizm bytowy, 4. Pierwsze zasady bytu, 5. Transcendentalne właściwości bytu, 6. Struktura bytu skończono-

nego, 7. Kategorie bytu, 8. Aktywność bytu (przyczynowość). Po każdym rozdziale zamieszczono wybór bibliografii.

Ks. Henryk Niemiec: Rozum wobec wartości. Podstawy filozofii moralności Josepha de Finance'a (Red. Wydawnictw KUL, Lublin 1997, ss. 184). J. de Finance (ur. 1904), francuski jezuita, jest współczesnym tomistą egzystencjalnym będącym pod wpływem epistemologii J. Maréchała. Ks. Niemiec stara się znaleźć w pismach de Finance'a odpowiedź na pytanie, czy rozum konstytuując wartości moralne znajduje kryterium moralności w sobie, czy też w obiektywnym porządku moralnym. Ponieważ etyka de Finance'a związana jest z jego metafizyką, rozdział pierwszy traktuje o jego pojmowaniu bytu i poznania. Rozdział następny, zatytułowany „Rozum otwarty”, koncentruje się na koncepcji rozumu stworzonego, którego istotą jest otwartość na Absolut, oraz na zagadnieniu, kim jest człowiek władający rozumem. W kolejnym rozdziale autor przedstawia teorię wartości proponowaną przez de Finance'a, zwłaszcza jego ujęcie kwestii obiektywnego istnienia wartości. Końcowy rozdział, czwarty, zawiera omówienie poglądów de Finance'a na istotę wartości moralnych, na stosunek wartości moralnych do wolnej woli i działania człowieka. W krótkim zakończeniu autor podsumowuje wyniki swych dociekań. W książce znajdujemy bibliografię prac de Finance'a oraz prac o jego filozofii.

Krystyna Wilkoszewska: Wariacje na postmodernizm (Księgarnia Akademicka, Kraków 1997, ss. 227). Autorka omawia obszernie poglądy postmodernistyczne występujące we współczesnej filozofii. Uwzględniła twórczość Lyotarda, Derridy, Deleuzego, Guattori'ego, Baudrillarda, Virilia, Jamesona, Rorty'ego, Vattimy i Welscha. Prezentuje także rozmaite przejawy postmodernizmu występujące w sztuce, literaturze, architekturze i filmie.

Teresa Rzepa: Życie psychiczne i drogi do niego (Psychologiczna Szkoła Lwowska) (Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1998, ss. 223). Książka składa się ze wstępu i pięciu rozdziałów: 1. Rodowód psychologii uprawianej w Szkole Lwowsko-Warszawskiej, 2. Dzieje psychologii w ramach Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, 3. Teoretyczne wyróżniki psychologiczne Szkoły

Lwowskiej, 4. Twardowski i Witwicki wobec „obcych” idei, 5. Metodologiczne wyróżniki psychologicznej Szkoły Lwowskiej. Jak autorka stwierdza we „Wstępie”, jednym z motywów skłaniających ją do napisania tej książki był dotychczasowy brak należytego uwzględnienia polskiego dorobku w pracach z zakresu historii psychologii. W „Zakończeniu” wskazane zostały te cechy psychologicznej Szkoły Lwowskiej, które są typowe dla współczesnej psychologii humanistycznej: 1. opisowy charakter dyscypliny, 2. holistyczne ujmowanie człowieka, 3. przeciwstawienie się traktowaniu jednostki ludzkiej jako mechanizmu działającego instynktownie bez możliwości dokonywania wyboru, 4. przyznawanie osobie ludzkiej zdolności twórczych. Za błąd Szkoły Teresa Rzepa uważa niedostateczne rozpropagowanie wypracowanych idei teoretycznych i metodologicznych, co sprawiło, że działalność Szkoły trwała krótko (1889-1919), a jej wyniki pozostały nie znane za granicą i nie wykorzystane w kraju. Książkę kończy obszerna bibliografia oraz krótkie streszczenie angielskie.

Karl Raimond Popper: Mit schematu społecznego. W obronie nauki i racjonalności (Książka i Wiedza, Warszawa 1997, ss. 274). Jest to przekład książki *The Myth of Framework* wykonany przez Bohdana Chwedeńczuka. Książka stanowi zbiór esejów, w których autor stara się bronić racjonalnego i naukowego sposobu zdobywania wiedzy, wskazując cele nauki, jej rolę w kształtowaniu cywilizacji, moralne obowiązki naukowca, funkcje pełnione przez uniwersytety. Popper przypomina też, że dzięki nauce ludzkość stopniowo wyzwala się z przesądów.

Andrzej Grzegorzczak: Logic a Human Affair (Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1997, ss. 147). Na tę książkę złożyło się dziewięć artykułów poprzedzonych wstępem, z którego dowiadujemy się, że artykuły te zostały napisane niedawno i wszystkie należą do metalogiki. Autor przyznaje się do tego, że jest adherentem Filozoficznej Szkoły Lwowsko-Warszawskiej szczególnie w zakresie kulturowania Kartezjańskich cnót jasności i precyzji wypowiedzi. Jednakowoż w pewnych istotnych punktach odstępuje od tradycji Szkoły, gdyż staje w opozycji do jej antypsychologicznych tendencji, zwłaszcza w odniesieniu do semantyki. Przeciwstawia się rów-

niez negatywnej ocenie języka naturalnego lansowanej przez Alfreda Tarskiego. Buduje nawet formalny system syntaktyki uniwersalnej dostosowany do wszechstronności mowy potocznej. Logikę klasyczną traktuje jako podstawową ontologię formalizującą pozaczasowe pojęcie istnienia. Aczkolwiek tematyka poszczególnych artykułów tego zbioru jest bardzo zróżnicowana (właściwości istnienia, logiczna struktura antropologii, racjonalizm europejski, paradoksy logiczne, pojęcie prawdy itd.), to jednak w przekonaniu autora całość układa się w jednolity system filozoficzny. Jednym z zewnętrznych przejawów tego jest wspólna dla szeregu artykułów numeracja tez. Za najważniejszy z prezentowanych wyników swych rozważań Grzegorzczyk uważa rozwiązanie problemu paradoksów semantycznych oraz formalny dowód adekwatności klasycznej koncepcji prawdy. W całej książce dostrzegalne jest staranie autora, aby pisać w sposób ogólnie przystępny, chociaż niektóre partie sformalizowanych wywodów nieuchronnie wymagają od czytelnika pewnego przygotowania z dziedziny logiki współczesnej.

Todd May: Reconsidering Difference. Nancy, Derrida, Levinas, Deleuze (Penn State Press – The Eurospan Group, London 1997, ss. 224, cena 13.50 GBP, broszura). Zdaniem autora francuska filozofia po II wojnie światowej była zaabsorbowana kwestią różnicy. Jednak większość wybitnych myślicieli francuskich podpisywała się w tej kwestii pod stanowiskami, które bądź są niespójne, bądź niewiarygodne. Autor proponuje pojmować różnicę na gruncie teorii, którą zwie „kontyngentnym holizmem”.

Murray Stein: Jung's Map of the Soul. An Introduction (Open Court Publ. Co., London 1998, ss. 198, cena 15.50 GBP broszura). Autor przedstawia w sposób wszechstronny Jungowską wizję życia psychicznego. Porusza problematykę podświadomości zbiorowej, istoty ludzkiej świadomości, struktury ego, synchroniczności i złożoności zjawisk, energii psychicznej, jaźni i osobowości, indywidualności człowieka oraz zagadnienia duchowości.

Louis Torres, Michelle Marder Kamhi: What Art Is. The Esthetic Theory of Ayn Rand (Open Court Publ. Co., London 1998, ss. 450, cena 17.50 BP broszura). Ayn Rand przeciwstawił się pogładowi, że wszystko

może być sztuką, od sztuki abstrakcyjnej począwszy, a na hiperfikcji, „performance art” i „chance music” skończywszy. Autorzy omawiają filozofię sztuki Randa, uwzględniając zwłaszcza analizę poznawczą i emocjonalnej funkcji sztuki.

Frank Cioffi: Freud and the Question of Pseudoscience (Open Court Publ. Co., London 1998, ss. 275, cena 17.50 GBP broszura). Już w latach siedemdziesiątych autor wskazywał, że Zygmunt Freud sfalszował swe rzekome odkrycie kompleksu Edypa. Wywołało to dyskusję na temat naukowych roszczeń i uprawnień psychoanalizy. Obecnie w tej książce autor prezentuje dziewięć esejów naświetlających powstałą kontrowersję i przedstawiających nowe argumenty, które należy wziąć pod uwagę w debacie.

Patrick Tort (ed.): Pour Darwin (Presses Universitaires de France, Paris 1997, ss. 1088, cena 398 F). Są to akta Międzynarodowego Kongresu „Pour Darwin”, który miał miejsce 2-5 IX 1997 r. w Romainville. Referaty odzwierciedlają polemikę między zwolennikami biologii ewolucyjnej a kreacjonistami występującymi obecnie zwłaszcza wśród teologów. Według wydawców książka ta wskazuje współczesne racje świadczące o żywotności nauki i przemawiające przeciw nawrotowi irracjonalizmu. W tomie tym zamieszczono dwa teksty Ch. Darwina: *Esquisse biographique d'un petit enfant* oraz *Essai posthume sur l'instinct*.

Jean-Claude Wolf, Peter Schaber: Ethik (Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1997, ss. 280, cena 96 DM w oprawie). Książka ta stanowi jedenasty tom podręcznika filozofii, który w całości przewidziany został na około 20 tomów, a redagowany jest przez Elisabeth Ströker i Wolfganga Wielanda. Autorzy tego tomu prezentują problemy, stanowiska i terminologię współczesnej etyki. Wyjaśniają różnice zachodzące pomiędzy etyką normatywną, metaetyką i etyką stosowaną. Podają też implikacje płynące z nauk empirycznych a dotyczące języka i stosunku etyki filozoficznej do teorii dobrego życia.

Mechthilde Dreyer, Kurt Fleischhauer (Hrsg): Natur und Person im ethischen Disput (Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1998, ss. 240, cena 68 DM w oprawie). Koncepcja wydania tej publikacji zrodziła się z

okazji konferencji zorganizowanej dla uczczenia sześćdziesięciolecia urodzin Ludgera Honnefeldera, profesora filozofii Uniwersytetu w Bonn. Na książkę złożyło się dwanaście prac będących wyrazem przekonania, że człowiek winien żyć w harmonii z przyrodą. Autorzy omawiają takie zagadnienia jak: Naturalność a sztuczność, Mechaniczny obraz świata a naturalność osoby, Koncepcja rozumu a dualność osoby i przyrody, Czy człowiek jest celem samym w sobie?, Zgodność ludzkich działań z przyrodą, Czy przyroda jest normą?, Stosunek człowieka do przyrody jako tło współczesnych podstawowych problemów bioetycznych. Wstęp do tej książki napisała M. Dreyer, docentka prywatna Uniwersytetu w Bonn.

Publikacje zbiorowe

Kants Gesammelte Schriften. Band 25 in zwei Halbbänden (Walter de Gruyter, Berlin 1997, ss. CLI+1693, cena 690 DM w oprawie półskórzanej). Jest to druga część tomu 25. zawierająca wykłady z antropologii opracowane przez Reinharda Brandta, profesora Uniwersytetu w Marburgu. Wydana w latach 1989/1993 część pierwsza tomu obejmowała „mniejsze” wykłady i uzupełnienia. Obie części razem prezentują wykłady Kanta z lat 1772-1796 zrekonstruowane na podstawie notatek słuchaczy, Tom 25. należy do działu 4. Vorlesungen, redagowanego przez Akademię Nauk w Getyndze. Całość zbioru pism Kanta ma mieć 29 tomów a wydawana jest przez Berlińsko-Brandenburską Akademię Nauk.

Johan Gottlieb Fichte: Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften (Frommann-Holzboog, Stuttgart 1998, ss. 480). Tom ten należy do działu II Nachgelassene Schriften (por. Ruch Filoz. t. LV, nr 1), ale obejmuje pisma z lat 1810-1812. Otwiera go wykład, jaki Fichte miał na nowo utworzonym Uniwersytecie Berlińskim jesienią 1810 r., a po nim następują kolejne wykłady, m.in. na temat aktów świadomości oraz zagadnień teorii nauki. Niektóre z tych materiałów znalazły się w druku po raz pierwszy.

Wydawnictwa ciągłe

Ks. Kazimierz Wolsza (red.): Czas, ewolucja, duch. Księga pamiątkowa dedykowana

księdzu profesorowi Tadeuszowi Wojciechowskiemu z okazji 80. rocznicy urodzin (Wydział Teologiczny Uniw. Opolskiego, Opole 1997, ss. 472). To już dwudziesta pozycja serii „Opolska Biblioteka Teologiczna”. Materiały zebrane w tej księdze posegregowano na następujące działy: 1. Życie i dzieło ks. prof. Tadeusza Wojciechowskiego, 2. Filozofia i teologia wobec nauk przyrodniczych, 3. Wokół teorii ewolucji, 4. Człowiek między czasem a wiecznością, 5. W kręgu problemów etycznych, 6. W perspektywie wiary i teologii. Słowo wstępne napisał bkp Metropolita Lwowski Obrządku Łacińskiego, ks. Marian Jaworski. W dziale pierwszym zamieszczono informacje biograficzne o Jubilate – byłym dziekanie Wydziału Filozoficznego PAT – oraz bibliografię jego prac drukowanych. Jest tam także zapis rozmowy Jubilata z redaktorem tomu, Ks. Wolszą, rektorem Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Gliwickiej w Nysie. W dziale trzecim znalazł się m.in. tekst Papieża Jana Pawła II pt. „Magisterium Kościoła wobec ewolucji, Przesłanie Ojca Świętego do Członków Papieskiej Akademii Nauk”. Jako aneks dołączono pracę ks. Tadeusza Wojciechowskiego pt. „Z zagadnień stosunku ludzkiego psychizmu do mózgu”.

Psyche 1 (Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1997, ss. 238). Jest to nr 204. serii „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” redagowany przez Teresę Rzepę. Prace zamieszczone w tym tomie ułożono w czterech działach: 1. Psychobiografistyka i historia myśli psychologicznej, 2. Rodzina, rozwój, wychowanie, 3. Procesy poznawcze, 4. Zaburzenia osobowości i psychoterapia. Dla czytelnika zainteresowanego filozofią najciekawsze mogą być teksty z działu pierwszego, zwłaszcza artykuł pióra Teresy Rzepy pt. „Humanistyczne rysy psychologii w szkole lwowsko-warszawskiej” oraz z działu trzeciego.

Dialog kultur. O granicach pluralizmu. Pod redakcją Pawła Bytniewskiego i Jadwigi Mizińskiej (Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998, ss. 153). Książka stanowi szósty tom serii „Lubelskie Odczyty Filozoficzne” redagowanej przez Jadwigę Mizińską. W przedmowie redaktorzy tomu stwierdzają, iż starają się ożywić zagadnienie dialogizmu poprzez uwzględnienie

nowych tematów dialogu między kulturami, między pacjentami a lekarzem, między „swoimi” a „obcymi” itd. W tomie znalazło się szesnaście artykułów, w tym trzy autorów zagranicznych: Olgi i Olega Marczenko (Rosja) oraz Cornelii B. Meseke (USA, tekst angielski). Dwie prace dotyczą poglądów Michała Bachtina. Niektóre artykuły tego zbioru wykraczają poza ramy tematyczne zakreślone tytułem tej publikacji (kultura a cywilizacja, jedność nauki, przedmiotowość transcendencji u Jaspersa).

Forum Philosophicum, nowy rocznik (zob. Ruch Filoz. t. LIII/4 s. 667) wydawany przez Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, w tomie 2. (1997) publikuje 14 artykułów i 11 recenzji. Tematyka prac tego tomu jest bardzo zróżnicowana. Tom otwiera tekst wykładu Andrzeja Zolla na temat „Państwo prawa” publikowany zarówno po polsku jak i w przekładzie angielskim. Dwa artykuły autorów zagranicznych (J. Christoph Nyíri z Węgier i Harold M. Stahmer z USA) wydrukowano w tłumaczeniu na język polski. Przeciwnie, niektóre artykuły autorów polskich napisane są w języku obcym (po angielsku, francusku, włosku lub łacinie). Uwagę zwraca praca Tadeusza Ślipko SJ o krytyce L. Kołakowskiego dowodów istnienia Boga oraz po francusku napisana praca Romana Darowskiego SJ o filozofii jezuitów polskich w wiekach XVI-XVIII.

Jacek Pańniczek: The Logic of Intentional Objects. A Meinongian Version of Classical Logic (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1998, ss. 220, cena 63 GBP w oprawie). Jest to już 269 pozycja serii „Synthese Library”. Autor bada intencjonalność, opierając się na koncepcjach Meinonga. Zbudowana przez niego M-logika przypomina klasyczną logikę pierwszego rzędu, ale jej ontologiczna treść wykracza poza ramy logiki klasycznej. Badania formalne ściśle łączą się w tej książce z analizami filozoficznymi.

Library of Ethics and Applied Philosophy – nowa seria wydawnictwa Kluwer Academic Publishers zainaugurowana została książką: *Olli Lagerspetz: Trust. The Tacit Demand* (Dordrecht 1998, ss. 192, cena 56 GBP w oprawie). Aczkolwiek różne dziedziny filozofii wiążą się z pojęciem zaufania, dotychczasowe analizy tego pojęcia nie były – zdaniem autora

– właściwe. Lagerspetz uważa to za symptomatyczne. Wychodząc ze stanowiska Wittgensteina, Wincha i innych, wskazuje na naszą zależność od innych ludzi i doniosłość związanego z tym zaufania. Rozważania autora rozciągają się na kwestie psychologiczne, epistemologiczne, polityczne i etyczne.

Analecta Husserliana, seria wydawana przez Kluwer Academic Publishers a redagowana przez Annę Tymieniecką, wzbogaciła się o cztery nowe pozycje: *Phenomenology of Life and the Human Creative Condition. Book I: Laying Down the Cornerstones of the Field* (1988, ss. 568, cena 125 GBP w oprawie), *Book II: The Reincarnating Mind, or the Ontopoietic Outburst in Creative Virtualities. Harmonisations and Attunement in Cognition, the Fine Arts, Literature* (1998, ss. 384, cena 96 GBP w oprawie), *Book III: Ontopoietic Expansion in Human Self-Interpretation-in-Existence. The I and the Other in their Creative Spacing of the Societal Circuits of Life* (1997, ss. 432, cena 100 GBP w oprawie), *Book IV: Creative Virtualities in Human Self-Interpretation-in-Culture* (1998, ss. 400, cena 99 GBP w oprawie).

Jean Goubault-Larrecq, Ian Mackie: Proof Theory and Automated Deduction (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1997, ss. 440, cena 96 GBP w oprawie). Książka napisana jako podręcznik dla osób zaawansowanych, pokazuje jak stosować teorię dowodu w komputerologii, szczególnie w celu zautomatyzowanego poszukiwania dowodów zdań matematycznych. Podaje też pogłębioną analizę podstawowych pojęć i związków zachodzących pomiędzy wynikami a stosowanymi metodami. Uwzględniono nie tylko logikę klasyczną, lecz także modalną, temporalną oraz logiczne programowanie języków. Publikacja ta stanowi szóstą pozycję serii „Applied Logic Series”.

Maarten de Rijke (ed.): Advances in Intentional Logic (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1997, ss. 308, cena 59 GBP w oprawie). Logika intencjonalna wyrasta z badań lingwistycznych, nauk kognitywnych, sztucznej inteligencji i komputerologii. Książka przedstawia współczesne trendy w tej dziedzinie logiki. Składa się z dziewięciu prac poprzedzonych ogólnym przeglądem tematyki. Autorami są: J. van Benthem, N. Alechina, P.

Blackburn, W. Meyer-Viol, R. J. de Queiroz, D. M. Gabbay, V. V. Rybakov, J. Seligman, D. Vakarelov, H. Wansing, M. Zakharyashev i E. N. Zalta. Książka należy do serii „Applied Logic Series” (7).

Francis Gen-Ichiro Nagasaka (ed.): Japanese Studies in the Philosophy of Science (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1998, ss. 224, cena 65 GBP w oprawie). Książka z serii „Boston Studies in the Philosophy of Science” zawiera 12 artykułów współczesnych japońskich filozofów nauki. Redaktor tomu, F. G. Nagasaka, poprzedził te artykuły wstępem historycznym. Początki japońskiej filozofii nauki wywodzą się z niemieckiego idealizmu, lecz w drugiej połowie XX wieku rozwinęły się pod wpływem zachodniej tradycji empirycznej. Autorami artykułów są: N. Sawada, W. Kuruda, H. Nakamura, H. Sakamoto, S. Ohmori, N. Yosida, S. Watanabe, A. Ohide, H. Kurosaki, M. H. Yanase, S. Ito, H. Nagai.

Ronald A. Carson, Chester R. Burns (eds.): Philosophy of Medicine and Bioethics. A Twenty-Year Retrospective and Critical Appraisal (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1997, ss. 360, cena 59 GBP w oprawie). Ta pozycja serii „Philosophy and Medicine” zawiera prace przedstawione na sympozjum w Galveston (USA) w 1995 r., które urządzono dla uczczenia dwudziestolecia zainauguowania tej serii, gdyż wzbudziła ona wielkie zainteresowanie (wydano prawie 50 pozycji). Autorzy odpowiadają na szereg pytań postawionych przez organizatorów spotkania, a m.in. Czy akademicy humaniści i medycy stali się partnerami? Czy na ich dialog wpływały poglądy polityczne, nawyki profesjonalne, opinia publiczna? Czy poprawiła się dbałość o chorego? Prace tego zbioru ułożono w dwóch sekcjach: 1. Historia i teoria, 2. Praktyka i teoria. Redaktorzy poprzedzili je wstępem.

Roberto Andorno: La bioéthique et la dignité de la personne (Presses Universitaires de France, Paris 1997, ss. 128, cena 52 F) jest to pierwsza pozycja nowej serii „Médecine et société”. Autor jest profesorem na Wydziale Prawa Uniwersytetu Anstral w Buenos Aires. Podkreśla, że rozwój nauk biomedycznych stwarza niesłychane możliwości wykorzystania osiągnięć. Na tle tego w centrum uwagi autora rodzi się zasadnicze pytanie, jak należy trak-

tować życie ludzkie i godność człowieka. Książka stanowi próbę sformułowania odpowiedzi na to pytanie.

Jean-Luc Marion: Etant donné. Essai d'une phénoménologie de la donation (Presses Universitaires de France, Paris 1997, ss. 456, cena 168 F). Autor jest profesorem Uniwersytetu Paris IV – Sorbonne. W tej książce – należącej do serii „Epiméthée” – nawiązuje do swej poprzedniej publikacji *Réduction et donation* (1989) i stara się prześledzić rozwój metody fenomenologicznej, ograniczając się w zasadzie do twórczości Husserla i Heideggera. Uwagę swą autor koncentruje zwłaszcza na pojęciach *Dasein* oraz *Gegebenheit*, a także na możliwości dalszego zredukowania redukcji fenomenologicznej.

Roger Pouivet: Après Wittgenstein, Saint Thomas (Presses Universitaires de France, Paris 1997, ss. 128, cena 48 F). W końcu lat pięćdziesiątych z inicjatywy kilku filozofów brytyjskich przeprowadzono analizę tekstów Tomasza z Akwinu. R. Pouivet rozważa argumentację tych filozofów i stara się wyjaśnić, w jakiej mierze filozofia późnego Wittgensteina daje się odnieść do św. Tomasza, zwłaszcza do jego filozofii umysłu i działania. Książkę tę wydano w serii „Philosophies”. Autor jest maître de conférences uniwersytetu Rennes I.

Cuadernos de Anuario Filosófico to seria wydawana przez Universidad de Navarra w Pamplonie, której redaktorem jest Ángel Luis González. W serii tej ukazało się dotąd 50 pozycji, w tym 10 w 1997 r. następujących autorów: A. Fuerte, C. Velarde, A. Rodriguez, T. Melendo, G. Génova, F. Haya, M. J. Soto, R. Yepes, J. M. Barrio. Każda pozycja jest w cenie 1000 pts. W 1998 r. wydano tom: *Leonardo Polo – La voluntad y sus actos* (I). Ponadto w ramach tej serii zaczęto w 1997 r. publikować podserię „Serie de Filosofía Española” kierowaną przez prof. Juan Cruz. Adres: Cuadernos de Anuario Filosófico, Biblioteca de Humanidades, Universidad de Navarra, 31080 Pamplona.

Karen Gloy: Bewusstseinstheorien. Zur Problematik und Problemgeschichte des Bewusstseins und Selbstbewusstseins (Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1998, ss. 320, cena 78 DM). Książka serii „Alber-Reihe Philosophie”. Składa się z dwóch części: systematycznej i historycznej. W pierwszej

części autorka rozpatruje modele teoretyczne świadomości, program redukcji tego co psychiczne do fizycznego, model odnoszenia się podmiotu do siebie samego itp. W części historycznej przeszędzone zostały dzieje teorii świadomości i samouświadomienia od starożytności po współczesność. Podkreślono, że problematyka świadomości ma korzenie sięgające Platońskiego „Charmidesa”. Autorka jest profesorem zwyczajnym Uniwersytetu w Lucernie.

Wolfgang Ertl: Kants Auflösung der „dritten Antinomie”. Zur Bedeutung des Schöpfungskonzepts für die Freiheitslehre (Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1998, ss. 376, cena 88 DM). Autor jest asystentem w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Erlangen-Nürnberg. W tej książce koncentruje uwagę na dwóch centralnych sprawach: z jednej strony na historii prób uzgodnienia doktryny wolności i kreacji (omawia w szczególności poglądy Boecjusza, Leibniza i Kanta), z drugiej zaś strony na współczesnych, analitycznych interpretacjach myśli Kanta. Twierdzi, że Kant zaangażowany był w determinizm wyłącznie na mocy regulatywnej koncepcji kreacji. Natomiast na gruncie transcendentálnego idealizmu pełna wolność człowieka daje się obronić.

Paolo Volonté: Husserls Phänomenologie der Imagination. Zur Funktion der Phantasie bei Konstitution von Erkenntnis (Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1997, ss. 328, cena 68 DM). Jest to drugi tom serii „Phänomenologie – Kontexte”. Autor pracuje na Uniwersytecie Katolickim w Mediolanie. W tej książce stara się wykazać, że w metodzie fenomenologicznej wyobraźnia nie jest tylko narzędziem poznawczym, lecz również podnosi w istotny sposób wartość fenomenologii transcendentálne.

Bernd Gräfrath: Evolutionäre Ethik? Philosophische Programme, Probleme und Perspektiven der Soziobiologie (Walter de Gruyter, Berlin 1997, ss. XI+249, cena 58 DM broszura). Autor jest docentem Uniwersytetu w Essen. W tej publikacji – stanowiącej 14 tom serii „Philosophie und Wissenschaft – Transdisziplinäre Studien” – rozważa teorię, zgodnie z którą biologiczne kategorie Darwinowskiej teorii ewolucji są niezbędne, a może nawet wystarczające, do wyjaśnienia zachowań „społecznych” nie tylko zwierząt, ale i ludzi.

Wolfgang Lenzen (Hrsg.): Das weite Spektrum der Analytischen Philosophie. Festschrift für Franz von Kutschera (Walter de Gruyter, Berlin 1997, ss. VII+463, cena 295 DM w oprawie). F. von Kutschera, dla uczczenia którego księgę tę wydano, jest od 1969 r. profesorem zwyczajnym filozofii na Uniwersytecie w Regensburgu. Księga stanowi czternastą pozycję serii „Perspektiven der Analytischen Philosophie”, a złożyły się na nią – napisane w języku niemieckim lub angielskim – prace 25 autorów poruszających zagadnienia należące do różnych dziedzin filozofii i logiki. M.in. znajduje się tu praca Ewy Orłowskiej opracowana wspólnie z Paulem Weingartnerem pt. „Semantic Considerations on Relevance”.

Georg Meggle (ed.): Actions, Norms, Values. Discussions with Georg Henrik von Wright (Walter de Gruyter, Berlin-New York 1998, ss. 500, cena 278 DM w oprawie). Książka ta jest zbiorem tekstów przedstawionych na konferencji, jak miała miejsce 26-27 IV 1996 r. w Bielefeld. Redaktor tego tomu jest profesorem filozofii na Uniwersytecie w Lipsku. G. H. von Wright zaliczany jest do najznamienszych przedstawicieli filozofii analitycznej, a w 1996 r. obchodził swe osiemdziesiąte urodziny. Nic więc dziwnego, że jego jubileusz i rola we współczesnej filozofii ściągnęły na konferencję do Bielefeld wielu wybitnych uczonych, których referaty znajdują się w tym zbiorze. Publikacja ta ukazała się w serii „Perspektiven der Analytischen Philosophie”.

Czasopisma

Humanistyka i Przyrodoznawstwo (Wydawnictwo Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie) to rocznik ukazujący się od 1994 r. początkowo w ramach „Biuletynu Naukowego ART”. Kolejny tom 3. (1997, ss. 311) porusza problematykę humanistyczną i przyrodniczą, naświetlając wzajemne relacje tych dwóch sfer poznania, a także aksjologiczne podstawy i powiązania badań naukowych w tych dziedzinach. Tom zawiera 15 artykułów, z których szereg należy do zakresu filozofii. Autorzy wywodzą się głównie – choć nie tylko – ze środowiska olsztyńskiego. Rozszerzono dział

recenzji, wprowadzono dział informacji o olsztyńskich konferencjach naukowych, a także dział „Jubileusze” obejmujący noty o nauczycielach akademickich ART i wspomnienia rocznicowe o członkach olsztyńskiego środowiska kulturalnego. Redaktorem naukowym jest prof. Zbigniew Hull, przewodniczący Olsztyńskiego Oddziału PTF.

Reports on Philosophy, czasopismo wydawane przez Uniwersytet Jagielloński, zmieniło skład redakcji. W czerwcu 1997 r. funkcję redaktora objął Artur Rojszczak; współpracują z nim: Tadeusz Czarnecki (Politechnika Krakowska) i Radosław Kita. Pismo ukazywać się będzie jako rocznik wydawany w językach obcych, a poszczególne numery będą miały charakter monotematyczny. Na 1998 rok zapowiedziano nr 18: *Epistemic rationality* pod redakcją T. Czarneckiego.

Foundations of Science. The Official Journal of the Association for Foundations of Science. Language and Cognition. Ten półrocznik wydawany przez Kluwer Academic Publishers jest redagowany przez Ryszarda Wójcickiego przy współpracy Paula W. Humphreysa (University of Virginia). Pismo koncentruje się na metodologicznych i filozoficznych problemach podstawowego znaczenia struktury i rozwoju nauk. Służyć ma jako forum dla wymiany poglądów pomiędzy teoretykami nauki, popierając współpracę interdyscyplinarną. W 1998 r. ukazały się dwa numery tomu 3. Prenumerata roczna wynosi 154 USD, dla osób prywatnych 80 USD.

Logical Analysis and History of Philosophy to nowy rocznik wydawany przez F. Schöningh w Paderborn od stycznia 1998 r.

The Bulletin of Symbolic Logic Vol. 3 No 2 (1997) dla uczczenia Alonzo Churcha poświęcił dwa artykuły na omówienie pewnych aspektów dorobku naukowego tego wybitnego logika: W. Sieg „Step by Recursive Step. Church's Analysis of Effective Computability” oraz H. Berendregt „The Impact of Lambda Calculus in Logic and Computer Science”. Dwa inne artykuły dotyczące twórczości Churcha, napisane przez C. A. Andersona i H. Endertona, mają się ukazać później. Associa-

tion for Symbolic Logic przygotowuje wydanie zbiorowe dzieł Alonzo Churcha.

Bibliografie, leksykony, informatory

Répertoire Bibliographique de la Philosophie był dotychczas dostarczany w ramach prenumeraty kwartalnika „Tijdschrift voor Filosofie”, wydawanego przez Hoger Instituut voor Wijsbegeerte w Lowanium. Począwszy od 1999 r. prenumerata kwartalnika nie będzie obejmowała bibliografii, gdyż wydawnictwa te rozdzieliły się. Reorganizacja ta sprawiła, że powstało opóźnienie w opracowaniu bibliografii. Za cały rok 1997 została ona wydana dopiero w styczniu 1998 r. Jednakowoż wydawcy bibliografii zapewniają, że pod koniec roku rozpoczną rozsyłanie łącznie z wersją drukowaną wersji elektronicznej na dyskach CD-ROM. Co więcej, również poprzednie tomy bibliografii będą stopniowo udostępniane w wersji CD-ROM i w konsekwencji również w Internecie.

ORGANIZACJE

Holenderskie Stowarzyszenie Estetyków utworzone 10 X 1997 r. w Amsterdamie stawia sobie za zadanie ułatwić i stymulować kontakty pomiędzy holenderskimi badaczami estetyki i filozofii sztuki oraz stworzyć platformę wymiany refleksji w dziedzinie sztuki i filozoficznej estetyki. Stowarzyszenie ma zamiar organizować doroczne sympozja i rozpowszechniać informacje z zakresu tematyki sztuk i estetyki. Przewodniczącym Stowarzyszenia został dr Rob van Gerwen. Adres: Nederlands Genootschap voor Esthetica, Faculteit der Wijsbegeerte, Heidelberglaan 8, NL-3584 CS Utrecht.

Katolicki Uniwersytet w Nijmegen postanowił utworzyć na Wydziale Filozofii nową katedrę: Filozofia a literatura. Zadaniem tej katedry będzie badanie wielkich tekstów literackich w celu wyjaśnienia epistemologicznego statusu naukowo-hermeneutycznego tych tekstów oraz kwestii ich prawdziwości.

Centrum Niemieckiego Idealizmu zostało utworzone w 1997 r. przy Wydziale Filozofii Uniwersytetu w Nijmegen. Centrum ma stanowić zespół roboczy, w którym współpraco-

wać będą badacze holenderscy i flamandzcy zajmujący się klasyczną filozofią niemiecką. Kierownikiem Centrum został prof. Ludwig Heyde, z którym współdziała dr Ernst-Otto Onnasch. Centrum ma wydawać własny biuletyn, organizować coroczne spotkania naukowe, popierać badania i publikować materiały ze swych spotkań w specjalnym roczniku „Jaarboek voor Idealistische Filosofie”. Pierwsze spotkanie miało miejsce 12 XII 1997 r. Obradowano na temat filozofii jako nauki. Adres: Centrum voor Duits Idealismus, K.U. Nijmegen, Faculteit der Wijsbegeerte, Postbus 9103, NL-6500 HD Nijmegen, Holandia.

Société française de Philosophie poświęciło swe posiedzenie w dniu 1 VII 1996 r. na referat Raymonda Boudon, socjologa, profesora Sorbony. Referent krytycznie, ocenił naturalistyczną teorię uczuć moralnych przedstawioną w książce J. Wilsona *The Moral Sense* (1993). Starą się wykazać, że bardziej zadowalającą teorię można oprzeć na pojęciu „aksjologicznej racjonalności” w sensie używanym przez M. Webera. Treść referatu i następującej po nim dyskusji została opublikowana w numerze 3 (1996) „Bulletin de la Société française de Philosophie”. W następnym numerze tego czasopisma podano sprawozdanie z posiedzenia w dniu 25 XI 1995 r., na którym omawiano nowe rozszerzone wydanie francuskie *Kant-Lexikon* Rudolfa Eislera.

Society for European Philosophy zostało powołane do życia 28 VI 1997 r. w londyńskim Birbeck College. Nowe towarzystwo ma na celu popieranie filozofii należącej do tradycji analitycznej. Pierwszy kongres towarzystwa odbędzie się w 1998 r, prawdopodobnie w University of Lancaster. Adres: Society for European Philosophy, c/o Department of Philosophy, University of Warwick, Coventry CV4 7AL.

The Hegel Society of America ogłosiło listę swych członków w czasopiśmie „The Owl of Minerva” Vol. 29 No 1 (1997).

ZJAZDY I KONFERENCJE

Konferencja logiczna w Łodzi. Katedra Logiki i Metodologii Uniwersytetu Łódzkiego zorganizowała w dniu 20 X 1997 r. konferencję, która zgromadziła badaczy współpracują-

cych ze sobą ośrodków (Łódź, Nantes, Montreal). W programie konferencji znalazły się następujące referaty: Marek Nowak (Łódź) – „Intuitionistic modal logic K”; Arianna Betti (Florence) – „Bolzano on contradictory objects”; Janusz Kaczmarek (Łódź) – „On the gunman's paradox in a sentential logic with predicates”; Patrice Bailhache (Nantes) – „Deontic logic: Individuals in time”; François Lepage (Montreal) – „Intensional logic and epistemic logic”; Dorota Rybarkiewicz (Łódź) – „Some pragmatic approach to metaphor”. Niewielka ilość referatów pozwoliła na obszerną dyskusję przeciągającą się nieraz poza ramy samej konferencji. (R. Kleszcz)

X „Czytania lwowskie” poświęcone pamięci Kazimierza Twardowskiego. W dniach 11-12 lutego 1998 r. odbyły się we Lwowie X spotkania poświęcone pamięci założyciela Lwowsko-Warszawskiej szkoły filozoficznej Kazimierza Twardowskiego. Tegoroczne spotkania nosiły tytuł: „Filozofia wyboru: racjonalne i irracjonalne zasady”. Tematyka konferencji spowodowała więc, że udział w niej wzięli nie tylko filozofowie i logicy, lecz także przedstawiciele innych dyscyplin, takich jak socjologia i pedagogika. Niektóre tylko referaty nawiązywały bezpośrednio do dziedzictwa szkoły i jej antenatów, poruszając kwestie związane z brentanizmem, myślą Twardowskiego czy Husserla.

Oto niektóre z tytułów wystąpien: M. Wiernikow – „Filozoficzno-etyczna koncepcja Tadeusza Kotarbińskiego”, W. Mowczan – „Paradoksy społecznego: możliwość wyboru i potrzeba wybierania”, T. Bilenko – „Słowo: znak i znaczenia (problemy wyboru w komunikacji werbalnej)”, B. Dombrowski – „Sąd oceniający jako językowy ekwiwalent aktu wyboru”, J. Sanocki – „Dwa projekty budowy ontologii formalnej: Brentano vs Husserl”, M. Rosiak – „Koncepcja części pośrednich u Twardowskiego i Husserla”, R. Kleszcz – „Co to jest działanie racjonalne?”, W. Sawieliew – „Dionizyjskie i appolińskie podejście do procesu poznania”, A. Góralski – „Logika intuicji”, A. Nagorny – „Semiotyka w kategoriach ekonomicznych”. Organizatorzy konferencji przewidzieli także dwa spotkania o charakterze „okrągłych stołów”.

Uczestnicy czytań reprezentowali rozmaite ośrodki ukraińskie: Lwów, Drohobycz, Kijów,

Łuck. W konferencji brało udział tylko trzech przedstawicieli polskiej filozofii: prof. Andrzej Góralski z Warszawy oraz Ryszard Kleszcz i Marek Rosiak, obydwaj z Łodzi. Mimo wcześniejszych zapowiedzi do Lwowa nie przyjechali przedstawiciele środowiska toruńskiego. Należy dodać, że delegacja złożona z niektórych uczestników konferencji zapaliła w dniu 11 lutego wieczorem znicze na grobie Kazimierza Twardowskiego na cmentarzu Łyczakowskim.

„Czytania lwowskie” organizowane były już po raz dziesiąty dzięki staraniom grupy badaczy lwowskich zainteresowanych filozofią K. Twardowskiego i jego uczniów. Szczególnie podkreślić należy rolę dr Borysa Dombrowskiego, niestrudzonego badacza i miłośnika dziedzictwa Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Wspierany przez Janusza Sanockiego, a ostatnio także przez Olega Hyrnego, podejmuje on wysiłki przyswojenia filozofom ukraińskim tradycji analitycznego sposobu filozofowania, zapoczątkowanego przez Twardowskiego. Wydaje się jednak, że ta pełna pasji działalność bez pomocy ze strony polskiej może nie przetrwać. Pomoc udzielana organizatorom przez Lwowski Obwodowy Naukowo-Metodyczny Instytut Oświaty (LONMIO) wydaje się bowiem niewystarczająca. Stąd przyszłość tej bardzo wartościowej inicjatywy stanęła pod znakiem zapytania. Warto, aby filozofowie polscy rozważyli to, czy są w stanie udzielić organizatorom tego przedsięwzięcia rzeczywistej pomocy. Byłoby wielką stratą, gdyby bezinteresowna inicjatywa lwowskich miłośników Twardowskiego i zapoczątkowanego przezeń sposobu filozofowania upadła z powodu trudności organizacyjnych. (R. Kleszcz)

Heroicznie myśleć i heroicznie działać – czyli o myśli twórczej Ks. Konstantego Michalskiego (1879-1947). Śląskie środowisko naukowe zorganizowało kolejne spotkanie poświęcone pamięci i przybliżeniu sylwetki oraz dorobku myślicielskiego znakomitego filozofa i historyka filozofii rodem ze Śląska. Sympozjum naukowe pod powyższym tytułem odbyło się 5 XI 1997 r. w auli Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, a jego organizatorami były wspomniane Seminarium, Oddział Katowicki PAN, Oddział Katowicki Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz Górnośląskie Międzyuczelniane To-

warzystwo Akademickie „Universitas”. Sympozjum otworzył i obradom przewodniczył JM Rektor Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego ks. dr Jacek Wojciech, a słowo wprowadzające wygłosił Przewodniczący Oddziału PAN w Katowicach, czł. rzecz. PAN, prof. dr hab. Kornel Gibiński. Referaty wygłosili: Ks. prof. dr hab. P. Bortkiewicz (Wyższe Seminarium Duchowne TCh, Poznań): Człowiek ocalony w świecie posttotalitarnym; Prof. dr hab. C. Głombik (UŚ): Idea perfekcjonizmu i jej kontekst historyczny; Mgr M. Rembierz (UŚ, Filia w Cieszynie): Metafizyczny wymiar światła w refleksji Ks. Konstantego Michalskiego; Ks. prof. dr hab. R. Rak (WSSD, Katowice): Ksiądz Konstanty Michalski taki, jakim Go przeżywałem; prof. dr hab. J. Śliwiok (UŚ): Ksiądz prof. dra konstantego Michalskiego rozważania o przyrodzie; Prof. dr hab. L. Tyszkiewicz (UŚ): Człowiek dzisiejszy między heroizmem a bestialstwem (rozważania kryminologa na kanwie myśli Ks. Konstantego Michalskiego); Ks. bp dr J. Kopiec (Opole): Wkład Ks. Konstantego Michalskiego w refleksję historyczną; prof. dr hab. K. Heska-Kwaśniewicz (UŚ): Erudycja literacka Ks. Konstantego Michalskiego; Prof. dr hab. G. Szewczyk (UŚ): Postacie herosów literatury germańskich w myśli filozoficznej Ks. Konstantego Michalskiego.

Materiały sympozjum ukażą się drukiem w roczniku „Śląskie Studia Historyczno-teologiczne”. (Cz. Głombik)

Polska filozofia analityczna. Dziedzictwo Szkoły Lwowsko-Warszawskiej to temat sympozjum, które odbyło się 4-5 III 1998 r. w Toruniu. Organizatorami były: Instytut Filozofii Uniwersytetu M. Kopernika oraz Oddział Toruński Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. W programie znalazły się następujące referaty: Ryszard Jadcak – Losy idei zjazdów byłych członków Kazimierza Twardowskiego; Andrzej Grzegorzczak – Analiza logiczna. Spojrzenie po latach: psychologiczna Szkoła Lwowska; Ryszard Wiśniewski – Dyskusje metaetyczne w kręgu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej; Włodzimierz Tyburski – Etos uczonego w Szkole Lwowsko-Warszawskiej; Maciej Woźniczka – Koncepcja nauczania filozofii w Szkole Lwowsko-Warszawskiej; Jacek J. Jadacki – O poglądach filozoficznych Tadeusza Czeżowskiego; Krystyna Skuriat –

Wolność i los. Ingardenowska próba zjednoczenia ontologii i etyki; Jerzy Perzanowski – Uwagi o wykorzystaniu źródeł do badań nad Szkołą Lwowsko-Warszawską; Czesław Głombik – O niedoszłych polskich przekładach *Logische Untersuchungen*; Jan Woleński – Koncepcje logiki w Szkole Lwowsko-Warszawskiej; Eugeniusz Wojciechowski – Z problematyki prawdy. O tak zwanych prawdach względnych; Urszula Żegleń – Problem psychofizykalizmu w ujęciu Henryka Mehlberga; Adam Jonkisz – Formalne ujęcie wartości Tadeusza Czeżowskiego; Adam Olech – kontrowersje idealizm/realizm w ujęciu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej.

Międzynarodowy Kongres w Lowanium na temat wzajemnego oddziaływania filozofii, nauki i religii odbędzie się w Wyższym Instytucie Filozofii 18-21 XI 1998 r. Z Polski udział w kongresie zapowiedział bp. J. Życiński. Informacje: Prof. Dr. J. Van der Velken, Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, Kardinaal Mercierplein 2, B-3000 Leuven, Belgia.

27. Kongres Stowarzyszenia Towarzystw Filozoficznych Języka Francuskiego (ASPLF) urządzony został w Québec staraniem tamtejszego Towarzystwa Filozoficznego przy współudziale Fakultetu Filozofii Uniwersytetu Laval. Kongres wyznaczono na 18-20 VIII 1998 r. a jako temat wiodący przyjęto: „Metafizyka, jej historia, krytyka i stawki”.

Racjonalność wierzeń teistycznych stała się przedmiotem obrad na międzynarodowym kongresie zorganizowanym przez Hochschule für Philosophie w Monachium. Kongres miał miejsce w dniach 27-30 V 1998 r. Informacji zasięgnąć można pod adresem: Dr. Godehard Brüntrup, Kaulbachstrasse 31a, D-80539 München.

Kolokwium na temat poglądów Emmanuela Levinasa i fenomenologii odbyło się 12-13 XII 1997 r. w Paryżu na Sorbonie. program obejmował referaty wygłoszone przez czternastu filozofów.

Międzynarodowy Kongres na temat „Kierkegaard and Freedom” zorganizowało Brytyjskie Towarzystwo Historii Filozofii w Cambridge, Madingley Hall 3-5 VII 1998 r.

Moral Responsibility and Ontology były przedmiotem obrad na międzynarodowej konferencji, która odbyła się w Utrechcie 4-7 VI 1998 r. Informacje: Ton van den Beld, Facul-

teit der Wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit Utrecht, Heidelberglaan 2, NL-3584 CS Utrecht.

22. Międzynarodowy Kongres Heglowski został zwołany do Utrechtu na dni 26-29 VIII 1998 r. Obrady toczyły się wokół Heglowskiej estetyki, polityki sztuk i sztuki politykowania. Głównym organizatorem był Willem van Reijen. Adres: FBO Congresbureau, Postbus 80125, NL-3508 TC Utrecht.

Międzynarodowy Kongres Kantowski ma się odbyć w dniach 26-31 III 2000 r. na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie dzięki staraniom Kant-Gesellschaft. Przewidziano posiedzenia plenarne i referaty w piętnastu sekcjach tematycznych. Informacje: Prof. Dr. Volker Gerhardt, Institut für Philosophie, Humboldt-Universität zu Berlin, Unter den Linden 6, D-10099 Berlin.

European Conference on Science and Theology miał miejsce w Durham (Wielka Brytania) w dniach 31 III - 5 IV 1998 r. Informacje: Dr. Charlotte Methuen, Ziegelhäuser Landstrasse 45, D-69120 Heidelberg, RFN.

Historia i eschatologia Eriugeny i jego czasów będzie przedmiotem rozważań na międzynarodowej konferencji w Irlandii, która została zaplanowana na 2000 r. Organizatorem jest Society for the Promotion of Eriugenan Studies – towarzystwo powstałe w Dublinie w 1970 r. Informacje: Prof. James McEvoy, Secretary of SPES, Dean's Office, Faculty of Philosophy, National University of Ireland at Maynooth, Co Kildare, Republic of Ireland.

21. Międzynarodowe Sympozjum Wittgensteinowskie odbyło się w Kirchberg am Wechsel 16-22 VIII 1998 r. Temat ogólny: „Etyka stosowana”. Posiedzenia prowadzono w sześciu sekcjach i dwóch grupach roboczych. Adres: Oesterreichische Ludwig Wittgenstein Gesellschaft, Markt 63, A-2880 Kirchberg am Wechsel, Austria.

European Summer Meeting (Logic Colloquium '98) organizowane przez Association for Symbolic Logic miało miejsce w Pradze 9-16 VIII 1998 r. Informacje: Pavel Pudlák, Mathematický ústav AVČR, Žitna 25, 11565 Praha I.

19. Międzynarodowy Kongres IVR organizowany przez Internationale Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie ma się odbyć w Nowym Jorku 23-30 VII 1999 r. Jako temat

wiodący obrano: *The Transformations of Legal Systems and Economics in an Age of Regional and Global Interdependence*, Informacje: IVR-99, 105 Dow Hall, Pace University, Briarcliff manor, New York 105 10, USA.

NAUCZANIE

Wroclawska Wszechnica Filozoficzna prowadząc swą działalność korzysta chętnie z zamiejscowych a nawet zagranicznych wykładowców. I tak 25 II 1998 r. Mieczysław Albert Krapiec (KUL) miał wykład pod tytułem „Filozofia a mitologia w starożytności i współcześnie”, zaś 26 III 1998 r. Suhotry Swami (USA) mówił na temat „Wedyjskie metody poznania”.

Kurs „Środowisko człowieka a sens życia” jest wspólnym przedsięwzięciem Centrum Uniwersalizmu Uniwersytetu Warszawskiego i katedr specjalistów ekologii człowieka i bioetyki Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej ATK. We wstępnym projekcie kursu przewidziano cykl wykładów, które rozpoczęły się 18 II 1998 r. Wykładowcami mogą być zarówno uczeni reprezentujący różne specjalności jak i politycy, toteż tematyka wykładów jest bardzo zróżnicowana: Ideologia, integracja europejska, ekumenizm, wartości moralne, medycyna a długość życia, ekorozwój, biotechnologia, kultura, mądrość w perspektywie społecznej, odkrycia naukowe itp. Przewidziano, że na ostatnim spotkaniu w Powsinie zostanie ustalony projekt kursu na 1999 rok.

Profesor M. Weyembergh (Bruksela) wygłosił w Wyższym Instytucie Filozofii w Lowanium w okresie od 11 II 1997 r. do 19 II 1997 r. serię siedmiu wykładów na temat „Myślenie i działanie”.

Lewis S. Ford (Old Dominion University, Virginia) prowadził w centrum Metafizyki i Filozoficznej Antropologii w Lowanium seminarium doktorskie na temat „The Emergence of Whitehead's Metaphysics”.

Wijsgerige Kring Eindhoven (Holandia) kontynuuje swą wieloletnią działalność wykładową. W programie na rok akademicki 1997/1998 znajduje się dwadzieścia wykładów realizowanych przez dziesięciu wykładowców. Bardzo zróżnicowana tematyka obejmuje: problemy etyczne (P. J. M. van Tongeren), filozofia „on-line” – od tekstów pisanych do

komunikacji wizualnej (Ann Van Sevenant), Arendt a myślenie feministyczne (C. van der Hoeck), filozofia erosa (H. Dethier), Heidegger i podstawy prądu modernistycznego (A. Denker), postmodernizm (G. Manenschijn), myślenie kobiet (Magda Michielsens), filozofia porównawcza (U. Librecht), filozofia rosyjska (E. van der Zweerde). Wykłady odbywają się w Atrium Augustinianum w Eindhoven w godzinach wieczornych. Bliższych danych udzielić może Drs P. I. J. de Wind, Tramstraat 46, NL-5610 CR Eindhoven, Holandia.

VII Europejskie Seminarium Bioetyczne organizowane na uniwersytecie w Nijmegen przez International Programme in Bioethics, Education and Research zostało wyznaczone na 3-7 VIII 1998 r. Informacje: Dr. B. Gordijn, Vakgroep Ethiek, Filosofie en Geschiedenis van de Geneeskunde 232, KU Nijmegen, Postbus 9101, NL-6500 HB Nijmegen, Holandia.

WIADOMOŚCI OSOBISTE

Stefaan Cuypers uzyskał w 1997 r. stanowisko docenta na okres 3 lat w Wyższym Instytucie Filozofii w Lowanium.

Maria Gołaszevska wygłosiła referat pt. „Polish Aesthetics 1918-1939” na międzynarodowym spotkaniu Węgierskiego Towarzystwa Estetycznego, które miało miejsce w Budapeszcie 16-18 IX 1997 r.

Mieczysław Michalik obchodził w październiku 1997 r. swe siedemdziesiąte urodziny. Od 1993 r. jest na stanowisku kierownika Katedry Etyki i Historii Filozofii WSP w Olsztynie. Tamtejszy Oddział PTF uczcił ten jubileusz obszarną notą w „Humanistyce i Przyrodoznawstwie” (rocz. 3, 1997).

Martha C. Nussbaum otrzymała 3 II 1997 r. doktorat honoris causa uniwersytetu Katolickiego w Lowanium. Następnego dnia poprowadziła tam seminarium na temat „Hellenistic Views of Emotion Based on Therapy of Desire” oraz wygłosiła wykład pt. „Stoic Cosmopolitanism and Its Influence on Kant”.

Zdziaława Piątek wygłosiła referat pt. „Water as an element of cosmogenesis. Myths and contemporary science” na międzynarodowej konferencji w Klingenthal (Alzacja), która miała miejsce 25-30 XI 1997 r.

André Van de Putte został mianowany od roku akademickiego 1996/97 profesorem

Wyższego Instytutu Filozofii w Lowanium.

Antoon Vandevelde jest od roku akademickiego 1996/97 profesorem Wyższego Instytutu Filozofii w Lowanium.

Jacques De Visscher został z dniem 1 I 1998 r. powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego w nowej Katedrze Filozofii i Literatury Katolickiego Uniwersytetu w Nijmegen.

Jan Woleński został uhonorowany Medalem Komisji Edukacji Narodowej na inauguracji roku akademickiego 1997/98 w Uniwersytecie Jagiellońskim. W ciągu 1997 r. brał udział w zagranicznych konferencjach: Workshop on Human Nature, Berlin 4-7 V (referat pt. „Natural law and human nature”), Tarski and the Vienna Circle, Wiedeń 12-14 VI (referat pt. „The semantic revolution (Gödel, Tarski, Carnap)”), Logica '97, Liblice (referat pt. „Truth and bivalence”), Cent Annes de Philosophie Autrichienne, Cerisy-la-Salle 3-7 IX (referat pt. „Austrian theories of truth”), Analyomen – III kongres GAP, Monachium 16-19 IX (referat pt. „Perspectives of analytic philosophy in Poland”), Seminar in Legal Philosophy on the occasion of 60th Birthday of Prof. A. Paczenik, Lund 14-15 XI (referat pt. „Coherence and knowledge”). W 1998 r. brał udział w konferencji: H. McColl and the Tradition of Logic, Greiswald 30 III-2 IV (referat pt. „McCall and Modalities”). Ponadto w okresie od września 1997 r. do maja 1998 r. wygłosił za granicą następujące wykłady: Uniwersytet w Lejdzie, 11 IX 1997 r. – „On truth”, Trento, 4 V 1998 – „Petrażycki and prospects of sociological jurisprudence”, Genua 5 V 1998 – „Ajdukiewicz and Quine”, Palermo 7 V 1998 – „Logic and truth”.

KONKURSY I NAGRODY

Hegel Essay Prize 1998 w wysokości 100 GB zostanie przyznana 16 sierpnia 1998 r. przez Hegel Society of Great Britain za najlepszy esej objętości do 6000 słów na dowolny temat dotyczący Hegla. Zgłoszenia przyjmowano do 31 V 1998 r. Warunkiem udziału w konkursie była przynależność do Brytyjskiego Towarzystwa Heglowskiego oraz posiadanie co najmniej magisterium i rejestracja na studiach podyplomowych.

Hegel-Preis za rok 1997, ufundowana przez władze miasta Stuttgart, przyznana została Charlesowi Tayborowi z McGill University w Montrealu.

Nagroda Towarzystwa Framandzkiego za dzieło naukowe, przyznawana co dwa lata, została w 1997 r. wręczona Samuelowi Ijsse-lingowi za książkę *Apollo, Dionysos, Aphrodite en de anderen. Griekse goden in de hedendaagse filosofie* (Amsterdam 1994), traktującą o roli bóstw greckich we współczesnej filozofii.

VARIA

Sprostowanie. Zgodnie z życzeniem prof. Jacka J. Jadackiego podajemy, że ostatnie zdanie w tekście „Cnota w życiu urzeczywistniona” (Ruch Filozoficzny t. LIV nr 4 s. 535) powinno brzmieć: Pozycje (2), (7) oraz (9)-(18) ukazały się ponadto w tomie pism zebranych: Janina Kotarbińska, *Z zagadnień teorii nauki i teorii języka*, Warszawa 1990.

NEKROLOGIA

Arthur Hilary Armstrong (ur. 13 VIII 1909 r.), członek Akademii Brytyjskiej, zmarł 16 X 1997 r. Po studiach w Cambridge był profesorem w La Valetta na Malcie, potem w Cardiff i od 1972 r. w Liverpool, a od 1983 r. w Dalhousie University of Halifax w Kanadzie. Specjalizował się w filozofii starożytnej i średnio-wiecznej, uchodził za wybitnego znawcę filozofii Platona. Opublikował m.in. *The Architecture of the Intelligible Universe in Plotinus* (1940). Był wydawcą *History of Later Greek and Early Medieval Philosophy* (Cambridge 1967).

Rudolf Bahro (ur. 18 XI 1935 r.), profesor Uniwersytetu Humboldta w Berlinie, zmarł 12 XII 1997 r. Był członkiem SED, a w latach siedemdziesiątych został uznany za desyden- ta i uwięziony. W 1979 r. przeniósł się do RFN i tam napisał *Logik der Rettung* (1987). Trzy lata później ostatni rząd NRD powołał go na stanowisko profesora ekologii społecznej w Uniwersytecie Humboldta.

Lewis White Beck (ur. 1914), em. profesor uniwersytetu w Rochester N.Y., zmarł 7 VI 1997 r. Do ważniejszych jego publikacji nale-

za: *Philosophic Inquiry* (1952), *Commentary on the Critique of Practical Reason* (1961), *Early German Philosophy: Kant and His Predecessors* (1969) oraz *Essays on Kant and Hume* (1978).

Ernst Behler (ur. w Essen 1928 r.), filozof i teoretyk literatury zmarł 16 IX 1997 r. w Seattle. Studiował filozofię i teorię literatury w Mainz, Monachium, Paryżu i Bonn. Doktoryzował się z dziedziny filozofii na Uniwersytecie Monachijskim (1951) i habilitował w Bonn (1961), gdzie przez dwa lata pracował jako docent, potem przeniósł się do USA i w 1965 r. został profesorem na Wydziale Literatury Porównawczej Uniwersytetu Waszyngtona w Seattle. Prowadził badania nad europejską filozofią romantyczną oraz kulturą późnostarożytną, średniowieczną, nowożytną i współczesną. W 1988 r. ukazała się jego książka *Derrida – Nietzsche; Nietzsche – Derrida* stanowiąca wprowadzenie do dekonstruktywistycznej interpretacji myśli Nietzschego.

Isaiah Berlin (ur. 1909 r. w Rydze), profesor Uniwersytetu Oksfordzkiego, przewodniczący Akademii Brytyjskiej (1974–78), zmarł 5 XI 1997 r. W 1920 r. wyemigrował z Łotwy do Wielkiej Brytanii. Po studiach odbytych w Oksfordzie działał w służbie dyplomatycznej. Miewał wielokrotnie gościnne wykłady w USA i Izraelu. Ważniejsze jego prace wydane zostały w obszernym, czterotomowym wyborze przez Henry Hardy'ego: *Russian Thinkers* (1978), *Concepts and Categories. Philosophical Essays* (1978), *Against the Current. Essays in the History of Ideas* (1979), *Personal Impressions* (1980).

Rudolph Berlinger (ur. 26 X 1907 r.), współzałożyciel z Eugenem Finkiem rocznika „Philosophische Perspektiven”, zmarł w 1997 r. Napisał m.in. *Das Nichts und der Tod* (1954), *Augustins dialektische Metaphysik* (1962), *Sartres Existenzerfahrung* (1982).

Richard B. Brandt (ur. 17 X 1910 r.), em. profesor University of Michigan, zmarł 10 IX 1997 r. Urodził się w Stanach Zjednoczonych, studia odbywał w Europie: w Cambridge, Tübingen. Jako ważniejsze z jego dzieł wymieniane bywają: *Ethical Theory* (1959), *A Theory of the Right and the Good* (1979), a także *Facts, Values, and Morality* (1996).

Robert E. Butts (ur. 1928 r.), profesor filozofii Uniwersytetu Western Ontario (Kanada),

zmarł 26 III 1997 r. Był absolwentem Uniwersytetu Pensylwanii, doktoryzował się w 1957 r. na podstawie rozprawy o Husserlu. Potem przez pięć lat nauczał w Bucknell University, a następnie w Western Ontario. Zajmował się przede wszystkim metodologią i filozofią nauk, ale również pisał komentarze do pism Kanta, Leibniza i W. Whewella. Był wydawcą pisma „Philosophy of Science”, autorem szeregu książek i wielu artykułów. W 1976 r. „Ruch Filozoficzny” opublikował jego artykuł pt. „Filozofia nauki w Kanadzie” w przekładzie z języka angielskiego (RF t. XXXIV nr 3).

Cornelius Castoriadis (ur. 11 III 1922 r. w Konstantynopolu), filozof, psychoanalityk, socjolog i politolog, zmarł w Paryżu 26 XII 1997 r. Studia prawa, ekonomii i filozofii ukończył w Atenach. Ze względów politycznych musiał w 1945 r. opuścić Grecję i przenieść się do Francji, gdzie w 1970 r. uzyskał obywatelstwo francuskie. Był dyrektorem w École des Hautes Études en Sciences Sociales w Paryżu. Wydał m.in. *L'institution imaginaire de la société* (1975), *Les carrefours du labyrinthe* (pięć tomów, 1978–97).

Ingrid Craemer-Ruegenberg (ur. 1940 r.), profesor uniwersytetu w Kolonii (Köln), zmarła 12 II 1996 r. Opublikowała m.in. *Moralsprache und Moralität* (1975), *Die Naturphilosophie des Aristoteles* (1980), współorganizowała Kölner Mediaevistentagungen.

Fernand Dumont, profesor Uniwersytetu Laval'a w Québecu, filozof, socjolog, teolog, zmarł 1 V 1997 r. w Québec. Był autorem wielu książek a m.in. *Le lieu de l'homme* (1968, 1994), *L'anthropologie en l'absence de l'homme* (1981), *Une foi partagée* (1996).

Hans Robert Jauss (ur. 1921), profesor uniwersytetu w Giessen (od 1961 r.) oraz w Konstancji (od 1967 r.), zmarł 1 III 1997 r. Do ważniejszych jego dzieł należą: *Aesthetische Erfahrung und literarische hermeneutik* (1982, 1984), *Wege des Verstehens* (1994).

Pierre Laberge (ur. 1937), profesor Uniwersytetu w Ottawie, filozof i teolog, zmarł 28 XI 1997 r. Opublikował szereg prac o twórczości Immanuela Kanta.

Peter Chrysoolog Lannoy (ur. 7 X 1912 r. w Gandawie), profesor Wyższego Instytutu Pedagogicznego w Brugge i innych uczelni belgijskich, zmarł 13 XII 1997 r. Należał do zakonu kapucynów. Pisał na temat fenome-

logii Husserla, filozofii komunizmu, poglądów Fryderyka Nietzschego, psychologii mężczyzn i kobiet.

Josef Pieper (ur. 1904 r.), em. profesor Uniwersytetu w Münster, zmarł 6 XI 1997 r. W latach trzydziestych jego prace z dziedziny socjologii i polityki były zakazane przez nazistów. Zaliczany jest do filozofów katolickich. Pisał m.in. o filozofii Platona, Arystotelesa, Tomasza z Akwinu, Kierkegaarda i Newmana.

W 1995 r. ukazały się jego dzieła w ośmiu tomach (Wyd. Meiner).

Edward A. Synan (ur. 13 IV 1918 r. w Fall River), em. profesor Uniwersytetu w Toronto, filozof, mediewista, zmarł 3 VIII 1997 r.

Clemens Joris Vensteenkiste (ur. 27 XII 1910 r. w Torhout), dominikanin, profesor Pontificia Academia S. Tommaso d'Aquino, zmarł w Rzymie 4 IX 1997 r.

Wydawnictwo Adam Marszałek oferuje sprzedaż wysyłkową czasopisma - „*Ruch Filozoficzny*”. Zamówienia na roczną prenumeratę czasopisma można składać na adres:

WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK

ul. Przy Kaszowniku 37

87-100 Toruń, tel. (056) 660-81-60, tel/fax. 62 32 228

e-mail: mar.sz@polbox.com

Czasopismo jest również dostępne na terenie całego kraju:

Księgarnie:

- 1) Gdańska Księgarnia Naukowa s.c. - ul. Łagiewniki 56, 80-855 Gdańsk;
- 2) Księgarnia przy WSP - ul. Chodkiewicza 30, 85-064 Bydgoszcz;
- 3) Księgarnia ORPAN - Pałac Kultury i Nauki, Warszawa;
- 4) Księgarnia Prusa - Krakowskie Przedmieście, Warszawa;
- 5) Księgarnia ORPAN - ul. Bankowa 11, 40-007 Katowice;
- 6) Księgarnia ORPAN - Lublin;
- 7) Fundacja UAM - ul. Szamarzewskiego 89, 60-569 Poznań;
- 8) Księgarnia UMK - ul. Reja 25, Toruń;
- 9) Księgarnia Elefant - ul. Podwale 6-7, 31-118 Kraków;

Składy Księgarskie:

- 1) Centrum, ul. Zwrotnicza 6, 01-219 Warszawa;
- 2) Pro Libri, ul. Stalowa 1, 91-859 Łódź;

Nakładem Wydawnictwa Adam Marszałek
ukazują się następujące czasopisma:

- *Athenaeum*
- *Azja-Pacyfik*
- *Cywilizacje w czasie i przestrzeni*
- *Echo Świdwina*
- *Edukacja Dorosłych*
- *Gazeta Łysomicka*
- *Gdańskie Studia Międzynarodowe*
- *Krakowskie Studia Małopolskie*
- *Kultura i Edukacja*
- *Monochord*
- *Paedagogia Christiana*
- *Partyzant*
- *Polityka Wschodnia*
- *Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku*
- *Ruch Filozoficzny*
- *Studia Europejskie*
- *Teoria i praktyka polityki*
- *Yearbook*
- *Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej*
im. P. Włodkowica

**W serii filozoficznej
WAM wydało następujące książki:**

- R. Jadczał, **Kazimierz Twardowski**
- R. Jadczał, „**Dzienniki**” Kazimierza Twardowskiego, T. 1 i 2
- R. Jadczał, **Powstanie filozofii analitycznej w Polsce**
(noty bibliograficzne)
- I. Kant, **Wieczny pokój**
- L.J.M. Kolumella, **O rolnictwie**
- O filozofowaniu, perypetiach dzisiejszej kultury i Rebus Publicis.** Z profesorem Stefanem Morawskim rozmawiają
Andrzej Szahaj, Anna Zeidler-Janiszewska
- B. Ogrodnik, **Traktat o czystej aktywności**
- J. Pawlak, **Bierdiajew - Szestow - Łaski. Wprowadzenie bibliograficzne**
- W.W. Szczęsny, **Propedeutyka filozofii dla pedagogów**
- A.E. Szoltysek, **Filozofia wychowania**
- K. Twardowski, **Etyka**
- VI Polski Zjazd Filozoficzny.** Toruń, 5-9 września 1995.
Program
- VI Polski Zjazd Filozoficzny.** Abstrakty
- L. Witkowski, **Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji**
- L. Witkowski (red.), **Dyskursy rozumu: między przemocą i emancypacją. Z recepcji Jürgena Habermasa w Polsce**

Zamówienia na prenumeratę i książki przyjmuje:

Wydawnictwo Adam Marszałek, ul. Przy Kaszowniku 37, 87-100 Toruń
tel. (0 56) 660 81 60, tel./fax (0 56) 62 322 38, e-mail marsz@polbox.com